

მურმან ცარციძე
Murman Tcartcidze

**უმუშევრობა და
სიღარიბე
საქართველოში**

**Unemployment and poverty
in GEORGIA**

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი
faculty of Economics and Business

მაკროეკონომიკის კათედრა
Department of Macroeconomics

მურმან ცარცაძე
Murman Tsartsidze

უმუშევრობა და სიღარიბე საქართველოში
Unemployment and poverty in Georgia
Безработица и бедность в Грузии

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

თბილისი – 2022

Overcoming unemployment and ensuring effective employment of able-bodied population is a key task of any state's macroeconomic policy. Unemployment not only in Georgia but all over the world considered as the most difficult socio-economic event, phenomenon, without overcoming this problem its impossible efficient functioning of the economy. The social and economic consequences of unemployment in any country of the world are considered along with such important global problems as, poverty and social stability. Unemployment is the most acute socio-economic problem and current challenge in Georgia. It appears a major contributing factor to poverty in the country. Unemployment is high in both urban and rural areas. Among unemployed population is dominated by youth and people with higher education. Long-term (chronic) unemployment brings significant negative social and economic consequences for the society, which is adequately reflected in the overall process of economic development, also on the standard of living and quality of life on the country's population, on the health of each individual, on behaviour, on character, on mood, psyche, general physical and spiritual condition.

In the paper presented depth research of unemployment as an important macroeconomic category, socio-economic phenomenon, discussed methodological bases of labour force, unemployment accounting (According to new standards of the International Labour Organization) and its main forms in Georgia, rated natural level of unemployment and the factors affecting on it, analyzed current state of unemployment and poverty, is studied the impact of unemployment, poverty on labour migration and the informal sector of the labour market. The final part of the paper assesses the negative socio-economic consequences of unemployment in Georgia.

Naturally, studies is conducted by Georgian and foreign scientists, about on the problems in the field of labour market, employment, unemployment and social-labour relations in general which is provided and reflected in the relevant part of the paper.

The monograph is intended for economic specialists, as well as for a wide range of readers interested in socio-economic problems of employment and labour relations.

Editor: Professor Mirian Tukhashvili

Reviewers: Doctor of Economics Natela Latsabidze
Associate Professor Mzia Shelia

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი
მაკროეკონომიკის კათედრა
მუხმან ცაიციძე
უმუშევრობა და სიღატაკი საქართველოში

უმუშევრობის დაძლევა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა ნებისმიერი სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი ამოცანაა. უმუშევრობა ახა მხოლოდ საქართველოში, ახამედ მთელ მსოფლიოში განიხილება როგორც უსაფრთხო სოციალური-ეკონომიკური მოვლენა, ფენომენი, რომლის დაძლევის გაჩეშე შეუძლებელია ეკონომიკის ნორმალური, ეფექტიანი ფუნქციონირება. მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული სოციალური და ეკონომიკური შედეგები განიხილება ისეთ მნიშვნელოვან გლობალური პრობლემებთან ერთად, როგორიცაა სიღატაკი და სოციალური სტაბილურობა. საქართველოში უმუშევრობა ყველაზე მწვავე სოციალური-ეკონომიკური პრობლემა და აქტუალური გამოწვევაა. იგი გვევლინება ქვეყანაში სიღატაკის განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად. უმუშევრობა მაღალია როგორც ქალაქად, ისე სოფლად. უმუშევარი მოსახლეობას შოხის დომინანტია ახადგაზიარება და უმაღლესი განათლების მქონე პირები. უმუშევრობას საზოგადოებისათვის მოაქვს საგანგებო ნეგატიური სოციალური და ეკონომიკური შედეგები, რაც ადეკვატურად აღიქვამება როგორც ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესზე, ისე ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების დონესა და ხარისხზე, თითოეული ინდივიდის ჯანმრთელობაზე, ქცევაზე, ხასიათზე, განწყობაზე, ფსიქიკაზე, საერთო ფიზიკური და სულიერი მდგომარეობაზე.

ნაშრომში წარმოდგენილია უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური კატეგორიის, სოციალური-ეკონომიკური მოვლენის და ფენომენის, სიღრმისეული კვლევა; განხილულია სამუშაო ძალის, უმუშევრობის აღიქმის მეთოდოლოგიური საფუძვლები (შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების შესაბამისად) და მისი ძირითადი ფორმები საქართველოში; შეფასებულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონე და მასზე მოქმედი ფაქტორები; გაანალიზებულია უმუშევრობისა და სიღატაკის თანამდევრობა მდგომარეობა; შესწავლილია უმუშევრობის გავლენა შრომით მიზიდულობაზე და შრომის ბაზრის ახადგაზიარების სექტორზე. ნაშრომის დასკვნით ნაწილში შეფასებულია უმუშევრობით გამოწვეული ნეგატიური სოციალური-ეკონომიკური შედეგები საქართველოში.

ბუნებრივია, შრომის ბაზრის, დასაქმების, უმუშევრობისა და, საერთოდ, სოციალური-შრომითი ურთიერთობების სფეროში ახლებურ პრობლემებთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანი კვლევები განხორციელებული ქართველი და უცხოელი მეცნიერების მიერ, რაც გათვალისწინებულია და ასახულია ნაშრომის შესაბამის ნაწილში.

მონოგრაფია გათვალისწინებულია როგორც ეკონომიკური პროგრესის სპეციალისტების, ისე დასაქმებისა და შრომითი ურთიერთობების სოციალური-ეკონომიკური პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: პროფესორი მიხიან გუხაშვილი

**რეცენზენტები: ეკონომიკის დოქტორი ნათელა დაცაბიძე
ასოცირებული პროფესორი მზია შედია**

© მ. ცაიციძე, 2022

ISBN 978-9941-36-011-4

Content

INTRODUCTION	7
CHAPTER 1. UNEMPLOYMENT AS AN IMPORTANT SOCIO-ECONOMIC EVENT	9
CHAPTER 2. METHODOLOGICAL PROBLEMS UNEMPLOYMENT ACCOUNTING OF LABOUR FORCE	20
CHAPTER 3. NATURAL LEVEL OF UNEMPLOYMENT AND AFFECTING FACTORS ON IT	39
CHAPTER 4. UNEMPLOYMENT IN GEORGIA: CAUSES, REASONS AND NEGATIVE RESULTS	51
CHAPTER 5. POVERTY IN GEORGIA AND ASSESSMENT OF ITS MAIN PARAMETERS	98
CHAPTER 6. IMPACT OF UNEMPLOYMENT AND INEFFECTIVE EMPLOYMENT ON LABOUR MIGRATION	127
CONCLUSION	144
USED LITERATURE	149

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი.....	7
თავი 1. უმუშევრობა, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა.....	9
თავი 2. სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები.....	20
თავი 3. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე და მასზე მოქმედი ფაქტორები.....	399
თავი 4. უმუშევრობა საქართველოში: გამონკვევები, მიზეზები და ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები.....	51
თავი 5. სიღარიბე და მისი ძირითადი პარამეტრები საქართველოში.....	988
თავი 6. უმუშევრობისა და არაეფექტიანი დასაქმების გავლენა შრომით მიგრაციაზე.....	127
დასკვნები და რეკომენდაციები.....	144
გამოყენებული ლიტერატურა	149

შესავალი

*„აჰ შეიძლება ისეთ ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა,
უმუშევარი იყოს ადამიანი“*
ილია II, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი

*„ლაიბნი თუ ვახო, სწავდა-განათლების უქონლობის მიზეზია.
სწავდა-განათლება თვითონ ახის სათავე სიმდიდრისა“.*
*„სხვა ვეჩაფეხი გვიხსნის სიღატაკისაგან, თუ აჰ ის ხეხი, ის უნაჰი,
ის ძად-ღონე, რომელსაც მაჩტო ცოდნა და სწავდა-განათლება იძლევა“.*
ილია ჭავჭავაძე

მიმდინარე გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, ქვეყანაში მასობრივი, ქრონიკული უმუშევრობის დაძლევა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმება კვლავ სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრეს ამოცანად რჩება და მომდევნო წლებშიც ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტული მიმართულება იქნება. უფრო მეტიც, უმუშევრობა მიჩნეულია ქვეყანაში სიღარიბის განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად, რომელმაც, სხვა უამრავ ნეგატიურ სოციალურ და ეკონომიკურ შედეგთან ერთად, ხელი შეუწყო შრომის ბაზრის არაფორმალური სექტორისა და არალეგალური შრომითი მიგრაციის მასშტაბების მნიშვნელოვან ზრდას. პრობლემამ კიდევ უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო თანამედროვე გლობალური პანდემიის პირობებში. ფაქტობრივად, უმუშევრობის, როგორც ურთულესი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის და ფენომენის დაძლევის გარეშე შეუძლებელია ეკონომიკის ნორმალური, ეფექტიანი ფუნქციონირება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უმუშევრობის პრობლემის რეგულირებისა და ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფის მიზნით, რაციონალური, ეფექტიანი სახელმწიფო პოლიტიკის შემუშავებისათვის აუცილებელია მათი ძირითადი კომპონენტების კომპლექსური კვლევა, ანალიზი. საკვლევი პრობლემის აქტუალობას აძლიერებს ისიც, რომ საქართველოს შრომის ბაზარზე, გარდა ზემოაღნიშნულისა, არსებობს სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროს სხვა მნიშვნელოვანი პრობლემებიც, რომელთაგან უნდა გამოიყოს: ბიზნესის განვითარებისა და წარმოების მოცულობის ზრდის დაბალი ტემპები, შეზღუდული მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე, მოსახლეობის შემოსავლების დაბალი დონე, შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობა, შრომის ბაზრის სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმის სისუსტე და დასაქმების სფეროში განხორციელებული პროგრამების ნაკლებეფექტიანობა, სამუშაო ძალის პროფესიული მობილურობის დაბალი დონე, დასაქმებისა და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების მარეგულირებელი არასრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზა, სოციალური პარტნიორობის სისტემის განუვითარებლობა, დასაქმების არარაციონალური სტრუქტურა, შრომითი ემიგრაციის, არაფორმალური დასაქმების, ფარული უმუშევრობის, არასრული დასაქმების დიდი მასშტაბები, უმუშევრობის დონის მკვეთრი დიფერენციაცია საქართველოს რეგიონების მიხედვით, ქვეყანაში სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის სისტემის განუვითარებლობა, პროფესიული კადრებისა და სპეციალისტების მომზადება-გადამზადე-

ბის სათანადო სისტემის უქონლობა, შრომის ანაზღაურებისა და სტიმულირების ეფექტიანი სისტემის არარსებობა და სხვა. აღნიშნული პრობლემების არსებობა დადასტურებულია საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების ეროვნული სტრატეგიაშიც. კერძოდ, „მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში ბოლო პერიოდში გატარდა ფუნდამენტური ეკონომიკური რეფორმები, კვლავაც მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება ეკონომიკის სტრუქტურული პრობლემები და შრომის ბაზრის არასაკმარისი განვითარება, რაც, თავის მხრივ, ისეთ პრობლემებს უკავშირდება, როგორიცაა უმუშევრობა, სიღარიბე, უთანასწორობა, არალეგალური შრომითი მიგრაცია“.¹

წინამდებარე ნაშრომი პრაქტიკულად აღნიშნული პრობლემების კვლევას ეძღვნება და მისი მიზანია: უმუშევრობასა და სიღარიბესთან დაკავშირებული მაკროეკონომიკური პრობლემების, მათზე ზემოქმედი ფაქტორების, გამომწვევი მიზეზების კვლევა და უმუშევრობის ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების შეფასება საქართველოში.

კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, ნაშრომში დასმულია და გადაწყვეტილია შემდეგი ძირითადი ამოცანები:

- ✓ შეფასებულია უმუშევრობა, როგორც მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური კატეგორია, მწვავე სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა და ფენომენი თანამედროვე გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში;
- ✓ განხილულია სამუშაო ძალის, უმუშევრობის აღრიცხვის მეთოდოლოგიური საფუძვლები (შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების შესაბამისად) და მისი ძირითადი ფორმები საქართველოში;
- ✓ შეფასებულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონე და მასზე მოქმედი ფაქტორები;
- ✓ გაანალიზებული და შეფასებულია უმუშევრობისა და სიღარიბის თანამედროვე მდგომარეობა საქართველოში; გამოკვეთილია აღნიშნულ სფეროებში არსებული ძირითადი ტენდენციები, კანონზომიერებები, თავისებურებანი, პრობლემები, გამოწვევები;
- ✓ შესწავლილია უმუშევრობისა და არაეფექტიანი დასაქმების გავლენა შრომით მიგრაციაზე. შესაბამისად, შეფასებულია შრომითი მიგრაციის მასშტაბები ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების მიმდინარე ეტაპზე;
- ✓ გაანალიზებულია უმუშევრობის სოციალურ-ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური პრობლემები როგორც მთლიანად ქვეყნის, ისე ცალკეული რეგიონის მიხედვით და შეფასებულია მისი ნეგატიური შედეგები.

¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N662 „საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების ეროვნული სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე“. ქ.თბილისი, 2019 წლის 30 დეკემბერი. (matsne.gov.ge). გვ. 4.

თავი 1. უმუშევრობა, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა

უმუშევრობის დაძლევა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფა ნებისმიერი სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი ამოცანაა. ეკონომიკური სისტემა, რომელიც ქმნის სამუშაო ადგილების დამატებით რაოდენობას, ასევე უნდა უზრუნველყოს მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) ზრდა და მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნილებების უფრო სრულად დაკმაყოფილება. არსებული შრომითი რესურსების არასრული გამოყენების, ანუ უმუშევრობის შემთხვევაში კი, სისტემა მუშაობს ისე, რომ იგი ვერ აღწევს თავისი სანარმოო შესაძლებლობების ზღვარს, ან მნიშვნელოვნად ჩამორჩება მას. ამიტომ, უმუშევრობა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში განიხილება როგორც ერთ-ერთი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა, ფენომენი, რომლის დაძლევის გარეშე შეუძლებელია ეკონომიკის ნორმალური, ეფექტიანი ფუნქციონირება. შესაბამისად, ძნელია არ დაეთანხმო ამერიკელი მეცნიერის, ჯ. გელბრეიტის მოსაზრებას იმასთან დაკავშირებით, რომ „უმუშევრობის პროცენტის ზრდა სამუშაო ძალის რაოდენობაში აჩვენებს ეკონომიკური სისტემის მოშლილობის ხარისხს“.¹ გარდა აღნიშნულისა, „უმუშევრობის მაღალ დონეს საზოგადოებაში თან სდევს მეტად მძიმე ეკონომიკური და სოციალური შედეგები, მატერიალურ და მორალურ ზარალს არა მარტო ცალკეული პიროვნება, არამედ მთელი საზოგადოება განიცდის“.²

უმუშევრობა საბაზრო ეკონომიკის განუყოფელი თანამგზავია. თანამედროვე მიდგომით უმუშევრობა შრომის ბაზრის დეფორმაციისა და ინერციის შედეგია. უმუშევრები და ვაკანტური ადგილები ყოველთვის არსებობენ და ჩნდებიან, მაგრამ მათ შორის ურთიერთშესაბამისობის, წონასწორობის დამყარებას გარკვეული დრო სჭირდება. მისი ხაგდლივობა და დაძლევის პერიოდი კი დამოკიდებულია მრავალ სხვადასხვა ფაქტორზე, პირველ რიგში კი ეკონომიკური განვითარების დონესა და მასშტაბებზე, უმუშევრობის ფორმებსა და სახეებზე, მის მასშტაბებზე. შესაბამისად უმუშევრობის დონე განსხვავებულია ქვეყნების მიხედვით და მერყეობს ფართო დიაპაზონით, 3.0%-4.0%-დან (იაპონია) 20.0%-მდე (ესპანეთი). წლების განმავლობაში აღნიშნული მაჩვენებლის სიდიდე ეკონომიკური განვითარების ზრდის ტემპებისა და დონის შესაბამისად საგრძნობლად იცვლებოდა. უმუშევრობის უფრო მეტი ტემპებით ცვლილება, კონკრეტულად მისი ზრდის მიმართულებით დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში შეინიშნებოდა. აღნიშნული ძირითადად შრომისუნარიანი მოსახლეობის რიცხოვნობის მატებამ, სამუშაო ძალის მიწოდების ზრდამ და ამ ქვეყნებში მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებიდან მოსახლეობის მასობრივმა იმიგრაციამ განაპირობა. ჯერ კიდევ XX საუკუნის 70-იან და 80-იან წლებში უმუშევრობის შედარებით მაღალი დონე განვითარებულ ქვეყნებს შორის შეინიშნებოდა აშშ-სა და კანადაში, მაშინ, როცა ამ პერიოდისათვის დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში უმუშევრობა თითქმის ორჯერ ნაკლები იყო. 1990-იანი წლებისათვის კი პირიქით, უმუშევრობა ევროპაში 16.0%-17.0%-ით მე-

¹ Джон Гэлбрейт. Новое индустриальное общество - Xreferat.ru.

² თორია მ., ცარციძე მ. უმუშევრობის პრობლემები და მისი დაძლევის გზები საქართველოში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998 წ. გვ. 7.

ტი იყო³. ამის დასტურია უმუშევრობის მდგომარეობის შესახებ მონაცემები განვითარებულ ქვეყნებში 2000 წლიდან და მის შემდგომ პერიოდში. კერძოდ, 2000-2007 წლებში უმუშევრობის დონე აშშ-ში 5.0%-6.8%, ავსტრალიაში 6.1%-8.2%, კანადაში 7.1%-9.6%, გერმანიაში 8.1%-8.2%, ინგლისში 12.9%-13.1%, იტალიაში 6.5%-10.7%, იაპონიაში – 2.9-3.5%, შვედეთში 2.1%- 2.6%-ს ფარგლებში მერყეობდა⁴. 2017 და 2018 წლის დასაწყისისათვის, 2000 წელთან შედარებით, უმუშევრობის მაჩვენებელი გარკვეულ ცვლილებებს განიცდის ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) წევრი ქვეყნების მიხედვით. ასე მაგალითად, ამ პერიოდისათვის (2018 წლის აპრილი) სულ ორგანიზაციის ყველა წევ-ქვეყანაში უმუშევართა საერთო რაოდენობა 33.9 მლნ. კაცი იყო, მაშინ, როცა აღნიშნული მაჩვენებელი 2008 წლის აპრილთან შედარებით (კრიზისული პერიოდის დაწყებამდე) 1.2 მლნ. კაცით მეტია. ევროკავშირის ქვეყნებში კი საშუალოდ 2018 წლის იანვრისათვის უმუშევრობის დონე დარჩა 5.3%-ის დონეზე.⁵

რაც შეეხება მიმდინარე პერიოდს, 2021 წელს უმუშევრობის ყველაზე მაღალი დონე დაფიქსირდა შემდეგი ათი ქვეყნის მიხედვით: ბოსნია და ჰერცეგოვინა-32.62%, ანგოლა-31.8%, იუარი-29.1%, კოსოვო-25.9%, სვაზილენდი-22.9%, ლესოტო-23.5%, იორდანია-19.0%, ლივია-17.3%, მაკედონია-16.6%, საბერძნეთი-16.4%. ხოლო უმუშევრობის ყველაზე დაბალი დონით გამოირჩეოდნენ შემდეგი ქვეყნები: სინგაპური 2.3%, ქუვეითი 2.17%, ვიეტნამი 2.15%, მაკაო 1.9%, მიანმა 1.6%, ტაილანდი 1.0%, ლაოსი 0.6%, ბელორუსი 0.2%, კამბოჯა 0.1%, კატარი 0.1%. უმუშევრობის დონის საშუალო მაჩვენებელი მთელი მსოფლიოს მასშტაბით აღნიშნული პერიოდისათვის 5.5% დაფიქსირდა. 2017 წელს კი იგი 5.6% იყო⁶. საქართველოში კი 2020 წლის მდგომარეობით უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი 18.5% იყო⁷. სხვადასხვა ქვეყნებში უმუშევრობის საერთო დონეში განსხვავებას პირველ რიგში უმუშევრობის ბუნებრივი დონის სხვაობა და შრომის სფეროში არსებული კანონმდებლობის თავისებურებანი განაპირობებს. გარდა ამისა, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ამ ქვეყნების სოციალურ-კულტურული და ისტორიული ფაქტორები.

როგორც ვხედავთ ქვეყანაში უმუშევრობის, როგორც სერიოზული მაკროეკონომიკური პრობლემის დაძლევა და მისი უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების თავიდან აცილება შეუძლებელია უმუშევრობასთან დაკავშირებული პრობლემების, თავისებურებების, გამომწვევი მიზეზების, დონისა და დინამიკის სიღრმისეული ანალიზისა და შეფასების გარეშე. პრობლემა კიდევ უფრო აქტუალური გახდა თანამედროვე გლობალიზაციის ეპოქაში, საგარეო-ეკონომიკური კავშირურთიერთობების განვითარებისა და ეკონომიკის ლიბერალიზაციის პირობებში. მართლაც რომ: „გლობალიზაცია გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკის ყველა სფეროზე და, მაშასადამე, უმუშევრობაზეც. უმუშევრობაზე გლობალიზაციის გავლენის თავისებურე-

³ Уровень безработицы в странах мира в 1980–2020 гг. Графики и таблицы (svspb.net).

⁴ Особенности безработицы в современной развитой экономике. <https://works.doklad.ru/view/ZAq7LqrK-Saw.html>.

⁵ Рост занятости в ОЭСР не сопровождается ростом доходов работников (sularu.com);

⁶ Уровень безработицы в странах мира в 2021-2022 году: проблемы занятости и размер пособий (visasam.ru);

⁷ დასაქმება და უმუშევრობა - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

ბები დამოკიდებულია მსოფლიო და ეროვნულ ეკონომიკებში არსებულ მდგომარეობაზე“.⁸ სიტუაცია უფრო მძიმდება, როდესაც ცალკეულ ქვეყნებსა თუ მსოფლიოში სხვადასხვა ეკონომიკური თუ არაეკონომიკური, სტანდარტული თუ არასტანდარტული ფაქტორების გავლენით ადგილი აქვს ეკონომიკური კრიზისის განვითარებას. სამწუხაროა, რომ 2020 წლის მარტიდან მსოფლიო სწორედ ახალი გლობალური კრიზისის სტადიაზე გადადის, რომელიც კორონავირუსის (COVID-19-ის) გავრცელებამ გამოიწვია. მიუხედავად იმისა, რომ პრობლემა არაეკონომიკური ხასიათისაა, მან სერიოზული დარტყმა მიაყენა მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყნის ეკონომიკას და აშკარა გახდა, რომ „მსოფლიო დადგა ახალი ეკონომიკური კრიზისის საფრთხის წინაშე“.⁹ აღნიშნულმა მოვლენამ იმდენად ფართო და მასშტაბური ხასიათი მიიღო, რომ ეკონომიკაში „კორონომიქსის“¹⁰ ახალი მიმართულებაც კი შეიქმნა, რომელმაც ეკონომიკაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით მისი ნეგატიური სოციალური და ეკონომიკური შედეგები უნდა შეისწავლოს. მართლაც, „აუცილებელია გავაცნობიეროთ, რომ მსოფლიო დგას არა კლასიკური ტიპის, არამედ თვისობრივად ახალი გლობალური ეკონომიკური კრიზისის წინაშე, როცა მისი გამომწვევი მიზეზები არა ენდოგენური, არამედ ეგზოგენური ხასიათისაა, ანუ როცა ეს მიზეზები გენერირებულია არა ეკონომიკაში, არამედ პროვოცირებულია ეკონომიკის ფარგლებს გარეთ არსებული წყაროს – კორონავირუსის სწრაფი გავრცელებით. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, როგორც ცალკეული ქვეყნები, ისე მთელი მსოფლიო დგას კლასიკური ეკონომიკური კრიზისისაგან განსხვავებული, ახალი ტერმინით – „კორონომიკური კრიზისი“ („Coronomic Crises“), საფრთხის წინაშე“.¹¹ ეს პროცესი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს არა მარტო ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების მასშტაბებზე, არამედ სერიოზულად აისახება ცალკეული ქვეყნების უმუშევრობის დონის მახასიათებელ მაჩვენებლებზე. ასე მაგალითად, ცალკეული ექსპერტებისა და „შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის“ გათვლით, Covid19-ის გავრცელების გამო, დაახლოებით 25 მილიონი ადამიანი შესაძლოა უმუშევარი აღმოჩნდეს“.¹²

ზემოაღნიშნული კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ უმუშევრობასთან დაკავშირებული საკითხების კვლევა დღეს განსაკუთრებით აუცილებელი და მნიშვნელოვანია, მით უმეტეს, რომ იგი ქვეყანაში აღიარებულია, როგორც სიღარიბის გამომწვევი

⁸ **აბესაძე რ.** გლობალიზაცია და მისი გავლენა ეკონომიკასა და უმუშევრობაზე. ჟურნალი „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“, N4, 2018. გვ. 16, 17.

⁹ **Geller A., Wiseman P., Rugaber C.** „Outbreak Starts to Look More Like Worldwide Economic Crisis.“ Herald Tribune, 2020, February 28. <https://www.heraldtribune.com/business/20200228/outbreak-starts-to-look-more-like-worldwide-economic-crisis>.

¹⁰ **Coronomics, with Dr. Steve Davies.** 26 March 2020. Institute of Economic Affairs. <https://iea.org.uk/films/coronomics-with-dr-steve-davies/>; **Miltos Makris.** ‘Coronomics’: how a pandemic can impact world economics. 26 March 2020. <https://www.kent.ac.uk/news/society/24809/coronomics-how-a-pandemic-can-impact-world-economics>; **პაპავა ვ.** კორონომიკა და ეკონომიკა კრიზისის წინაშე. 21 მარტი 2020. <https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html>.

¹¹ **პაპავა ვ., ჭარაია ვ.** კორონომიკური კრიზისი და საქართველოს ეკონომიკის ზოგიერთი გამოწვევა. ექსპერტის აზრი. N136. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, 2020 წ., გვ. 4. [HTTPS://WWW.GFSIS.ORG/FILES/LIBRARY/ OPINION- PAPERS/136-EXPERT-OPINION-GEO.PDF](https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-EXPERT-OPINION-GEO.PDF).

¹² კორონავირუსი ევროპას უმუშევრობის ახალი ტალღით ემუქრება: 25 მილიონი უმუშევარი ახლო მომავალში. 26.03.2020. <http://newsreport.ge/akhali-ambebi/ekonomikabiznesi/article/15745>.

მთავარი ფაქტორი და მიმდინარე პერიოდში იქმნება იმის საშიშროება, რომ გლობალური კრიზისი სერიოზულ გავლენას მოახდენს უმუშევრობისა და დასაქმების დონესა და მასშტაბებზე. კერძოდ, იგი პირდაპირ აისახება „ათეულობით ათას სამუშაო ადგილში, რომელიც იქნება ან დაპაუზებული, ან დაკარგული გარკვეული დროით“.¹³

ცნობილია, რომ უმუშევრობა ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენაა, რომელიც ითვალისწინებს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილის სამუშაოს გარეშე დარჩენას. შესაბამისად, იგი, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, ახასიათებს დაუსაქმებელ ადამიანთა ჯგუფს, ვინც შრომის ბაზარზე წონასწორობის მუდმივი რყევის შედეგად მოკლებულია მუშაობის შესაძლებლობებს. ანუ უმუშევრობა ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენაა, რომლის დროსაც შრომისუნარიანი მოსახლეობის ნაწილი ვერ პოულობს სამუშაოს და ქმნის შრომის სარეზერვო არმიას. შესაბამისად, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილი არაა დასაქმებული საქონლისა და მომსახურების წარმოების სფეროში.

ზოგადი ფორმულირებიდან ჩანს, რომ უმუშევრობა, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, ასახავს იმ ურთულეს პროცესს, რომელიც დაკავშირებულია სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის წონასწორობის მიუღწევლობასთან. უმუშევრობა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც დაქირავებული შრომის თანმდევი მოვლენა, მიუხედავად იმისა, ხდება თუ არა მისი ოფიციალურად რეგისტრაცია და შეფასება. აღნიშნულის დასტურია ზოგადთეორიული განმარტება, რომლის მიხედვითაც „უმუშევრობა წარმოადგენს სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე არსებულ მოთხოვნას შორის შეუსაბამობის ასახვას, რაოდენობრივ და ხარისხობრივ ასპექტში. იგი დამახასიათებელია ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემისათვის, სადაც ადგილი აქვს საქონელწარმოებას. უმუშევრობა კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკის, პოლიტიკის, იდეოლოგიის, მორალისა და ტრადიციების თავისებური სინთეზია. უმუშევრობაში ხშირად გულისხმობენ იმ ადამიანური რესურსის აუნაზღაურებად დანაკარგს, რომელიც შეიძლება გამოყენებული ყოფილიყო საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით, საქონლისა და მომსახურების წარმოებისათვის“.¹⁴

უმუშევრობის განმარტებისას პროფ. ნ. პაიჭაძე მთავარ ყურადღებას ამახვილებს შრომის ბაზარზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ურთიერთშესაბამისობაზე და აღნიშნავს, რომ „ეკონომიკური შინაარსით უმუშევრობა ასახავს შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდების სიჭარბეს მასზე მოთხოვნასთან შედარებით. აქ შეუსაბამობას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს როგორც რაოდენობრივი, ისე ხარისხობრივი განზომილებით“.¹⁵ განსაკუთრებით ნიშანდობლივია, რომ თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში უმუშევრობა ასევე განიხილება, როგორც მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის გამომწვევი, დამახასიათებელი ფაქტორი. „მნიშვნელოვანი ფენომენი, რომელიც ახასიათებს მაკროეკონომიკურ არასტაბილურობას და აქვს განვითარების

¹³ **ჭარაია ვ.** დაკარგული მილიარდები, უმუშევრად დარჩენილი ადამიანები - კორონავირუსის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე. 25.03.2020. <https://www.fortuna.ge/fortuna/post/dakargulimiliardebi-umushevrad-darchenili-adamianebi-koronavirusis-gavlana-saqartvelos-ekonomikaze>.

¹⁴ Безработица (Unemployment), незанятость. Что такое безработица? Сущность и типы. Понятие и причины образования. forexaw.com/.https://economic-definition.com/Employment/Bezrabotica_Unemployment__eto.html.

¹⁵ **პაიჭაძე ნ.** ადამიანური რესურსების მართვა. ცნებებისა და განსაზღვრებების ლექსიკონი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008 წ., გვ. 136.

ციკლური ხასიათი, არის უმუშევრობა“.¹⁶ ავტორთა ნაწილი ყურადღებას ამახვილებს აღნიშნული პრობლემის სხვადასხვა მხარეზე, სირთულეზე, მის ნეგატიურ შედეგებზე, რომელიც სახელმწიფოს მხრიდან მუდმივი ყურადღების ცენტრშია და რეგულირებისა და მართვის მნიშვნელოვან ობიექტს წარმოადგენს. მართლაც, „უმუშევრობა ურთულესი და უმწვავესი სოციალურ-ეკონომიკური, დემოგრაფიული, ფსიქოლოგიური და პოლიტიკური პრობლემაა, რომელსაც თან ახლავს უკიდურესად ნეგატიური შედეგები. პრობლემის სირთულეზე ისიც მიუთითებს, რომ მისი ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრა შეუძლებელია, მას ქვეყნის ხელისუფლების მხრიდან მუდმივი და მრავალმხრივი ძალისხმევა სჭირდება. სწორედ ამიტომ, უმუშევრობის მართვა-რეგულირება ცივილიზებული სამყაროს უმთავრესი ამოცანაა“.¹⁷ თუ გავითვალისწინებთ ზემოაღნიშნულ განმარტებებს, ასევე საერთაშორისო პრაქტიკაში დღემდე დამკვიდრებულ კონცეპტუალურ მიდგომებს, უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური კატეგორიის, სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის არსი შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს: **უმუშევრობა წარმოადგენს რთულ, მრავალსაქეტიან სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას, რომლის დროსაც ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილი არ არის დასაქმებული საქონლისა და მომსახურების საზოგადოებრივ წარმოებაში და არ შეუძლია თავისი ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების რეალიზაცია შრომის ბაზრის მეშვეობით. მეორე მხრივ, უმუშევრობა, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა და ფენომენი, წარმოადგენს მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ისეთ ფორმას, რომლის დროსაც შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე არსებულ მოთხოვნას შორის არსებობს გარკვეული დისბალანსი (რაოდენობრივი, ხარისხობრივი, სტრუქტურული ფორმით), რის შედეგადაც შრომისუნარიანი მოსახლეობის ნაწილი ვერ პოულობს შესაბამის სამუშაოს თავისი პროფესიის მიხედვით და იმყოფება მისი აქტიური ძიების პროცესში.**

ამრიგად, უმუშევრობა განიხილება, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური ფენომენი, რომელიც წარმოიქმნება შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი შეუსაბამობის შედეგად (როცა სამუშაო ძალის მიწოდება აღემატება მასზე არსებულ მოთხოვნას). შესაბამისად ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნაწილი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ან მუდმივად ვერ პოულობს სამუშაოს თავისი პროფესიის, სპეციალობის, კვალიფიკაციის შესაბამისად, მათ არ აქვთ ანაზღაურებადი სამუშაო და გადაიქცნენ ქარბ მოსახლეობად, შრომის სარეზერვო არმიად. სამუშაო ძალა (ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა) კი წარმოადგენს მოსახლეობის იმ ნაწილს, რომელიც უზრუნველყოფს შრომის ბაზარზე მიწოდებას და იგი აერთიანებს დასაქმებულებსა და უმუშევრებს.

2020 წლის 14 ივლისს მიღებული იქნა საქართველოს კანონი N6819-სრ „**დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ**“,¹⁸ რომელიც აწესრიგებს დასაქმების ხელშეწყო-

¹⁶ უმუშევრობის ცნება. უმუშევრობის დონე. უმუშევრობის მიზეზები. უმუშევრობის სახეები. უმუშევრობის ხარჯები და ოუკენის კანონი. <https://dutyfree58.ru/ka/ponyatie-bezraboticy-uroven-bezraboticy-prichiny-bezraboticy-vidy/>.

¹⁷ **ტულუში მ.** უმუშევრობის დონის ცვლილების ტენდენციები საქართველოში და მისი რეგულირების მიმართულებები. გლობალიზაცია და ბიზნესი. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი, N5, 2018 წელი. <https://www.eugb.ge/uploads/content/N5/5-22.pdf>.

¹⁸ საქართველოს კანონი N6819-სრ „დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ“, ქ. თბილისი, 2020 წლის 14 ივლისი. (matsne.gov.ge);

ბასთან დაკავშირებულ სახელმწიფო საქმიანობას, განსაზღვრავს შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკისა და დასაქმების ხელშეწყობის საკითხებზე პასუხისმგებელ ინსტიტუტებს. კანონის მეორე მუხლის შესაბამისად უმუშევარი არის შრომის-უნარიანი პირი 16 წლიდან საპენსიო ასაკამდე, რომელსაც სამუშაოს მაძიებლად რეგისტრაციის დროისთვის არ აქვს ანაზღაურებადი სამუშაო, ეძებს მას და მზად არის დასაქმდეს უახლოესი 2 კვირის განმავლობაში. სამუშაოს მაძიებელი კი არის-უმუშევარი ან დასაქმებული პირი, რომელიც აქტიურად ეძებს სამუშაოს, შეუძლია მუშაობის დაწყება და რეგისტრირებულია სააგენტოს სამუშაოს მაძიებელთა ბაზაში. სამუშაოს აქტიურად მოძიება კი გულისხმობს-ანაზღაურებადი სამუშაოს პოვნის მიზნით პირის მიერ აქტიური და გამიზნული ქმედებების განხორციელებას, მათ შორის, ვაკანტურ სამუშაო ადგილზე გამოცხადებულ კონკურსში მონაწილეობის მიღებას.

უმუშევრობა საზოგადოებრივი სისტემის განუყოფელი ნაწილია, რასაც მოწმობს საბაზრო ეკონომიკის ისტორიაც. ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის II ნახევრიდან ინგლისში ინდუსტრიული რევოლუციის დაწყებისა და მრეწველობის განვითარების პერიოდში უმუშევრობისა და მოსახლეობის ეფექტიანი დასაქმების პრობლემები წარმოქმნა. მსხვილი მანქანური წარმოების განვითარებამ ხელი შეუწყო უმუშევართა არმიის ფორმირებას. XIX-XX საუკუნეების განმავლობაში უმუშევართა რიცხოვნობა განუწყვეტლივ იზრდებოდა და 1995 წელს, მხოლოდ ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში, სარეკორდო მაჩვენებელს – 635.0 მლნ. კაცს მიაღწია.¹⁹ ეკონომიკური განვითარების ყოველ კონკრეტულ პერიოდში, უმუშევრობის დონე დამოკიდებულია ეკონომიკური ზრდის ტემპებსა და შრომის ეფექტიანობაზე, მომუშავეთა პროფესიულ-კვალიფიციურ სტრუქტურასა და მასზე მოთხოვნის შესაბამისობის ხარისხზე, კონკრეტულ დემოგრაფიულ სიტუაციაზე, დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკაზე. ამის დასტურია ბოლო პერიოდის მსოფლიო ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი,²⁰ რომლის შედეგიც – უმუშევრობის კატასტროფული ზრდა, მომუშავეთა მასობრივი განთავისუფლება, შტატების შემცირება და სხვა, დღემდე ტვირთად აწევს მრავალი ქვეყნის ეკონომიკას. აღნიშნული განსაკუთრებით შესამჩნევია პოსტკომუნისტურ სივრცეში. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ წარმოდგენილ მოხსენებაში – „შრომის სფერო 2011 წელს: ვაიძულოთ ბაზარი შექმნას ახალი სამუშაო ადგილები“, აღინიშნა, რომ „დადგა ქეშმარიტი მომენტი და გაჩნდა ცოტა ხნის შანსი იმისა, რომ თავიდან

¹⁹ უმუშევრობის დონე მნიშვნელოვანი ცვლილებებით ხასიათდებოდა მთელ მსოფლიოში მე-20 საუკუნის განმავლობაში. კერძოდ, დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში უმუშევრობამ პიკს მიაღწია 1930-იანი წლების დასაწყისში და საერთოდ დიდი დეპრესიის პერიოდში (1929-1933 წლები), როდესაც დიდ ბრიტანეთში სამუშაო ძალის დაახლოებით 20% უმუშევარი იყო. სხვა განვითარებულ ქვეყნებშიც შრომისუნარიანი მოსახლეობის 15%-20% პრაქტიკულად დაუსაქმებელი, ანუ უმუშევარი აღმოჩნდა. შემდეგ ეტაპზე განვითარებულ ქვეყნებში უმუშევრობის მნიშვნელოვან ზრდას ქონდა ადგილი ნავთობის კრიზისის პირველი (1973-1975 წლებში) და მეორე ეტაპის (1979-1980 წლებში) პერიოდში. აშშ-ში უმუშევრობის პრობლემამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი (1982-1983 წლებში) რ. რეიგანის ადმინისტრაციის მიერ ანტიინფლაციური პოლიტიკის გატარების პერიოდში მიიღო.

²⁰ Безработица в России и в мире. 2009 год. www.crisis.org/crisisjob/; Краткая история безработицы Британии (gfom.ru); БЕЗРАБОТИЦА, Анализируя безработицы, Почему темпы безработицы выросли?, Безработица в Европе и в США - Социология (studbooks.net).

იქნეს აცილებული ორმაგი რეცესია დასაქმების სფეროში“.²¹ მოხსენების ავტორები აღნიშნავენ, რომ განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების თითქმის 2/3 და განვითარებადი ქვეყნების ნახევარი კვლავ ხასიათდება დასაქმების ზრდის შენელებული ტემპებით. ეს დაკავშირებულია უმუშევრობის დონესთან, რომელმაც მსოფლიოს ისტორიაში ყველაზე მაღალ ნიშნულს 2011 წელს მიაღწია და 200.0 მილიონი კაცი შეადგინა. უმუშევრობის ასეთი გლობალური ზრდის შედეგად უპირატესად ზარალდებიან ახალგაზრდა სპეციალისტები. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ინფორმაციით, გამონაკლისია გერმანია, შვეიცარია და ავსტრია. მათ გარდა ვერცერთმა ქვეყანამ ვერ შეძლო 2011 წელს ახალგაზრდების დასაქმების ზრდა.²² 2012 წლის თებერვალში უმუშევრობის დონემ ევროზონაში დაამყარა აბსოლუტური რეკორდი თანამეგობრობის მთელი ისტორიის მანძილზე. კერძოდ, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 10.8% უმუშევარი იყო. ევროპის სტატისტიკური სააგენტოს კომუნიკეს მონაცემებით, უმუშევართა რიცხოვნობა ევროზონის 17 ქვეყანაში, თებერვალში 162.0 ათასი კაცით გაიზარდა. უმუშევრობის დონე ამ ზონაში უკვე 10 თვის განმავლობაში თანმიმდევრულად აჭარბებს კრიტიკულ ნიშნულს - 0%-ს. უმუშევართა რიცხოვნობა აბსოლუტურ გამოხატულებაში ევროკავშირში საანგარიშო პერიოდში 24.55 მლნ. კაცს, ხოლო ევროზონაში 17.134 მლნ. კაცს შეადგენდა. ევროკავშირის 27 ქვეყნის მიხედვით, უმუშევრობის დონემ 10.2% შეადგინა. ყველაზე რთული სიტუაცია შეიქმნა ესპანეთში და საბერძნეთში, სადაც უმუშევრობის დონემ, შესაბამისად, 23.6% და 21.0% შეადგინა. უკეთესი სიტუაცია იყო ავსტრიაში, ნიდერლანდებში, ლუქსემბურგში, იაპონიაში, სადაც უმუშევრობის დონემ, შესაბამისად, 4.2%, 4.6%, 5.2% და 4.5% შეადგინა. 25 წლამდე ახალგაზრდების უმუშევრობის დონემ 2011 წლის თებერვალში ევროზონაში 21.6%, ხოლო ევროკავშირში 22.4% შეადგინა.²³ ამკარაა, რომ უმუშევრობის პრობლემა საკმაოდ აქტუალურია როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნებისათვის, თუმცა პრობლემის სიმწვავე გარკვეული თავისებურებებითა და მიდგომებით ხასიათდება ცალკეული ქვეყნების მიხედვით. მართლაც, „ნებისმიერ ეკონომიკურ სისტემაში უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზები ურთიერთდაკავშირებული და კომპლექსური ხასიათისაა. ამის მიუხედავად, უმუშევრობის ფორმირების პროცესი განსხვავებულად მიმდინარეობს როგორც განვითარებად, ისე განვითარებულ ქვეყნებში“.²⁴

ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე, უმუშევრობა საბაზრო სისტემის ერთ-ერთი მთავარი გადაუჭრელი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემაა. უმუშევრობის პირობებში არ ხდება რესურსების სრულად გამოყენება, მოსახლეობის ნაწილს აქვს მცირე შემოსავლები. შესაბამისად, უმუშევრობა შეიძლება გამოწვეული იყოს სხვადასხვა მიზეზით. ცნობილი ინგლისელი ეკონომისტი ჯონ გობსონი უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალური პრობლემის, კვლევისას, სწავლობს რა მის სხვადასხვა ფორმასა და სახეს, გამომწვევ მიზეზებს, მასზე მოქმედ ფაქტორებს, აღ-

²¹ **Раймонд Торрес**, директор Института трудовых исследований МОТ. Уровень безработицы в мире достиг самой высокой отметки в истории и составил 200 млн человек. vu.ua/news/2344.html.

²² В мире растёт уровень безработицы – МОТ. finance.obozrevatel.com/.

²³ В ЕС началась рекордная безработица. 3 апреля, 2012. Рубрика В мире. news.nur.kz/213667.html.

²⁴ **თორია მ.** შრომის ბაზარი: დასაქმება და უმუშევრობა (თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები). გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2006 წელი, გვ. 133.

ნიშნავს, რომ „უმუშევრობა ინდუსტრიული სტაგნაციისათვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ფორმაა და რომ ამ „ინდუსტრიული დაავადების“ უშუალო ეკონომიკური მიზეზი არასაკმარისი მოხმარებაა“.²⁵ ეკონომიკურ თეორიაში არსებულ სხვადასხვა მიმართულებას შორის უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზების კვლევისას საინტერესოა ოთხი ძირითადი მიდგომის (მალთუსიანიზმის, ნეოკლასიკური, კეინზიანური და მარქსისტული მიმდინარეობის) განხილვა (იხ. სქემა 1.1).

სქემა 1.1

უმუშევრობის გამომწვევი ძირითადი მიზეზები

უმუშევრობის ძირითადი მიზეზები			
მალთუსის თეორია	ნეოკლასიკური თეორია	კეინზიანური თეორია	მარქსისტული თეორია
მოსახლეობის სიჭარბე	პიროვნებას არა აქვს სურვილი და უარს აცხადებს იმუშაოს დაბალი ხელფასის პირობებში (ხელფასის მაღალი დონე)	დასაქმება დამოკიდებულია მოთხოვნაზე, ინვესტიციების მოცულობასა და მოხმარებისადმი მიდრეკილებაზე (ერთობლივი მოთხოვნის უკმარისობა)	კაპიტალის აუცილებელი დაგროვება, რომლის დროსაც მოთხოვნა ცოცხალ შრომაზე იზრდება ნაკლებად, ვიდრე მანქანა-მონუობილობებზე

აღნიშნული მიდგომების საფუძველზე უმუშევრობის ძირითად მიზეზად უნდა ჩავთვალოთ:

✓ მომუშავის მხრიდან დამსაქმებლისადმი წაყენებული მოთხოვნა, მისთვის სასურველი ხელფასის სიდიდესთან დაკავშირებით, როცა დაქირავებული მომუშავეები არ არიან თანახმა იმუშაონ შეთავაზებულ ხელფასზე და თვითონ ირჩევენ უმუშევრობის მდგომარეობას;

✓ მოთხოვნის შემცირება სამუშაო ძალაზე. სახელმწიფომ მოთხოვნის შემცირებას სამუშაო ძალაზე უნდა უპასუხოს შესაბამისი პოლიტიკის გატარებით, შემოსავლების ზრდის ან გადასახადების შემცირებით, რითაც შეუძლია გაზარდოს მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე;

✓ შრომის ბაზრის მოუქნელობა.

დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში უმუშევრობის მიზეზების კვლევა ხორციელდება უპირატესად ეკონომიკური მიდგომის საფუძველზე. ამასთან, უმუშევრობა განიხილება, როგორც მაკროეკონომიკური პრობლემა ერთობლივი სამუშაო ძალის არასაკმარისად გამოყენების თვალსაზრისით. ხშირად უმუშევრობის მიზეზებად დასახელებულია შრომის ბაზრის დაუბალანსებლობა ან არაკეთილსასურველი ცვლილებები ამ ბაზარზე. როგორც აღინიშნა, დასავლეთის ეკონომიკურ მეცნიერებაში უპირატესად გავრცელებულია უმუშევრობის კლასიკური (ა. სმიტი, დ. რიკარდო, ჯ. მილი, ა. მარშალი და სხვა) და კეინზიანური თეორიები. კლასიკოსების აზრით, უმუშევრობის

²⁵ Гобсон, Джон Аткинсон (1858-1940). Проблемы безработицы [Текст] / Дж. Гобсон ; пер. с англ. В. Либина ; под ред. С. Л. Франка. - Изд. 2-е. - Москва : URSS, 2011. ISBN 978-5-397-01760-2. С 22.

მიზეზია ხელფასის მაღალი განაკვეთი, რაც იწვევს სამუშაო ძალის ჭარბი მიწოდების წარმოშობას.²⁶ აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით ა. პიგუს დასკვნები ასეთია:

✓ წარმოებაში დასაქმებულ მომუშავეთა რიცხოვნობა უკუპროპორციულ დამოკიდებულებაშია ხელფასთან მიმართებაში, ანუ, რაც მაღალია ხელფასი, მით ნაკლებია შრომითი მოწყობა;

✓ პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ პროფკავშირების როლის გაძლიერებამ და უმუშევრობის სახელმწიფო დაზღვევის სისტემის შემოღებამ ხელფასის განაკვეთი გახადა მოუქნელი, რომელიც შენარჩუნდა საკმაოდ მაღალ დონეზე, რაც გახდა მასობრივი უმუშევრობის მიზეზი;

✓ სრული დასაქმების მისაღწევად აუცილებელია ხელფასის შემცირება.

კლასიკური და ნეოკლასიკური სქემის მიხედვით, საბაზრო ეკონომიკას შეუძლია აღმოფხვრას უმუშევრობა და მიღწეულ იქნეს სრული დასაქმება მხოლოდ მოქნილი ხელფასების პირობებში. ისინი უმუშევრობას სერიოზულ პრობლემად არ მიიჩნევენ. თუმცა სულ სხვა ვითარება შეიქმნა XX საუკუნის 30-იან წლებში-„დიდი დეპრესიის“ პერიოდში, რომელმაც საფუძვლიანად შეცვალა კლასიკური შეხედულებები და, ჯ. კეინზმა უარყო რა ა. პიგუს თეორია, აჩვენა, რომ უმუშევრობა დამახასიათებელია საბაზრო ეკონომიკისათვის და გამომდინარეობს თვით მისი ფუნქციონირების კანონებიდან. კეინზის კონცეფციის თანახმად, შრომის ბაზარი შესაძლებელია იმყოფებოდეს წონასწორულ მდგომარეობაში არა მხოლოდ სრული დასაქმების, არამედ უმუშევრობის განსაზღვრული დონის პირობებშიც.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზები მრავალფეროვანია. თუ განვაზოგადებთ აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით თანამედროვე კვლევებს, მათგან პირველ რიგში ხუთი ძირითადი ჯგუფი შეიძლება გამოვყოთ:

1. სტრუქტურული ძვრები ეკონომიკაში, გამოიხატება იმით, რომ ახალი ტექნოლოგიებისა და აღჭურვილობის დანერგვა იწვევს ჭარბი სამუშაო ძალის შემცირებას;

2. ეკონომიკური ვარდნა ან დეპრესია, რაც აიძულებს დამსაქმებლებს შეამცირონ საჭიროება ყველა რესურსზე, მათ შორის შრომაზე;

3. მთავრობისა და პროფკავშირების პოლიტიკა ხელფასების სფეროში: მინიმალური ხელფასის აწევა ზრდის წარმოების ხარჯებს და ამით ამცირებს შრომაზე მოთხოვნას, რაც ილუსტრირებულია შრომის ბაზრის კლასიკური მოდელით;

4. ეკონომიკის ცალკეულ სექტორებში, დარგებში წარმოების დონის სეზონური ცვლილებები;

5. მოსახლეობის დემოგრაფიული სტრუქტურის ცვლილებები, კერძოდ შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ზრდა, ამაღლებს მოთხოვნას შრომაზე და ზრდის უმუშევრობის ალბათობას. შესაბამისად საერთაშორისო პრაქტიკაში აღიარებულია, რომ უმუშევრობა და ინფლაცია არის ყველაზე ძლიერ მოქმედი ნეგატიური ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე. აღნიშნული პრობლემა მნიშვნელოვან ყურადღებას მოითხოვს ხელისუფლების მხრიდან, რადგან: ერთის მხრივ, მძიმე უმუშევრობის პირობებში, შესაძლებელია სოციალურ-პოლიტი-

²⁶ Что такое безработица? Сущность и типы. Понятие и причины образования. Учет безработных. Динамика и структура мировой безработицы. Пути снижения безработицы. forexaw.com.

კური არეულობა და ჩნდება სოციალური აფეთქების დიდი რისკი, მეორე მხრივ, შრომითი რესურსების არასაკმარისი გამოყენება ნიშნავს პოტენციური მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) არასაკმარის წარმოებას.

მაშასადამე, კიდევ ერთხელ შეიძლება დავასკვნათ, რომ უმუშევრობა საბაზრო ეკონომიკის განუყოფელი თანამგზავრია. სამუშაო ძალის რეზერვი ბუნებრივი ნორმის ფარგლებში წარმოადგენს მისი ეფექტიანი ფუნქციონირების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს (პირობას). მეცნიერ-მკვლევართა მოსაზრებების შეჯერების საფუძველზე, საერთო დასკვნა უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზების შესახებ მდგომარეობს იმაში, რომ თვით ეკონომიკის საბაზრო სისტემის ფუნქციონირება იწვევს უმუშევრობას, რადგან სწორედ იგი განაპირობებს:

- ✓ საწარმოთა ნაწილის გაკოტრებას;
- ✓ სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის პირობებში კაპიტალის დაგროვებას;
- ✓ მოხმარება, დანაზოგები და ინვესტიციების დინამიკაში დისპროპორციულობას;
- ✓ წარმოების ციკლურ ხასიათს;
- ✓ არასრულყოფილ კონკურენციას თანამედროვე ბაზარზე მთლიანობაში და, უწინარეს ყოვლისა, შრომის ბაზარზე.

შედეგად, უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზებიდან ძირითადია:

- ✓ ეკონომიკური კონკურენცია შრომის ბაზარზე;
- ✓ შეუსაბამობა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ცალკეული პროფესიებისა და კვალიფიკაციის მიხედვით;

✓ წარმოების დაცემა;

✓ წარმოების სფეროში მომხდარი სტრუქტურული ცვლილებები, ტექნოლოგიურად ჩამორჩენილი ტრადიციული დარგების დახურვა და სხვა.

მაშასადამე, უმუშევრობის გამომწვევი უმთავრესი მიზეზია წონასწორობის დარღვევა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის, რაც განსაკუთრებით მწვავედება ეკონომიკური დაცემის, ომების, სტიქიური უბედურების, პანდემიის პირობებში. სხვა დანარჩენ პირობებში უმუშევრობის გამომწვევი ეკონომიკური მიზეზებია:

✓ მაღალი ფასი (ხელფასი) სამუშაო ძალაზე, რომელსაც ითხოვს დასაქმების მსურველი ან პროფკავშირები. დამსაქმებლის (სამუშაო ძალის მყიდველის) ქცევა მოცემულ შემთხვევაში შრომის ბაზარზე განისაზღვრება სამუშაო ძალის ყიდვაზე გაწეული ხარჯებისა და შემოსავლის (რომელსაც იგი მიიღებს გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ამ სამუშაო ძალის გამოყენებით) შედარებით იმ ხარჯებთან, რომელსაც იგი გაიღებს ამ სამუშაო ძალის ჩანაცვლებისათვის საჭირო ტექნოლოგიური დანადგარების შესაძენად, ასევე იმ შედეგთან, რომელსაც იგი იღებს ახალი მოწყობილობის გამოყენებით. თუ ეს თანაფარდობა ახალი ტექნოლოგიის სასარგებლოდ იქნება, მაშინ მენარმე უარს იტყვის ახალი სამუშაო ძალის დაქირავებაზე. შედეგად, ეს უკანასკნელი ვერ დასაქმდება და აღმოჩნდება უმუშევარი. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი და წარმოების ტექნიკური, ტექნოლოგიური განახლება, ინოვაციური სიახლეების დანერგვა, უმუშევრობის გამომწვევი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია თანამედროვე პირობებში;

✓ სამუშაო ძალის დაბალი ფასი (ხელფასი), რომელსაც ადგენს მყიდველი, დამსაქმებელი. ამ შემთხვევაში სამუშაო ძალის მესაკუთრე (გამყიდველი) უარს ამბობს ასეთი დაბალი ხელფასის პირობებში დასაქმებაზე და ეძებს სხვა დამსაქმებელს. ამიტომ, დროის განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში, იგი რჩება სამუშაოს გარეშე;

✓ სამუშაო ძალის ხარისხი. საზოგადოებაში ყოველთვის არის ადამიანთა კატეგორია, რომლებიც ვერ ერთვებიან საზოგადოებრივი წარმოების პროცესში, რადგან მათი სამუშაო ძალის ხარისხი არ შეესაბამება დამსაქმებლის მოთხოვნებს. ამიტომ ეს უკანასკნელი უარს ამბობს მის ყიდვაზე, დაქირავებაზე. მოსახლეობის ეს ფენა, როგორც წესი, საბოლოოდ კარგავს სამუშაოს პოვნის იმედს და მიეკუთვნება უმუშევართა მუდმივ კატეგორიას.

მაშასადამე, რადგან უმუშევრობა საბაზრო ეკონომიკის თანმდევი მოვლენაა, სრული დასაქმება-სამუშაო ძალის 100%-ის ჩართვა ეკონომიკურ საქმიანობაში, შეუთავსებელია განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის იდეასთან. ამასთან, უმუშევრობის დონის განსაზღვრულ ჩარჩოებში მოქცევა და რეგულირება სახელმწიფოს მუდმივი ზრუნვის საგანი უნდა იყოს, რათა მიღწეულ იქნეს ეკონომიკის სტაბილურობა და მდგრადი განვითარება.

თავი 2. სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები

უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური კატეგორიისა და სოციალურ-ეკონომიკური ფენომენის სიღრმისეული შესწავლისათვის მიზანშეწონილია უმუშევრის სტატუსის განსაზღვრისა და, საერთოდ, სამუშაო ძალის აღრიცხვის მოქმედი მეთოდოლოგიის გაანალიზება-შეფასება. საქართველოში, ისევე როგორც განვითარებადი ეკონომიკის ბევრი სხვა ქვეყნის სტატისტიკური აღრიცხვის პრაქტიკაში, ეს უკანასკნელი შემუშავებულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) სტანდარტების შესაბამისად განსაზღვრული კრიტერიუმის მიხედვით. კერძოდ, 1998 წლიდან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის შეფასება ქვეყანაში ხორციელდება შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსს-ILO) მიერ შემუშავებული შრომის საერთაშორისო სტანდარტების (შსს) შესაბამისად, რომელიც დამტკიცდა 1982 წელს, შრომის სტატისტიკოსთა მე-13 საერთაშორისო კონფერენციაზე. აღრიცხვა ხორციელდება ყოველკვარტალურად შინამეურნეობების¹ კვლევის სახით და მისი მთავარი მიზანია საქართველოში 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური სტატუსის დადგენა შემდეგი პოზიციების მიხედვით: დასაქმებული, უმუშევარი, ეკონომიკურად აქტიური (სამუშაო ძალა), ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა (მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ). კვლევა მოიცავს კერძო შინამეურნეობებში მცხოვრებ 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობას და არ მოიცავს ინსტიტუციურ შინამეურნეობებს² (მიმდინარე პერიოდში საქართველოში აღირიცხება საშუალოდ 1 052 377 შინამეურნეობა. კონკრეტული შინამეურნეობა მოიცავს საშუალოდ 3.53 წევრს, მათ შორის 15 წლისა და უფროსი ასაკის 2.89).³ კვლევა ხორციელდება შერჩევითი მეთოდის გამოყენებით. შერჩევის ზომა 2017 წლამდე იყო 3384 შინამეურნეობა კვარტალში; 2017-2018 წლებში – 5952 შინამეურნეობა, 2019 წლიდან კი – 6336 შინამეურნეობა კვარტალში. სამუშაო ძალის გამოკვლევა ხორციელდება ინტერვიუს ფორმით, მისი საშუალო ხანგრძლივობაა 15 წუთი. დაკვირვების პერიოდი – გასული შვიდი დღე, რომელიც უსწრებს ინტერვიუს, გამოკითხვის თარიღს. კვლევის შერჩევითი მეთოდის გამოყენებას თან ახლავს გარკვეული ცდომილებები, შესაბამისად, გაიანგარიშება: სტანდარტული ცდომილება, ნდობის ინტერვალი და ვარიაციის კოეფი-

¹ **შინამეურნეობა** არის ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც ექვემდებარება ერთ საცხოვრებელ ერთეულზე ერთობლივი ცხოვრების საერთო წესებს და ერთმანეთთან დაკავშირებულია საერთო ბიუჯეტით (ან მისი ნაწილით), ნათესაური ან/და არანათესაური ურთიერთობებით (შინამეურნეობა შეიძლება შედგებოდეს ერთი პირისგანაც). იხ. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური www.geostat.ge.

² **ინსტიტუციურ შინამეურნეობებს** შეადგენენ პირები, რომლებიც მუდმივად ცხოვრობენ ობოლ და მშობლების მზრუნველობამოკლებულ ბავშვთა სკოლა-ინტერნატებში, ხანდაზმულთა და შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა სახლებში, ქრონიკულად დაავადებულთა საავადმყოფოებში, რელიგიურ დაწესებულებებში (მონასტრებში), თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში, ყაზარმებში და სხვა მსგავს დაწესებულებებში. იხ. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური www.geostat.ge.

³ მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. Microsoft Word - Census Release; www.geostat.ge. შინამეურნეობების შემოსავლები - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (www.geostat.ge).

ციენტი ყველა ძირითადი საანგარიშო მაჩვენებლისათვის, უმუშევრობის დონე (%), დასაქმების დონე (%), აქტიურობის დონე (%). ამ უკანასკნელთა გაანგარიშება ხორციელდება შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) სტანდარტების, მეთოდოლოგიის მიხედვით, რომელიც შესაძარისია როგორც რეგიონულ, ისე საერთაშორისო დონეზე. სამუშაო ძალის კვლევის პროცესში მონაცემთა ძირითად წყაროს წარმოადგენს: 2016 წლის ჩათვლით, შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა, სადაც სამუშაო ძალის გამოკვლევა ჩართული იყო ერთ-ერთი მოდულის სახით; ხოლო 2017 წლიდან მონაცემების წყაროა სამუშაო ძალის გამოკვლევა (იხ. ცხრილი 2.1).

ცხრილი 2.1

სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგია, მათი შეფასების მაჩვენებლები და 2017-2020 წლებში განხორციელებული ცვლილებები

მაჩვენებლები		1996-2016	2017-2018	2020
სამუშაო ძალის მაჩვენებლების წყარო - კვლევის მეთოდი		შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა	2017 წლიდან სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი კვლევა	შსო-ის ახალი სტანდარტების დანერგვა და თვითდასაქმებულთა გადაკვალიფიცირება
შერჩევის ზომა		3400 შინამეურნეობა კვარტალში	6000-ზე მეტი შინამეურნეობა კვარტალში	
15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება სტატუსის მიხედვით	ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	დასაქმებული ✓ დაქირავებული ✓ თვითდასაქმებული უმუშევარი		
	ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა	სამუშაო ძალის ფარგლებს გარეთ მყოფი მოსახლეობა		
დასაქმების ეფექტიანობის ზოგადი მაჩვენებლები				
ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის საერთო დონე		ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი მთლიან მოსახლეობაში (%)		
ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე		ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში (%)		
დასაქმების დონე		დასაქმებულთა წილი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში (%)		
უმუშევრობის დონე		უმუშევრების წილი ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობაში (%)		
შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტი		უმუშევრების თანაფარდობა ვაკანტური სამუშაო ადგილების რაოდენობასთან		

2017 წლამდე შერჩევის ჩარჩოს წარმოადგენდა 1989 და 2002 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერების მონაცემთა ბაზები, 2017 წლიდან, 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მონაცემთა ბაზა. გამოკითხვის შესახებ მონაცემთა შეგროვება

ხორციელდება ყოველთვიურად სამი კითხვარის სახით (1. დემოგრაფიული კითხვარი შინამეურნეობის წევრების ძირითადი დემოგრაფიული მაჩვენებლების შესაგროვებლად; 2. ძირითადი კითხვარი, რომელიც განკუთვნილია თითოეულ შერჩეულ შინამეურნეობაში მცხოვრები 15 წლის და უფროსი ასაკის პირებისთვის; 3. უარების ფურცელი – გამოუპასუხებლობის ფორმა უარების მიზეზების დასაფიქსირებლად), ქალაქური ფორმით. შემდეგ ხორციელდება მონაცემთა კონტროლი რამდენიმე ეტაპის სახით, რომელიც მთავრდება მონაცემთა შედარების, საბოლოო მონაცემების გაანალიზების, მონაცემთა ბაზის დამუშავებით და რედაქტირებით. დასკვნით ეტაპზე სხვადასხვა კომპიუტერული პროგრამის გამოყენებით ხორციელდება ყველა ძირითადი მაჩვენებლის გაანგარიშება.

1982 წლის სტანდარტების (შემდეგში – „ძველი სტანდარტები“) გამოყენებით სამუშაო ძალის აღრიცხვა ქვეყანაში ხორციელდება 2020 წლის 28 დეკემბრამდე. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის სტანდარტებიდან გამომდინარე, ადამიანი უმუშევრად რომ ჩაითვალოს, ერთდროულად უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს: იყოს „სამუშაოს გარეშე“, ე.ი. არ გააჩნდეს ანაზღაურებადი სამუშაო გარკვეული დროის განმავლობაში; „მზად იყოს მოცემულ მომენტში მუშაობისათვის“, ე.ი. მზად იყოს იმუშაოს დაქირავებით ან თვითონ დასაქმდეს; „ეძებდეს სამუშაოს“, ე.ი. კონკრეტულ ღონისძიებებს ახორციელებდეს ანაზღაურებადი სამუშაოს მოსაძებნად. შესაბამისად, საქართველოში როგორც ძველი, ისე ახალი მეთოდოლოგიის შესაბამისად: „უმუშევარია 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც არ მუშაობდა (ერთი საათითაც კი) გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში, ეძებდა სამუშაოს ბოლო 4 კვირაში და მზად იყო მუშაობის დასაწყებად მომავალი 2 კვირის განმავლობაში“. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ დასაქმებულად ჩაითვლებიან არა მხოლოდ კერძო და სახელმწიფო სექტორში დაქირავებით დასაქმებული ადამიანები, რომლებიც შრომითი კონტრაქტის შესაბამისად ასრულებენ განსაზღვრულ სამუშაოებს და იღებენ შესაბამის გასამრჯელოს ხელფასის სახით, არამედ სხვა ნებისმიერი ეკონომიკური საქმიანობის განმახორციელებელი პირიც, რომელიც ამ საქმიანობის ფარგლებში იღებს მოგებას ან განსაზღვრულ შემოსავალს, საქმიანობის ტიპის, ხანგრძლივობისა და ამ შემოსავლის სიდიდის მიუხედავად.⁴ ანუ, უფრო კონკრეტულად, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციისა და საქსტატის მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგიების შესაბამისად, დასაქმებულად ჩაითვლება ნებისმიერი პირი დასაქმების სფეროსა და ეკონომიკური საქმიანობის სახეობის მიუხედავად, თუ გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში იგი ერთი საათით მაინც მუშაობდა გარკვეული შემოსავლის ან მოგების მიღების მიზნით. ბუნებრივია, ასეთი მიდგომა ხელს უწყობს დასაქმებულების, უფრო მეტად, თვითდასაქმებულთა კატეგორიის წილის მექანიკურ ზრდას, რაც, საბოლოო ჯამში, ადეკვატურად აისახება უმუშევრობის დონესა და მასშტაბებზე და მნიშვნელოვნად ამცირებს მას. შედეგად, ვერ ვიღებთ რეალურ სურათს ქვეყანაში უმუშევრობისა და დასაქმების სფეროში არსებული ფაქტობრივი მდგომარეობის შესახებ. სწორედ ამიტომ იყო, რომ უმუშევართა აღრიცხვის ადრე მოქმედი მეთოდოლოგია კრიტიკის ობიექტი გახდა ქართველი მეცნიერ-მკვლევარების

⁴ სამუშაო ძალის სტატისტიკა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

მხრიდან. „მიგვაჩნია, რომ დასაქმებისა და უმუშევრობის სტატისტიკა ზუსტად და სრულად ვერ ასახავს ქვეყანაში რეალურად არსებულ მდგომარეობას.... საქართველოში უმუშევრობის დონე ბევრად უფრო მაღალია, ვიდრე ამას ოფიციალური სტატისტიკა აფიქსირებს, რაც, ძირითადად, განპირობებულია მეთოდოლოგიური ლაფსუსებით“.⁵ აღნიშნულს ადასტურებს ზოგიერთი ორგანიზაციის კვლევის შედეგებიც. ასე მაგალითად, ეროვნულ-დემოკრატიული ინსტიტუტის, NDI-ის კვლევის შედეგების მიხედვით, გამოკითხულთა 31.0% თავს დასაქმებულად, ხოლო 69.0% დაუსაქმებლად მიიჩნევს, რაც რეალურ სტატისტიკასთან შეუსაბამობაშია. ხოლო ზოგიერთი ექსპერტის მოსაზრებით: „რეალურად, საქართველოში საინტერესო სიტუაციაა უმუშევრობის სტატისტიკასთან დაკავშირებით: თუ სახელმწიფო უმუშევართა ერთ რაოდენობას ასახელებს, მოსახლეობის 5-ჯერ მეტი ოდენობა თავს დაუსაქმებლად თვლის“.⁶ ასეთი ვითარების ფონზე, ძნელია არ დაეთანხმო მოსაზრებას, რომ „დღეისათვის მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის გაანგარიშების მეთოდოლოგია ვერ პასუხობს მისადმი წაყენებულ მთავარ მოთხოვნას (ობიექტურობის უზრუნველყოფა) და აუცილებელია მისი გაუმჯობესება“.⁷

სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგიის სრულყოფის მიზნით, საქართველოში 2019-2020 წლებში ჩატარდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი და შრომატევადი სამუშაოები. შედეგად, 2020 წლის 28 დეკემბერს ძალაში შევიდა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ 2013 წელს შემუშავებული სტანდარტი, რომელიც საერთაშორისო პრაქტიკაში ფუნქციონირებს 2018 წლის ოქტომბრიდან (შემდეგ – „ახალი სტანდარტი“). კერძოდ, იგი დამტკიცდა და დაინერგა შრომის სტატისტიკოსთა მე-20 საერთაშორისო კონფერენციის მიერ. ახალი სტანდარტის მიღებასთან დაკავშირებული სამუშაოები ინტენსიურად ხორციელდებოდა სტატისტიკის ეროვნული სამსახურისა და რიგი საერთაშორისო ინსტიტუტების (შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, დანიის სტატისტიკის სამსახური, ევროკავშირის სტატისტიკური სამსახურის – ევროსტატის) მიერ, სადაც ასევე ჩართული იყვნენ ადგილობრივი და უცხოელი ექსპერტები. მისი რეალიზაცია მოხდა ევროკავშირისა და ევროსტატის ინიციატივით შემუშავებული პროექტის საფუძველზე. კერძოდ, აღნიშნული პროექტის ფარგლებში, სამუშაო ძალის აღრიცხვის არსებული სისტემის გაუმჯობესების მიზნით, განხორციელდა შესაბამისი ცვლილებები და გატარდა მნიშვნელოვანი კონკრეტული ღონისძიებები: პირველ რიგში, სათანადო ცვლილებები შევიდა სამუშაო ძალის კვლევის კითხვარში. კერძოდ, შესაბამისი კითხვების დამატების შედეგად, მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა თვითდასაქმებულთა მასშტაბების შეფასების პროცედურები; ასევე დამატებით მომზადდა ახალი სტანდარტების შესაბამისი სხვა დამატებითი კითხვარები და მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელო; შემდეგ ეტაპზე ჩატარდა ახალი კითხვარების ტესტირება და საპილოტე გამოკვლევა; ახლად-

⁵ **ტულუში მ.** უმუშევრობის დონის ცვლილების ტენდენციები საქართველოში და მისი რეგულირების მიმართულებები. გლობალიზაცია და ბიზნესი. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი, N5, 2018 წელი. გვ. 148-149. <https://www.eugb.ge/uploads/content/N5/5-22.pdf>.

⁶ უმუშევრობა – N1 პრობლემა საქართველოში. უმუშევრობა – N1 პრობლემა საქართველოში|თათა's ბლოგი (wordpress.com).

⁷ **პაიჭაძე ნ.** უმუშევრობის პრობლემა საქართველოში და მისი დაძლევის გზები. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი IX, N1, 2016 წ., გვ. 18.

დამუშავებული და არსებული კითხვარების შესაბამისად სათანადო ინფორმაციის მოპოვება; მიღებული ინფორმაციის შეკრება, დაჯგუფება, დამუშავება, ანალიზი და სამუშაო ძალის მახასიათებელი ინდიკატორების გაანგარიშება ახალი სტანდარტების შესაბამისად.⁸ ეს უკანასკნელი საბოლოო ჯამში მიზნად ისახავს საქართველოში კერძო შინამეურნეობაში მცხოვრები 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის⁹ ეკონომიკური სტატუსის დადგენას და მის შესახებ მონაცემების პერიოდულად წარმოებას. კერძოდ, მისი მეშვეობით განისაზღვრება დასაქმებულის (დაქირავებული და თვითდასაქმებული), უმუშევრის, ეკონომიკური აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის), ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის (მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ) სტატუსის განსაზღვრა და მათი რაოდენობის დადგენა ყოველწლიურად კვარტალურ ჭრილში.

სამუშაო ძალის აღრიცხვის მიზნით მიღებული ახალი საერთაშორისო მეთოდოლოგია წინგადადგმული ნაბიჯია მისი გაუმჯობესების თვალსაზრისით, თუმცა, ჩვენი აზრით, იგი მთლიანობაში მაინც ვერ უზრუნველყოფს მის სისრულესა და საიმედოობას. აღნიშნულის დასაბუთების მიზნით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგიაში განხორციელებული ცვლილებებისა და დასაქმებულთა სტატუსის უფრო სიღრმისეული ანალიზი, რადგან იგი, პირველ რიგში, უშუალოდ სწორედ თვითდასაქმებულთა კატეგორიის გადაკვალიფიცირებას ეხება. ეს უკანასკნელი კი, თავის მხრივ, იწვევს შრომის ბაზარზე 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის სხვა ნაკადების ცვლილებას. ამიტომ სამუშაო ძალის აღრიცხვის ახალი მეთოდოლოგიის დანერგვამ, თვითდასაქმებულთა კატეგორიის გადაკვალიფიცირებისა და მათი რაოდენობის დადგენასთან ერთად, ავტომატურად სამუშაო ძალის სხვა მნიშვნელოვანი ინდიკატორების გადაანგარიშებაც მოითხოვა. ამიტომ დეტალურად განვახორციელეთ დასაქმების საერთო მდგომარეობისა და მისი ორი ძირითადი ფორმის – დაქირავებულებისა და თვითდასაქმებულების ანალიზი. მათი შემადგენლობისა და სტრუქტურის ცვლილება წლების განმავლობაში გარკვეული ტენდენციით ხასიათდებოდა. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ძველი სტანდარტის მოქმედების პერიოდში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში აშკარად იკვეთება თვითდასაქმებულთა მაღალი წილი, დაქირავებით დასაქმებულებთან შედარებით, რაც განსაკუთრებით შესამჩნევია სასოფლო დასახლებების მიხედვით (იხ. ცხრილი 2.2).

⁸ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) ახალი სტანდარტებით გაანგარიშებული დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლები. მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებლები (დასაქმება და უმუშევრობა) (geostat.ge).

⁹ სამუშაო ძალის გამოკვლევას არ ექვემდებარება: 1. პირები, რომლებიც არ იმყოფებიან შინამეურნეობაში 12 თვის და მეტი პერიოდის განმავლობაში; 2. სამხედრო პირები (წვევამდევლები და სამხედრო პირები), რომლებიც ცხოვრობენ ყაზარმებში; 3. საპატიმროებში, ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში, მოხუცთა თავშესაფრებში, ინტერნატებში და სხვა ინსტიტუციურ დაწესებულებებში მცხოვრები პირები. ქვეყნის სპეციფიკიდან გამომდინარე, გაეროს და შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის რეკომენდაციების გათვალისწინებით ზედა ასაკობრივი ზღვარი არ არის დაწესებული, რადგან საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობა საკმაოდ მაღალია.

15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური საქმიანობის და დასაქმების სტატუსის შესაბამისად საქართველოში (კაცი)¹⁰

დასახელება	სულ	საქალაქო დასახლება	სასოფლო დასახლება
15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა	3022475	1711269	1311206
I. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა	1924773	979642	945131
1. დასაქმებული	1614325	724004	890321
1.1. დაქირავებული	748599	548381	200218
1.2. თვითდასაქმებული	865726	175623	690103
1.2.1. დამქირავებელი/დამსაქმებელი (მენარმე, მეურ-ნე დაქირავებული მუშაკებით)	25295	22262	3033
1.2.2. ინდივიდუალურად მომუშავე (საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში დასაქმებულის გარდა)	112691	74477	38214
1.2.3. საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში ინდივიდუალურად მომუშავე	676487	75092	601395
1.2.4. ოჯახის დამხმარე წევრი	50758	3506	47252
1.2.5. კოოპერატივის წევრი	40	17	23
1.2.6. პირი, რომელიც არ კლასიფიცირდება დასაქმების სტატუსის მიხედვით	455	269	186
2. უმუშევარი	310448	255638	54810
II. ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა	992641	665835	326806
არ არის მითითებული	105061	65792	39269

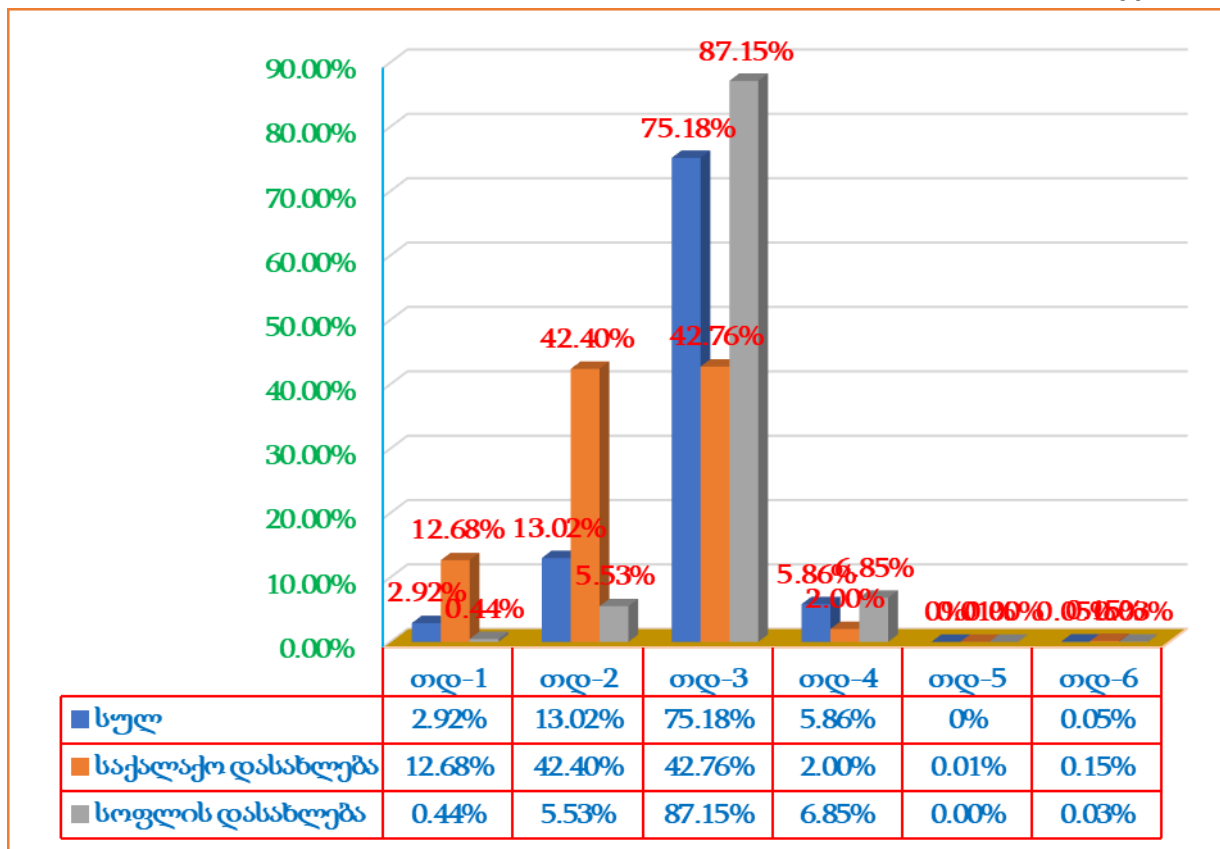
თვითდასაქმებულთა შემადგენლობაში გაერთიანებულია ექვსი კატეგორიის პირი: **თდ-1.** დამქირავებლები ანუ დამსაქმებლები, რომლებიც რეალურად წარმოადგენენ სამეწარმეო სუბიექტებს და ჰყავთ დაქირავებით მომუშავეები, ანუ ისინი რეალურად ახორციელებენ სამეწარმეო ეკონომიკურ საქმიანობას. მათი საერთო რაოდენობა 25295 კაცია და თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობის-2.92%-ია (იხ. ცხრილი 2.3 და სქემა 2.1). **თდ-2.** ინდივიდუალურად მომუშავე ის პირები, რომლებიც საქმიანობას ეწევიან საკუთარი გლეხური მეურნეობის გარეთ და ასევე დამოუკიდებლად ეწევიან სხვადასხვა სახის საქმიანობას. მათი საერთო რაოდენობა 112691 კაცია და თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობის-13.02%-ია. **თდ-3.** საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში ინდივიდუალურად მომუშავე პირები. მათი ნაწილი ეწევა შრომით საქმიანობას მხოლოდ საკუთარი მოხმარებისათვის საჭირო საქონლის, სამუშაოს, მომსახურების წარმოების მიზნით, ნაწილი კი აწარმოებს პროდუქციას როგორც საკუთარი მოხმარებისათვის, ისე ბაზარზე გასაყიდად შემოსავლის მიღების მიზნით. მათი მცირე ნაწილია ორიენტირებული მხოლოდ საბაზრო წარმოებაზე.

¹⁰ ცხრილი შედგენილია საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის შედეგების ანალიზის საფუძველზე. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge. census-ეკონომიკური მახასიათებლები.

თვითდასაქმებულთა სტრუქტურა საქართველოში 2014 წლის მოსახლეობის აღწერის შედეგების მიხედვით (პროცენტებში)¹¹

დასახელება		სულ	საქალაქო დასახლება	სასოფლო დასახლება
თვითდასაქმებული, სულ		100.0%	100.0%	100.0%
დამქირავებელი/დამსაქმებელი(მეწარმე, მეურნე დაქირავებული მომუშავეებით)	თდ-1	2,92%	12.68%	0.44%
ინდივიდუალურად მომუშავე (საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში დასაქმებულის გარდა)	თდ-2	13.02%	42.4%	5.53%
საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში ინდივიდუალურად მომუშავე	თდ-3	78.15%	42.76%	87.15%
ოჯახის დამხმარე წევრი	თდ-4	5.86%	2.0%	6.85%
კოოპერატივის წევრი	თდ-5	0	0.01%	0
პირი, რომელიც არ კლასიფიცირდება დასაქმების სტატუსის მიხედვით	თდ-6	0.05%	0.15%	0.03%

სქემა 2.1

¹¹ ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე. www.geostat.ge; census - ეკონომიკური მახასიათებლები.

ამ კატეგორიის თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობა ყველაზე მაღალია (676487 კაცი) და თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 78.15%-ია. **თდ-4.** ოჯახის დამხმარე წევრები. მათი საერთო რაოდენობა 50758 კაცია და თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 5.86%-ია. **თდ-5.** კოოპერატივის წევრები, ყველაზე მცირე რაოდენობა, სულ 40 კაცია. **თდ-6.** პირები, რომლებიც არ კლასიფიცირდებიან დასაქმების სტატუსის მიხედვით. მათი რაოდენობა 455 კაცია და თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობის მხოლოდ 0.05%-ია. თვითდასაქმებული მოსახლეობის 20.3% საქალაქო, ხოლო 79.7% სასოფლო დასახლებაში საქმიანობს. თვითდასაქმების მაჩვენებლის ასეთი მაღალი დონე განპირობებულია იმითაც, რომ „შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის თანახმად, დასაქმებულად ითვლება ნებისმიერი პირი, რომელიც ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას მოგების, შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით, მიუხედავად შემოსავლის ოდენობისა, საქმიანობის ტიპისა და ხანგრძლივობისა“.¹² ასევე „სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულები, რეპეტიტორები, კერძო ტაქსების მეპატრონეები, საცალო ვაჭრობით დაკავებული ფიზიკური პირები და ა.შ. თუ გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში ერთი საათით მაინც მუშაობდნენ შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის და, შესაბამისად, საქსტატის მეთოდოლოგიის თანახმად დასაქმებულად ითვლებიან“.¹³ ცხადია, რომ ამ კატეგორიის პირების უმრავლესობა რეალურად არაა დასაქმებული, რის შედეგადაც შესაბამისად მცირდება უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ „საქართველოს მთავარ გამოწვევას უმუშევრობა და თვითდასაქმების მაღალი მაჩვენებლები წარმოადგენს როგორც ქალებში, ასევე მამაკაცებში“.¹⁴

მაშასადამე, როგორც აღინიშნა, დასაქმებულთა შემადგენლობაში შედის თვითდასაქმებულთა კატეგორია, რომელიც სხვა ჯგუფებთან ერთად მოიცავს 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის იმ ნაწილსაც, რომლებიც საქმიანობას ეწევიან საკუთარ საოჯახო მეურნეობაში და აწარმოებენ პროდუქციას პირადი მოხმარებისათვის და, ცხადია, ეს პროდუქცია არაა გათვალისწინებული გარეთ ბაზარზე სარეალიზაციოდ გასატანად, ანუ დამატებითი შემოსავლების მისაღებად. თვითდასაქმებულთა შემადგენლობაში შედიან ასევე პირები, რომლებიც უსასყიდლოდ ეხმარებიან შინამეურნეობების სხვა წევრებს, ასევე პირები, რომლებიც გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში მუშაობდნენ, ანუ ეწეოდნენ რაიმე სახის საქმიანობას თუნდაც ერთი საათით მაინც, შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით, მიუხედავად ამ შემოსავლის ოდენობისა, საქმიანობის ტიპისა და ხანგრძლივობისა. ახალი მეთოდოლოგია ითვალისწინებს აღნიშნული კატეგორიებიდან მხოლოდ პირველი ნაწილის გადაკვალიფიცირებას, ანუ სტატუსის შეცვლას. შესაბამისად, ახალი სტანდარტით, თვითდასაქმებულებად აღარ ჩაითვლებიან სწორედ ის პირები, რომლებიც საკუთარ ოჯახურ მეურნეობაში აწარმოებენ მხო-

¹² **Tsartsidze Murman.** Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «Euro-pean Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, vienna 2016. P.65.; [<http://www.ge.undp.org/>].

¹³ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

¹⁴ **Tsartsidze Murman.** Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globa-lization terms. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4 (2018) No.1. p.92. <http://irissymposium.wixsite.com/website>.

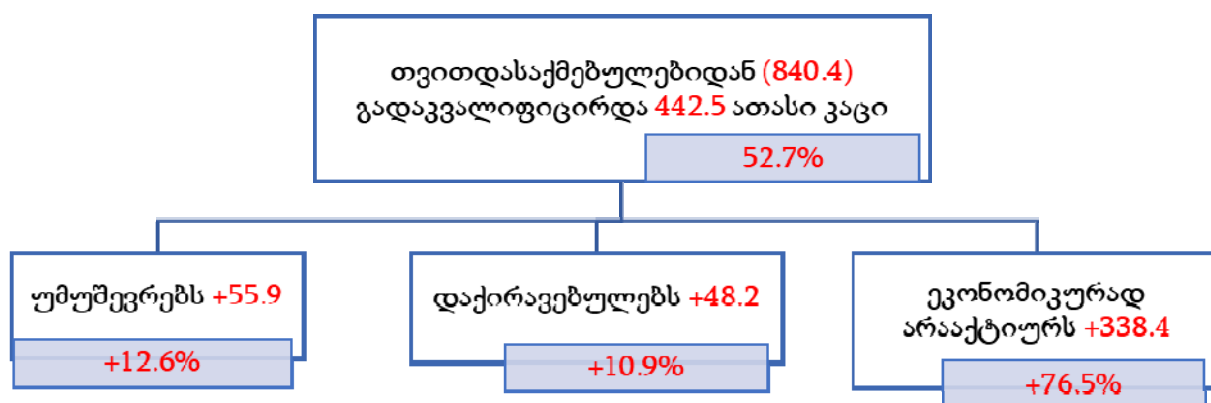
ლოდ საკუთარი მოხმარებისათვის განკუთვნილ პროდუქციას და არ არიან ბაზარზე ორიენტირებულები. აღნიშნული კატეგორიის პირთა რაოდენობა, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის შეფასებით, ძველი მეთოდოლოგიით აღრიცხული თვითდასაქმებულთა საერთო რაოდენობის (840400 კაცი) 52.65%, ანუ 442.5 ათასი კაცია (იხ. ცხრილი 2.4, სქემა 2.2).

ცხრილი 2.4

სამუშაო ძალის მახასიათებელი მაჩვენებლების ცვლილება შსო-ის ახალი სტანდარტების დანერგვისა და თვითდასაქმებულთა გადაკვალიფიცირების შედეგად, 2020 წლის მდგომარეობით (ათასი კაცი)

მაჩვენებლები	ძველი სტანდარტები	ახალი სტანდარტები	სხვაობა
სულ 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა. მათ შორის:	3037.1	3037.1	0
I.სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	1911.2	1572.8	-338.4
1.1.დასაქმებული	1690.2	1295.9	-394.3
1.1-1.დაქირავებული	849.3	897.5	+48.2
1.1-2.თვითდასაქმებული	840.4	397.9	-442.5
1.1-3.გაურკვეველი	0.5	0.5	0
1.2.უმუშევარი	221.0	276.9	+55.9
II.არააქტიური მოსახლეობა	1125.9	1464.3	+338.4
უმუშევრობის დონე	11.6%	17.6%	+6.0%
აქტიურობის დონე	62.9%	51.8%	-11.1%
დასაქმების დონე	55.7%	42.7%	-13.0%

სქემა 2.2

რადგან აღნიშნული პირები თვითდასაქმებულებად და, შესაბამისად, დასაქმებულებად აღარ ითვლებიან, განხორციელდა მათი გადაკვალიფიცირება და გადაყვანა უმუშევრებისა და ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის კატეგორიაში, რაც შესაბამისად აისახება უმუშევრობის დონის, დასაქმების დონისა და ქვეყნის მოსახლეობის

ეკონომიკურად აქტიურობის დონის შესაბამის მაჩვენებლებზე.¹⁵ დღის წესრიგში დადგა ამ მაჩვენებლების გადაანგარიშების, კორექტირების აუცილებლობაც, რაც წარმატებით განხორციელდა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის, დანიის სტატისტიკის სამსახურისა და ევროსტატის ექსპერტების ჩართულობით და უშუალო მონაწილეობით. კერძოდ, გადაანგარიშებულ და კორექტირებულ იქნა ბოლო 10 წლის მაჩვენებლები (2010 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით). თვითდასაქმებულთა ზემოაღნიშნული ნაწილის უმუშევრებისა და ეკონომიკურად არააქტიურის კატეგორიაში გადაყვანის საფუძველი გახდა მათი სტატუსის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები. კერძოდ, უმუშევრებისათვის სამუშაოს აქტიური ძიება და მზადყოფნა მის დასაწყებად. ხოლო პირები, რომლებიც არ ფიქსირდებიან სამუშაოს მაძიებლებად, ეკონომიკურად არააქტიურთა კატეგორიას განეკუთვნებიან. „მეთოდოლოგიის ცვლილება და ახალი სტანდარტების დანერგვა თავისთავად ახდენს გავლენას ქვეყნის სტატისტიკურ მაჩვენებლებზე. ზემოაღნიშნული მეთოდოლოგიური ცვლილება, საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, იწვევს დასაქმების მაჩვენებლის შემცირებას და უმუშევრობის მაჩვენებლის გაზრდას“¹⁶.

ახალი სტანდარტის გამოყენებით და გადაკვალიფიცირების შედეგად ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა) გაიზარდა 338400 კაცით. კერძოდ, თვითდასაქმებულთა რაოდენობის შემცირების (442500 კაცი) შედეგად, დაქირავებით დასაქმებულთა რიცხოვნობა 48.2 ათასი კაცი, ანუ 10.9%, უმუშევართა რაოდენობა 55.9 ათასი კაცი, ანუ 12.6%, ხოლო ეკონომიკურად არააქტიურ მოსახლეობას 338400 კაცი, ანუ გადაკვალიფიცირებულთა 76.5% დაემატა. შესაბამისად: უმუშევრობის დონე 11.6%-დან 17.6%-მდე, ანუ 6.0%-ით გაიზარდა; დასაქმების დონე 55,7%-დან 42.7%-მდე, ანუ 13.0%-ით შემცირდა; ეკონომიკური აქტიურობის დონე კი 62.9%-დან 51.8%-მდე, ანუ 11.1%-ით შემცირდა. საგრძნობლად შეიცვალა თვითდასაქმებულთა სტრუქტურა. კერძოდ, თუ ბოლო 19-20 წლის განმავლობაში ძველი სტანდარტით აღრიცხულ დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში თვითდასაქმებულთა წილი მნიშვნელოვნად აღემატებოდა დაქირავებით დასაქმებულებს და ბოლო წლებში შეიმჩნეოდა გათანაბრების ტენდენცია, გადაკვალიფიცირების შედეგად ვლელბობით აბსოლუტურად სანინააღმდეგო სურათს, სადაც თვითდასაქმებულთა წილი მათი საერთო რაოდენობის შემცირებისა და სხვა კატეგორიაში გადაკვალიფიცირების შედეგად მნიშვნელოვნად მცირდება. ახალი სტანდარტის გამოყენებით მიღებული შედეგების მიხედვით, 2010-2019 წლებში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში თვითდასაქმებულთა წილი 30.3%-დან 39.1%-მდე მერყეობს (იხ. ცხრილი 2.5 და სქემა 2.3).

2020 წლის პირველი სამი კვარტლის შედეგების მიხედვით კი დასაქმებულთა სტრუქტურა შემდეგი სახით ჩამოყალიბდა: პირველ კვარტალში – დაქირავებით დასაქმებულთა წილი 70.6%, თვითდასაქმებულები 29.4%; მეორე კვარტალში მათი თანაფარდობა, შესაბამისად, 67.9% და 32.1%, ხოლო მესამე კვარტალში 66.6% და 33.4% იყო.

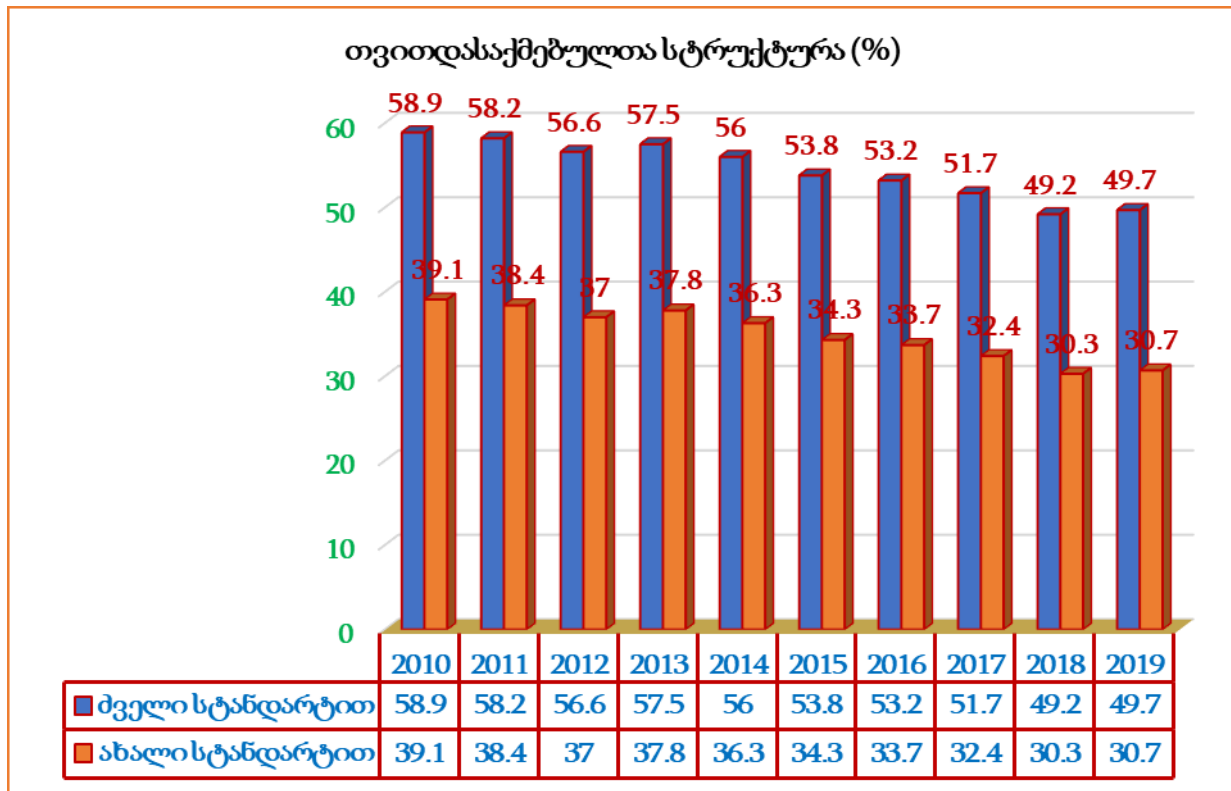
¹⁵ აღნიშნულის თაობაზე დეტალური ინფორმაცია წარმოდგენილია ნაშრომის შესაბამის თავებში.

¹⁶ **კირან უოლში.** საქსტატს დასაქმების და უმუშევრობის დათვლის უახლესი მეთოდოლოგია აქვს – ILO-ს მთავარი სტატისტიკოსი. BM.GE.

თვითდასაქმებულთა სტრუქტურა საქართველოში 2010-2019 წლებში (პროცენტებში)¹⁷

დასახელება	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ძველი სტანდარტით	58.9%	58.2%	56.6%	57.5%	56.0%	53.8%	53.2%	51.7%	49.2%	49.7%
ახალი სტანდარტით	39.1%	38.4%	37.0%	37.8%	36.3%	34.3%	33.7%	32.4%	30.3%	30.7%

სქემა 2.3

ანუ შეიძლება ითქვას, რომ ბოლო მონაცემებით დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 1/3 თვითდასაქმებული, ხოლო 2/3 დაქირავებული მომუშავეა. აღრიცხვის ძველი სისტემის პირობებში, 1998-2010 წლებში შეინიშნებოდა აბოლუტურად საწინააღმდეგო სურათი. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის – ILO-ს მთავარი სტატისტიკოსის, კირან უოლშის შეფასებით, ახალი სტანდარტები დამუშავებულია საერთაშორისოდ აღიარებული საუკეთესო პრაქტიკისა და წამყვანი ქვეყნების გამოცდილების საფუძველზე და მისი ეფექტიანობის უზრუნველყოფის მიზნით დღესაც აქტიურად მიმდინარეობს თანამშრომლობა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციასთან და დანიის სტატისტიკის სამსახურთან, ევროკავშირის პროგრამა „ტვინინგის“ პროექტის ფარგლებში.

¹⁷ ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე. www.geostat.ge; census - ეკონომიკური მახასიათებლები.

თვითდასაქმებულთა გადაკვალიფიცირების შედეგად, რა თქმა უნდა, ახალი სტანდარტების დანერგვა და მისი მოთხოვნის შესაბამისად განხორციელებული მეთოდოლოგიური ცვლილებები უდავოდ წინადადგმული ნაბიჯია. უნდა აღვნიშნოთ, რომ აღრიცხვის ძველი სისტემის ნაკლოვანებებსა და მისი ცვლილების, სრულყოფის აუცილებლობაზე მოსაზრებები, წინადადებები და რეკომენდაციები პერიოდულად იწერებოდა წლების განმავლობაში გამოქვეყნებულ არაერთ სამეცნიერო ნაშრომში.¹⁸ ბოლო პერიოდში კი დასაქმების სტრუქტურის, მისი დონის, ხარისხისა და ეფექტიანობის შეფასების პროცესში მნიშვნელოვანი აქცენტი გაკეთდა სწორედ სამუშაო ძალის აღრიცხვის მოქმედი მეთოდოლოგიის სრულყოფის აუცილებლობაზე. „უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის ხელოვნური შემცირება თვითდასაქმებული მოსახლეობის რაოდენობის მექანიკურად გადიდების ხარჯზე, პირდაპირ აისახება დასაქმების ხარისხობრივ მაჩვენებლებზე და მის ეფექტიანობასთან ერთად მნიშვნელოვნად ამცირებს შრომის მწარმოებლურობას, პროდუქტიულობას. შესაბამისად, კვლავ დღის წესრიგში დგება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის აღრიცხვის მოქმედი მეთოდოლოგიის სრულყოფის საკითხი“.¹⁹ ამიტომ, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ სამუშაო ძალის აღრიცხვის სრულყოფის მიმართულებით განხორციელებული ნებისმიერი მეთოდოლოგიური ცვლილება ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგან იგი სულ უფრო მეტად გვაძლევს რეალურ სურათთან დაახლოების საშუალებას. მაგრამ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ, ჩვენი აზრით, აღნიშნული მეთოდოლოგიის გამოყენებით მიღებული შედეგების სიზუსტის ხარისხი, მნიშვნელოვანი ცვლილებების განხორციელების მიუხედავად, ჯერჯერობით მაინც ვერ უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის მაჩვენებლების სიზუსტისა და საიმედოობის მაღალ ხარისხს, რაც გამოწვეულია სხვადასხვა მიზეზით. კერძოდ: უმუშევართა სტატუსის განსაზღვრა და მათი აღრიცხვა მიმდინარეობს სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი გამოკვლევის საფუძველზე, რაც, ხშირ შემთხვევაში კვლევის მეთოდების არასრულყოფილად გამოყენების გამო, უმუშევრობის საერთო მდგომარეობის შესახებ რეალურ, ობიექტურ სურათს ვერ იძლევა. კვლევის პროცესი ეფუძნება შერჩევით მეთოდს, რომელსაც თან ახლავს სტატისტიკური გადახრის, ცდომილების არსებობა. ძირითადი მაჩვენებლების მიხედვით (უმუშევრობის დონე, დასაქმების დონე, ეკონომიკურად აქტიურობის დონე) სტანდარტული ცდომი-

¹⁸ **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** უმუშევრობის ეკონომიკური და სოციალური შედეგები საქართველოში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, მარტი-აპრილი, 2009 წელი. გვ. 67. ISSN 1987-5789; **ცარციძე მ.** უმუშევრობა და სიღარიბე საქართველოში თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიები ეკონომიკური გლობალიზაციის პირობებში“, თსუ, 2015წ., გვ. 388. ISSN 2346-8114; **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** უმუშევრობა და დასაქმების აქტიური პოლიტიკა შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, 2017 წლის 3-4 ნოემბერი, თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი. შრომების კრებული. თბილისი, 2017წ., გვ.583. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf; **Tsartsidze M.** Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globalization terms. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4 (2018) No.1. p. 90-91. <http://irissymposium.wixsite.com/website>.

¹⁹ **Царцидзе М. Ласабидзе Н.** Структурные и отраслевые особенности рынка труда и занятости населения в Грузии. „Социально-трудовые исследования“. Научно-практический журнал. 2020;38(1) страница 158-159. <https://www.vcot.info/magazine>. <https://www.vcot.info/assets/img/magazine/issues/-2020/38.pdf>.

ლება 0.4% შეადგენს, ხოლო ვარიაციის კოეფიციენტი, შესაბამისად, აღნიშნული მაჩვენებლების მიხედვით 3.0, 0.6 და 0.8-ს შეადგენს. ცდომილების დონის ზრდა ხშირად გამოწვეულია რესპონდენტის გამოუპასუხებლობით, ინფორმაციის მიწოდებაზე უარის თქმით, ინფორმაციის არასრული, არაზუსტი მიწოდებით, რესპონდენტის ნაცვლად შინამეურნეობის სხვა წევრის გამოკითხვით; გართულებულია პირველადი მონაცემების შეგროვების, დამუშავების, გადასინჯვის, კონტროლის, ცალკეული გაანგარიშებების პროცედურების სრულად და საიმედოდ შესრულებაც. 2019 წლის ოქტომბერში, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ ჩატარებული გამოკვლევის შედეგად, რომელიც მიზნად ისახავდა სამსახურის მიერ ინფორმაციის წარმოებისა და გავრცელების საკითხებზე მომხმარებელთა განწყობების შესწავლას, საქსტატის მუშაობის ხარისხის შეფასებას, დადგინდა, რომ გამოკითხულ რესპონდენტთა 25.0%, ანუ მეოთხედი მიიჩნევს, რომ საქსტატის ინფორმაცია „საშუალო“ ხარისხისაა; 4.0% აძლევს დაბალ შეფასებას, 2.0%-ს უჭირს პასუხის გაცემა, ხოლო 1.0% აძლევს ძალიან დაბალ შეფასებას. რესპონდენტთა დანარჩენი ნაწილი მას აბსოლუტურად საიმედოდ მიიჩნევს და მაღალ შეფასებას აძლევს. თუმცა მომხმარებლები ნაკლებად კმაყოფილები არიან მეთოდოლოგიური განმარტებების არასაკმარისი ხელმისაწვდომობით;²⁰ ძალზე პრობლემურია „ფარული უმუშევრობის“ მასშტაბების განსაზღვრა; აღნიშნული მეთოდოლოგიის გამოყენებით ვერ ხორციელდება დასაქმების არასტანდარტული ფორმების შესწავლა, გამოვლენა, რაც ძალზე მნიშვნელოვანია თანამედროვე კორონომიკის პირობებში, როცა ქვეყნის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი სახლის პირობებში განაგრძობს სასაწავლო და შრომით საქმიანობას. კერძოდ, როგორც ნაშრომის შესაბამის კვლევით ნაწილში აღინიშნა, გლობალური პანდემიის პირობებში ქვეყანაში ინტენსიურად ვითარდება არასტანდარტული დასაქმების ისეთი ფორმები, როგორიცაა: დისტანციური დასაქმება (ვირტუალური დასაქმება, ტელეშრომა, ფრილანსერი); დროებითი დასაქმება; არასრული სამუშაო განაკვეთით დასაქმება; ზეგანაკვეთური დასაქმება; თვითდასაქმება; არაფორმალური დასაქმება; შინ დასაქმება. მათი ობიექტური შეფასება საჭიროებს დამატებით სპეციალური გამოკვლევების ჩატარებას.

უმუშევართა სტატუსის, მისი რაოდენობისა და უმუშევრობის დონის შეფასების მიზნით საერთაშორისო პრაქტიკაში დამკვიდრებულია სხვადასხვა სტანდარტული და მეთოდოლოგიური მიდგომები, რომლებიც შემუშავებულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის რეკომენდაციების გათვალისწინებით, შრომის საერთაშორისო სტანდარტების მოთხოვნათა შესაბამისად, კონკრეტული ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თავისებურებების გათვალისწინებით. მათგან უნდა გამოვყოთ:

1. უმუშევრობის მაჩვენებლების დადგენა მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის შერჩევითი დაკვირვების საფუძველზე, რაც ტარდება პერიოდულად. ასეთი პრაქტიკა წარმატებით გამოიყენება სხვადასხვა განვითარებულ ქვეყანაში. მაგალითად, აშშ-ში უმუშევრთა რაოდენობის დასადგენად ყოველთვიურად ხდება მოსახლეობის შერჩევითი გამოკვლევა, რაც 60000 ოჯახს მოიცავს. მიღებული შედეგები განზოგადდება მთელი ქვეყნის მასშტაბით. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ანალოგიური მიდგომა გამოი-

²⁰ სტატისტიკური ინფორმაციის მომხმარებელთა კმაყოფილების გამოკვლევა. 2019 წელი. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. momxmarebelta-gamokitxva--2019--final.pdf (geo-stat.ge).

ყენება საქართველოშიც, უმუშევართა აღრიცხვის პროცესში სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ, რომელიც ყოველკვარტალურად ახორციელებს 6000-6500 შინამეურნეობის გამოკითხვას. შესაბამისად, საჭიროდ და აუცილებლად მიგვაჩნია, რომ შინამეურნეობების გამოკვლევები გაგრძელდეს რეგულარულად, თუმცა მიზანშეწონილია გათვალისწინებულ იქნეს ზემოაღნიშნული ხარვეზები და განხორციელდეს კვლევის პროცესში გამოყენებული მეთოდოლოგიის გაუმჯობესება, მისი ყველა ეტაპის მიხედვით, ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებების გათვალისწინებით.

2. სამუშაო ძალის ეკონომიკური აქტიურობის, უმუშევრობისა და დასაქმების მახასიათებელი დგინდება დასაქმების სახელმწიფო სამსახურების მიერ. საქართველოში აღნიშნული ფუნქცია უნდა განახორციელოს ახლადშექმნილმა დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო სააგენტომ, შესაბამისი ინფორმაციის მოპოვებისა და დამუშავების საფუძველზე, მან ასევე სისტემატურად უნდა განახორციელოს მათი აღრიცხვა და მონიტორინგი. მართალია, აღნიშნული მეთოდი შედარებით მარტივია, მაგრამ, უმუშევრების შემადგენლობის დაზუსტების თვალსაზრისით, იგი დამატებითი კონტროლის ღონისძიებების გატარებას საჭიროებს. მისგან განსხვავებით, პერიოდული შერჩევითი გამოკვლევა უფრო ძვირად ღირებულია, მაგრამ შედარებით ზუსტად ასახავს უმუშევართა სტრუქტურას. აღნიშნულის გათვალისწინებით, 2020 წლიდან დასაქმების ხელშეწყობის სააგენტომ²¹ მიზნად დაისახა მოსახლეობის შრომისა და დასაქმების ხელშეწყობა, რომლის ფარგლებშიც, სხვა ძირითად უფლებამოსილებებთან ერთად, შრომის ბაზრის მომსახურების ფარგლებში უნდა განახორციელოს შემდეგი ძირითადი ფუნქციების რეალიზაცია: შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის ღონისძიებების გატარება; საშუაშუალო მომსახურების განვითარება; სამუშაოს მაძიებელთა და თავისუფალი (ვაკანტური) სამუშაო ადგილების რეგისტრაცია და ამ მიზნით შრომის ბაზრის მართვის საინფორმაციო სისტემის ადმინისტრირება, გამართული ფუნქციონირება; სამუშაო ძალის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაციის მოგროვება და ანალიზი. აღნიშნული ფუნქციების რეალიზაციამ უნდა უზრუნველყოს სრულყოფილი ინფორმაციის მოპოვება ქვეყანაში არსებული უმუშევრობის საერთო მდგომარეობის შესახებ, სადაც, უმუშევრობის დონის საერთო მაჩვენებელთან ერთად, მკაფიოდ იქნება განსაზღვრული მისი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მახასიათებლები. აღსანიშნავია ისიც, რომ „ზემოთ აღნიშნული არცერთი მეთოდი არ მოიცავს ე. წ. ფარული უმუშევრობის, არაფორმალური და დისტანციური დასაქმების მასშტაბებს, რომელთა სიდიდის გამოვლენისათვის სპეციალურად ორგანიზებული გამოკვლევების ჩატარებაა საჭირო“.²²

3. საერთაშორისო პრაქტიკაში, უმუშევრობის სტატუსის, მისი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების შეფასების მიზნით, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) ექსპერტების რეკომენდაციის შესაბამისად, ოთხი ძირითადი მიდ-

²¹ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №01-110/ნ „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო სააგენტოს დებულების დამტკიცების შესახებ“. 31.10.2019 წ., ქ. თბილისი.

²² **თორია მ., ცარციძე მ.** უმუშევრობის პრობლემები და მისი დაძლევის გზები საქართველოში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998 წ., გვ. 20.

გომა გამოიყენება.²³ კერძოდ, იგი ხორციელდება: 1. მოსახლეობის აღწერის შედეგების მიხედვით, ანუ სამუშაო ძალის რეგულარული შერჩევითი კვლევის საფუძველზე; 2. სახელმწიფო სტატისტიკური ორგანოების მიერ ჩატარებული ოფიციალური შეფასებების საფუძველზე; 3. დასაქმების სამსახურში რეგისტრაციის მიხედვით; 4. უმუშევრობისათვის დახმარების მიმღებ პირთა რიცხოვნობის მიხედვით. თუ მათგან საქართველოში პირველი სამი მიდგომა მეტ-ნაკლებად გამოიყენება, მეოთხე მიმართულებასთან მიმართებაში შეიძლება ითქვას, რომ დღემდე ქვეყანაში უმუშევრობის დაზღვევისა და, შესაბამისად, მათზე შემწეობის გაცემის მექანიზმი პრაქტიკულად არ არსებობს. საქართველოში პირველად უმუშევრობის შემწეობა დადგინდა 2005 წლიდან, სსიპ „სოციალური დახმარებისა და დასაქმების სახელმწიფო სააგენტოში“ რეგისტრირებული უმუშევრებისათვის, ყოველთვიურად 20 ლარის ოდენობით, ექვსი თვის განმავლობაში,²⁴ რომელიც ასევე აისახა „უმუშევართა სოციალური დაცვის, დასაქმების ხელშეწყობისა და ჯანმრთელობის დაცვის“ სახელმწიფო პროგრამაში.²⁵ თუმცა ორივე დოკუმენტი გაუქმდა 2012 წელს. დღეს უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა წარმატებით გამოიყენება ევროპის განვითარებულ ქვეყნებში და დასაქმების პასიური პოლიტიკის ფარგლებში იგი სავალდებულო ხასიათს ატარებს. შემწეობის მოცულობა, გაცემის ხანგრძლივობა და მიღების წინაპირობები განსხვავდება ცალკეული ქვეყნების მიხედვით. მის ძირითად დანიშნულებას უმუშევრობის პერიოდში პიროვნების ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისუნარიანობის, შრომისუნარიანობის შენარჩუნება წარმოადგენს. ხოლო, თუ პიროვნება მაინც ვერ მოიძიებს სამუშაოს, იგი სოციალური დახმარების მიმღები ხდება.²⁶

საქართველოში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ვითარებიდან და შრომის ბაზრის ფორმირების თავისებურებებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა ტიპის უმუშევრობა შეიძლება გამოვლინდეს ცალკეული ფორმის მიხედვით (იხ. სქემა 2.4).

უმუშევრობა, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა, ახასიათებს იმ დაუსაქმებელ ადამიანთა კატეგორიას, რომლებიც, შრომის ბაზარზე წონასწორობის მუდმივი რყევის შედეგად, მოკლებულნი არიან მუშაობის შესაძლებლობებს. კონკრეტული პირობებიდან გამომდინარე, უმუშევრობა შეიძლება იყოს სხვადასხვა სახის. უმუშევრობის ცალკეული სახეების გამოყოფის საფუძველს მისი გამომწვევი მიზეზების სხვადასხვაობა წარმოადგენს. შესაბამისად, უმუშევრობის შემდეგ ძირითად სახეებს გამოყოფენ: **ფრიქციული, სტრუქტურული და ციკლური უმუშევრობა**. თუმცა ზოგი ავტორი²⁷ მიუთითებს ასევე ტექნოლოგიურ, სეზონურ, ინსტიტუციონალურ და სხვა სახის უმუშევრობაზე.

²³ Естественный уровень безработицы. www.sociosinfo.ru/socios-158-1.html.

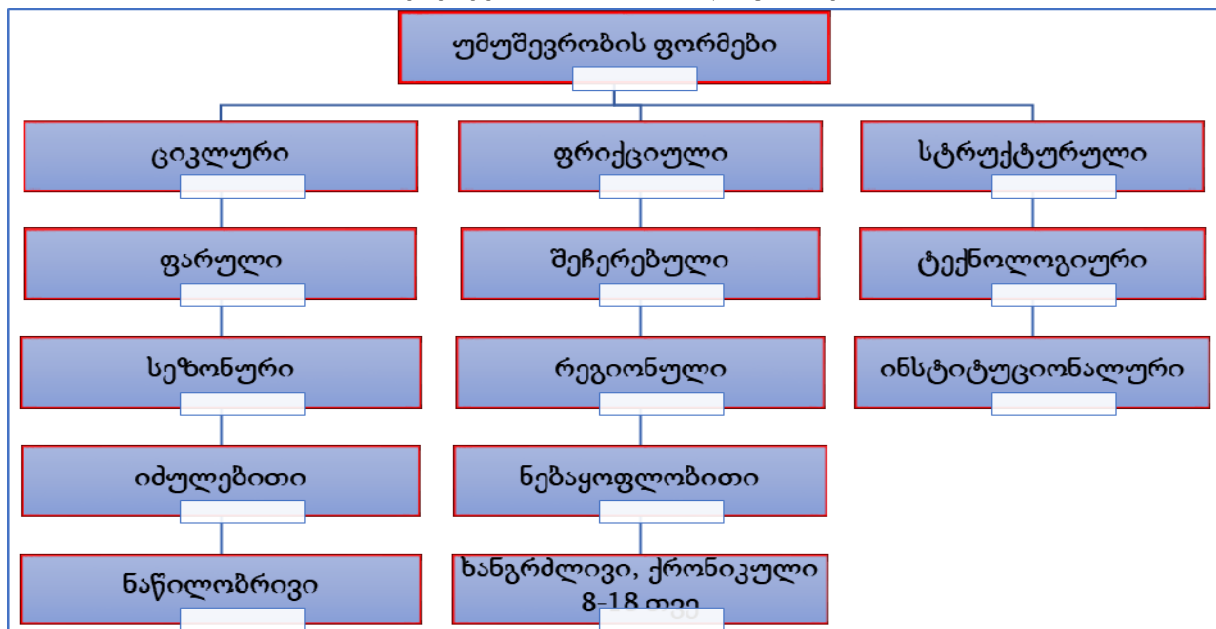
²⁴ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N48 „უმუშევრის შემწეობის ოდენობისა და მისი გაცემის ვადის განსაზღვრის თაობაზე“. ქ. თბილისი, 2005 წლის 17 მარტი.

²⁵ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №62/6 „უმუშევართა სოციალური დაცვის, დასაქმების ხელშეწყობისა და ჯანმრთელობის დაცვის“ 2005 წლის სახელმწიფო პროგრამების შესრულების ორგანიზაციის შესახებ. ქ. თბილისი, 2005 წლის 2 მარტი.

²⁶ **Alcock, P., May, M., & Wright, S. (Eds.).** The Student's Companion to Social Policy. London: WILEY-BLACKWELL. 2012. The Student's Companion to Social Policy, 5th Edition | Wiley; **Baldock, J., Manning, N., & Vickerstaff, N.** Social Policy. Oxford: Oxford University Press. 2011. Social Policy - John Baldock, Lavinia Mitton, Nick Manning, Sarah Vickerstaff - Oxford University Press (oup.com).

²⁷ **Dzhodi Beggs.** Understanding the 4 Basic Types of Unemployment. Science, Tech, Math, Social Science. Understanding the 4 Basic Types of Unemployment (thoughtco.com); **Samia Rekhi.** Unemployment Types: 7 Main Types of Unemployment. Unemployment Types: 7 Main Types of Unemployment (economicsdiscussion.net).

უმუშევრობის ძირითადი ფორმები

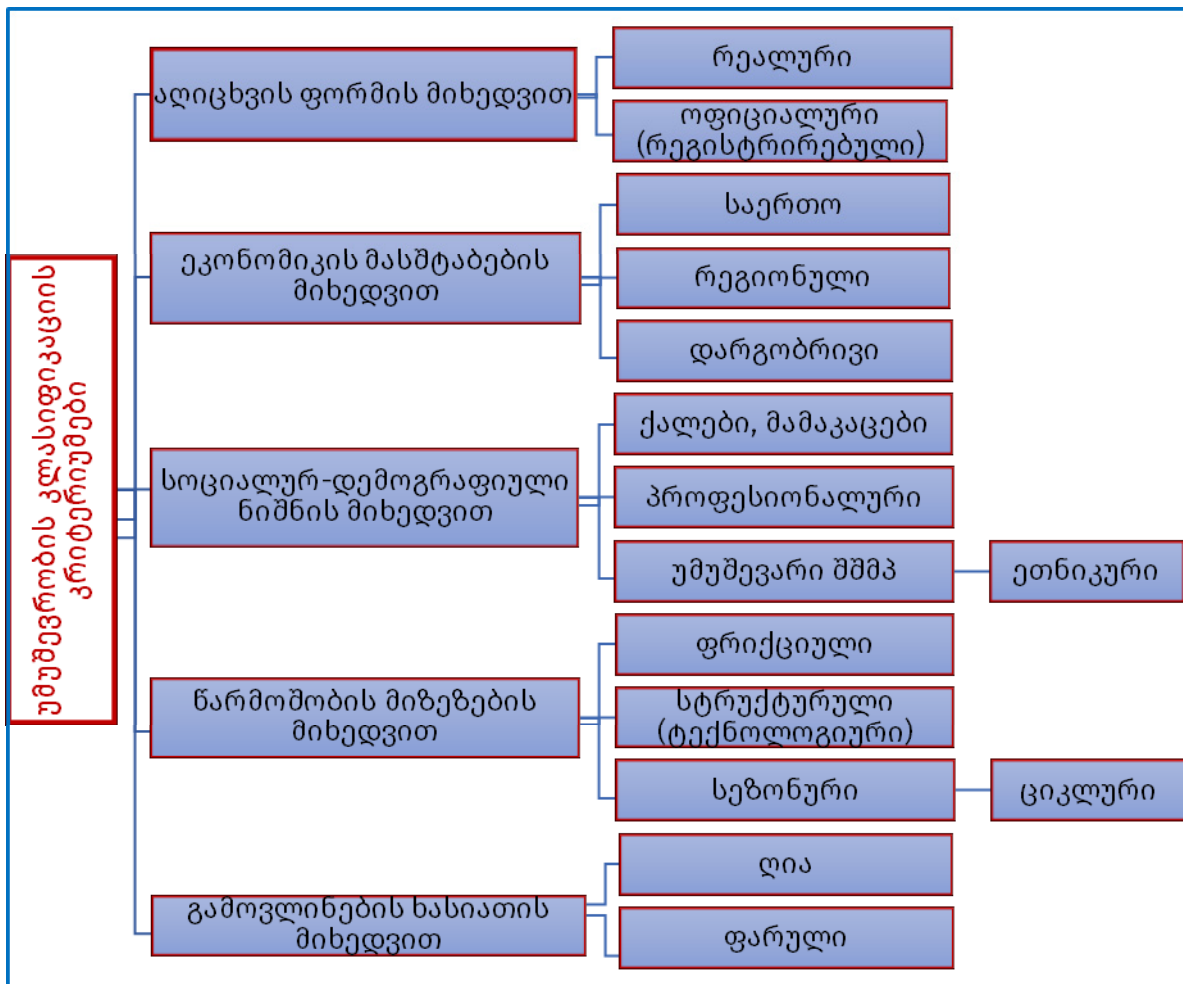

საერთაშორისო პრაქტიკაში გვხვდება უმუშევრობის ფორმების განსხვავებული კლასიფიკაცია, მისი ცალკეული მახასიათებლების მიხედვით (იხ. სქემა 2.5).

ფრიქციული უმუშევრობა – ესაა მოკლევადიანი უმუშევრობა, რომელიც წარმოიშობა მომუშავის ერთი სამუშაო ადგილიდან მეორეზე გადასვლისას, როცა იგი „ორ სამუშაოს“ შორის მდგომარეობაში იმყოფება. მას მიეკუთვნება ასევე შრომისუნარიანი მოსახლეობის დროებითი დაუსაქმებლობა, როდესაც მომუშავე პირველად გადის შრომის ბაზარზე ან უბრუნდება მას. ფრიქციული უმუშევრობის წარმოშობის მიზეზი შეიძლება აიხსნას შრომის ბაზრისათვის დამახასიათებელი დინამიკურობით, ინფორმაციული ნაკადების არასრულფასოვნებით. ინფორმაცია ვაკანტური სამუშაო ადგილებისა და მათ შესახებ, ვინც ეძებს სამუშაოს, შეუძლებელია შეფასებულ იქნეს მომენტალურად, ამიტომ დაუსაქმებელი მომუშავეები და დამქირავებლები მაშინვე ვერ პოულობენ ერთმანეთს, რის გამოც ადამიანი იძულებულია, გარკვეული დროით იყოს სამუშაოს გარეშე. დროის ეს მონაკვეთი აუცილებელია, რათა მოხდეს დამსაქმებლებისა და მომუშავეების ურთიერთდაკავშირება. ეს გარემოება ფრიქციული უმუშევრობის წარმოშობის მიზეზია.

სტრუქტურული უმუშევრობა, ფრიქციულისაგან განსხვავებით, დროში უფრო მეტხანს გრძელდება და განპირობებულია სამუშაო ადგილებისა და მომუშავეთა პროფესიულ-კვალიფიციურ სტრუქტურაში არსებული განსხვავებით. სტრუქტურული უმუშევრობის ძირითადი მიზეზი ეკონომიკაში მიმდინარე სტრუქტურული ძვრებია. წარმოების სტრუქტურის ცვლილება ცალკეულ დარგებსა და სფეროებს შორის თანაფარდობის ცვლილებაში აისახება. სტრუქტურული უმუშევრობის ერთ-ერთ ნაირსახეობად განიხილავენ **ტექნოლოგიურ უმუშევრობას**, რომლის წარმოშობის მიზეზი სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესია. ამ უკანასკნელის გავლენა დასაქმებასა და უმუშევრობაზე

უმუშევრობის ფორმების კლასიფიკაცია სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით

მრავალმხრივია, იგი განსხვავებულად ზემოქმედებს წარმოებისა თუ მომსახურების სფეროზე. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის გავლენა უმუშევრობაზე ვლინდება იმაში, რომ ახალი ტექნიკის დანერგვისა და შრომის მწარმოებლურობის ზრდის შედეგად იქმნება პირობები გარკვეული რაოდენობის მომუშავეების გამოთავისუფლებისათვის, რაც, საბოლოოდ, განაპირობებს მომუშავეებზე მოთხოვნის შემცირებას. მეორე მხრივ, მაღალმწარმოებლური ტექნოლოგიის დანერგვის შედეგად, ეკონომიკის ახალი და ზოგიერთი ტრადიციული დარგების გაფართოება იწვევს სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის გადიდებას და, შესაბამისად, დასაქმების დონის ამაღლებას. ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობა ეკონომიკის დინამიკური განვითარების პირობებში სავსებით ბუნებრივი და, ამავდროულად, მისაღები მოვლენაა, რამდენადაც უშუალოდ ეკონომიკის განვითარების პრინციპებიდან გამომდინარეობს. ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობა შეიძლება წარმოიშვას მაშინაც კი, როცა, მთლიანობაში, სამუშაო ძალაზე (შრომაზე) ერთობლივი მოთხოვნა მიწოდების ტოლია. ფრიქციული უმუშევრობა წარმოიშობა შრომის ბაზრის დინამიკურობისა და ინფორმაციული

ნაკადების არასრულყოფილობის გამო, ხოლო სტრუქტურული უმუშევრობა – სამუშაო ძალაზე (შრომაზე) მოთხოვნასა და მიწოდებაში ტერიტორიული და პროფესიული დისპროპორციის შედეგად. საზოგადოებაში სრული დასაქმების მიღწევა არ გამოირიცხავს ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის არსებობას. უფრო მეტიც, უმუშევრობის პრობლემების კვლევაში დიდი ადგილი უკავია **უმუშევრობის ბუნებრივი დონის** კატეგორიის ანალიზს, რომელიც სწორედ ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის ჯამია. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე არ არის მუდმივი სიდიდე. მასზე ზემოქმედებს ეკონომიკური ზრდის ტემპები, სამუშაო ძალის სტრუქტურის ცვლილება, საზოგადოების დემოგრაფიული განვითარების ტენდენციები, სოციალური გარანტიები და სოციალური დაცვის დონე, პროფკავშირების საქმიანობა და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ, უმეტეს შემთხვევაში, უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე მის ბუნებრივ დონეს აღემატება. განსხვავება მათ შორის არსებითია ეკონომიკური აქტიურობის დაქვეითების პერიოდში, როცა უმუშევრობა ციკლურ ხასიათს იძენს და მისი დაძლევა დიდ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. მიუხედავად იმისა, რომ უმუშევრობა ქვეყნის მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია, ამ სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას მკაცრი კვალიფიკაცია ეძლევა მხოლოდ მაშინ, როდესაც უმუშევრობის დონე საყოველთაოდ დადგენილ (მსოფლიო პრაქტიკაში მიღებულ) ბუნებრივ ზღვარს აღემატება. **ციკლური უმუშევრობა** გამოწვეულია ეკონომიკური ციკლის იმ სტადიით, რომელიც ხასიათდება ერთობლივი დანახარჯების დაბალი დონით, როცა საქონელსა და მომსახურებაზე მოთხოვნა მცირდება, მნიშვნელოვნად ეცემა წარმოებისა და დასაქმების დონე, იზრდება მომუშავეების გამოთავისუფლების მასშტაბები, შესაბამისად, ადგილი აქვს უმუშევრობის დონის მკვეთრ გადიდებას. ასეთ უმუშევრობას ციკლურ უმუშევრობას უწოდებენ და მისი მასშტაბების ზრდა მეტად უარყოფითი მოვლენაა, რომელიც მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და სოციალურ დანაკარგებს იწვევს საზოგადოებაში. ციკლური უმუშევრობის ზრდის თავიდან აცილება ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანესი პრიორიტეტია. უმუშევრობის კლასიფიკაციაში გარკვეული ადგილი უკავია **სეზონურ უმუშევრობას**. იგი დამახასიათებელია ცალკეული დარგებისათვის, როგორიცაა: სოფლის მეურნეობა, ნაწილობრივ, მშენებლობა და სხვა. უმუშევრობის განხილული სახეები ღია უმუშევრობას განეკუთვნება. მათ გარდა, საქართველოში ფართოდ გავრცელდა **ფარული უმუშევრობა**, რომელიც წარმოიშობა საწარმოებში მომუშავეთა არასრული გამოყენებით. კერძოდ, არასრული სამუშაო კვირის ან არასრული სამუშაო დღის პირობებში მუშაობისას, ან იმ შემთხვევაში, როცა მომუშავეები იძულებულნი არიან გავიდნენ ანაზღაურების გარეშე (უხელფასო) შვებულებაში. აღსანიშნავია ასევე, რომ ქვეყნისათვის მეტად არასასურველ მოვლენას წარმოადგენს **გრძელვადიანი ანუ ქრონიკული უმუშევრობა**, როდესაც უმუშევრად ყოფნის პერიოდი 1-3 წელს და უფრო მეტხანს გრძელდება.

უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლის სრული ანალიზისათვის, საკმარისი არ არის მისი თვისობრივი მხარის დახასიათება, შინაარსისა და სტატუსის განსაზღვრა. მაკროეკონომიკური სტაბილურობისა და მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიზნებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელო-

ბა ენიჭება უმუშევრობის დონისა და დინამიკის რაოდენობრივ შეფასებას. საქართველოს რეალობიდან გამომდინარე, უმუშევრობის შეფასებისათვის გამოყენებულ უნდა იქნეს საერთაშორისო პრაქტიკაში აპრობირებული ყველა მაჩვენებელი: უმუშევართა რიცხოვნობა; უმუშევრობის დონე; უმუშევრობის ხანგრძლივობა; უმუშევართა სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა; უმუშევართა პროფესიულ-კვალიფიციური სტრუქტურა; უმუშევართა დარგობრივი და ტერიტორიულ-რეგიონული სტრუქტურა და სხვა. შრომის ბაზარზე არსებული სიტუაციისა და უმუშევრობის საერთო მდგომარეობის ანალიზისათვის მნიშვნელოვანია შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტის სისტემატურად გაანგარიშება და გაანალიზება, ვინაიდან სწორედ ეს მაჩვენებელი ასახავს ერთ ვაკანტურ სამუშაო ადგილზე უმუშევრების რაოდენობას ($K_{\Phi} = U/V$) და ახასიათებს დისბალანსს, ანუ შეუსაბამობას სამუშაო ძალაზე არსებულ მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის. შრომის ბაზრის დაძაბულობის კოეფიციენტის ზრდა მიუთითებს შრომის ბაზარზე არსებული სიტუაციის გაუარესებაზე. საქართველოში, უმუშევრობის მაღალი დონის პირობებშიც კი, ხშირად ვერ ხერხდება არსებული ვაკანსიების ათვისება, რაც განპირობებულია ორი მიზეზით: პირველი, როდესაც უმუშევართა პროფესიულ-კვალიფიციური სტრუქტურა და პროფესიონალიზმის დონე არ შეესაბამება არსებული სამუშაო ადგილების მოთხოვნებს და მეორე, როდესაც არსებული ვაკანსიების მიხედვით სამუშაოს პირობები არ აკმაყოფილებს პიროვნების მოთხოვნებს და უმუშევარს არ სურს მისი ათვისება.

თავი 3. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე და მასზე მოქმედი ფაქტორები

მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის, ეკონომიკური სისტემისა და, საერთოდ, მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვან ინდიკატორს შრომის ბაზარზე არსებული რეალური მდგომარეობა წარმოადგენს. ამ უკანასკნელის სრულყოფილად შეფასება შეუძლებელია უმუშევრობის ბუნებრივი და ფაქტობრივი დონის ურთიერთშესაბამისობის ანალიზის გარეშე. იგი ძალზე მნიშვნელოვანია ქვეყნის მაკროეკონომიკური განვითარების პოლიტიკისა და კონკრეტული პროგრამების შემუშავებისა და რეალიზაციისათვის. სწორედ ამიტომ, რომ თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში უმუშევრობის პრობლემების კვლევისას განსაკუთრებული ადგილი უკავია **უმუშევრობის ბუნებრივი დონის** კატეგორიის ანალიზს, რომლის გარშემოც სპეციალისტების მიერ სხვადასხვა მოსაზრებაა ჩამოყალიბებული. მეცნიერ-მკვლევართა უმრავლესობის თვალსაზრისით, იგი ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის ჯამია. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე არ არის მუდმივი სიდიდე. მასზე ისევე, როგორც სხვა ძირითად ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, ზემოქმედებს მთელი რიგი ფაქტორები, რაც ცალკე განხილვის საგანია. ასევე ხშირად ისმის კითხვა, თუ როგორია თანაფარდობა უმუშევრობის ფაქტობრივ და ბუნებრივ დონეს შორის? აღსანიშნავია, რომ უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე, რა თქმა უნდა, ხშირ შემთხვევაში აღემატება მის ბუნებრივ დონეს. განსხვავება მათ შორის არსებითია ეკონომიკური აქტიურობის დაქვეითების პერიოდში, როცა უმუშევრობა ციკლურ ხასიათს იძენს და რომლის დაძლევა დიდ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. მიუხედავად იმისა, რომ უმუშევრობა ქვეყნის მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია, ამ სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას მკაცრი კვალიფიკაცია ეძლევა მხოლოდ მაშინ, როდესაც უმუშევრობის დონე საყოველთაოდ დადგენილ (მსოფლიო პრაქტიკაში მიღებულ) ბუნებრივ ზღვარს აღემატება. სწორედ ზემოაღნიშნული მოსაზრებებია გაზიარებული მრავალ თანამედროვე ეკონომიკურ ლექსიკონებსა და სამეცნიერო-კვლევით ნაშრომებში. „სტრუქტურული უმუშევრობა გარკვეული აზრით ისევეა დამახასიათებელი ეკონომიკისათვის, როგორც ფრიქციული. ამასთან დაკავშირებით ჩნდება უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ცნება, რომელიც წარმოადგენს მათ ჯამს. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ახასიათებს სამუშაო ძალის რეზერვის ოპტიმალურ სიდიდეს, რომელთაც შეუძლიათ ეკონომიკის ერთი სფეროდან მეორე სფეროში გადაადგილება, შრომით რესურსებზე მოთხოვნის ცვლილების შესაბამისად. ასეთი რეზერვის არსებობის გარეშე ეკონომიკურ სისტემას ფუნქციონირება არ შეუძლია. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულია: დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში – 5.0%, შვედეთსა და იაპონიაში – 1.5%-2.0%, კანადაში – 8.0%, აშშ-ში – 5.0%-6.0%. განსაზღვრულ პირობებში რეალური უმუშევრობა შეიძლება აღმოჩნდეს ბუნებრივ დონეზე დაბლა კი, მაგალითად, ომის პირობებში“.¹

¹ "Современная экономическая теория" modern-econ.ru. с. 16.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შესახებ განსხვავებული განმარტებებია მოცემული ეკონომიკურ ლექსიკონებშიც. მაგალითად, ერთ-ერთი თანამედროვე ლექსიკონის მიხედვით: „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე-ობიექტურად ჩამოყალიბებული შედარებით სტაბილური უმუშევრობის დონეა გრძელვადიან პერიოდში, რომელიც განპირობებულია ბუნებრივი მიზეზებით (კადრების დენადობა, მიგრაცია, დემოგრაფიული ფაქტორები) და დაკავშირებული არ არის ეკონომიკური ზრდის დინამიკასთან“.² მეორე მხრივ, „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე – ეკონომიკური ჰიპოთეზაა, რომლის მიხედვითაც, რეალური ხელფასის განსაზღვრული დონის პირობებში, საერთო ეკონომიკური წონასწორობის მიღწევისათვის არსებობს მოსახლეობის არასრული დასაქმება, რომელსაც განაპირობებს საჭირო ინფორმაციის ნაკლებობა, მობილურობასთან დაკავშირებული ბარიერები, დემოგრაფიული ცვლილებები და ბაზრისათვის დამახასიათებელი სხვა არასრულყოფილი მომენტები“.³

„უმუშევრობის ბუნებრივი დონის“ კონცეფცია პირველად ჩამოყალიბდა მ. ფრიდმანის (1968 წ.) და ე. ფელპსის (1967 წ.) მიერ. მათი თეორიის მიხედვით, ბუნებრივი უმუშევრობა სპეციფიკურია ყველა ეკონომიკისათვის, მაკროეკონომიკურ წონასწორობასთან შესაბამისობაში, როცა ინფლაციის მოსალოდნელი დონე მის რეალურ დონეს უთანაბრდება. უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის ურთიერთკავშირის აღწერის მცდელობას წარმოადგენს ფილიპსის მრუდი. თუმცა პირდაპირი კავშირის არსებობა ამ სიდიდეებს შორის დროის გრძელვადიანი პერიოდისათვის ფრიდმანისა და ფილიპსის მიერ უარყოფილ იქნა. მათი მტკიცებით, ინფლაციის დონე ძირითადად დამოკიდებულია ფულად მასაზე, ხოლო უმუშევრობის დონე, თავის მხრივ, მიისწრაფვის მისი ბუნებრივი დონისაკენ. მ. ფრიდმანის განმარტებით, „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე არის ის სიდიდე, რომელიც შესაძლებელია მიღებულ იქნეს საერთო წონასწორობის შესახებ ვარლასის განტოლებათა სისტემიდან, თუ მასში გათვალისწინებული იქნებოდა საქონლისა და შრომის ბაზრის მიმდინარე სტრუქტურული მახასიათებლები, მოთხოვნისა და მიწოდების სტოქასტიკური ვარიაციები, ვაკანსიების შესახებ მოპოვებულ ინფორმაციაზე განეული დანახარჯები, მობილობის ხარჯები და სხვა“.⁴ მოკლედ, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე წარმოადგენს მაჩვენებელს, რომლისკენაც ეკონომიკა ისწრაფვის გრძელვადიან პერიოდში, ანუ, როდესაც მთლიანადაა დაძლეული მასზე მოკლევადიანი შოკების ზემოქმედება. გარდა აღნიშნულისა, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე წარმოდგენილია, როგორც ორი კომპონენტის ჯამი: ფრიქციული უმუშევრობა (რომელიც გამოწვეულია სამუშაოს მოძიებისათვის აუცილებელი გარკვეული დროის დანახარჯებით) და სტრუქტურული უმუშევრობა (როცა მომუშავის პროფესიულ-კვალიფიციური მონაცემები არ შეესაბამება შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალაზე არსებულ მოთხოვნას).

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შესახებ მსჯელობას ვხვდებით ასევე მაკროეკონომიკის სხვადასხვა სახელმძღვანელოშიც: „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე (natural rate of unemployment- u^*) – არის დონე, რომლის დროსაც მიღწეულია სამუშაო

² Яндекс.Словари»Современный экономический словарь. slovari.yandex.ru/.

³ Безработица. Википедия. ru.wikipedia.org/wiki/Безработица<http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

⁴ Friedman M. The role of monetari policy. American Economic Review, N58, 1968. c. 65.

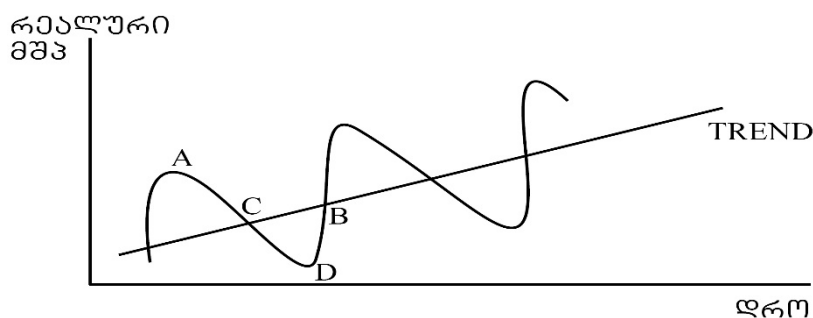
ძალის სრული დასაქმება (full-employment) ანუ ამ უკანასკნელის უფრო ეფექტიანი და რაციონალური გამოყენება. ეს ნიშნავს, რომ ყველა ადამიანი, ვისაც მუშაობა სურს, პოულობს სამუშაოს, რადგან სამუშაო ძალის სრული დასაქმება ეკონომიკაში ნიშნავს მხოლოდ ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის არსებობას⁵. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე შეიძლება ვიანგარიშოთ, როგორც მათი ჯამის შეფარდება სამუშაო ძალასთან:

$$u^* = u_f + u_s = (U_f + U_s) / L * 100\%$$

ამ მაჩვენებლის თანამედროვე დანიშნულებას ინფლაციის ტემპების დაუჩქარებლობის პირობებში ასახავს უმუშევრობის დონე-NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment). თუ გავიხსენებთ ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური ციკლის გრაფიკს, მრუდის თითოეული წერტილი ასახავს ეკონომიკურ ზრდას (იხ. სქემა 3.1), ანუ ტრენდის ყოველი წერტილი შეესაბამება პოტენციური მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობას, ანუ ადამიანური რესურსების სრულ დასაქმებას (წერტილები B და C), ხოლო ეკონომიკური ციკლის ამსახველი სინუსოიდის ყოველი წერტილი შეესაბამება ფაქტობრივი მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობას (წერტილები A და D).

სქემა 3.1

ეკონომიკური ზრდა და ეკონომიკური ციკლი

თუ გამოშვების ფაქტობრივი მოცულობა აღემატება პოტენციურს (A წერტილი), ანუ უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე ბუნებრივზე დაბალია, ეს ნიშნავს, რომ ერთობლივი მოთხოვნა სჭარბობს ერთობლივ გამოშვებას. ეს არის სიტუაცია, როცა დასაქმების დონე მაღალია (ზედასაქმება). B წერტილიდან A წერტილში გადასვლისას იზრდება ფასების დონე, ანუ მატულობს ინფლაცია. მაშასადამე, როცა ეკონომიკა იმყოფება პოტენციური გამოშვების დონეზე (სრული დასაქმება), რაც შეესაბამება უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს, ინფლაციის ზრდა არ ხდება.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის, როგორც ეკონომიკურ კატეგორიაზე მსჯელობისას, საინტერესო მოსაზრებები აქვთ ქართველ მეცნიერებსაც. უცხოურ ლიტერატურულ წყაროებზე დაყრდნობით, პროფესორი ი. ანანიაშვილი აღნიშნავს, რომ „სრული დასაქმების სინონიმად, ხშირად, ბუნებრივი უმუშევრობა განიხილება, რომლის დასახასიათებლად მ. ფრიდმანმა (1968 წ.) და ე. ფელპსმა (1967წ.) შემოიღეს უმუშევ-

⁵ Матвеева Т.Ю. "Макроэкономика." http://www.ereport.ru/articles/macro/macro_13.htm, 2011г.

რობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელი – NRU. ეს მაჩვენებელი გამოსახავს უმუშევრობის დონეს, რომლისკენაც ეკონომიკა მიისწრაფვის გრძელვადიან პერსპექტივაში, ანუ იგი შეესაბამება შრომის ბაზრის მდგომარეობას, როცა სრულად არის დაძლეული ეკონომიკაზე მოკლევადიანი შოკების ზემოქმედება. ბუნებრივი უმუშევრობის სხვანაირი სახელწოდებაა უმუშევრობა სრული დასაქმების პირობებში. ითვლება, რომ ამ შემთხვევაში ეკონომიკაში მხოლოდ ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობა არსებობს. ვინაიდან უმუშევრობის აღნიშნული სახეობების არსებობა განპირობებულია არა ეკონომიკის „ცუდი“ მუშაობით, არამედ ეკონომიკისათვის თანამდევით სხვა ობიექტური გარემოებებით, ბუნებრივი უმუშევრობის სიტუაცია განიხილება როგორც სრული დასაქმება“.⁶ საინტერესოა, რომ იგი საფუძვლიანად და ობიექტურად მიმოიხილავს უმუშევრობის ბუნებრივ დონესთან დაკავშირებით ზოგიერთი ქართველი მეცნიერის (ნ. ლაცაბიძე, მ. ცარციძე, გ. წერეთელი, დ. კვარაცხელია) მოსაზრებებს. კერძოდ, მ. ცარციძე და ნ. ლაცაბიძე სრული დასაქმების პირობებში უმუშევრობის ბუნებრივ დონედ 6.0%-ს მიიჩნევენ.⁷ თითქმის იმავე აზრს ავითარებს აკადემიკოსი ლ. ჩიქავა: „უმუშევრობას ამა თუ იმ ზომით ყველგან და ყოველთვის აქვს ადგილი, რამდენადაც მას, სუბიექტურთან ერთად, ობიექტური ფაქტორებიც უდევს საფუძვლად. მხედველობაში მაქვს, უწინარეს ყოვლისა, ე. წ. ბუნებრივი უმუშევრობა. მისი ძირითადი ფორმებია ფრიქციული და სტრუქტურული... ორივე ფორმის უმუშევრობა (რომელიც, ჩვეულებრივ, სრულ შრომისუნარიანთა 5.0%-6.0%-ს არ აღემატება) ზომიერად ითვლება და ყოველთვის სდევს თან საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირება-განვითარებას“.⁸ გ. წერეთელი, ნ. ბიბილაშვილი აღნიშნავენ, რომ იგი 4,5%-დან 5,7%-მდეა,⁹ ხოლო დ. კვარაცხელიას აზრით, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 10.0%-იან მაჩვენებელსაც კი აღწევს.¹⁰ განიხილავს რა უმუშევრობის ბუნებრივი დონის დინამიკას და გაანგარიშებას კეინზიანური მოდელის მიხედვით, პროფესორი ი. ანანიაშვილი აღნიშნავს: „თუ შეფასებული მაჩვენებლების საფუძველზე გამოვითვლით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის საშუალო პერიოდულ მნიშვნელობას, მივიღებთ, რომ 1998-2008 წლებში საქართველოში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე საშუალოდ 6.876%-ს შეადგენდა, რაც ორჯერ და უფრო მეტად ნაკლებია ფაქტობრივ დონესთან შედარებით, რომლის საშუალო პერიოდული მნიშვნელობა 15.03%-ია“.¹¹ შემდგომ ეტაპზე იგი განიხილავს უმუშევრობის ბუნებრივი დონის განსაზღვრის კლასიკურ მოდელსაც და აკეთებს შესაბამის დასკვნას: „როგორც მოსალოდნელი იყო, კლასიკური მოდელით

⁶ **ანანიაშვილი ი.** საქართველოს ეკონომიკის პოტენციური მთლიანი შიგა პროდუქტისა და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N5, სექტემბერი-ოქტომბერი, 2010 წ., გვ. 46.

⁷ **ლაცაბიძე ნ., ცარციძე მ.** უმუშევრობის ეკონომიკური და სოციალური შედეგები საქართველოში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N2, 2009 წ., გვ. 58.

⁸ **ჩიქავა ლ.** დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2012 წ., გვ. 226.

⁹ **წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ.** პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული ნეგატიური ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრისა და შემცირების გზები (საქართველოს მაგალითზე). თბილისი, მეცნიერება, 2004 წ.

¹⁰ **კვარაცხელია დ.** საქართველოს მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგები ოუკენის კანონის მიხედვით. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N4, 2010 წ.

¹¹ **ანანიაშვილი ი.** საქართველოს ეკონომიკის პოტენციური მთლიანი შიგა პროდუქტისა და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N5, სექტემბერი-ოქტომბერი, 2010 წ., გვ.66.

განსაზღვრული უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობები უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის მნიშვნელობების ირგვლივ მერყეობს და შესამჩნევად აღემატება კეინზიანური მოდელით განსაზღვრულ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობებს. თუ გამოვთვლით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის საშუალო პერიოდულ მნიშვნელობას, მივიღებთ, რომ 1998-2008 წლებში საქართველოში, კლასიკური მოდელის მიხედვით, იგი 13.783%-ს შეადგენდა. ეს ოდნავ ნაკლებია ფაქტობრივ დონესთან შედარებით (15.03%), მაგრამ ორჯერ აღემატება კეინზიანური მოდელით განსაზღვრულ ანალოგიურ მაჩვენებელს (6,876%-ს).¹² ავტორი ნაშრომის ბოლოს სავსებით სამართლიანად სვამს კითხვას იმის თაობაზე, თუ რომელი – კეინზიანური თუ კლასიკური მოდელის შედეგი უნდა მივიჩნიოთ ქვეყნის მდგომარეობასთან მიხედვით? ცხადია, ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა ამ ეტაპზე შეუძლებელია, ვინაიდან იგი საჭიროებს დამატებით სერიოზულ კვლევას გრძელვადიანი პერიოდისათვის.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ძალზე საინტერესო განმარტებას იძლევა პროფესორი ნ. პაიჭაძე. იგი აღნიშნავს, რომ „ბუნებრივი უმუშევრობა – მდგომარეობაა, როცა თავისუფალი სამუშაო ადგილებისა და კვალიფიცირებული მუშაკების რაოდენობები დაბალანსებულია. ამ დროს ადგილი აქვს წარმოების ეფექტიან ზრდას, შენარჩუნებულია ეკონომიკური სტაბილურობა და ინფლაციის უმნიშვნელო დონე. ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ბუნებრივი უმუშევრობის დონე მერყეობს 5.0%-7.0%-ის ფარგლებში“.¹³ უმუშევრობის, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების, კვლევისას საინტერესო მოსაზრებას აყალიბებენ პროფესორები მ. ჩიქობავა და ნ. კაკულია. კერძოდ, აშშ-ში უმუშევრობის საერთო და ბუნებრივი დონის დახასიათებისას (1945-2000 წლებში) ისინი აღნიშნავენ, რომ „უმუშევრობა არსებობს ყოველთვის. უმუშევრობის ბუნებრივი დონე წარმოადგენს საშუალო დონეს, რომლის გარშემოც განიცდის რყევებს მისი რეალური დონეები (მოცემულ შემთხვევაში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე თითოეულ წელს განისაზღვრება, როგორც უმუშევრობის დონეთა საშუალო არითმეტიკული წინა 10 და მომდევნო 10 წლისათვის“. ძირითადი დასკვნის სახით კი გვაძლევენ შემდეგ ფორმულირებას: „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე წარმოადგენს ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში უმუშევრობის მდგრად წილს სამუშაო ძალაში. ის დამოკიდებულია სამუშაოზე დაქირავებულთა რაოდენობისა და სამუშაოდან განთავისუფლებულთა რაოდენობის მაჩვენებლებზე“.¹⁴

უმუშევრობის ბუნებრივ დონესთან მიმართებაში ანალოგიური თვალსაზრისია ჩამოყალიბებული სხვა უცხოელი მეცნიერების ნაშრომებშიც. კერძოდ, ერთ-ერთი ცნობილი მაკროეკონომიკის სახელმძღვანელოში აღნიშნულია, რომ: „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე (NAIRU) განისაზღვრება ბოლო 10 წლის (ან უფრო ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში) ქვეყანაში უმუშევრობის ფაქტობრივი დონეებისა და მომა-

¹² ანანიაშვილი ი. საქართველოს ეკონომიკის პოტენციური მთლიანი შიგა პროდუქტისა და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N5, სექტემბერი-ოქტომბერი, 2010 წ., გვ. 74.

¹³ პაიჭაძე ნ. ადამიანური რესურსების მართვა. ცნებებისა და განსაზღვრებების ლექსიკონი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008 წ., გვ. 137.

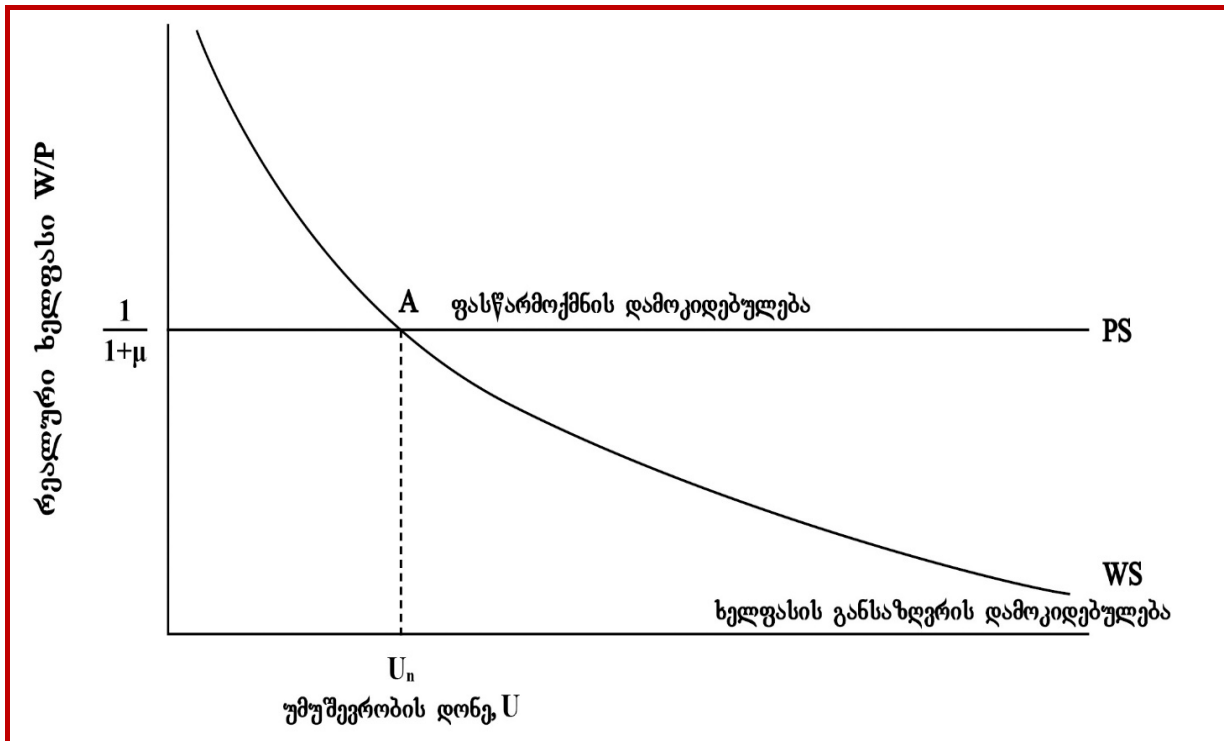
¹⁴ ჩიქობავა მ., კაკულია ნ. მაკროეკონომიკა, საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბ., 2009 წ., გვ.118, გვ.143.

ვალი 10 წლის განმავლობაში საპროგნოზო მონაცემების გამოყენების საფუძველზე ინფლაციის მოსალოდნელი ტემპების გათვალისწინებით გაანგარიშებული მაჩვენებლების საშუალო სიდიდის გათვლის შედეგად. ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში (მაგალითად, აშშ-ში) შესაბამისი მონაცემების მიღების მიზნით, შრომის სამინისტროს სტატისტიკური სამმართველო ყოველთვიურად აწარმოებს შესარჩევ გამოკითხვებს 60 000 ოჯახის მიხედვით დასაქმების სტატუსის დადგენასთან მიმართებაში¹⁵.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ძნელია არ დაეთანხმო მოსაზრებას, რომ „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე – ეკონომიკური ჰიპოთეზაა, რომლის თანახმადაც, საერთო ეკონომიკური წონასწორობისათვის, რაც ყალიბდება განსაზღვრული ხელფასის პირობებში, არსებობს მოსახლეობის განსაზღვრული არასრული დასაქმება და იგი წარმოადგენს ინფორმაციის უკმარისობის, მობილურობის ბარიერების, დემოგრაფიული ცვლილებების და ბაზრის არასრულფასოვნების სხვა სახეების შედეგს“¹⁶.

სქემა 3.2

ხელფასი, ფასები და უმუშევრობის ბუნებრივი დონე

ცხადია, ამ მიზეზების გამო შეუძლებელია უმუშევრობის ნულოვან დონემდე შემცირება. მ. ფრიდმანის თეორიის მიხედვით, ბუნებრივი უმუშევრობა სპეციფიკურია ყოველი ეკონომიკისათვის მაკროეკონომიკური წონასწორობის შესაბამისად, რომლის დროსაც ინფლაციის მოსალოდნელი ტემპი უთანაბრდება მის არსებულ დონეს.

¹⁵ Фролова Т.А. Макроэкономика. Таганрог: ТРТУ, 2006. გვ.135.

¹⁶ wikipedia.org/wiki/Безработица.

ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი ო. ბლანშარი ხელფასის, ფასების და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის დამოკიდებულების (იხ. სქემა 3.2), ასევე წონასწორული რეალური ხელფასის დონეზე მოქმედი ფაქტორების ანალიზისას აკეთებს დასკვნას, რომ „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე-არის უმუშევრობის დონე, რომლის დროსაც ხელფას-წარმოქმნის (განსაზღვრის) დამოკიდებულებით მიღებული რეალური ხელფასი ფასწარმო-ქმნის დამოკიდებულების შესაბამისი რეალური ხელფასის ტოლია, ანუ როდესაც $W/P=1/(1+\mu)$ “.¹⁷ ფილიპსის მრუდისა და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ურთიერთკავშირის დახასიათებისას მიღებული განტოლების $\pi_t - \pi_{t-1} = -\alpha(U_t - U_n)/$ საფუძველზე კი იგი აღნიშნავს, რომ: „უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ისეთი დონეა, რომელიც აუცილებელია ინფლაციის ტემპის უცვლელად შენარჩუნებისათვის. სწორედ ამიტომ, ბუნებრივ დონეს უწოდებენ უმუშევრობის დონეს, რომელიც არ აჩქარებს ინფლაციის ტემპს (NAIRU-non-accelerating inflation rate of unemployment). 1970-იან წლებში, აშშ-ში უმუშევრობის საშუალო დონე, რომელიც აუცილებელი იყო ინფლაციის მუდმივ დონეზე შესანარჩუნებლად, 6.0%-ს უტოლდებოდა“.¹⁸

ზემოაღნიშნული მსჯელობისა და დასკვნებიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, „უმუშევრობის ბუნებრივი დონის“ ცნება საჭიროებს დაზუსტებას ორი ძირითადი ასპექტის მიხედვით. პირველი, ეს ტერმინი არ ნიშნავს, რომ ეკონომიკა ყოველთვის ფუნქციონირებს უმუშევრობის ბუნებრივი დონის პირობებში და შედეგად უზრუნველყოფს თავისი სანარმოო პოტენციალის რეალიზაციას. უმუშევრობის დონე ხშირად აღემატება მის ბუნებრივ დონეს. მეორე მხრივ, გამონაკლის შემთხვევებში, ეკონომიკაში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს რეალური უმუშევრობის ისეთ დონეზე არსებობას, რომელიც ბუნებრივზე დაბალია. მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის დროს, როცა უმუშევრობის ბუნებრივი დონე იყო 3.0%-4.0%-ის ფარგლებში, სამხედრო მრეწველობის საჭიროებისათვის პროდუქციის წარმოების აუცილებლობამ გამოიწვია სამუშაო ძალაზე თითქმის განუსაზღვრელი მოთხოვნის ფორმირება. ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ზეგანაკვეთური სამუშაო, ან შეთავსებით მუშაობა. გარდა აღნიშნულისა, მთავრობამ აკრძალა მრეწველობის „მნიშვნელოვანი“ დარგების მომუშავეთა გათავისუფლება. ფრიქციული უმუშევრობის ხელოვნურად შემცირების ხარჯზე უმუშევრობის ფაქტობრივმა დონემ აღნიშნულ პერიოდში (1943-1945 წლებში) შეადგინა 2.0%-ზე ნაკლები, ხოლო 1944 წელს დაეცა 1.2%-მდე.¹⁹

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე – ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის ერთობლიობაა ან უმუშევრობის დონეა, რომელიც დაკავშირებულია სტაბილურ ეკონომიკასთან, როცა რეალური მთლიანი სამამულო პროდუქტი ბუნებრივ დონეზეა და ინფლაციის მოსალოდნელი ტემპი არსებულის ტოლია.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონე იცვლება დროის პერიოდის შესაბამისად. ასე მაგალითად, 1960-იანი წლების დასაწყისში იგი შეადგენდა სამუშაო ძალის 4.0%-ს, ხოლო თანამედროვე პირობებში 5.0%-7.0%-ს. უმუშევრობის ბუნებრივი დონის არსებო-

¹⁷ ბლანშარი ო. მაკროეკონომიკა. მე-5 გამოცემა. თარგმანი ინგლისურიდან. თსუ, 2010. გვ. 187.

¹⁸ იქვე, გვ. 252.

¹⁹ Естественный уровень безработицы. www.sociosinfo.ru/socios-158-1.html.

ბისა და მისი ზრდის ძირითადი მიზეზებია: სამუშაოს ძებნის პერიოდის ზრდა უმუშევრობის დაზღვევის სისტემის პირობებში; ხელფასის სიმტკიცე, როცა რეალური ხელფასი აღემატება მის წონაწილით დონეს. ამ უკანასკნელის გამომწვევი მიზეზები შეიძლება იყოს: მინიმალური ხელფასის საკანონმდებლო წესით დადგენა; კოლექტიურ ხელშეკრულებებში ხელფასის დაფიქსირება; ფირმის ხელმძღვანელების დაუინტერესებლობა ხელფასის შემცირებაში, კვალიფიციური კადრების დაკარგვის რისკის გამო.

გრძელვადიან პერიოდში უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს აქვს ზრდის ტენდენცია, რაც აიხსნება შემდეგი ფაქტორებით: სამუშაო ძალის შემადგენლობაში ახალგაზრდებისა და ქალების წილის ზრდა; ხშირი სტრუქტურული ძვრები ეკონომიკაში. ზოგიერთ ქვეყანაში საპირისპირო მოვლენასაც აქვს ადგილი. ასე მაგალითად, უმუშევრობის ბუნებრივ და საერთო დონეზე დროში მოქმედი ფაქტორების ანალიზისას ო. ბლანშარი მიდის საბოლოო დასკვნამდე, რომ 1960 წლის შემდეგ „აშშ-ის უმუშევრობის ბუნებრივი დონე უფრო ნაკლებად შეიცვალა, ვიდრე ევროპის.... იგი 1990-იანი წლების დასაწყისიდან ნამდვილად შემცირდა და დღეისათვის, დაახლოებით 5,0%-ია“.²⁰ სხვა წყაროების მიხედვით კი უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ბოლო წლებში სტაბილური ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ასე მაგალითად, თუ 1960-იან წლებში განვითარებულ ქვეყნებში მისი მნიშვნელობა 4.0%-5.0% იყო, 70-80-იან წლებში იგი 7.0%-8.0%-მდე გაიზარდა.²¹

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ცვლილებას, ზემოაღნიშნულის გარდა, განაპირობებს მასზე მოქმედი სხვა ფაქტორებიც, რომელთაგან მნიშვნელოვანია: ეკონომიკური ზრდის ტემპები; ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის თავისებურებები და მისი ცვლილებები; ტექნოლოგიური პროგრესი და ინოვაციების განვითარება; შრომის მწარმოებლურობის დონე და დინამიკა; დასაქმების სახელმწიფო პროგრამების არსებობა და ეფექტიანობა; მიგრაციული პროცესების თავისებურებანი; სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის სისტემების არსებობა, დონე და ხარისხი; მოსახლეობის დემოგრაფიული მახასიათებლები, მისი სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა; პროფკავშირული ორგანიზაციების სიძლიერე, დაქირავებულთა პროფკავშირებით მოცვის ხარისხი; შრომის ბაზრის მოქნილობისა და სასაქონლო ბაზრების კონკურენტუნარიანობის დონე (ხარისხი); კაპიტალისა და სხვა გარე ბაზრების გავლენა. ვინაიდან აღნიშნული ფაქტორების დონე, ხარისხი და როლი განსხვავებულია ცალკეულ ქვეყანაში, უმუშევრობის ბუნებრივი დონეც ქვეყნების მიხედვით რამდენადმე განსხვავებული და ცვალებადია. გარდა აღნიშნულისა, არსებობს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც პოტენციურ ზემოქმედებას ახდენს უმუშევრობის ბუნებრივ დონესა და NAIRU-ზე. ეს არის უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის დინამიკა. იგი დაკავშირებულია ჰისტერეზისის ეფექტთან, რაც ნიშნავს, რომ ნომინალური შოკების ზემოქმედება ფაქტობრივი უმუშევრობის მეშვეობით უპირატესად მოთხოვნის მხრიდან გადადის უმუშევრობის ბუნებრივ დონეზე. აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით ვხვდებით განსხვავებულ მოსაზრებებსაც. მაგალითად: უმუშევრობის ბუნებ-

²⁰ Матвеева Т.Ю. "Макроэкономика." <http://www.ereport.ru/articles/macro/macro13.htm>, 2011г. с. 260.

²¹ Безработица: Фактический и естественный уровни безработицы. bugages.on.ufanet.ru/econ/.

რივ დონეს აქვს კონკრეტული მაჩვენებლები. განვითარებული ქვეყნებისათვის უმუშევრობის ბუნებრივი დონე საშუალოდ 4.0%-5.0% შეადგენს.²² ეს რიცხვი შესაძლებელია შეიცვალოს, რადგან უმუშევრობის ბუნებრივ დონეზე მოქმედებს სხვა განსაკუთრებული ფაქტორებიც:

- ✓ სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკა (მაღალი სოციალური დახმარება ზრდის ბუნებრივ დონეს ფრიქციული უმუშევრობის ზრდის ხარჯზე: ადამიანებს შეუძლიათ თავს მისცენ უფლება კიდევ მეტხანს იყვნენ უმუშევრები);

- ✓ მოსახლეობის ფსიქოლოგიური განწყობა, რომელიც მათ უყალიბებს მიდრეკილებას დასაქმებისადმი (ეს შეიძლება უკავშირდებოდეს ისტორიულ, ეროვნულ, რეგიონულ თავისებურებებს);

- ✓ პროფკავშირების პოზიციები (პროფკავშირების ძლიერი და პრინციპული პოზიციები ისევე ზემოქმედებენ შრომის ბაზარზე, როგორც სახელმწიფოს მაღალი სოციალური დახმარებები);

- ✓ სამუშაო ძალის დემოგრაფიული შემადგენლობის ცვლილება.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შეფასება. საერთაშორისო პრაქტიკაში დამკვიდრებულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონის განსაზღვრის რამდენიმე მოდელი. ასე მაგალითად, იაპონიის ეკონომიკური დაგეგმვის სააგენტო იყენებს ისტორიულად მის საშუალო მნიშვნელობას.²³ ზოგიერთი მკვლევარი მასში ყურადღებას აქცევს წარმოების ყველა სხვა ფაქტორის სრული გამოყენების დონეს.²⁴ კიდევ ერთი ვარიანტის სახით განიხილება უმუშევრობის დონის გაანგარიშება სტაბილური ინფლაციის პირობებში.²⁵ აღნიშნული ვარიანტების მიხედვით დასაქმების ოპტიმალური დონის განსაზღვრის თეორიულ დასაბუთებას წარმოადგენს დადებითი დამოკიდებულება პროდუქციის ერთობლივ გამოშვებასა და დასაქმებას შორის, ანუ ოუკენის კანონი,²⁶ აგრეთვე უკუპროპორციული დამოკიდებულება უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის, რომელიც ჩამოაყალიბა ფილიპსმა²⁷ და შემდგომ მოდიფიცირდა რიგი მკვლევარების მიერ. ანალიზისა და კვლევისათვის მოცემულ გაანგარიშებაში ხშირად გამოყენებულია ჰიროსისა და კამადას მეთოდები,²⁸ რომლებიც აფასებენ ფილიპსის მრუდსა და მსპ-ის პოტენციურ ბუნებრივ დონეს. ამასთან, ეს მნიშვნელობები წარმოდგენილია მსპ-ის მცურავი საშუალო დონის სახით, კორექტირებული ინფლაციის ტემპით, რომელიც იანგარიშება ჰოდრიკ-პრესკოტის მოდიფიცირებული ფილტრის გამოყენებით.²⁹

²² Естественный уровень безработицы. www.sociosinfo.ru/socios-158-1.html.

²³ Economic Planning Agency, Keizai Hakusho Fiscal 2000.

²⁴ Kamada R., Masuda K. Effects of Measurement Error on the Output Gap in Japan. - Money and Economic Studies, 2001, vol. 19, No 2. c. 19.

²⁵ The Congressional Budget Office. CBO's Method for Estimating Potential Output. CBO Memorandum, October 1995.

²⁶ Okun A. Potential GDP: Its Measurement and Significance. In: Proceedings of the Business and Economics Statistics Section of the American Statistical Association, 1962. c. 103.

²⁷ Phillips A. The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957. - Economica, 1958, No 25.

²⁸ Hirose Y., Kamada K. A New Technique for Simultaneous Estimation of the Output Gap and Phillips Curve. Bank of Japan Working Paper Series, Working Paper 01-7, October 2001.

²⁹ Hodrick, R., Prescott E. Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation. - Journal of Money, Credit, and Banking, 1997, vol. 29, No 1. c. 29.

უმუშევრობის ბუნებრივი დონის შეფასების საინტერესო მეთოდებია მოცემული რუსი მეცნიერების მიერ 1994-2003 წლების შესაბამის პერიოდში. 1990-იანი წლების დასაწყისში, რუსეთისა და სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნების ეკონომიკის ლიბერალიზაციის შედეგად, გაჩნდა ასეთი ახალი მოვლენა – ღია უმუშევრობა, თუმცა მისი მასშტაბები რუსეთში კატასტროფული არ ყოფილა. რეფორმის პერიოდში ერთობლივი დაცემა ქვეყნის ეკონომიკის მასშტაბით, თითქმის 50.0%-ს შეადგენდა, მაგრამ დასაქმებულთა რიცხოვნობის მაქსიმალური შემცირება 18.0%-ით შემოიფარგლა, ხოლო უმუშევართა წილი 1994-2003 წლებში 13.0%-14.0%-ს არ აღემატებოდა.³⁰ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ასევე შრომის ბაზარზე მოქმედი სხვა მრავალი ფაქტორის გათვალისწინებით, ვ. ბრაგინი და ვ. ოსლოვსკი უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გაანგარიშებისას უპირატესობას ანიჭებენ დასაქმებული მოსახლეობის ოპტიმალური რიცხოვნობის მოდელს, რომლის ფორმულირებაც შემდეგი სახითაა წარმოდგენილი:

$$\Delta E_t = \alpha(E_{t-1}^* - E_{t-1}) + \beta_1 \Delta Y_t + \beta_2 \Delta \pi_{t-1} + \varepsilon_t$$

სადაც: $\Delta \pi_t$ – ინფლაციის საზომი მაჩვენებელია; ΔY_t – მშპ-ის ერთობლივი მოთხოვნის დინამიკა; E_t – დასაქმებული მოსახლეობის რიცხოვნობაა; E_t^* – დასაქმებულთა ბუნებრივი რიცხოვნობაა. α ; β_1 ; β_2 სტანდარტული კოეფიციენტებია.

მოდელის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე დგინდება მისი შემადგენელი ელემენტებისა და კოეფიციენტების თანმიმდევრული გაანგარიშების საფუძველზე, ანუ იანგარიშება დასაქმებულთა და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ოპტიმალური რიცხოვნობა. გაანგარიშების საბოლოო შედეგებიდან გამომდინარე, 1994 წლიდან დაწყებული 1998 წლის ბოლომდე, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე დარჩა საკმაოდ მაღალ, მაგრამ სტაბილურ დონეზე (12.0%-12.5%). ეს გარემოება მიუთითებს იმაზე, რომ შრომის ბაზარზე ჩამოყალიბდა სიტუაცია, რომელსაც რ. კაპელიუშნიკოვი უწოდებს „ადაპტაციას რესტრუქტურის გარეშე“, ანუ დასაქმების არაეფექტიანი სტრუქტურის შენარჩუნებას, რაც განხორციელდა დასაქმებულთა და დამსაქმებელს შორის არაფორმალური კავშირების ქსელის გაფართოების საფუძველზე.³¹ ამასთან, 1998 წლის IV კვარტალში უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელმა დაიწყო შემცირება და 2002 წლის ბოლოს 8.1%-ს მიაღწია, ხოლო 2003 წლისათვის კიდევ 4.0%-ით შემცირდა. ასეთი დინამიკა არსებითად განაპირობა ეკონომიკური ზრდის ტემპების ამაღლებამ, რაც, თავის მხრივ, წარმოადგენს უმუშევრობის საერთო დონის შემცირების ერთ-ერთ ძირითად წყაროს, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის გადების საფუძველზე.

ასევე საინტერესოა აშშ-ის მეცნიერ-მკვლევართა მიდგომა უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გაანგარიშებასთან მიმართებაში. ამ საკითხში პრაქტიკულად არ არსებობს ერთიანი საერთოდ აღიარებული სტანდარტული მეთოდი, ამიტომ გაანგარიშებისას გამოყენებული მეთოდები და აზრთა სხვადასხვაობები იწვევს განსხვავებუ-

³⁰ Оценка естественного уровня безработицы в РФ в 1994-2003 гг.: эмпирический анализ. В. Брагин, аналитик Института открытой экономики, В. Ословский, доктор экономики, ведущий эксперт Института открытой экономики. gpir.narod.ru/ve/662081.htm.

³¹ Капелюшников Р. Российский рынок труда: адаптация без реструктуризации.

ლი მაჩვენებლების მიღებას. ყველაზე უმარტივესი მეთოდია უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის საშუალო მნიშვნელობის გაანგარიშება გრძელვადიანი პერიოდისათვის. 1948-1985 წლებში უმუშევრობის საშუალო დონემ აშშ-ში 5.6% შეადგინა.³² ეს მაჩვენებელი საკმაოდ ახლოსაა სხვა ამერიკელი მაკროეკონომისტების მიერ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის გაანგარიშებულ მაჩვენებელთან. კიდევ ერთი მარტივი მეთოდი მდგომარეობს იმაში, რომ ამოვირჩიოთ ისეთი წელი, როცა, სავარაუდოდ, ეკონომიკაში ადგილი ექნება სრულ დასაქმებას, ხოლო მოსალოდნელი ინფლაციის დონე ახლოს იქნება მის ფაქტობრივ დონესთან. თუ ავიღებთ 1985 წელს შესაბამისი მოთხოვნების გათვალისწინებით, მაშინ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე აშშ-ში მიახლოებით 5.3%-ს შეადგენს.

გაანგარიშების უფრო დეტალური მეთოდია ფილიპსის მზარდი მრუდის შეფასება და უმუშევრობის დონის არითმეტიკული გამოთვლა, როცა ინფლაციის ტემპი არ არის დაჩქარებული. რობერტ გორდონმა გამოიყენა აღნიშნული მეთოდი სხვადასხვა შრომაში და გაანგარიშება აწარმოა ორი ათეული წლის პერიოდისათვის, რის საფუძველზეც განახორციელა უმუშევრობის ბუნებრივი დონის საკმაოდ ზუსტი შეფასება (დაახლოებით, სამუშაო ძალის 6.0%, 1970-იანი წლების შუა პერიოდიდან 1980-იანი წლების შუა პერიოდამდე). რა თქმა უნდა, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე აშშ-ში, ისევე როგორც ბევრ სხვა ქვეყანაში, ცვალებადია სხვადასხვა ფაქტორის ზემოქმედების შედეგად. მისი დონე 1950-იან-1960-იან წლებში შეადგენდა დაახლოებით 4.0%-ს, მაგრამ 1970-იანი წლების დასაწყისისათვის გაიზარდა 5.0%-მდე. 1980-იანი წლებისათვის იგი მერყეობდა 5.5-6.5%-ის ფარგლებში. ბოლო წლების ტიპური შეფასების მიხედვით მისი დონე 6.0%-ია.³³

უმუშევრობის ბუნებრივი დონისა და NAIRU-ს განმარტებებისა და ამ მაჩვენებლების შეფასების არსებული მეთოდების ანალიზის საფუძველზე, რაც ნაშრომში განხილულია სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითზე, შესაძლებელია კონკრეტული ვარიანტის შერჩევა, რომელიც ეფექტიანი იქნება საქართველოს ეკონომიკისა და შრომის ბაზარზე არსებული რეალური მდგომარეობიდან გამომდინარე. ჩვენი აზრით, ასეთი შეიძლება იყოს დასაქმებული მოსახლეობის ოპტიმალური რიცხოვნობის ზემოთ განხილული მოდელი. მისი გამოყენება საჭიროებს სხვადასხვა სტატისტიკური მაჩვენებლისა და კოეფიციენტის ანალიზსა და შეფასებას, რის საფუძველზეც დგინდება უმუშევრობის ბუნებრივი დონის საბოლოო სიდიდე და მნიშვნელობა. აღნიშნული მეთოდის თეორიული დასაბუთება და მისი პრაქტიკული გამოყენების მიზანშეწონილობა განისაზღვრება იმითაც, რომ არსებობს დადებითი ურთიერთდამოკიდებულება დასაქმების დონესა და პროდუქციის ერთობლივ გამოშვებას შორის (რასაც ადასტურებს ოუკენის კანონიც) და უკუპროპორციული დამოკიდებულება უმუშევრობასა და ინფლაციას შორის (ფილიპსის მრუდი). გარდა აღნიშნულისა, ანალიზის პროცესში გამოიყენება რეალური ხელფასის მაჩვენებელი. მეთოდის გამოყენება საჭიროებს რეგრესიულ შეფასებებს, რომელიც ითვალისწინებს ზემოაღნიშნული დამოუკიდებელი ცვლადების მნიშვნელობების განსაზღვრას და აღნიშნულის საფუძველზე საძიებელი მნიშ-

³² Джеффри Д. Сакс. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. М.: Дело. 1996. с. 848.

³³ Джеффри Д. Сакс. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. М.: Дело. 1996. с. 848.

ვნელობების ოპტიმალური დონეების გამოვლენას. ტექნიკური თვალსაზრისით, მოცემული მეთოდი წარმოადგენს შეფასების რამდენიმე მეთოდის კომბინაციას. მისი მიხედვით ოპტიმალურად (ბუნებრივად) ითვლება დასაქმების დონე, როცა ინფლაცია სტაბილურია და ეკონომიკური დაცემის ფაქტორები მასზე ზეგავლენას არ ახდენს. ოპტიმალურად კი ითვლება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა, როცა გამორიცხულია დემოგრაფიული ფაქტორებისა და სტაბილური ფულადი შემოსავლების ზეგავლენა.

თავი 4. უმუშევრობა საქართველოში: გამოწვევები, მიზეზები და ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

უმუშევრობისა და სიღარიბის მაღალმა დონემ სერიოზულად შეაფერხა ქვეყნის წინსვლა და მასთან ერთად სხვა უამრავი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა წარმოშვა. ბოლო პერიოდში, გლობალური პანდემიის დაწყებამდე, ევროინტეგრაციის პროცესში აქტიურად ჩართულობამ, საერთაშორისო ინსტიტუტების მხრიდან სერიოზულმა მხარდაჭერამ, ქვეყანას საშუალება მისცა ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების თვალსაზრისით გარკვეული პოზიტიური ძვრები განეხორციელებინა. თუმცა მოსახლეობის შრომითი ცხოვრების ხარისხისა და ცხოვრების დონის საგრძნობი გაუმჯობესება მაინც ვერ მოხერხდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უმუშევრობის მდგომარეობის, მისი გამომწვევი მიზეზების, მოქმედი ფაქტორების და, საერთოდ, მასთან დაკავშირებული პრობლემების სიღრმისეული კვლევა და, შესაბამისად, მისი შემცირების მიმართულებით კონკრეტულ ღონისძიებათა სისტემის შემუშავება დღეს ძალზე მნიშვნელოვანია. საკითხის აქტუალობას აძლიერებს სხვა გარემოებებიც, კერძოდ: ბიზნესგარემოს რეფორმირებასა და ინვესტიციების ზრდას დასაქმების დონის ცვლილებაზე სერიოზული გავლენა არ მოუხდენია; კვლავ მაღალია უმუშევრობა 15-19 და 20-24 წლის ახალგაზრდებში (შესაბამისად, 29.7% და 30.5% 2019 წლის მდგომარეობით), ხოლო შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ შრომის სტატისტიკოსთა მე-20 საერთაშორისო კონფერენციაზე მიღებული ახალი სტანდარტების მიხედვით, 15-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფის უმუშევრობის დონის გადაანგარიშებული მაჩვენებელი იმავე პერიოდისათვის 27.8%-ია,¹ რაც მნიშვნელოვნად აღემატება აღმოსავლეთ ევროპისა და ცენტრალური აზიის რეგიონის ბევრი ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებელს; ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობიდან ახალგაზრდებს დასაქმების ნაკლები შესაძლებლობა აქვთ; უმუშევართა შორის მაღალია ხანგრძლივი უმუშევრების (1 წელი და მეტი) წილი (67.0%-68.0%), რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს მათი დასაქმების პერსპექტივებს; უმუშევართა შორის მაღალია უმაღლესი და პროფესიული განათლების მქონე პირთა რიცხვი, რაც მიანიშნებს, რომ განათლების თანამედროვე სისტემა ნაკლებად არის ორიენტირებული შრომის ბაზრის თანამედროვე მოთხოვნებზე. „ევროკავშირის ბევრი ქვეყნისაგან განსხვავებით, სადაც უმუშევრობა განათლების დაბალი დონის მქონე მუშაკებშია კონცენტრირებული, საქართველოში უმუშევართა 50 პროცენტს საშუალო სკოლა აქვს დასრულებული, ხოლო 40 პროცენტს უმაღლესი განათლება აქვს“.² სხვა ორგანიზაციების მონაცემებით, კერძოდ, „განათლების პოლიტიკის, დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტის კვლევის მიხედვით დგინდება, რომ საქართველოში უმაღლესი განათლების მქონე პირთა მხოლოდ 24.0%-ია დასაქმებული და მუშაობს საკუთარი პროფესიით“;³ შრომის ბაზარზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებობს მკვეთრი დისბალანსი. „ბევრია ისეთი სპეციალობის

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge. დასაქმება და უმუშევრობა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

² საქართველოს მთავრობის დადგენილება ¹¹⁶⁷ „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2016 წლის 4 აპრილი, ქ. თბილისი, გვ.12.

³ უმაღლესი განათლების პრობლემა საქართველოში – ვინ, რას და როგორ ასწავლის სტუდენტებს. <http://eugeorgia.info/ka/article/431/>.

მქონე ადამიანი, რომლებზეც შრომის ბაზარზე მოთხოვნა ნაკლებია. ამავე დროს, არასაკმარისია სათანადო კვალიფიკაციის მქონე კადრი“.⁴

უმუშევრობის მაღალი დონე და მასშტაბები, ქრონიკული უმუშევრობა, მოქმედებს არა მარტო მოსახლეობის ცხოვრების დონესა და სიღარიბის მასშტაბებზე, არამედ არსებით ზეგავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ქვეყანაში უმუშევრობის დონისა და დინამიკის, მასზე მოქმედი ფაქტორებისა და გამომწვევი მიზეზების გამოვლენის მიზნით განვახორციელეთ მისი დეტალური ანალიზი სხვადასხვა წრილში. ქვეყანაში, 2020 წლის 28 დეკემბრამდე მოქმედი შრომის საქრთაშორისო ორგანიზაციის აღრიცხვის მეთოდოლოგიის მიხედვით, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2000-2019 წლებში უმუშევრობის დონე ქვეყანაში 10.3%-დან (2000 წელი) 11.6%-მდე მერყეობდა (2019 წელი), ხოლო მაქსიმალურ მნიშვნელობას – 16.9%-ს მან 2009 წელს მიაღწია (იხ. ცხრილი 4.1). ოფიციალური მონაცემებისაგან განსხვავებით, საექსპერტო შეფასებით, უმუშევრობის დონე საქართველოში 32.0-36.0%-ის ფარგლებშია.⁵ მაგ. პროფესორი იოსებ არჩვაძე აღნიშნავს, რომ: „საქართველოს ტერიტორიაზე ქვეყნის რეალური შრომითი რესურსების დასაქმების შესაძლებლობა (პოტენციალი, რესურსი, დონე) შეადგენს მხოლოდ 60.3%-ს, ხოლო უმუშევრობის დონე 39.7%-ს“... „უმუშევართა რაოდენობა საქართველოში 0.3 მლნ. კი არა, თითქმის 0.8 მლნ. კაცი (ჩვენი შეფასებით, 766.0 ათასი კაცი) იქნება. ეს კი საქართველოს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 39.1%-ია“.⁶ ანუ, მისი შეფასებით, უმუშევრობის დონე 39.0%-40.0%-ის ფარგლებშია. ცხადია, რომ ოფიციალური მონაცემების საექსპერტო შეფასებებისაგან ასეთი მკვეთრი განსხვავება აშკარად მიუთითებდა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის აღრიცხვის მიზნით გამოყენებული მეთოდოლოგიის საფუძვლიანი გადახედვისა და სრულყოფის აუცილებლობაზე, რაც განხორციელდა კიდევ ქვეყნის შესაბამისი ორგანოებისა და საქრთაშორისო ინსტიტუტების მხარდაჭერით. ცხრილში 4.1 წარმოდგენილია როგორც ახალი მეთოდოლოგიის გამოყენებით მიღებული, ისე არსებული მონაცემები, რაც საშუალებას გვაძლევს დეტალურად გავაკეთოთ მათი შედარებითი ანალიზი. როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ირკვევა, ახალი სტანდარტების გამოყენებით გაანგარიშებული მონაცემების მიხედვით, ბოლო 10 წლის განმავლობაში, ქვეყანაში უმუშევრობის დონის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი (27.2%) დაფიქსირებულია 2010 და 2011 წლებში. შემდეგ პერიოდში იგი ეტაპობრივად კლების ტენდენციით ხასიათდება და 2019 წლის ბოლოს 17.6% ფიქსირდება. ეს უკანასკნელი კი ძველი სტანდარტებით გაანგარიშებულ შესაბამის მაჩვენებელს, აღნიშნული პერიოდისათვის (11.6%), 6.0%-ით აღემატება. საანალიზო პერიოდში (2010-2020 წლები) ძველი და ახალი სტანდარტე-

⁴ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე“, 2014 წლის 17 ივნისი, ქ. თბილისი, გვ. 26.

⁵ Tsartsidze M. Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globalization terms. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4 (2018) No.1. p.90. <http://irissymposium.wixsite.com/website>.

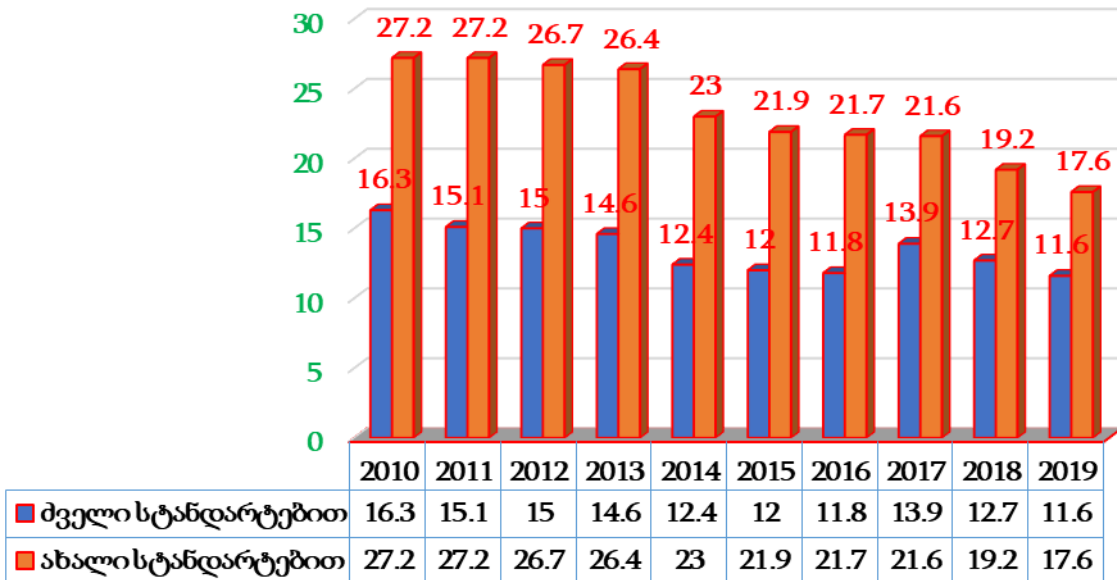
⁶ არჩვაძე ი. შრომითი მიგრაციის გავლენა შრომის ბაზრის მდგომარეობაზე. მიგრაცია N6, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალური“, თბილისი, 2013 წ., გვ.111-115.

სამუშაო ძალის მაჩვენებლები საქართველოში 2000-2019 წლებში შსო-ის ძველი
და ახალი სტანდარტების, აღრიცხვის მეთოდოლოგიის შესაბამისად
(ათასი კაცი)⁷

წლები	ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)		მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ, ანუ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა	უმუშევრობის დონე (%)	ეკონომიკური აქტი-ურობის დონე (%)	დასაქმების დონე (%)
	სულ	მათ შორის უმუშევრები				
2000	2049.2	212.0	1092.3	10.3	65.2	58.5
2005	1982.7	299.7	1177.6	15.1	62.7	53.3
2009	1971.8	335.6	1139.3	16.9	63.6	52.9
2010/1	1970.9	316.9	1083.3	16.3	64.2	53.8
2010/2	1603.8	436.2	1511.0	27.2	51.5	37.5
2011/1	1988.2	295.1	1045.9	15.1	65.2	55.4
2011/2	1624.6	441.6	1463.5	27.2	52.6	38.3
2012/1	2004.2	305.1	1005.2	15.0	66.9	56.8
2012/2	1654.7	442.5	1402.6	26.7	54.1	39.6
2013/1	1978.6	291.8	1022.3	14.6	66.2	56.6
2013/2	1627.5	429.7	1409.4	26.4	53.6	39.4
2014/1	1984.6	246.0	1004.4	12.4	66.5	58.3
2014/2	1629.0	374.0	1402.6	23.0	53.7	41.4
2015/1	2018.0	241.6	958.3	12.0	67.8	59.7
2015/2	1675.6	367.2	1343.5	21.9	55.5	43.3
2016/1	1996.2	235.1	963.2	11.8	67.5	59.5
2016/2	1653.8	359.2	1355.7	21.7	55.0	43.0
2017/1	1983.1	276.4	1029.2	13.9	65.8	56.7
2017/2	1641.4	354.5	1370.9	21.6	54.5	42.7
2018/1	1939.9	245.7	1094.3	12.7	63.9	55.8
2018/2	1605.2	309.0	1429.0	19.2	52.9	42.7
2019/1	1911.2	221.0	1125.9	11.6	62.9	55.7
2019/2	1572.8	276.9	1464.3	17.6	51.8	42.7

⁷ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების გამოყენების საფუძველზე. www.geostat.ge. /1-მონაცემები შეესაბამება 28.12.2020 წლამდე მოქმედი მეთოდოლოგიის (ძველი სტანდარტები), ანუ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ შრომის სტატისტიკოსთა მე-13 საერთაშორისო კონფერენციაზე მიღებულ სტანდარტებს. ხოლო /2 მონაცემები გადაანგარიშებულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ შრომის სტატისტიკოსთა მე-20 საერთაშორისო კონფერენციაზე მიღებული სტანდარტების მიხედვით (ახალი სტანდარტები), რომელიც საერთაშორისო მასშტაბით ძალაში შევიდა 2018 წლიდან.

უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები საქართველოში 2010-2019 წლებში
შსო-ის ძველი და ახალი სტანდარტების შესაბამისად (პროცენტებში)

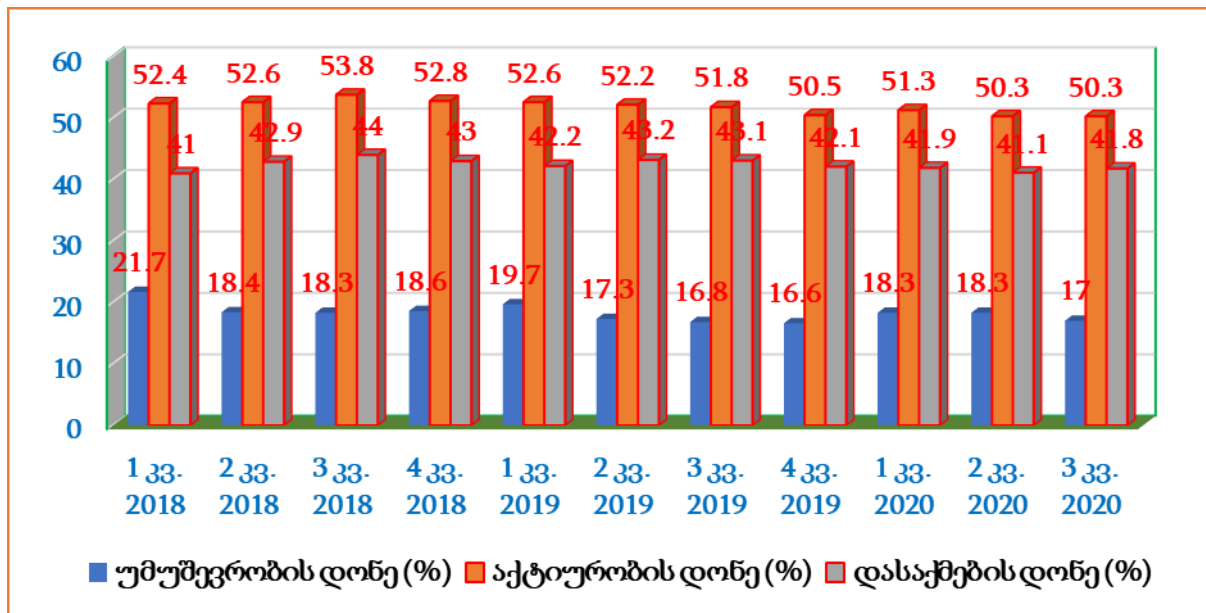

ბით გაანგარიშებული უმუშევრობის დონის მაჩვენებლებს შორის სხვაობა ყველაზე დაბალია 2019 წელს (გადაანგარიშებული ახალი მაჩვენებელი 6.0%-ით აღემატება ძველ მაჩვენებელს), ხოლო ყველაზე მაღალ დონეს იგი 2011 წელს აღწევს და 12.1%-ს შეადგენს. უმუშევრობის დონეებს შორის ასეთი მნიშვნელოვანი სხვაობა განპირობებულია იმით, რომ დასაქმებულთა შემადგენლობაში თვითდასაქმებულთა კატეგორია შემცირებულია იმ პირთა ხარჯზე, რომლებიც საკუთარ შინამეურნეობაში მუშაობენ და აწარმოებენ საქონელსა და მომსახურებას საკუთარი საჭიროებისათვის, მოხმარებისათვის და არ არიან ბაზარზე ორიენტირებული.

2020 წლის შედეგების მიხედვით უმუშევრობის დონე ყველაზე დაბალი იყო მესამე კვარტალში (1.3%-ით ნაკლები მეორე კვარტალთან შედარებით), რაც 1.3%-ით დაბალია და 0.4%-ით მაღალია 2018 და 2019 წლის შესაბამის პერიოდებთან შედარებით. 2019 და 2020 წლების მესამე კვარტალში უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის შედარებით დაბალი დონე გამოწვეულია უმუშევართა საერთო რაოდენობის შემცირებით და დასაქმების დონის მაჩვენებლის გაუმჯობესებით. აღნიშნული განპირობებულია ზაფხულის სეზონზე პანდემიის შედეგად დაწესებული მთელი რიგი შეზღუდვების დროებით მოხსნით, რამაც სრული დატვირთვით მუშაობის საშუალება მისცა ეკონომიკის წამყვან დარგებს, მათ შორის ტურიზმის სფეროს. შეფერხება არ ჰქონია სეზონურ სამუშაოებზე მომუშავე პერსონალსაც. ასე მაგალითად, 2020 წლის მესამე კვარტალში, მეორე კვარტალთან შედარებით, უმუშევართა საერთო რაოდენობა 277.4 ათასი კაციდან 259.8 ათას კაცამდე, ანუ 6.34%-ით შემცირდა, ხოლო დასაქმების დონის მაჩვენებელი 0.7%-ით გაიზარდა. ეს უკანასკნელი პირველ კვარტალთან შედარებით კი გაუარესებულია, ანუ შემცირებულია 0.1%-ით (იხ. ცხრილი 4.2 და სქემა 4.2).

სამუშაო ძალის მაჩვენებლები საქართველოში 2018-2020 წლებში კვარტალების მიხედვით შსო-ის ახალი სტანდარტების შესაბამისად (ათასი კაცი)⁸

წლები	კვარტალი	ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)		მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეშე, ანუ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა	უმუშევრობის დონე (%)	სამუშაო ძალის მონაწილეობის (აქტიურობის) დონე (%)	დასაქმების დონე (%)
		სულ	მათ შორის უმუშევრები				
2018	I	1592,0	345,6	1446,2	21,7	52,4	41,0
	II	1601,7	294,7	1443,5	18,4	52,6	42,9
	III	1630,7	298,9	1399,5	18,3	53,8	44,0
	IV	1596,6	296,8	1426,9	18,6	52,8	43,0
2019	I	1593,2	313,5	1435,9	19,7	52,6	42,2
	II	1589,9	274,3	1453,5	17,3	52,2	43,2
	III	1576,2	264,9	1467,9	16,8	51,8	43,1
	IV	1531,8	254,9	1500,0	16,6	50,5	42,1
2020	I	1545,2	282,6	1467,8	18,3	51,3	41,9
	II	1515,0	277,4	1497,9	18,3	50,3	41,1
	III	1528,9	259,8	1507,9	17,0	50,3	41,8

სქემა 4.2⁹

⁸ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების გამოყენების საფუძველზე შსო-ის ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge. დასაქმება და უმუშევრობა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

⁹ სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების გამოყენების საფუძველზე, შსო-ის ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge. დასაქმება და უმუშევრობა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

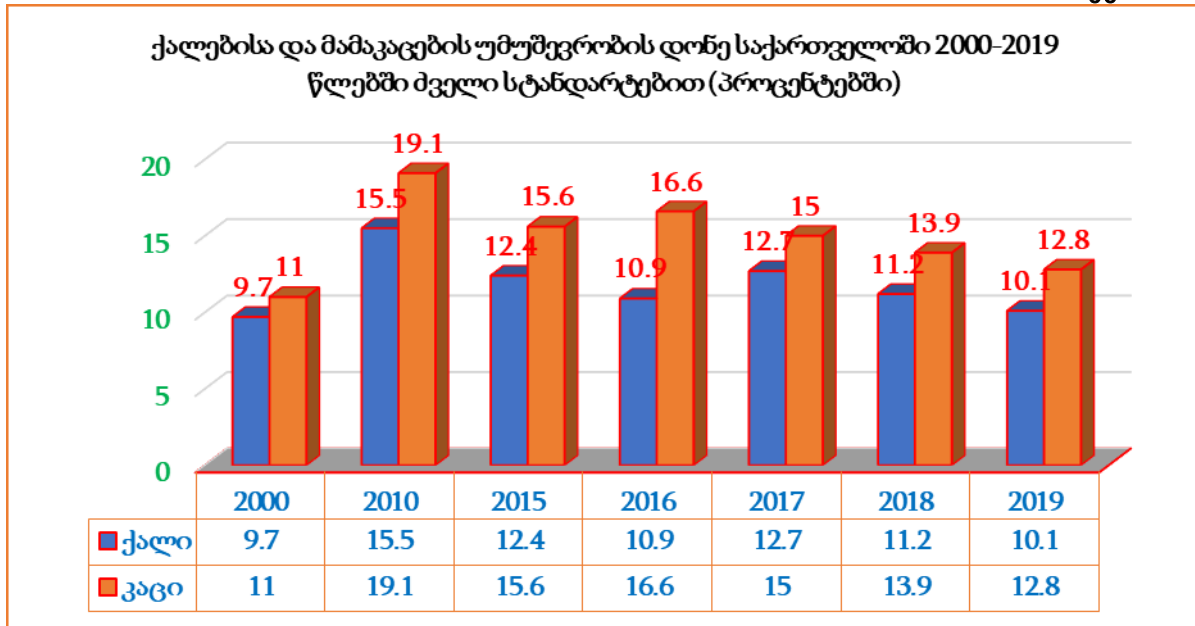
განსაკუთრებით შესამჩნევია უმუშევრობის დონის დიფერენციაცია სექსობრივ-ასაკობრივ ჭრილში (იხ. ცხრილი 4.3 და სქემა 4.3). ბოლო 20 წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონე მნიშვნელოვან ცვლილებას განიცდიდა როგორც ქალებთან, ისე მამაკაცებთან მიმართებაში. ასე მაგალითად, ძველი სტანდარტების მიხედვით, ქალებისათვის უმუშევრობის ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 2010 წელს – 9.7%, ხოლო ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2008 წელს – 17.6% იყო. მამაკაცების უმუშევრობის დონე ყველაზე დაბალი – 11.0%, 2010 წელს, ხოლო ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი – 19.5%, 2009 წელს დაფიქსირდა. რაც შეეხება 2019 წელს, უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი ქალებისა და მამაკაცებისათვის, შესაბამისად, 10.1% და 12.8% იყო. აღნიშნული პერიოდისათვის უმუშევრობის დონე მამაკაცებში 2,7%-ით მეტია ქალებთან შედარებით. 2010 წელთან შედარებით, უმუშევრობის დონე ქალებში შემცირებულია 0.4%-ით, ხოლო მამაკაცებში 1.8%-ით.

ცხრილი 4.3, სქემა 4.3

ქალებისა და მამაკაცების განაწილება უმუშევრობის დონისა და ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით საქართველოში 2000-2019 წლებში (ათასი კაცი)¹⁰

წლები	სქესი	სულ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)					სულ, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა ცი	უმუშევრობის დონე (%)	ეკონომიკური აქტიურობის დონე (%)	დასაქმების დონე (%)
		დასაქმებულები			გაურკვეველი	უმუშევრები				
		სულ	დაქირავე-ბული	თვითდასა-ქმებული						
2000	ქალი	891.7	329.5	505.2	56.9	95.3	987.0	9.7	57.2	51.6
	კაცი	945.5	354.4	536.0	55.1	116.7	1062.2	11.0	75.1	66.8
2010	ქალი	777.4	325.7	450.9	0.9	142.3	919.7	15.5	54.4	46.0
	კაცი	850.4	343.1	505.7	1.6	200.8	1051.1	19.1	73.8	59.7
2015	ქალი	823.0	379.3	439.2	4.5	116.3	939.4	12.4	57.9	50.7
	კაცი	910.8	419.0	488.8	3.0	167.8	1078.6	15.6	77.2	65.2
2017	ქალი	817.4	398.2	419.2	0.0	119.3	936.7	12.7	58.2	50.8
	კაცი	889.3	426.0	462.4	0.8	157.1	1046.3	15.0	74.6	63.4
2018	ქალი	803.1	423.5	379.6	0.0	101.6	904.6	11.2	55.6	49.3
	კაცი	891.1	436.7	453.9	0.6	144.1	1035.3	13.9	73.6	63.4
2019	ქალი	796.2	427.2	369.0	0.0	89.9	886.1	10.1	54.5	49.0
	კაცი	894.0	422.1	471.4	0.5	131.1	1025.1	12.8	72.6	63.3

¹⁰ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

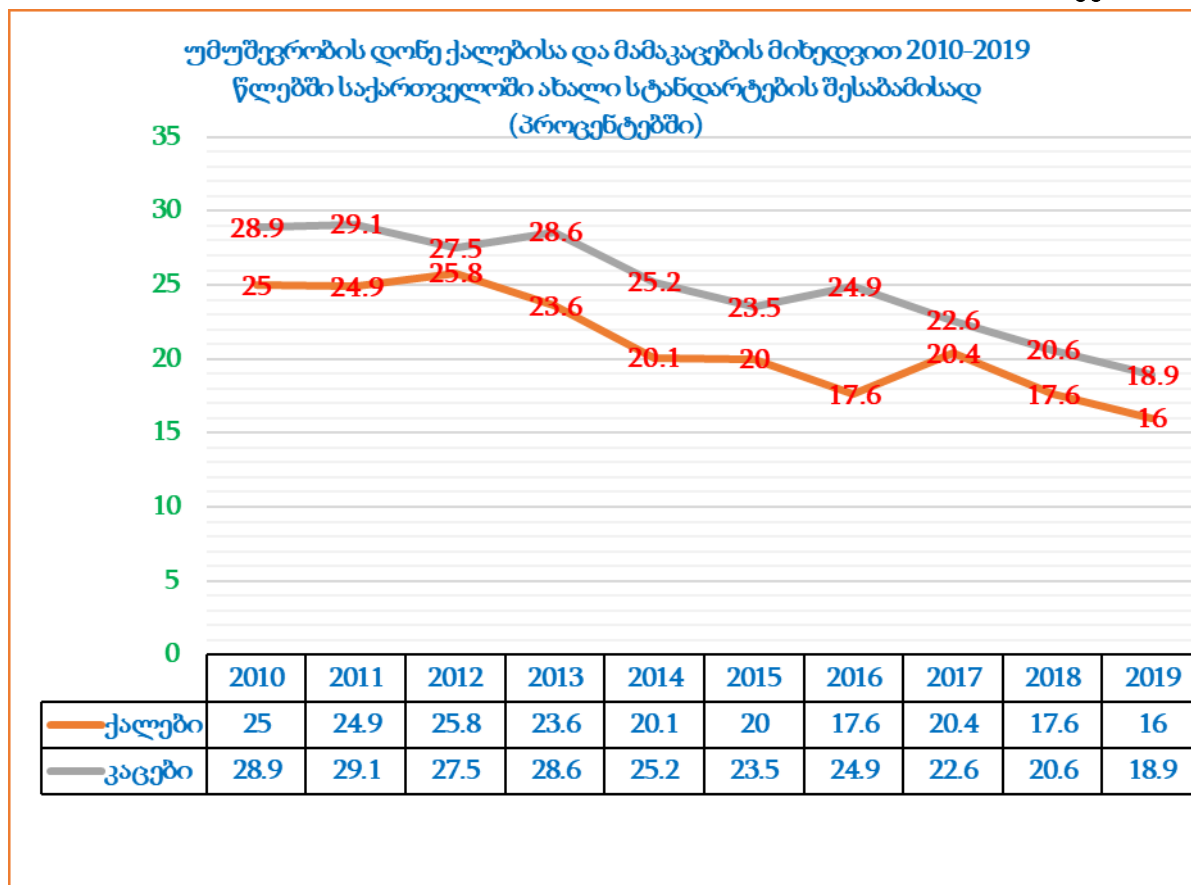

ქალებთან შედარებით მამაკაცების უმუშევრობის მაღალი დონე განპირობებულია იმით, რომ დაუსაქმებელი ქალების უმრავლესობა ეკონომიკურად არააქტიურთა კატეგორიაშია. კერძოდ, ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში ქალების რიცხვი 1.91-ჯერ აღემატება ეკონომიკურად არააქტიური მამაკაცების რიცხვს (739.0/386.9), შესაბამისად, ქალთა ეკონომიკურად აქტიურობის საერთო დონე 18.1%-ით დაბალია მამაკაცებთან შედარებით. 2019 წელს, 2018 წელთან შედარებით, ქალთა ეკონომიკურად აქტიურობის დონე შემცირებულია 1.1%-ით, ხოლო მამაკაცების 1.0%-ით. რაც შეეხება ბოლო სამ წელს (2017, 2018, 2019 წლები), შემცირების ტენდენციით ხასიათდება როგორც ქალების, ისე მამაკაცების უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები. კერძოდ, 2018 წელს, წინა წელთან შედარებით, უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის შემცირებამ, შესაბამისად, ქალებისა და მამაკაცებისათვის 1.5% და 1.1% შეადგინა, ხოლო 2019 წელს, 2018 წელთან შედარებით, შემცირება, შესაბამისად, ორივე ჯგუფისათვის 1.1% იყო. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის შემცირების ასეთი დინამიკა პოზიტიური ცვლილებების შესახებ დასკვნის გაკეთების საშუალებას არ იძლევა,¹¹ რადგან აღნიშნული ტენდენციის მთავარი მიზეზი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირება იყო, რამაც, უმუშევართა რიცხოვნობასთან ერთად, დასაქმების დონის მაჩვენებელიც შეამცირა. კერძოდ, დასაქმების დონე 2019 წელს, 2018 წელთან შედარებით, ქალებისათვის 0,3%-ით შემცირდა და 54.5% შეადგინა, ხოლო მამაკაცებში იგი 63.4%-დან 63.3%-მდე, ანუ 0.1%-ით შემცირდა. რაც შეეხება ეკონომიკურად აქტიური ქალების რიცხოვნობას, 2018 წელს, წინა წელ-

¹¹ აღნიშნულს ადასტურებს ცალკეული საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული კვლევებიც. მაგ., იხ: უმუშევრობა, როგორც უცვლელი პრობლემა – საერთაშორისო რესპუბლიკური ინსტიტუტი IRI-ის კვლევის ეკონომიკური ნაწილის მიმოხილვა. <https://bm.ge/ka/article/umu-shevroba-rogorc-ucvleli-problema---iri-is-kvlevis-ekonomikuri-nawilis-mimoxilva-/44255>.

თან შედარებით, მისი რაოდენობა 3.43%-ით, ხოლო 2019 წელს, 2018 წელთან შედარებით, 2.05%-ით შემცირდა. ეკონომიკურად აქტიური მამაკაცების რიცხოვნობა კი 2018 წელს, წინა წელთან შედარებით, 11.0 ათასი კაცით, ანუ 1.05%-ით შემცირდა. 2019 წელს კი შემცირებამ 10.2 ათასი კაცი, ანუ 1.0% შეადგინა. ქალებისა და მამაკაცების უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები გაცილებით მაღალია ახალი სტანდარტების გამოყენებით გადაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით (იხ. სქემა 4.4).

სქემა 4.4¹²

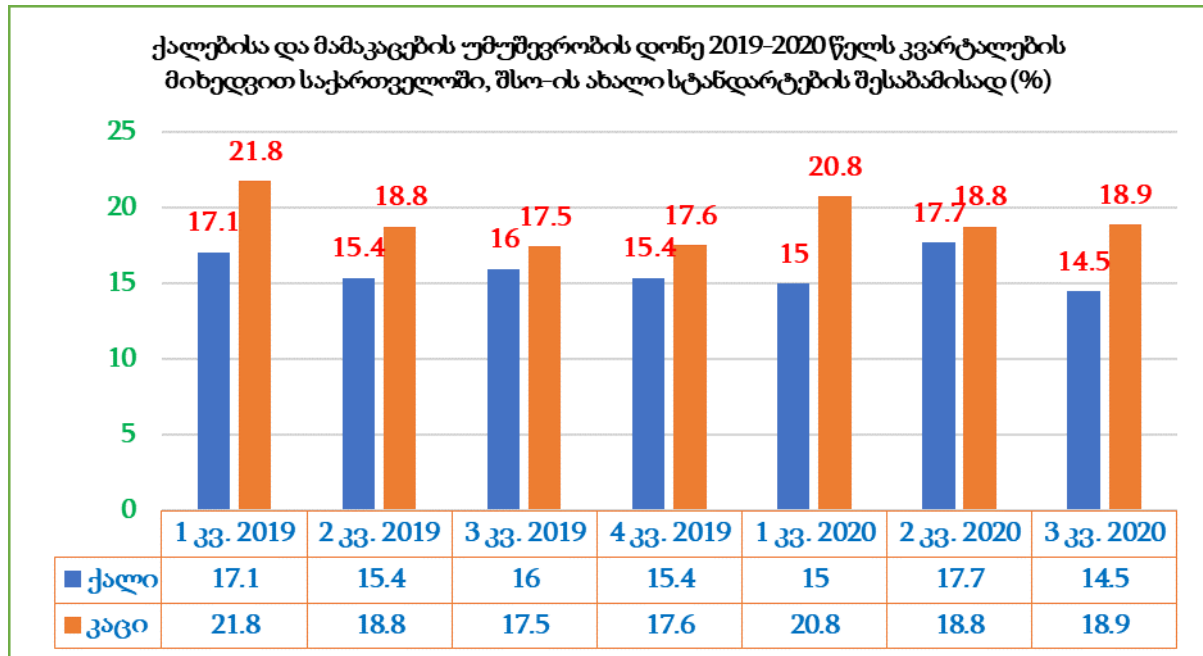

კერძოდ, 2010-2019 წლებში ქალების უმუშევრობის დონე 16.0%-25.8%-ის ფარგლებში, ხოლო მამაკაცების 18.9%-29.1%-ის ფარგლებში მერყეობს, რაც ძველი სტანდარტებით გაანგარიშებულ ანალოგიურ მაჩვენებლებს, შესაბამისად, საშუალოდ 8.0%-9.0%-ით აღემატება. რაც შეეხება ქალებისა და მამაკაცების უმუშევრობის დონის მაჩვენებლების დინამიკას კვარტალების მიხედვით, იგი არაერთგვაროვანი დინამიკით ხასიათდება. მიუხედავად იმისა, რომ იგი ტრადიციულად მაღალია მამაკაცებში, ვიდრე ქალებში, ზოგიერთ პერიოდში ზრდის ტენდენციაც კი გააჩნია. ასე მაგალითად, 2020 წლის მესამე კვარტალის შედეგების მიხედვით, გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით, მისი დონე მამაკაცებში 1.4%-ით გაიზარდა, ხოლო ქალებში

¹² სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების გამოყენების საფუძველზე, შსო-ის ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge. დასაქმება და უმუშევრობა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

იმავე პერიოდში 1.5%-ით შემცირდა¹³ (იხ. სქემა 4.5). უმუშევრობის საერთო დონე კი იმავე პერიოდისათვის 0.2%-ით გაიზარდა და 17.0%-ს მიაღწია (იხ. სქემა 4.2).

სქემა 4.5¹⁴

უმუშევრობის მდგომარეობის შესახებ არსებული ვითარება ქვეყანაში კიდევ უფრო დამძიმდა გლობალური პანდემიის, კორონავირუსის გავრცელების პირობებში, როცა ათასობით ადამიანი სამსახურისა და, შესაბამისად, შემოსავლის გარეშე დარჩა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მთავრობამ პანდემიის ნეგატიური შედეგების დაძლევის მიზნით უკვე რამდენიმე ანტიკრიზისული გეგმა შეიმუშავა,¹⁵ ექსპერტები ვარაუდობენ, რომ მიმდინარე ეტაპზე უმუშევრობის დონის ზრდის ტენდენცია უახლოეს თვეებში სავარაუდოდ შენარჩუნდება და უმუშევართა საერთო რაოდენობა გაიზრდება. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა ფიქსირდება მოსახლეობის ისეთ მნიშვნელოვან სოციალურ-დემოგრაფიულ ჯგუფში, როგორიცაა ახალგაზრდობა. აღსანიშნავია, რომ მათი უმუშევრობის პრობლემის სიმწვავეზე ხაზგასმულია შრომის ბაზრის ფორმირებისა და განვითარების სამთავრობო სტრატეგიაშიც, რომლის მიხედვითაც „უმუშევარ მოსახლეობას შორის დომინანტია ახალგაზრდობა, რაც კიდევ უფრო ზრდის სოციალურ რისკებს და საფრთხეს უქმნის ქვეყნის მომავალს“.¹⁶ 2004 წლიდან

¹³ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge; უმუშევრობა საქართველოში – ახალი სტატისტიკა. 20.11.2020. <https://sputnik-georgia.com/reviews/20201120/250104454/umuSevroba-saqarTveloSi-axali-statistika.html>.

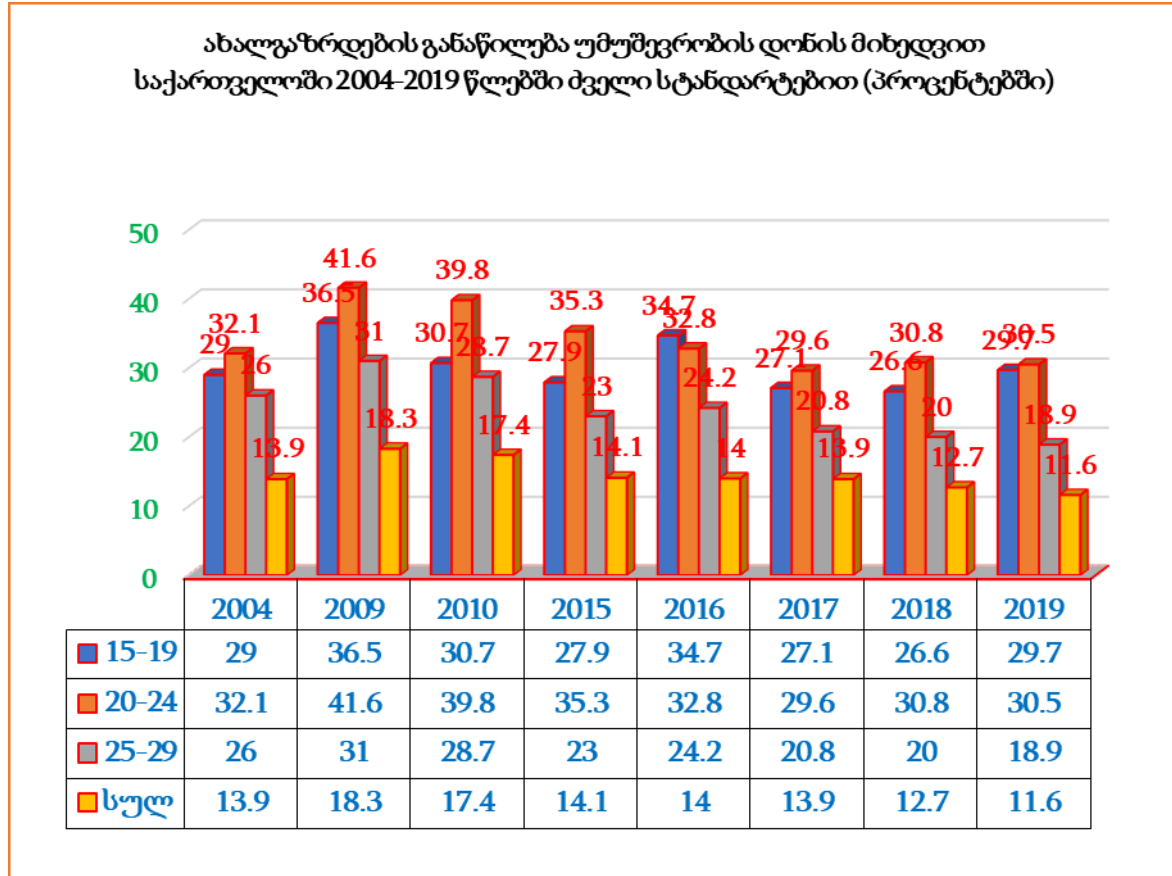
¹⁴ სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების გამოყენების საფუძველზე, შსო-ის ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge. და-საქმება და უმუშევრობა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (www.geostat.ge).

¹⁵ საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმის მე-4 ეტაპი – მოქალაქეების და კერძო სექტორის მხარდაჭერის ახალი პაკეტი. საქართველოს მთავრობა – სიახლეები.

¹⁶ საქართველოს მთავრობის დადგენილება '199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატე-

2019 წლის ჩათვლით, ანუ ბოლო 15 წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონის ანალიზი ასაკობრივ ჯგუფში გვიჩვენებს, რომ იგი ყველაზე მაღალი იყო 20-24 წლის ასაკობრივ ჯგუფში. კერძოდ, თუ 2004 წელს აღნიშნული ჯგუფის ახალგაზრდების უმუშევრობის დონე 32.1%-ს შეადგენდა, 2019 წლის ბოლოსათვის იგი 30.5% იყო (იხ. სქემა 4.6 და ცხრილი 4.4).

სქემა 4.6¹⁷

ანუ 15 წლის განმავლობაში იგი მხოლოდ 1,6%-ითაა შემცირებული. შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ პერიოდში მათი უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი სტაბილურად 30.0%-35.0%-ის ფარგლებშია, გამონაკლისი იყო 2009 და 2010 წლები, როცა 20-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფის ახალგაზრდების უმუშევრობის დონემ, შესაბამისად, მაქსიმალურ ნიშნულს მიაღწია და 41.6% და 39.8% შეადგინა, რაც დაკავშირებული იყო 2009 წელს ეკონომიკურ ვარდნასთან, როცა მთლიანი სამამულო პროდუქტის რეალური კლების ტემპმა წინა წელთან შედარებით 3.7% შეადგინა.¹⁸ შემდეგი ასაკობრივი ჯგუფი, რომელიც ასევე უმუშევრობის მაღალი დონით გამოირჩევა, 15-19 წლის ახალგაზრდებია. საანალიზო პერიოდში მათი უმუშევრობის დონე 26.0%-37.0%-ის ფარგლებში მერყეობდა,

გიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ. თბილისი, გვ. 7.

¹⁷ სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი სტანდარტების გათვალისწინებით. www.geostat.ge.

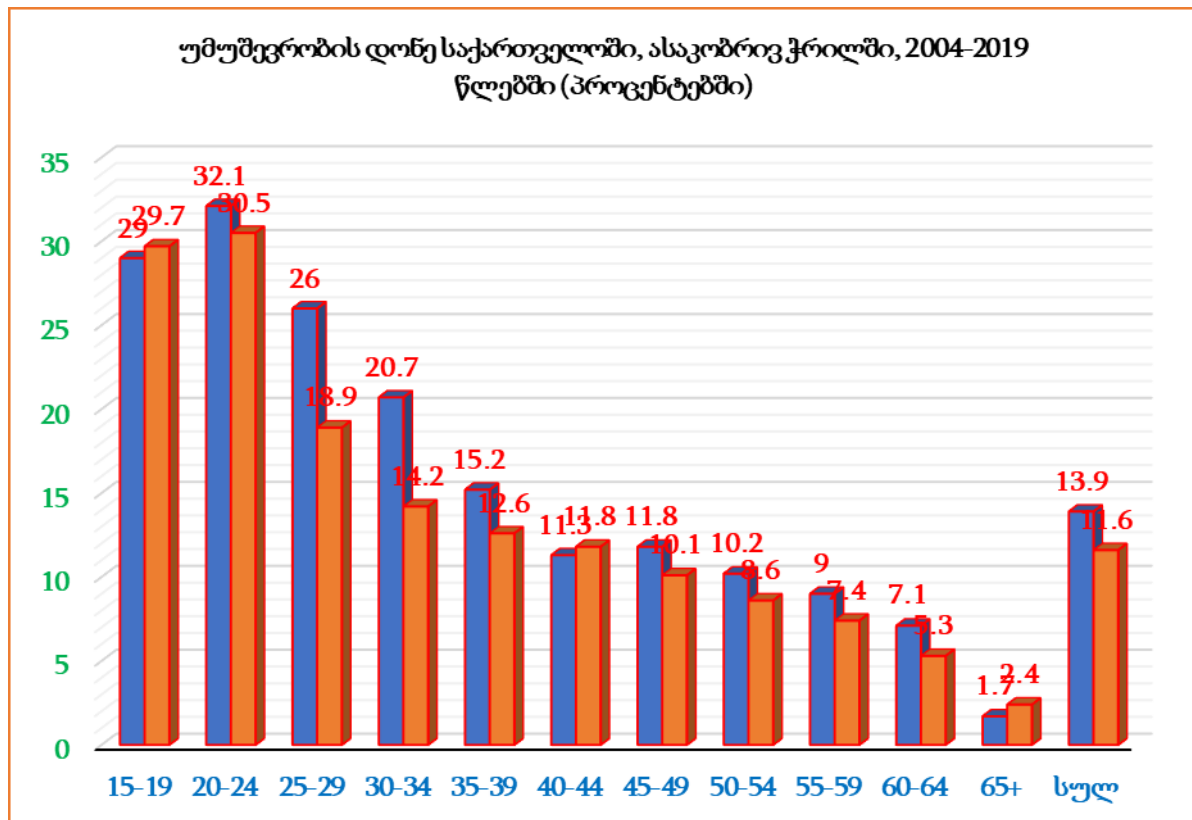
¹⁸ მშპ და ეკონომიკური ზრდა. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. მშპ და ეკონომიკური ზრდა (mof.ge).

ცხრილი 4.4

უმუშევრობის დონე საქართველოში, ასაკობრივ ჯგუფში, 2004-2019 წლებში, შსო-ის ძველი სტანდარტების მიხედვით (პროცენტებში)¹⁹

წლები	ასაკობრივი ჯგუფები											სულ
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	
2004	29.0	32.1	26.0	20.7	15.2	11.3	11.8	10.2	9.0	7.1	1.7	13.9
2009	36.5	41.6	31.0	25.7	19.7	17.7	14.6	13.5	11.2	7.2	1.6	18.3
2010	30.7	39.8	28.7	25.2	20.2	14.0	13.2	12.2	12.7	8.6	0.8	17.4
2015	27.9	35.3	23.0	17.6	17.5	13.1	11.6	12.3	9.5	6.7	1.1	14.1
2016	34.7	32.8	24.2	18.2	14.5	13.6	11.8	15.0	7.4	6.7	2.0	14.0
2017	27.1	29.6	20.8	16.4	16.6	13.5	11.9	11.9	9.5	7.4	3.6	13.9
2018	26.6	30.8	20.0	16.2	13.0	12.6	11.4	8.1	8.5	7.0	3.3	12.7
2019	29.7	30.5	18.9	14.2	12.6	11.8	10.1	8.6	7.4	5.3	2.4	11.6

სქემა 4.7

¹⁹ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე ძველი სტანდარტების მიხედვით. www.geostat.ge.

ხოლო 2019 წელს – 29.7% შეადგინა, რაც წინა წელთან შედარებით 3.1%-ით, ხოლო 2004 წელთან შედარებით 0.7%-ითაა გაზრდილი. მაქსიმალური ნიშნული კი ამ ჯგუფშიც 2009 წელს – 36.5% დაფიქსირდა. უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი შედარებით დაბალია 25-29 წლის ასაკობრივ ჯგუფში. 2004-2019 წლებში მისი სიდიდე 18.0%-დან 31.0%-მდე მერყეობდა. მაქსიმალური ზღვარი აქაც 2009 წელს დაფიქსირდა. სხვა ჯგუფებისაგან განსხვავებით, 25-29 წლის ასაკობრივი ჯგუფის ახალგაზრდების უმუშევრობის დონე 2019 წელს, წინა წელთან შედარებით, 1.1%-ით, ხოლო 2004 წელთან შედარებით 1.6%-ით შემცირდა და მისმა დონემ 18.9% შეადგინა, რაც ქვეყნის მასშტაბით დაფიქსირებულ საშუალო მაჩვენებელს 7.3%-ით აღემატება.

როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, ბოლო 15 წლის მანძილზე ახალგაზრდების უმუშევრობის დონე სამივე ასაკობრივი ჯგუფის (15-19; 20-24; 25-29) მიხედვით კვლავ სერიოზულ პრობლემად რჩება და მისი შემცირების კუთხით რაიმე მნიშვნელოვანი ტენდენცია არ შეინიშნება. აღნიშნული მდგომარეობა განპირობებულია სხვადასხვა ფაქტორის გავლენით. კერძოდ, გარდა იმ ასაკობრივი თავისებურებებისა (სამუშაო გამოცდილებისა და მაღალი პროფესიული უნარ-ჩვევების არარსებობა, მათი კონკურენტუნარიანობის დაბალი დონე სხვა ასაკობრივ ჯგუფებთან შედარებით და სხვა), რომლებიც მათ ახასიათებთ, საყურადღებოა მათი განათლების დონე და ხარისხი. სამწუხაროა, რომ მიმდინარე პერიოდში შრომის ბაზარზე, საერთოდ, და განსაკუთრებით უმუშევარ ახალგაზრდებს შორის საკმაოდ მაღალია სწორედ უმაღლესი განათლების მქონე პირების წილი. „ევროკავშირის ბევრი ქვეყნისაგან განსხვავებით, სადაც უმუშევრობა განათლების დაბალი დონის მქონე მუშაკებშია კონცენტრირებული, საქართველოში უმუშევართა 50 პროცენტს საშუალო სკოლა აქვს დასრულებული, ხოლო 40 პროცენტს უმაღლესი განათლება აქვს“.²⁰

ზემოაღნიშნულ მიზეზებთან ერთად, ახალგაზრდების უმუშევრობის მაღალ დონეს და მასშტაბებს მნიშვნელოვნად განაპირობებს მათი პროფესიული ორიენტაციის სფეროში არსებული პრობლემებიც. მართლაც, „საქართველოსათვის პროფესიული ორიენტაციის საკითხი ერთ-ერთი უმწვავესია, თუმცა საზოგადოება სათანადოდ ვერ აღიქვამს არასწორ პროფესიულ ორიენტაციასთან დაკავშირებულ ნეგატიურ შედეგებს“.²¹ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელიც საერთოდ და ახალგაზრდების დასაქმების სფეროში არსებობს, დაკავშირებულია შრომის ბაზრის ერთიანი საინფორმაციო სისტემის, ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობასთან, რაც სამუშაოს ძიების პროცესში მნიშვნელოვან სირთულეებს განაპირობებს. გარდა აღნიშნულისა, „უმუშევრებს სამუშაო ადგილების ძიებისას სხვადასხვა სახის სირთულეები ხვდებათ, რის გამოც ვერ ახერხებენ დასაქმებას. უმუშევართა ნაწილი ვერ პოულობს პროფესიისა და კვალიფიკაციის შესაფერის სამსახურს, გარკვეული ნაწილი ვერანაირ სამუშაოს ვერ პოულობს პროფესიისა და კვალიფიკაციის მიუხედავად. ნაწილი სამუშაოზე

²⁰ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N167 „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2016 წლის 4 აპრილი, ქ.თბილისი, გვ.12.

²¹ მურთაზ კვირკვია, ვასილ კიკუტაძე, დავით სიხარულიძე, შოთა შაბურიშვილი, ვახტანგ ჭარაია. ახალგაზრდების პროფესიული ორიენტაცია: საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველო. „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“ N2, 2018 წელი, გვ. 52.

უარს ამბობს მეტისმეტად დაბალი ხელფასის გამო“.²² უმუშევრობის მაღალი დონე და მასშტაბები ქვეყანაში სხვა ფაქტორებთან ერთად განპირობებულია ეკონომიკაში სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის დაბალი დონითა და თვით სამუშაო ადგილების სიმცირითაც, რაც ნებისმიერ ასაკობრივ ჯგუფზე ახდენს გავლენას. უმუშევრობის დონის, მისი მასშტაბებისა და გამომწვევი მიზეზების კვლევის პროცესში ზოგიერთი მეცნიერი კი მასზე მოქმედ სხვადასხვა ხასიათის ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორებს გამოყოფს და საკმაოდ საყურადღებო დასკვნებს იძლევა: „დღეს ჩვენში უმუშევრობის დონე გაცილებით მაღლია, ვიდრე ეს დაფიქსირებულია ოფიციალური სტატისტიკის მიერ. იგი გამოწვეულია ისეთი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზებით, როგორიცაა: XX საუკუნის 90-იან წლებში ეკონომიკის, განსაკუთრებით მისი რეალური სექტორის მკვეთრი დაცემა, რომელიც დღემდე არაა დაძლეული; დასაქმების ეფექტიანი სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა; დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლის გაანგარიშების მეთოდოლოგიური ნაკლოვანებები და სხვა“.²³ ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, ძნელია არ დაეთანხმო მოსაზრებას, რომ „სამუშაო ადგილების სიმცირის პირობებში, როცა ახალგაზრდობის უმუშევრობა ძალიან დიდია, მწვავედ დგას შუა ასაკისა და წინასაპენსიო კონტინგენტის პროფესიული ვარგისიანობის საკითხი, მათი მაღალი განათლების დონისა და გამოცდილების მიუხედავად“.²⁴ როგორც 4-4 ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი კლების ტენდენციით ხასიათდება 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59 ასაკობრივ ჯგუფებში. უმუშევრობის ყველაზე დაბალი დონით კი 60-64 (5.3%) და 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა (2.4%) გამოირჩევა, რადგან მათი უმრავლესობა ეკონომიკურად არააქტიურ კატეგორიას განეკუთვნება. ასე მაგალითად, 2019 წელს აღნიშნული ასაკობრივი ჯგუფებიდან სულ დასაქმებულთა კატეგორიაში იყო 157.0 და 241.9 ათასი კაცი, უმუშევრის სტატუსი ჰქონდა მხოლოდ 8,8 და 5.9 ათას კაცს, ხოლო ეკონომიკურად არააქტიურთა კატეგორიაში დაფიქსირებული იყო 83.0 და 392.2 ათასი კაცი.²⁵ საშუალო და წინასაპენსიო ასაკის პირების უმუშევრობის შედარებით დაბალ დონეს განაპირობებს მათი პროფესიული გამოცდილების, შეძენილი უნარ-ჩვევების, ეკონომიკური აქტიურობის, პროფესიული და ზოგადი განათლების მაღალი დონე. თუმცა, უნდა აღინიშნოს რომ, ისევე, როგორც ახალგაზრდობში, ამ ასაკობრივ ჯგუფებშიც საკმაოდ მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე უმუშევრების წილი, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ განათლების თანამედროვე სისტემაც კი ნაკლებად ორიენტირებულია შრომის ბაზრის მიმდინარე მოთხოვნებზე. „განათლების პოლიტიკის, დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტის კვლევის მიხედვით დგინდება, რომ საქარ-

²² **მირიან ტუხაშვილი, იური ანანიშვილი, მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე, მზია შელია, ნათია ჭელიძე.** შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. პუბლიკაცია მომზადებულია ლტოლვილთა დანიის საბჭოს პროექტის „სარეინტეგრაციო საქმიანობა საქართველოში“ მხარდაჭერით. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2012 წელი, გვ. 39.

²³ **პაიჭაძე ნ.** უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში და მისი დაძლევის გზები. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ N1, 2016 წ., გვ. 26. ISSN 1987-5789. http://eb.tsu.ge/doc/jurnali1_jan_fab_2016.pdf.

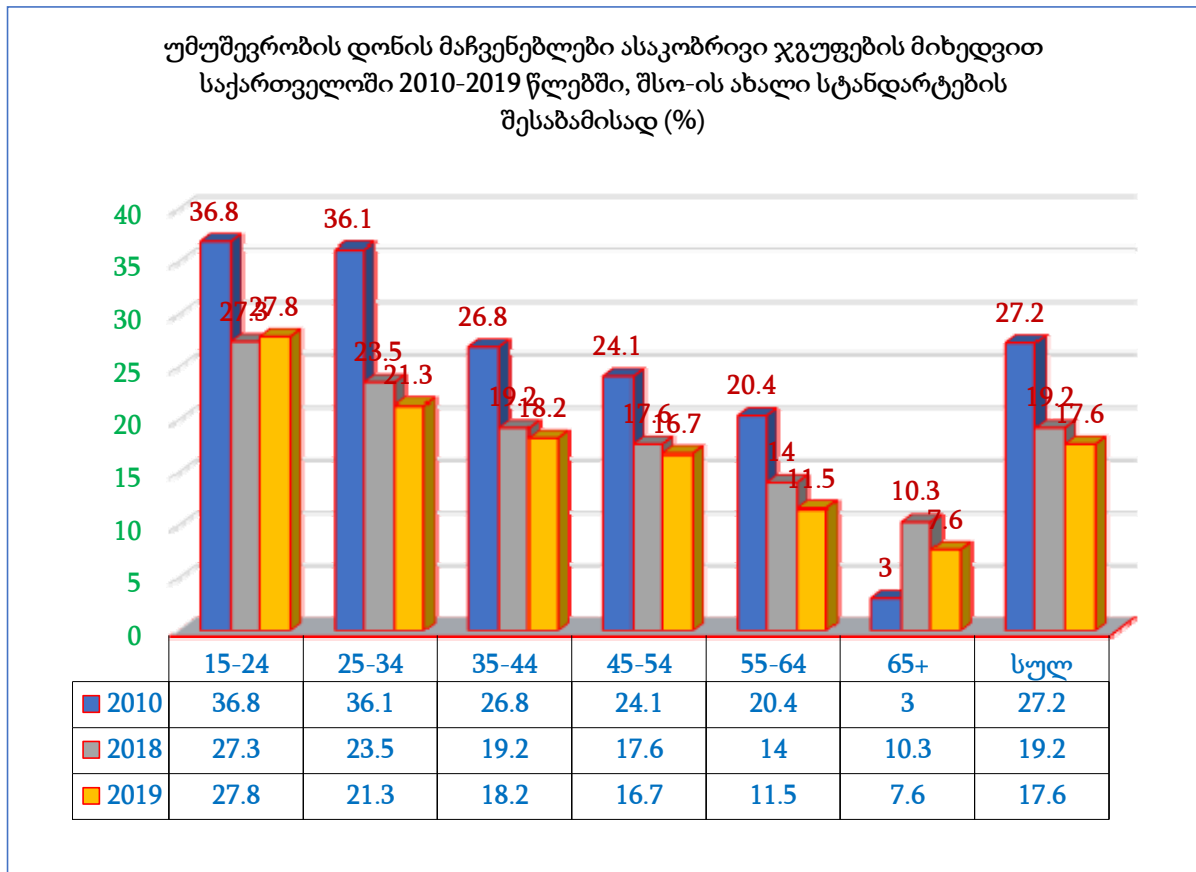
²⁴ **შელია მ.** ხანდაზმული მოსახლეობა საქართველოში (სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები). გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2013 წელი, გვ. 132.

²⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

თველოში უმაღლესი განათლების მქონე პირთა მხოლოდ 24.0%-ია დასაქმებული და მუშაობს საკუთარი პროფესიით“.²⁶

სამუშაო ძალის აღრიცხვის ახალი სტანდარტებით გაანგარიშებული უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები გაცილებით მაღალია ყველა ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით (იხ. სქემა 4.8).

სქემა 4.8²⁷

ასე მაგალითად, 15-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით ახალი სტანდარტების შესაბამისად გადაანგარიშებული მაჩვენებლები 2010, 2018 და 2019 წლებში ძველი მეთოდოლოგიით გაანგარიშებულ იმავე პერიოდის მაჩვენებლებს, შესაბამისად, 3.7%, 1.5% და 1.4%-ით აღემატება. უმუშევრობის ყველაზე მაღალი დონე სწორედ აღნიშნულ ასაკობრივ ჯგუფში ფიქსირდება, რაც 2019 წლის მდგომარეობით საშუალოდ 27.8%-ს შეადგენს.

25-30 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის-21.3%-ია, 35-44 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის-18.2%, 45-54 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის-16.7%, 55-64 წლის ასაკობრივი ჯგუფისათვის კი-11.5%. უმუშევრობის ყველაზე დაბალი დონე (7.6%) 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობასთან მიმართებაში დაფიქსირდა. უმუშევრობის დონე 20019 წელს,

²⁶ უმაღლესი განათლების პრობლემა საქართველოში – ვინ, რას და როგორ ასწავლის სტუდენტებს. <http://eugeorgia.info/ka/article/431/>.

²⁷ სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ახალი სტანდარტების გათვალისწინებით. www.geostat.ge.

წინა წელთან შედარებით, შემცირების ტენდენციით ხასიათდება ყველა ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით, გარდა ახალგაზრდებისა. კერძოდ, 15-24 წლის ასაკობრივი ჯგუფის უმუშევრობის დონე 2019 წელს 0.5%-ითაა გაზრდილი, წინა წელთან შედარებით.

უმუშევრობის დონე გაცილებით მაღალია საქართველოს ქალაქებში, სოფლებთან შედარებით. კერძოდ, 1998-2019 წლებში უმუშევრობის დონე ქალაქების მიხედვით 17.4%-2019 წელს, ხოლო მაქსიმალური დონე – 28.8%, 2009 წელს დაფიქსირდა. რაც შეეხება სასოფლო დასახლებებს, აქ იგი 3,8%-დან (1998 წელი) 7.6%-მდე მერყეობდა (2009 და 2010 წელი). ბოლო 20 წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონე ქვეყნის ქალაქების მიხედვით საშუალოდ 17.0%-18%-ით მაღალი იყო სოფელთან შედარებით, ხოლო ბოლო 2019 წლისათვის აღნიშნული სხვაობა თითქმის 12.0%-მდე შემცირდა (იხ. ცხრილი 4.5 და სქემა 4.9).

უმუშევრობის დონეებს შორის ასეთი მაღალი სხვაობა განპირობებულია სოფლად თვითდასაქმებული მოსახლეობის მაღალი წილით ქალაქთან შედარებით. როგორც ნაშრომის შესაბამის თავში აღვნიშნეთ, საქართველოში მოქმედი აღრიცხვის მეთოდოლოგიის შესაბამისად, თვითდასაქმებულად და, შესაბამისად, დასაქმებულად ითვლება 15 წლისა და უფროსი ასაკის ნებისმიერი პირი, რომელიც „გამოკითხვის მომენტის წინა 7 დღის განმავლობაში მუშაობდა (სულ მცირე, ერთი საათი მაინც) შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით, ეხმარებოდა უსასყიდლოდ სხვა შინამეურნეობის წევრებს, ან რაიმე მიზეზით არ იმყოფებოდა სამუშაოზე, თუმცა ფორმალურად ირიცხებოდა მომუშავედ“.²⁸ გარდა აღნიშნულისა, ადამიანი თვითდასაქმებულად ჩაითვლება, თუ იგი არის მესაკუთრე და საქმიანობას ეწევა მოგების ან სხვა ფულადი, ნატურალური შემოსავლის მიღების მიზნით, ან საკუთარ შინამეურნეობაში მუშაობს უსასყიდლოდ, ამზადებს საკუთარი მოხმარებისათვის საჭირო პროდუქციას და სხვა. ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ სოფლის მეურნეობაში საკუთარ გლეხურ, ფერმერულ მეურნეობაში მომუშავე ასეთი პირები

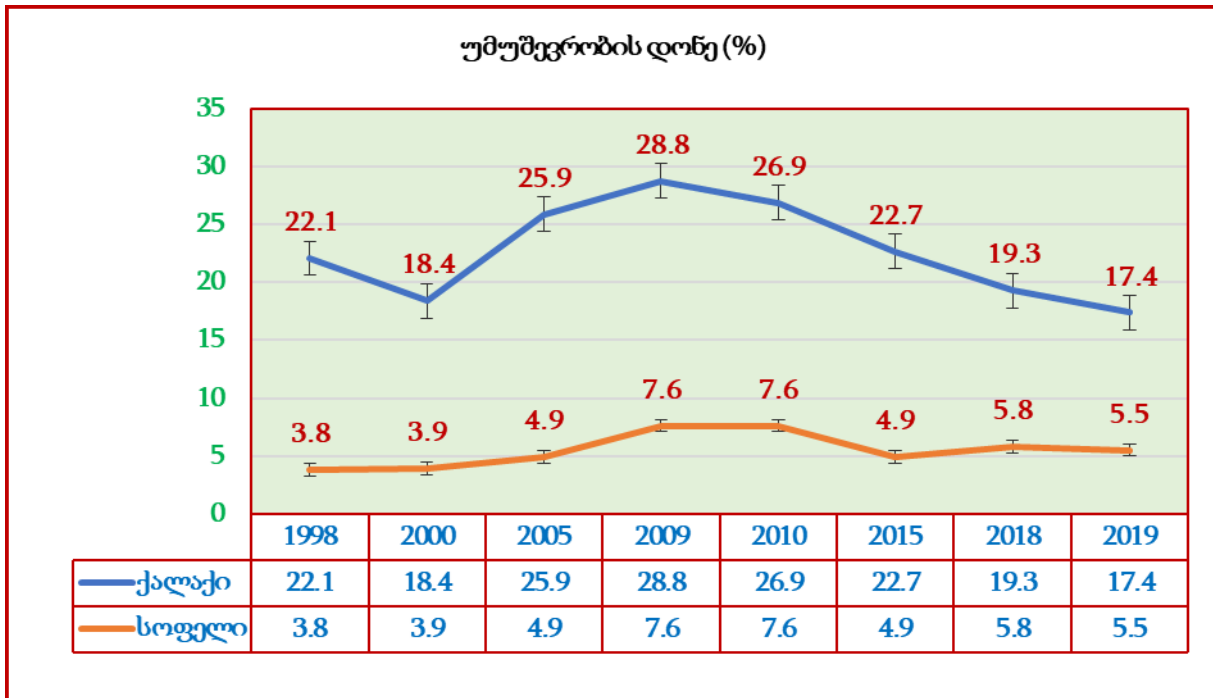
ცხრილი 4.5 და სქემა 4.9

უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები საქართველოში ქაღაჩი-სოფელი ჭრილში 1998-2019 წლებში, შსო-ის ძველი სტანდარტების შესაბამისად (ათასი კაცი)²⁹

დასახელება		1998	2000	2005	2009	2010	2015	2018	2019
ქალაქი	სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	927.3	910.1	966.8	997.2	999.7	1038.9	985.2	967.9
	უმუშევარი	204.8	167.6	250.3	286.7	269.0	235.9	190.1	168.8
	უმუშევრობის დონე (%)	22.1	18.4	25.9	28.8	26.9	22.7	19.3	17.4
სოფელი	სულ აქტიური მოსახლეობა	1045.5	1139.1	1015.9	974.6	971.2	979.0	954.8	943.6
	უმუშევარი	39.5	44.4	49.4	74.0	74.0	48.3	55.7	52.2
	უმუშევრობის დონე (%)	3.8	3.9	4.9	7.6	7.6	4.9	5.8	5.5

²⁸ სამუშაო ძალის სტატისტიკა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

²⁹ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი სტანდარტების მიხედვით. www.geostat.ge.

ითვლებიან დასაქმებულად, მიუხედავად იმისა, თუ როგორია მათი შემოსავლების სიდიდე, რა ტიპის საქმიანობას ეწევიან ისინი და როგორია სამუშაო დრო, მათი სამუშაოს ხანგრძლივობა. 1998 წლის მონაცემებით, დასაქმებულებში თვითდასაქმებულთა წილი ქალაქისა და სოფლის მიხედვით, შესაბამისად, 28.8% და 77.4% იყო, ხოლო 20 წლის შემდეგ, ანუ 2019 წლის მდგომარეობით მათი წილი, შესაბამისად, 23.8%-ს და 68.9.0%-ს შეადგენდა (იხ. ცხრილი 4.6 და სქემა 4.10). მიმდინარე პერიოდშიც კი, სოფლის მეურნეობაში თვითდასაქმებულთა წილი დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 2/3-ს აღემატება, შესაბამისად, დაბალია აქ დაქირავებულთა წილი. ცხადია, თვითდასაქმებულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი საკუთარ მეურნეობაში უსასყიდლოდ მომუშავე პირებია, რაც ხელოვნურად ზრდის დასაქმებულთა საერთო რაოდენობას და, შესაბამისად, ამცირებს უმუშევრობის რეალურ დონეს. აღნიშნული გარემოება განაპირობებს იმას, რომ ქვეყანაში უმუშევრობა ქვეყნის როგორც ქალაქის, ისე სოფლის მოსახლეობისათვის კვლავ უმნიშვნელოვანეს პრობლემად რჩება.

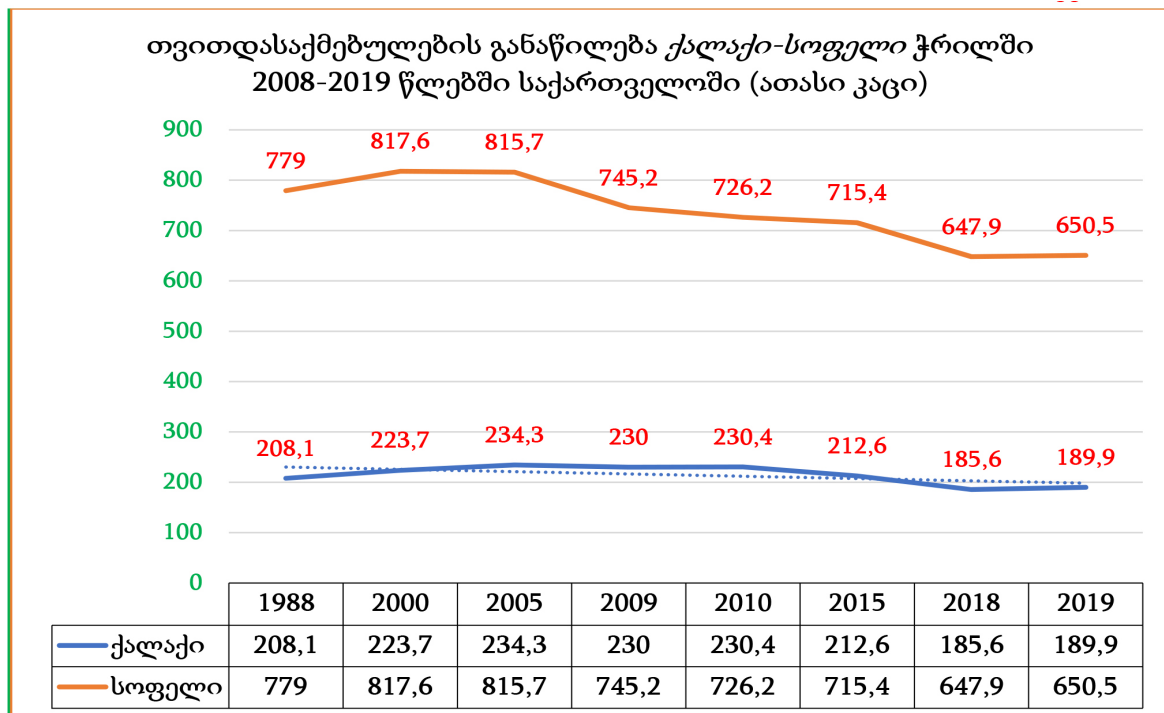
ლოგიკურია, რომ „ყველა ძირითად სოციოლოგიურ გამოკითხვაში უმუშევრობა მთავარ პრობლემად არის დასახელებული. კონკრეტულად, IRI-ს კვლევაში, კითხვაზე რა არის ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა თქვენს ქალაქში ან სოფელში, 32.0% სწორედ უმუშევრობას ასახელებს, მაშინ, როცა მეორე ადგილზე დგას სასმელი წყლის პრობლემა – 9.0%, ხოლო მესამეზე, გზები – 7.0%. მომდევნო კითხვაზე, რა არის ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა თქვენი ოჯახისათვის, პირველ ადგილზე დგას უმუშევრობა (23.0%), მეორეზე – მცირე ხელფასები (10.0%), მესამეზე – სიღარიბე (9.0%)“.³⁰

³⁰ უმუშევრობა, როგორც უცვლელი პრობლემა – IRI-ის კვლევის ეკონომიკური ნაწილის მიმოხილვა. <https://bm.ge/ka/article/umushevropa-rogorc-ucvleli-problema/44255>.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის განაწილება საქართველოში ქაღაქი-სოფელი ჭრილში, შსო-ის ძველი სტანდარტების შესაბამისად, 1998-2019 წლებში (ათასი კაცი)³¹

დასახელება		1998	2000	2005	2009	2010	2015	2018	2019
ქალაქი	სულ აქტიური მოსახლეობა	927.3	910.1	966.8	997.2	999.7	1038.9	985.2	967.9
	უმუშევარი	204.8	167.6	250.3	286.7	269.0	235.9	190.1	168.8
	დაქირავებულები	503.9	478.8	481.4	479.4	498.7	587.0	609.1	608.4
	თვითდასაქმებულები	208.1	223.7	234.3	230.0	230.4	212.6	185.6	189.9
	გაურკვეველი	10.5	40.0	0.8	1.1	1.6	3.5	0.4	0.4
სოფელი	სულ აქტიური მოსახლეობა	1045.5	1139.1	1015.9	974.6	971.2	979.0	954.8	943.6
	უმუშევარი	39.5	44.4	49.4	74.0	74.0	48.3	55.7	52.2
	დაქირავებული	220.5	205.1	150.8	155.1	170.1	211.2	251.1	240.9
	თვითდასაქმებულები	779.0	817.6	815.7	745.2	726.2	715.4	647.9	650.5
	გაურკვეველი	6.5	72.1	0.1	0.3	0.8	4.1	0.2	0.1

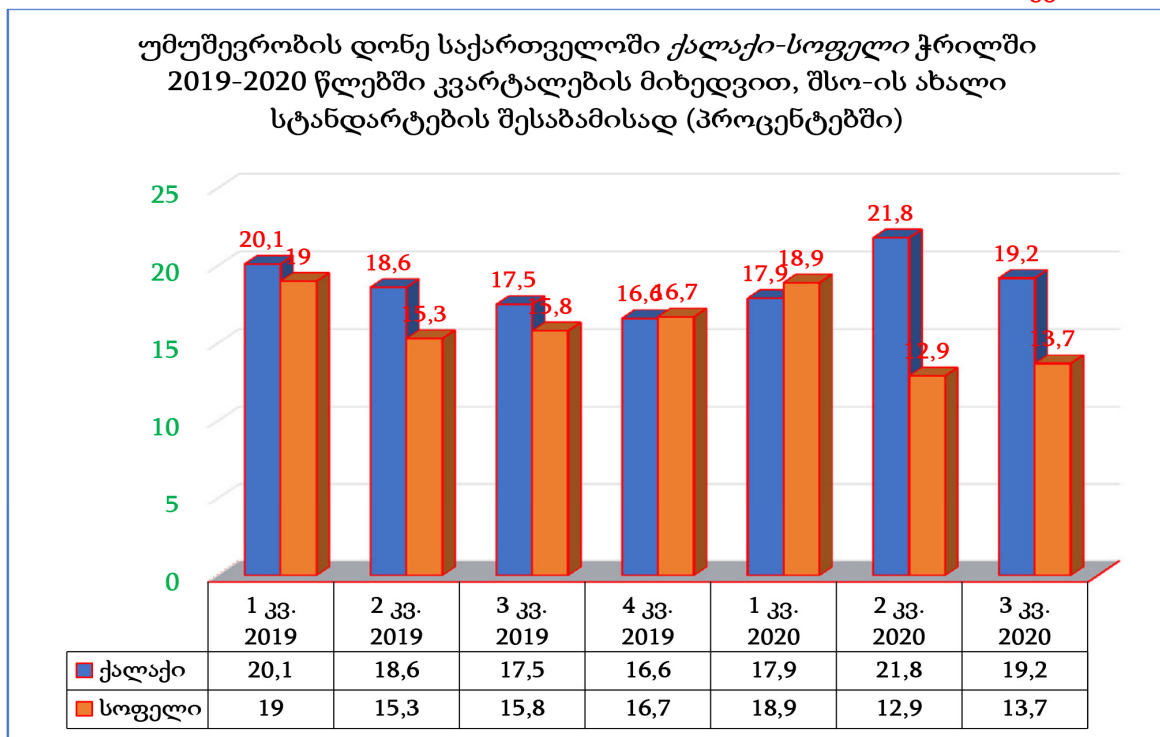
სქემა 4.10

³¹ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

რამდენადმე განსხვავებული სურათია ქალაქისა და სოფლის დასახლებებში უმუშევრობის დონის დინამიკასთან დაკავშირებით, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების გამოყენებით გადაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით. თუ გავანალიზებთ 2019 და 2020 წლის მაჩვენებლებს კვარტალების მიხედვით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ უმუშევრობის დონე კვლავ გაცილებით მაღალი რჩება ქალაქად (იხ. სქემა 4.11), მიუხედავად იმისა, რომ თვითდასაქმებულთა რაოდენობის კორექტირება ძირითადად სოფლის რეგიონის მიხედვით განხორციელდა. აღნიშნულს ადასტურებს სხვადასხვა ორგანიზაციის მონაცემებიც.³² ასე მაგალითად, 2020 წლის მესამე კვარტალში უმუშევრობის დონე ქალაქის მიხედვით (19.2%) 5.5%-ით აღემატება იმავე მაჩვენებელს სოფლის რეგიონის მიხედვით – 13.7%.

სქემა 4.11³³

რაც შეეხება უმუშევრობის დონის დინამიკას, ქალაქის მიხედვით არაერთგვაროვანია კვარტალების მიხედვით. 2020 წლის მეორე კვარტალში იგი გაიზარდა პირველ კვარტალთან შედარებით 3.9%-ით და 21.8%-ს მიაღწია, ხოლო მესამე კვარტალში შემცირდა 19.2%-მდე, ანუ 2.6%-ით. რაც შეეხება სოფელს, 2020 წლის მეორე კვარტალში იგი ჯერ 12.9%-მდე, ანუ 6.0%-ით შემცირდა, ხოლო მესამე კვარტალში 13.7%-მდე, ანუ 0.8%-ით გაიზარდა.

³² უმუშევრობა საქართველოში – ახალი სტატისტიკა. 20.11.2020. უმუშევრობა საქართველოში – ახალი სტატისტიკა (sputnik-georgia.com). <https://sputnik-georgia.com/reviews/20201120/250104454/umu-Sevroba-saqarTve-loSi-axali-statistika.html>.

³³ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

საკმაოდ განსხვავებულია უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები ქვეყნის ცალკეული რეგიონების მიხედვით (იხ. ცხრილი 4.7, სქემა 4.12).

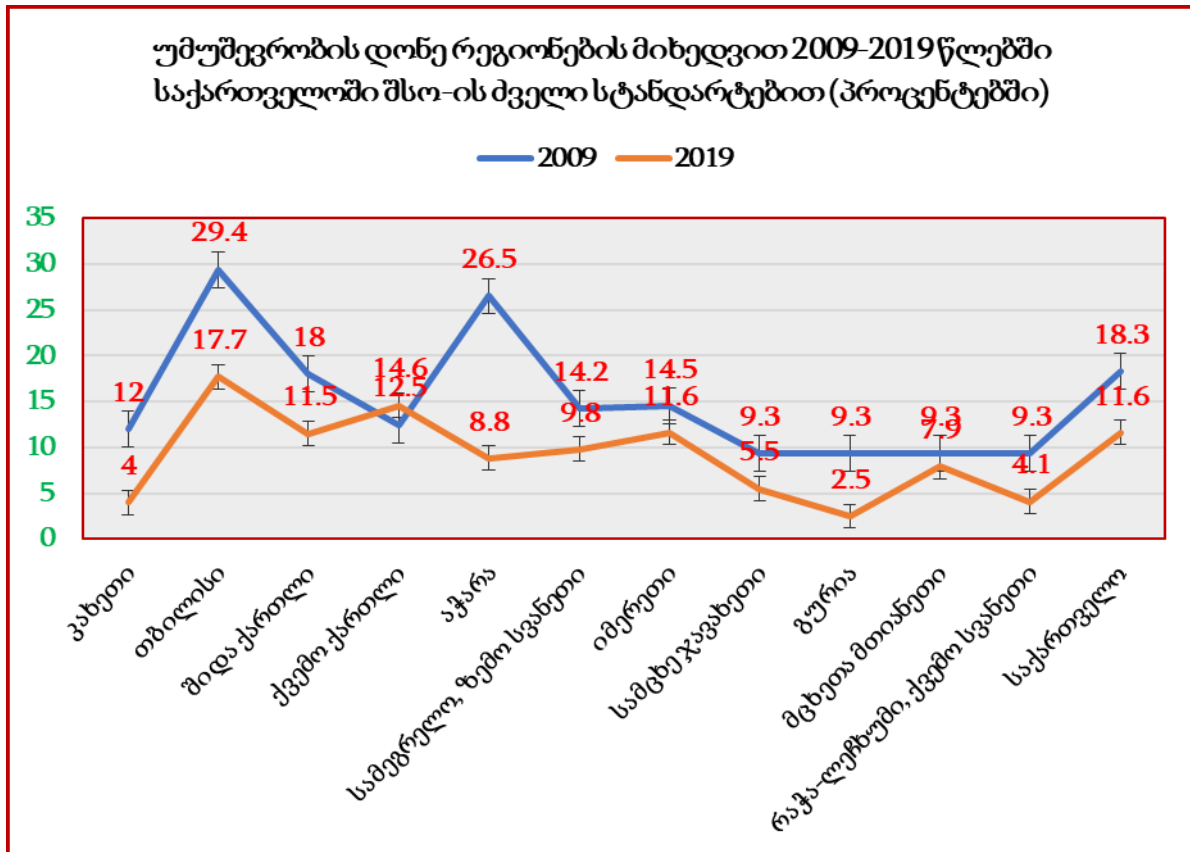
ცხრილი 4.7, სქემა 4.12

სამუშაო ძალის მაჩვენებლები რეგიონულ ჭრილში საქართველოში 2019 წელს, შსო-ის ძველი სტანდარტების შესაბამისად (ათასი კაცი)³⁴

რეგიონი	სულ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)					სულ, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა	უმუშევრობის დონე (%)	ეკონომიკური აქტიურობის დონე (%)	დასაქმების დონე (%)
	დასაქმებულები			გაურკვეველი	უმუშევრები				
	სულ	დაქირავებული	თვითდასაქმებული						
კახეთი	167,3	49,4	117,8	0	7,0	174,2	4,0	70,1	67,2
თბილისი	402,9	339,4	63,3	0,3	86,9	489,9	17,7	52,5	43,2
შიდა ქართლი	119,1	53,0	66,0	0,1	15,4	134,5	11,5	61,9	54,8
ქვემო ქართლი	194,6	76,8	117,8	0	33,2	227,7	14,6	67,5	57,7
აჭარა ა. რ.	163,4	86,6	76,8	0	15,7	179,1	8,8	66,7	60,8
სამეგრელო ზემო სვანეთი	159,6	57,7	101,9	0	17,2	176,9	9,8	66,7	60,2
იმერეთი	251,8	103,6	148,2	0,1	33,1	284,9	11,6	66,7	59,0
სამცხე ჯავახეთი	93,6	30,6	62,9	0,1	5,4	99,0	5,5	72,6	68,6
გურია	66,1	21,5	44,6	0	1,7	67,9	2,5	71,1	69,3
მცხეთა-მთიანეთი	52,6	23,5	29,1	0	4,5	57,1	7,9	70,6	65,0
რაჭა ლეჩხუმი ქვემო სვანეთი	19,3	7,3	11,9	0	0,8	20,1	4,1	74,0	71,0
საქართველო	1690,2	849,3	840,4	0,5	221,0	1911,2	11,6	62,9	55,7

2019 წლის მდგომარეობით, უმუშევრობის დონე ყველაზე მაღალი იყო ქ. თბილისსა და ქვემო ქართლის რეგიონში, შესაბამისად-17.7% და 14.6%. ასევე ქვეყნის საერთო მაჩვენებელს (11.6%) უთანაბრდება უმუშევრობის დონე იმერეთის რეგიონში. სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონში კი მისი დონე-9.8%, ხოლო მცხეთა-მთიანეთში-7.9% იყო. ბოლო 10 წლის განმავლობაში, ანუ 2009 წელთან მიმართებაში, უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი შემცირებულია ყველა რეგიონის მიხედვით, გარდა ქვემო ქართლისა, სადაც აღნიშნული მაჩვენებელი 12.5%-დან 14.6%-მდე გაიზარდა. შესამჩნევია, რომ აქ ზრდის ტენდენციით ხასიათდება ასევე დასაქმების დონისა და რეგიონის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე.

³⁴ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

შესაბამისად, 2009 წლის დონესთან მიმართებაში მათი ზრდა 1.6%-ს და 3.4%-ს შეადგენს. ასეთი დინამიკის ფონზე უნდა ვივარაუდოთ, რომ უმუშევრობის დონის ზრდა გამოწვეულია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რაოდენობის ზრდით, რაც განხორციელდა სამუშაო ძალის გარეთ მყოფი (ეკონომიკურად არააქტიური) ნაკადის აქტიურობით და, შესაბამისად, მათი გადასვლით უმუშევრების ნაკადში. კერძოდ, აღნიშნული პერიოდისათვის უმუშევართა საერთო რიცხოვნობა ქვემო ქართლის რეგიონში გაზრდილია 23.0%-ით, სამუშაო ძალის გარეთ მყოფი მოსახლეობის წილი კი შემცირებულია 9.6%-ით. შესაბამისად, სამუშაო ძალის (ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის) რიცხოვნობა გაზრდილია 5.0%-ით. უმუშევრობის დაბალი დონით გამოირჩევა კახეთის, სამცხე-ჯავახეთის, გურიის, რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონები, სადაც აღნიშნული მაჩვენებელი 2019 წელს, შესაბამისად, 5.0%, 5.5%, 2.5% და 4.1% იყო.

უმუშევრობის დაბალი დონე განპირობებულია სოფლის მეურნეობის უპირატესი განვითარებით, რაც დამახასიათებელია მოცემული რეგიონებისათვის და, შესაბამისად, დასაქმებულთა შემადგენლობაში თვითდასაქმებულთა მაღალი წილით. ასე მაგალითად, კახეთის რეგიონში მთლიანად დასაქმებული მოსახლეობიდან (167.3 ათასი კაცი) 117.8 ათასი კაცი, ანუ 70.4% თვითდასაქმებულია, სამცხე-ჯავახეთში და გურიაში თვითდასაქმებულთა წილი, შესაბამისად, 67.2% და 67.5%-ია, ხოლო რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში – 61.7%. რაც შეეხება ქალაქ თბილისს, უმუშევრობის მაღალი დონე

(17.7%) განპირობებულია, პირველ რიგში, იმით, რომ აქ კონცენტრირებულია დედაქალაქისა და ქვეყნის რეგიონების ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დიდი ნაწილი, ასევე ქვეყნის სამრეწველო და სავაჭრო პოტენციალი. 2019 წლის მონაცემებით, ქვეყნის დედაქალაქზე მოდის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობის 25.6% (489.9 ათასი კაცი), ანუ მთლიანი სამუშაო ძალის 1/4-ზე მეტი. დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში კი თვითდასაქმებულთა წილი, სხვა რეგიონებთან შედარებით, საკმაოდ დაბალია და 15.7%-ს შეადგენს, ხოლო სამუშაო ძალის გარეთ მყოფი, ანუ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის წილი 39.4%-ია.

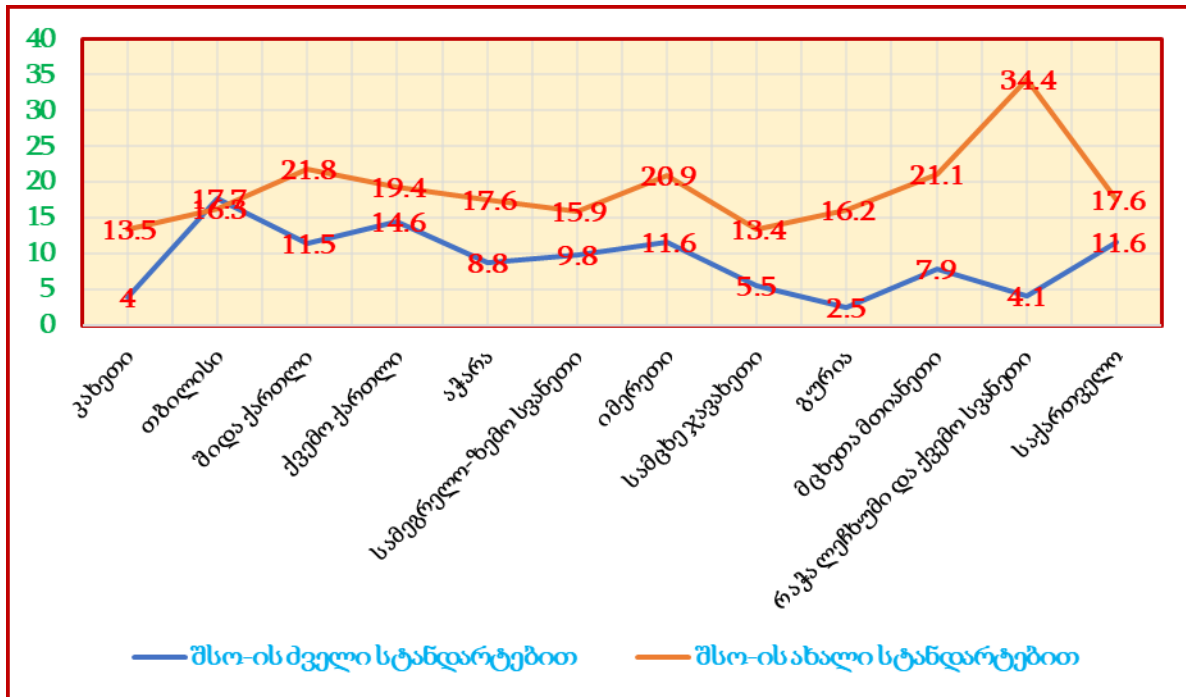
ცხრილი 4.8 და სქემა 4.13

უმუშევრობის დონე საქართველოს რეგიონების მიხედვით 2005-2019 წლებში, შსო-ის ძველი და ახალი სტანდარტების შესაბამისად (პროცენტებში)³⁵

წლები	კახეთი	თბილისი	შიდა ქართლი	ქვემო ქართლი	აჭარა	სამეგრელო-ზემო სვანეთი	იმერეთი	სამცხე-ჯავახეთი	გურია	მცხეთა მთიანეთი	რაჭა-ლეჩხუმი, ქვემო სვანეთი	საქართველო
შსო-ის ძველი სტანდარტებით												
2010	11.8	29.8	13.7	10.5	21.0	15.0	13.0	9.7	9.7	9.7	9.7	17.4
2015	6.5	22.7	11.0	11.8	19.4	14.0	10.4	5.8	5.8	5.8	5.8	14.1
2016	6.4	23.5	10.9	10.6	16.7	12.0	12.4	4.9	4.9	4.9	4.9	14.0
2017	3.7	24.7	12.9	14.1	10.9	8.6	14.0	5.9	2.7	7.8	7.8	13.9
2018	3.9	18.8	14.5	15.3	9.1	11.9	12.4	6.8	1.8	9.7	9.7	12.7
2019	4.0	17.7	11.5	14.6	8.8	9.8	11.6	5.5	2.5	7.9	4.1	11.6
შსო-ის ახალი სტანდარტებით												
2010	33.6	27.8	25.5	14.2	37.0	23.8	24.6	30.8	30.8	30.8	24.6	27.2
2015	21.2	21.2	21.4	16.1	35.2	22.4	20.5	19.0	19.0	19.0	20.5	21.9
2016	20.8	22.1	21.2	14.6	31.2	19.6	24.1	18.8	18.8	18.8	24.1	21.7
2017	13.4	24.0	25.4	19.8	22.5	15.1	27.5	15.3	17.7	21.8	27.5	21.6
2018	13.4	17.5	27.0	20.5	18.3	19.2	23.9	16.5	11.9	25.7	23.9	19.2
2019	13.5	16.3	21.8	19.4	17.6	15.9	20.9	13.4	16.2	21.1	34.4	17.6

³⁵ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი და ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

სქემა 4.13

ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ როგორც სამუშაო ძალის, ისე ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი თავს იყრის ქვეყნის დედაქალაქ თბილისში, სადაც 2005 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით უმუშევრობის დონე ყველა წელს მაღალია სხვა დანარჩენ რეგიონებთან შედარებით და, შესაბამისად, 17.0%-30.0%-ის ფარგლებში მერყეობს (იხ. ცხრილი 4.8 და სქემა 4.13), რაც 10%-12%-ით აღემატება ქვეყნის მასშტაბით უმუშევრობის დონის საშუალოწლიურ მაჩვენებელს და კიდევ უფრო მეტია ზოგიერთ რეგიონთან შედარებით.

უმუშევრობის დონე საკმაოდ განსხვავებულია სხვა დანარჩენი რეგიონების მიხედვითაც. იგი ყველაზე დაბალია გურიაში (2.5%), რაჭა-ლეჩხუმსა და ზემო სვანეთში (4.1%), სადაც, 2010 წელთან შედარებით, აღნიშნული მაჩვენებელი, შესაბამისად, 5.9% და 4.3%-ითაა შემცირებული. სამცხე-ჯავახეთში, 2010 წელთან შედარებით, უმუშევრობის დონე 9.7%-დან 5.5%-მდე, სამეგრელო-ზემო სვანეთში 15.0%-დან 9.85%-მდე, ხოლო აჭარის რეგიონში კიდევ უფრო მეტად – 21.0%-დან 8.8%-მდე შემცირდა. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების შესაბამისად გადაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით, უმუშევრობის დონე 2010-2019 წლების მდგომარეობით გაზრდილია ქვეყნის ყველა რეგიონის მიხედვით, გარდა თბილისისა. ყველაზე მაღალ ნიშნულს მან რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონში – 34.4%-ს მიაღწია, სადაც უმუშევრობის დონე, შესაბამისად, მხოლოდ 4.1% იყო დაფიქსირებული. ასევე, უმუშევრობის შედარებით მაღალი მაჩვენებელი იქნა მიღებული შიდა ქართლის, იმერეთისა და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონში, სადაც მათი მნიშვნელობა, შესაბამისად – 21.8%, 20.9% და 21.1% დაფიქსირდა. ქ. თბილისში უმუშევრობის დონის გადაანგარიშებული მაჩვენებელი 17.7%-დან 16.3%-მდე შემცირდა.

აშკარაა, რომ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების დანერგვის შედეგად, უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები საკმაოდ განსხვავებული სიდიდეებით კორექტირდა და გადაანგარიშდა, რის შედეგადაც კიდევ უფრო გაიზარდა და გაღრმავდა სამუშაო ძალის ხარისხობრივი მაჩვენებლების დიფერენციაციის დონე ქვეყნის რეგიონების მიხედვით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საჭიროდ ჩავთვალეთ უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის დიფერენციაციის ხარისხის შეფასება, შრომის რეგიონული ბაზრების ტერიტორიული დისბალანსის მასშტაბების გამოვლენა-შესწავლა ზოგიერთი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების კორელაციურ-რეგრესიული ანალიზის საფუძველზე (იხ. ცხრილი 4.9 და სქემა 4.14).

ჩატარებული ანალიზის შედეგები, შესაბამისად, გაანგარიშებული კოეფიციენტების მნიშვნელობები (იხ. ცხრილი 4.9) გვიჩვენებს, რომ ცალკეული რეგიონების მიხედვით მონაცემები არაერთგვაროვანია. საკმაოდ მაღალია უმუშევრობის დონის საშუალო წრფივი გადახრის, საშუალო კვადრატული გადახრისა და ვარიაციის როგორც წრფივი, ისე საერთო კოეფიციენტის მნიშვნელობები. მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს რეგიონების მიხედვით უმუშევრობის დონის დისკრეტული და ინტერვალური მწკრივების მიხედვით გაანგარიშებული მაჩვენებლები საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. დიფერენციაცია კიდევ უფრო მაღალია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ძველი სტანდარტებით გაანგარიშებული უმუშევრობის დონის შემთხვევაში. ასე მაგალითად, ძველი სტანდარტების გამოყენებისას, ვარიაციის საერთო კოეფიციენტი 2019 წელს აღემატებოდა დასაშვებ დონეს, კრიტიკულ ზღვარს – 33.0%-ს და 21.5%-ით მაღალი იყო ახალი სტანდარტების მიხედვით გაანგარიშებულ მაჩვენებლებთან შედარებით. მეორე შემთხვევაში ვარიაციის საერთო კოეფიციენტი, 2010-2019 წლის მთელ პერიოდში, 33.0%-ზე დაბალია, რაც გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაში უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის ცვლილება გაცილებით ერთგვაროვანია, ვიდრე პირველ შემთხვევაში.

იგივე მდგომარეობა გვაქვს ოსცილიაციის კოეფიციენტთან მიმართებითაც. პირველ ვარიანტში იგი საგრძნობლად აღემატება დასაშვებ ზღვარს 90.0%-ს (80.8%-ით 2019 წელს), ხოლო მეორე შემთხვევაში მასზე გაცილებით ნაკლებია, გარდა 2019 წლისა, სადაც მისმა მნიშვნელობამ 109.72% შეადგინა.

საქართველოში, უმუშევრობასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანი პრობლემაა მისი ხანგრძლივობა – გარკვეული კატეგორიის უმუშევრებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ „საქართველოში უმუშევრობა გრძელვადიანობით ხასიათდება. ქართველ უმუშევართა 2/3 უმუშევრად რჩება წელიწადზე მეტი ხნით. შესადარებლად, გამართული შრომის ბაზრის მქონე ევროპულ ქვეყნებში აღნიშნული მაჩვენებელი 1/3-ზე ნაკლებია. გრძელვადიანი უმუშევრობის მაღალი მაჩვენებელი ნიშნავს იმას, რომ უმუშევრობიდან თავის დაღწევის შანსები დაბალია. საქართველოში უმუშევრობის მაღალი მაჩვენებელი განპირობებულია უფრო მეტად უმუშევართა რიგებიდან გადინების დაბალი მაჩვენებლით, ვიდრე შემოდინებით“.³⁶ საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირებისა

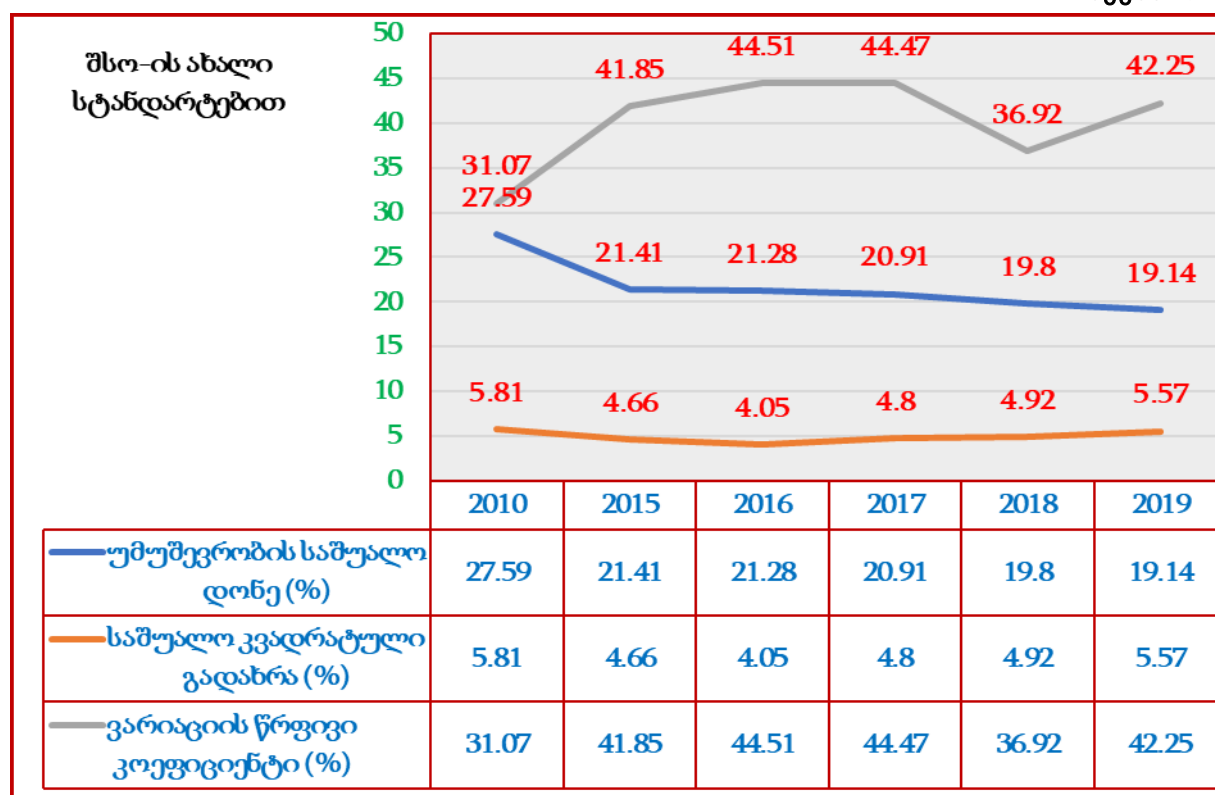
³⁶ დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში. ადამიანის უფლებების კვლევითი ინსტიტუტი, გ. რობაქიძის უნივერსიტეტი, გვ. 18. დასაქმების პოლიტიკა-1.pdf.

უმუშევრობის დონის ვარიაციის ხარისხის შეფასება საქართველოს რეგიონების
მიხედვით 2005-2019 წლებში

წლები	ვარიაციის დიაპაზონი $R = X_{\max} - X_{\min}$	უმუშევრობის საშუალო დონე $\bar{x} = \frac{\sum x}{n}$	საშუალო წრფივი გადახრა $\bar{I} = \frac{\sum [X_i - \bar{X}]}{n}$	დისპერსია $\delta^2 = \frac{\sum [X_i - \bar{X}]^2}{n}$	საშუალო კვადრატული გადახრა $\delta = \sqrt{\delta^2}$	ოსცილაციის კოეფიციენტი $V_R = \frac{R}{\bar{x}} * 100\%$	ვარიაციის წრფივი კოეფიციენტი $V_I = \frac{\bar{I}}{\bar{x}} * 100\%$	ვარიაციის საერთო კოეფიციენტი $V_\delta = \frac{\delta}{\bar{x}} * 10\%$
შსო-ის ძველი სტანდარტებით								
2010	20.1%	14.0%	4.35%	35.6%	6.0%	143.6%	31.1%	42.9%
2015	16.9%	10.8%	4.52%	31.4%	5.6%	156.5%	41.9%	51.9%
2016	18.6%	10.2%	4.54%	32.2%	5.7%	182.4%	44.5%	55.9%
2017	22.0%	10.3%	4.58%	34.4%	5.9%	213.6%	44.5%	57.3%
2018	17.0%	10.4%	3.84%	22.7%	4.8%	163.5%	36.9%	46.2%
2019	15.2%	8.9%	3.76%	20.5%	4.5%	170.8%	42.2%	50.6%
შსო-ის ახალი სტანდარტებით								
2010	22.8%	27.59%	4.59%	33.77%	5.81%	82.64%	31.07%	21.06%
2015	19.1%	21.41%	2.69%	21.69%	4.66%	89.21%	41.85%	21.77%
2016	16.6%	21.28%	2.94%	16.44%	4.05%	78.01%	44.51%	19.03%
2017	14.1%	20.91%	4.23%	23.0%	4.80%	67.43%	44.47%	22.96%
2018	15.1%	19.80%	4.07%	24.16%	4.92%	76.26%	36.92%	24.85%
2019	21.0%	19.14%	3.99%	31.03%	5.57%	109.72%	42.25%	29.10%

³⁷ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი და ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

სქემა 4.14

და განვითარების სახელმწიფო სტრატეგიაში კი აღნიშნულია, რომ „შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობის შედეგად საქართველოში უმუშევრობამ ე.წ. „ხანგრძლივი უმუშევრობის“ ფორმა შეიძინა: შერბილებული კრიტერიუმით („იმედგაცრუებული“ პირების ჩათვლით) ხანგრძლივი დროით უმუშევართა წილი უმუშევართა საერთო რაოდენობის 46.0%-ს შეადგენდა (სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2013 წელი). იგივე მაჩვენებელი მკაცრი კრიტერიუმით („იმედგაცრუებულების“ გამოკლებით) 2013 წელს 42.1%-ს შეადგენდა“.³⁸ რასაკვირველია, უმუშევართა შორის ხანგრძლივი უმუშევრების (1 წელი და მეტი) მაღალი წილი (67.0%–68.0%) მნიშვნელოვნად ამცირებს მათი დასაქმების პერსპექტივებს. აღნიშნული განპირობებულია იმითაც, რომ საქართველოში ისევე, როგორც ბევრ განვითარებად ქვეყნებში, უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამა ჯერ კიდევ არ არის შემუშავებული. „განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობას ცუდად ჩამოყალიბებული უსაფრთხოების ქსელი აქვს, თითქმის არ გვხვდება უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამები“.³⁹ ასეთ პირობებში, უმუშევართა აღნიშნული კატეგორიის შრომის ბაზარზე დაბრუნება, მათი გადამზადება და, შესაბამისად, კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, შესაბამისი მიზნობრივი სახელმწიფო

³⁸ საქართველოს მთავრობის დადგენილება 1732 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2014 წლის 26 დეკემბერი.

³⁹ **ჯოზეფ სტიგლიცი.** გლობალიზაცია და მისი თანამდევი უკმაყოფილება. გამომცემლობა „საუნჯე“. თბილისი, 2012 წელი, გვ. 335.

პროგრამების შემუშავებასა და რეალიზაციას საჭიროებს, რაც, საბოლოო ჯამში, დამსაქმებლებისა და სახელმწიფოს მხრიდან მნიშვნელოვანი ფინანსური დანახარჯების განვასთანაა დაკავშირებული. კერძო სექტორი კი ამ სფეროში ნაკლებადაა ჩართული. ამ უკანასკნელის შესაძლებლობები საკმაოდ შეზღუდულია. ცალკეული სტატისტიკური კვლევების მიხედვით, „დამსაქმებელთა წლიური დანახარჯები მომუშავეთა პროფესიულ სწავლებაზე, ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით, წელიწადში საშუალოდ 4-5 ლარია“.⁴⁰

საქართველოს შრომის ბაზარზე უმუშევრობის სფეროში არსებული მდგომარეობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ უმუშევართა შორის საკმაოდ მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირების წილი. ბოლო პერიოდის კვლევებისა და სხვადასხვა ოფიციალური ორგანოს მონაცემებით, უმუშევართა 1/3-ზე მეტი უმაღლესი განათლების მქონეა.⁴¹ აღნიშნული განპირობებულია სხვადასხვა მიზეზით: მთლიანად საქართველოს მოსახლეობაში მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირთა წილი (2014 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით, მამაკაცების 26.9% და ქალების 29.9%-ს უმაღლესი განათლება აქვთ).⁴² შესაბამისად, მაღალია სხვადასხვა პროფესიის უმაღლესი განათლების მქონე სპეციალისტების წილი, რომელთაც შრომის პირობებისადმი შედარებით გაზრდილი, განსხვავებული მოთხოვნა აქვთ. სამწუხაროდ, მათი მომზადება, ანუ ჭარბწარმოება დღესაც გრძელდება სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში, შრომის ბაზრის რეალური მოთხოვნების გათვალისწინების გარეშე. სწორედ აღნიშნული სპეციალობების შესაბამისად იქმნება შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მოთხოვნა-მიწოდებას შორის სტრუქტურული და ხარისხობრივი დისბალანსი, რაც, პირველ რიგში, გულისხმობს იმას, რომ, ზოგიერთი სპეციალობის მიხედვით, ბაზარი გაჯერებულია და იქმნება მაღალი კონკურენცია, მაშინ, როცა, რიგ პროფესიებზე მაღალი მოთხოვნის მიუხედავად, შეინიშნება საჭირო კვალიფიკაციის კადრების დეფიციტი.

აღნიშნული ვითარებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია უმუშევრების განათლების დონის დეტალური ანალიზი, რაც შედარებით სრულყოფილადაა წარმოდგენილი საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით (იხ. ცხრილი 4.10 და სქემა 4.15).

⁴⁰ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N732 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2014 წლის 26 დეკემბერი.

⁴¹ საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი 2018. <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=Content&ID=7932b932-0eac-4a14-8ebd-9ec6d240935>; უმაღლესი განათლების პრობლემა საქართველოში – ვინ, რას და როგორ ასწავლის სტუდენტებს. <http://eugeorgia.info/ka/article/431/>.

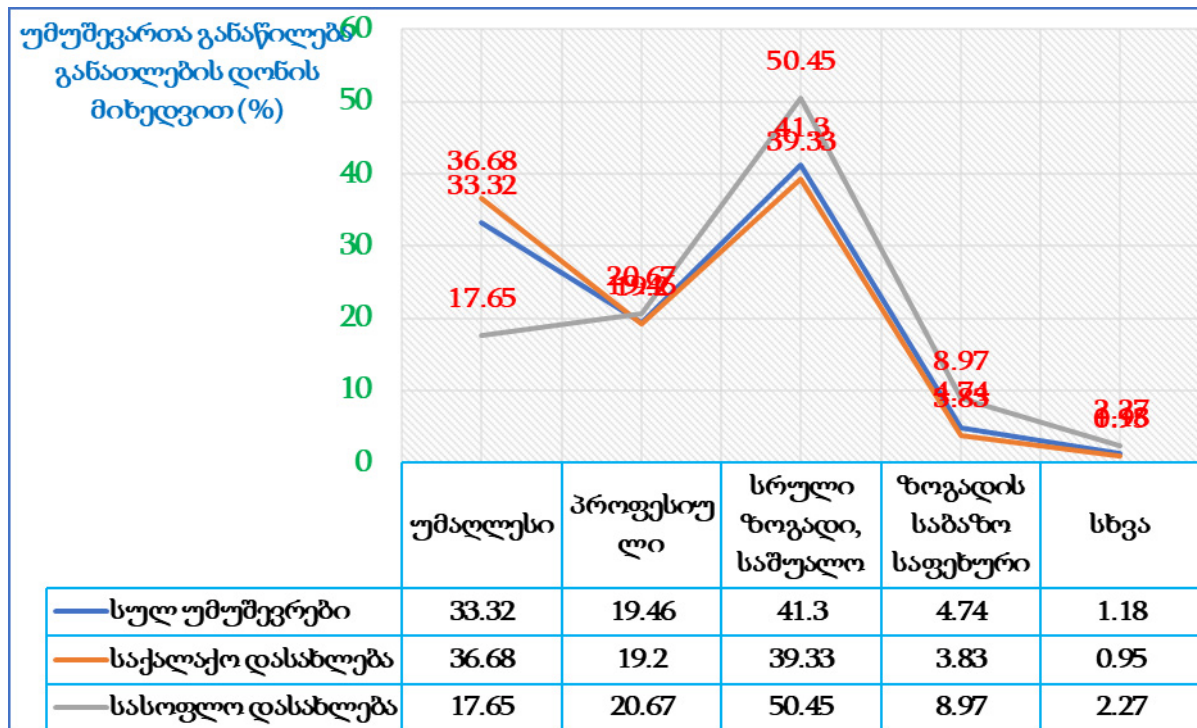
განათლების პოლიტიკის დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტი (EPPM). უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების სტრატეგიული განვითარება საქართველოში. უმაღლესი განათლების პოლიტიკის ანალიზი ხუთი სტრატეგიული მიმართულების მიხედვით. უმაღლესი განათლება და დასაქმება. <https://drive.google.com/file/d/0B9RC0LzxlY4ZcGIONGFsUldNRjA/view>.

⁴² **რაფელ ჰაკერტი.** მოსახლეობის დინამიკა საქართველოში. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებზე დაფუძნებული მიმოხილვა. 3. Population Dynamics _GEO-Print_F.pdf (census.ge).

უმუშევრების განაწილება განათლების დონის შესაბამისად საქალაქო-სასოფლო
დასახლებების მიხედვით (პროცენტებში)

დასახლება	უმუშევარი სულ	%	საქალაქო დასახლება	%	სასოფლო დასახლება	%
სულ (კაცი)	310448	100%	255638	100%	54810	100%
უმაღლესი	103447	33.32	93771	36.68	9676	17.65
პროფესიული	60425	19.46	49095	19.20	11330	20.67
სრული ზოგადი, საშუალო განათლება	128202	41.30	100548	39.33	27654	50.45
ზოგადი განათლების საბაზო საფეხური	14710	4.74	9796	3.83	4914	8.97
სხვა	3664	1.18	2428	0.95	1236	2.27

სქემა 4.15

როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ირკვევა, უმუშევართა საერთო რაოდენობის (310448 კაცი) ზუსტად 1/3, ანუ 33.32% უმაღლესი განათლების მქონეა. მათგან საქალაქო დასახლების მიხედვით – 36.68%, ხოლო სასოფლო დასახლებაში – 17.65%. პროფესიული განათლების მქონე პირები უმუშევართა საერთო რაოდენობის 19.46%-ს

⁴³ ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შსო-ის ძველი და ახალი სტანდარტების შესაბამისად. www.geostat.ge.

შეადგენენ, რაც კიდევ უფრო მაღალია სასოფლო დასახლებაში – 20.67%. უმუშევრებს შორის ყველაზე მაღალი წილით სრული ზოგადი, ანუ საშუალო განათლების მქონე პირები გამოირჩევიან. მათი საერთო რიცხოვნობა 128202 კაცია, რაც უმუშევართა საერთო რაოდენობის 41.3%-ია. სასოფლო დასახლებაში კი მათი წილი კიდევ უფრო მაღალია და 50.45%-ს შეადგენს, საქალაქო დასახლებაში კი – 19.2%. ზოგადი განათლების საბაზო საფეხური დამთავრებული აქვთ უმუშევართა საერთო რაოდენობის 4.74%-ს; სასოფლო დასახლებაში მათი წილი 2.27%-ია.

უმუშევრობის მაღალი დონისა და მასშტაბების არსებობა ქვეყანაში განპირობებულია არა მარტო ეკონომიკური და სოციალური, არამედ ორგანიზაციული ფაქტორების გავლენითაც. მართლაც, „საქართველოში უმუშევრობის ფაქტობრივად არსებულ მაღალ დონეს განაპირობებს ისეთი მიზეზებიც, რომლებიც საერთოდ ან ნაკლებადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების არსებულ დონეზე და მათი უმუშევრობაზე გავლენის შემცირება ძირითადად შესაძლებელია ადამიანთა რესურსების მართვის სრულყოფასთან დაკავშირებული შესაბამისი ორგანიზაციული და ადმინისტრაციული ღონისძიებებით. ასეთი მიზეზებია: ...ე) ჩვენში აქტიურად ან საერთოდ არ იყენებენ მუშაობის ისეთ მოქნილ რეჟიმებს, როგორიცაა: არასრული სამუშაო დღით დასაქმება, ორგანიზაციის პერსონალის შტატში ე. წ. შინამომუშავე თანამშრომლების აყვანა. იშვიათად მიმართავენ, აგრეთვე, ე. წ. მუშაობის დაყოფის პრაქტიკას და ა.შ.“⁴⁴

უმუშევრობა არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში განიხილება, როგორც უმწვავესი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა და ფენომენი, რომელიც ნათლად ასახავს ცალკეული ქვეყნის განვითარების სპეციფიკას. „უმუშევრობა კაცობრიო-ის პრობლემაა, რომელსაც დიდი ხანია ებრძვის საზოგადოება. ეს საკითხი სხვადასხვა მკვლევრისა თუ მეცნიერის მსჯელობის საგანი არაერთხელ გამხდარა. იძიებენ წარმოშობის მიზეზებსა და აქტიურად ცდილობენ სხვადასხვა ემპირიული დასკვნების საფუძველზე ოპტიმალური გამოსავლის პოვნას, თუმცა უმუშევრობა ყოველი ეპოქის მწვავე სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემად მაინც რჩება“.⁴⁵ მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული სოციალური და ეკონომიკური შედეგები განიხილება ისეთ მნიშვნელოვან გლობალურ პრობლემებთან ერთად, როგორიცაა სიღარიბე და სოციალური სტაბილურობა. საქართველოში კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უმუშევრობა ყველაზე მწვავე სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა და აქტუალური გამოწვევაა, რომელიც აღიარებულია ქვეყანაში სიღარიბის განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად. უმუშევრობას, განსაკუთრებით კი გრძელვადიან (ქრონიკულ) უმუშევრობას საზოგადოებისათვის მოაქვს საგრძნობი ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, რაც ადევკატურად აისახება როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესზე, ისე ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების

⁴⁴ **პაიჭაძე ნ.** უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში და მისი დაძლევის გზები. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ N1, 2016 წ., გვ. 23. ISSN 1987-5789. http://eb.tsu.ge/doc/jurnali1_jan_fab_2016.pdf.

⁴⁵ **ქოჩიაშვილი ანა.** უმუშევრობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები. 01.02.2016. უმუშევრობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები (intermedia.ge).

დონესა და ხარისხზე, თითოეული პიროვნების ჯანმრთელობაზე, ქცევაზე, ხასიათზე, განწყობაზე, ფსიქიკაზე, მის საერთო ფიზიკურ და სულიერ მდგომარეობაზე. სხვადასხვა ქვეყნის ექსპერტები ეკონომიკის საკითხებში უკვე დიდი ხანია შეთანხმდნენ და მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ „უმუშევრობა ნებისმიერი ქვეყნის მოსახლეობას მძიმე ტვირთად აწვება და ეკონომიკურ, ფსიქოლოგიურ და სოციალურ ხარჯებამდე მივყავართ“.⁴⁶ რომის პაპმა იოვანე პავლე II სავსებით სამართლიანად აღნიშნა, რომ: „უმუშევრობა ეს უბრალოდ ადამიანის უფულობა (უსახსრობა) კი არ არის, არამედ იგი მორალური და სულიერი სიკვდილის ერთ-ერთი ფორმაა“.⁴⁷ აღნიშნულიდან გამომდინარე, საერთაშორისო პრაქტიკა, მთელი მსოფლიო საზოგადოება სერიოზულ ყურადღებას უთმობს უმუშევრობისა და მისი ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების შესწავლას, შეფასებას, მის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძალებით ბრძოლას. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ უმუშევრობის ეკონომიკური შედეგების შეფასება, სოციალურთან შედარებით, გაცილებით ადვილია. სოციალური შედეგები კომპლექსურ ხასიათს ატარებს, რთული გასამიჯნია და, შესაბამისად, სრულყოფილი შეფასებაც ძნელია.

უმუშევრობის უარყოფითი შედეგები და მისი გავლენის ხარისხი სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე დამოკიდებულია ქვეყანაში არსებულ ვითარებაზე, სოციალური მდგომარეობის კონკრეტულ პარამეტრებზე. ამიტომ ეს შედეგები კიდევ უფრო მძაფრად ვლინდება ციკლური და გრძელვადიანი ქრონიკული უმუშევრობის პირობებში,⁴⁸ რაც ქვეყანაში არსებითად გამოიკვეთა მიმდინარე პანდემიის შედეგად გამოწვეული გლობალური კრიზისის პირობებში. მართლაც, „ეკონომიკური რეფორმების საწყის ეტაპზე ძირითადად სახეზე იყო სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის სტრუქტურის ცვლილებით გამოწვეული ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობა, მაგრამ ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავება-გახანგრძლივების შედეგად უმუშევრობის დონის ამაღლება (რომლის ოფიციალური მნიშვნელობაც სხვადასხვა სახის სუბიექტური და ობიექტური მიზეზების შედეგად მკვეთრად დაბალია მის რეალურად არსებულ დონეზე) და ქრონიკული უმუშევრობის ჩამოყალიბება ცალსახად ადასტურებს ციკლური უმუშევრობის არსებობას“.⁴⁹ პრობლემის სიმწვავე დასტურდება შესაბამისი სამთავრობო დოკუმენტებითაც. „უმუშევრობა ქვეყანაში პერმანენტულად იზრდებოდა... უმუშევრობა ძირითადად ციკლური ხასიათისაა, თუმცა მაღალია ასევე ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის დონეც“.⁵⁰ ეს უკანასკნელი მკვეთრად ამცირებს როგორც მოსახლეობის, ისე სახელმწიფო ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავ-

⁴⁶ უმუშევრობა – N1 პრობლემა საქართველოში. უმუშევრობა – N1 პრობლემა საქართველოში|თათა's ბლოგი (wordpress.com).

⁴⁷ Безработица, как социально-экономическое явление. Безработица - Экономическая теория - KazEdu.kz.

⁴⁸ **თორია მ.** შრომის ბაზარი: დასაქმება და უმუშევრობა (თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები). გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2006 წელი, გვ. 128.

⁴⁹ **კვარაცხელია დ.** გლობალიზაცია სუვერენული სახელმწიფოს ეროვნული ეკონომიკა (მეორე გამოცემა). გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2003 წელი, გვ. 137.

⁵⁰ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 02.08.2013 წელი, ქ. თბილისი.

ლებს. შესაბამისად, უმუშევრობის ყველაზე დიდი ნეგატიური შედეგი წარმოებული პროდუქციის, შესრულებული სამუშაოს და გაწეული მომსახურების შემცირებაა, რაც, საბოლოო ჯამში, ერთიან ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) მოცულობაში აისახება. ანუ, როდესაც სამუშაოს მსურველთა გარკვეული ნაწილი ვერ პოულობს მისთვის შესაფერის სამუშაოს, შესაბამისად, ვერ იღებს მონაწილეობას საქონლისა და მომსახურების წარმოების პროცესში და შრომის შედეგი იკარგება, წარმოების პოტენციური მოცულობა მცირდება, რასაც პოტენციური მთლიანი სამამულო პროდუქტიდან ჩამორჩენას უწოდებენ. უფრო კონკრეტულად, იგი იანგარიშება როგორც სხვაობა პოტენციურ მთლიან სამამულო პროდუქტსა (პმსპ) და ფაქტობრივ მთლიან სამამულო პროდუქტს (ფმსპ) შორის. პოტენციური მთლიანი სამამულო პროდუქტი განისაზღვრება იმ დაშვებით, რომ მიღწეულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონე ეკონომიკური ზრდის ნორმალური ტემპების პირობებში. მიღებულია, რომ უმუშევრობის ბუნებრივ დონესთან შედარებით ფაქტობრივი უმუშევრობის ყოველი ერთი პროცენტით ზრდა პოტენციურ მსპ-ს ამცირებს 2.0-2.5%-ით (β ოუკენის კოეფიციენტი). აღნიშნული თანაფარდობა საშუალებას იძლევა გამოითვალოს უმუშევრობით გამოწვეული პროდუქციის აბსოლუტური დანაკარგები ოუკენის კანონის გამოყენებით.⁵¹ ეკონომიკური დანაკარგების გაანგარიშებისას, განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში უმუშევრობის ბუნებრივ დონედ აიღება 5.0-7.0% და იგი არის ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობის ჯამი. ვინაიდან საქართველოს პრაქტიკაში საკმაოდ ძნელია უმუშევრობის ცალკეული სახეების გამიჯვნა და განსაკუთრებით კი საერთაშორისო პრაქტიკაში ცნობილი „უმუშევრობის ბუნებრივი დონის“ კონცეფციის გამოყენება, გარკვეული დაშვებებით და შესაბამის მეთოდულად დაყრდნობით შესაძლებელია უმუშევრობით გამოწვეული ეკონომიკური დანაკარგების მიახლოებითი გაანგარიშება, სადაც უმუშევრობის ბუნებრივი დონე აღებულია ქართველი მეცნიერების შეფასებების შედეგების გათვალისწინებით⁵² (იხ. ცხრილი 4.11, სქემა 4.16).

ოუკენის კანონის გამოყენებით განხორციელებული გაანგარიშების შედეგების მიხედვით, ბოლო 20 წლის განმავლობაში ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) დანაკარგები, ანუ მისი ჩამორჩენა პოტენციურისაგან, საშუალოდ ყოველწლიურად 21.0%-დან 45.25%-მდე, ანუ 13.3 მლრდ. ლარიდან 18.5 მლრდ. ლარის ფარგლებში მერყეობდა.

რეალურად უმუშევრობის ეკონომიკური დანაკარგები გაცილებით მეტია, რადგან უმუშევრობის დონე, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ექსპერტების შეფასებით, კიდევ უფრო მაღალია. თუმცა უმუშევრობის ეკონომიკური დანაკარგების ასეთი მიდგომით გამოთვლა მაინც პირობითია და მხოლოდ ნაწილობრივად ასახავს უმუშევრობის ნეგატიურ ეკონომიკურ შედეგს.

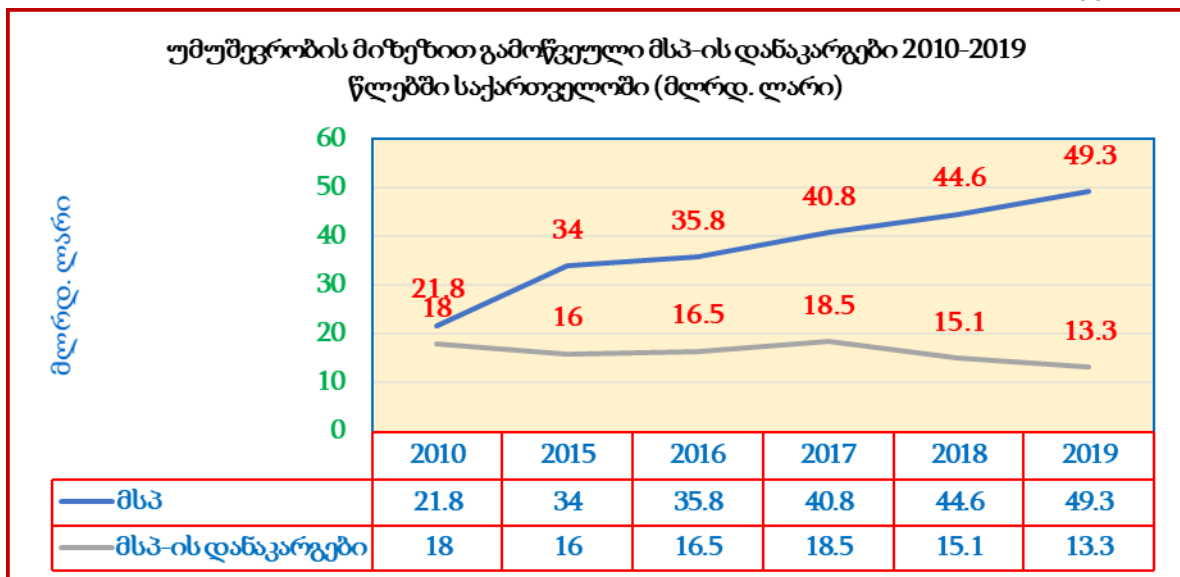
⁵¹ **Oaken's law.** Oaken coefficient: definition, formula. Oaken's law. Oaken coefficient: definition, formula (luciafon-tains.com); Okun's Law: Economic Growth and Unemployment. Okun's Law: Economic Growth and Unemployment (investopedia.com).

⁵² **ანანიაშვილი ი.** უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება (თავი 1.4); **ტუხაშვილი მ., ანანიაშვილი ი., ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ., შელია მ., ჭელიძე ნ.** შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. ISBN: 978-9941-17-601-2. თბილისი 2012. <http://opac.sciencelibrary.ge/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=147028#>. გვ. 54.

უმუშევრობით გამოწვეული მთლიანი სამამულო პროდუქტისა (მსპ) და საბიუჯეტო შემოსავლების დანაკარგები საქართველოში 2010-2020 წლებში (მლნ. ლარი)⁵³

მაჩვენებლები	2010	2015	2016	2017	2018	2019
მსპ საბაზრო ფასებში, მლნ. ლარი	21821.6	33935.0	35836.0	40761.7	44599.3	49252.7
სახელმწიფო ბიუჯეტი (მლნ. ლარი)	5865.8	8963.3	9157.9	10246.3	11822.1	12907.2
U(%) – უმუშევრობის ფაქტიური დონე	27.2%	21.9%	21.7%	21.6%	19.2%	17.6%
U*(%) – უმუშევრობის ბუნებრივი დონე	9.1%	9.1%	9.1%	9.1%	9.1%	9.1%
U – უმუშევრთა რაოდენობა (კაცი)	436200	367200	359200	354500	309000	276900
B – ოუკენის კოეფიციენტი	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5
საშუალოთვიური ხელფასი (ლარი)	597.9	900.4	940.0	999.1	1068.3	1129.5
ბიუჯეტის საგადასახადო დანაკარგები	625.9	793.5	810.4	850.0	792.3	750.6
მსპ-ის დანაკარგები (%) (Y-Y*)	45.25%	32.0%	31.5%	31.25%	25.25%	21.25%
მსპ-ის დანაკარგები, მლნ. ლარი, (Y-Y*)	18035.2	15969.4	16479.3	18528.0	15065.3	13290.4

სქემა 4.16

⁵³ ცხრილი გაანგარიშებულია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურისა (www.geostat.ge) და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს www.mof.ge მონაცემების საფუძველზე.

რაც შეეხება დანაკარგებს საგადასახადო შემოსავლების ნაწილში (იხ. ცხრილი 4.11 და გაანგარიშების მეთოდოკა, ცხრილი 4.12), იგი ძირითადად ითვალისწინებს უმუშევრობის შედეგად საშუალოდ წლის განმავლობაში დაკარგული შრომის ანაზღაურებიდან (ხელფასიდან) საშემოსავლო გადასახადის გადაუხდელობის შედეგად მიღებულ საბიუჯეტო დანაკარგებს. მისი სიდიდე საანალიზო პერიოდში 626.0 მლნ. ლარიდან 850.0 მლნ. ლარის ფარგლებში მერყეობდა.

ცხრილი 4.12

უმუშევრობის ნეგატიური სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების გაანგარიშების მეთოდოკა პოსტკომუნისტური ქვეყნებისათვის⁵⁴

უმუშევრობით გამოწვეული დანაკარგები	გაანგარიშების ალგორითმი
მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) დანაკარგები, ჩამორჩენა პოტენციური მსპ-საგან	$L_1 = Y - Y^*$ ოუკენის კანონი $(Y - Y^*) / Y^* = -\beta(U - U^*)$ ან $Y^* = Y / [1 - \beta(U - U^*)]$
სახელმწიფო ბიუჯეტის დანაკარგები, გადასახადების სახით მიუღებელი შემოსავლებიდან	$L_2 = U_0 * M * (K - S)$
სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები უმუშევრების შემწეობაზე, მათ მომზადება-გადამზადებაზე, კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების დაფინანსებაზე	$L_3 = U_0 * S + U_1 * B$
მომუშავეთა დისკვალიფიკაციის ნეგატიური შედეგი	$L_4 = U_2 * T(Y_y - Y_y^*)$
შერყეული ფსიქიკით გამოწვეული ნეგატიური შედეგი	$L_5 = M_1 * (N - N^0)$
კრიმინოგენული სიტუაციის გაუარესებით გამოწვეული ნეგატიური შედეგი	$L_6 = M_2 * (A - A^0)$
მიგრაციის შედეგად მიღებული ნეგატიური შედეგი	$L_7 = M_3 * (N - N^1)$
რესურსების დანაკარგები, ნეგატიური შედეგი	$L_8 = M_4 * (P - P^1)$
პარამეტრების მნიშვნელობა: Y^* – მსპ-ის ბუნებრივი (პოტენციური) მოცულობა; Y – ნომინალური მსპ-ის მოცულობა; U – უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე (%); U^* – უმუშევრობის ბუნებრივი დონე (%); B – ოუკენის კოეფიციენტი, მისი მნიშვნელობა მერყეობს 2.0-2.5-ის ფარგლებში; U_0 – უმუშევართა რაოდენობა; M – ხელფასზე საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთი (20%); K – უმუშევრის შესაბამისი კვალიფიკაციის საშუალოწლიური ანაზღაურება; S – ერთი უმუშევრის შემწეობის საშუალოწლიური თანხა; U_1 – უმუშევართა რაოდენობა, რომლებიც წლის განმავლობაში გადიან მომზადებას, გადამზადებას კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით;	

⁵⁴ წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ. უმუშევრობა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრის მეთოდოკური საფუძვლები. საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი 2. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი. 2002 წელი. გვ. 27-40; წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ. პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში უმუშევრობის დონისა და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრა. ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“, №6, 2001 წელი, გვ. 16-27.

- B** – ერთი უმუშევრის მომზადების, გადამზადების საშუალოწლიური დანახარჯები;
- U₂** – ახალდასაქმებულთა რაოდენობა, რომლებმაც განიცადეს დისკვალიფიკაცია და რომლებსაც პირვანდელი კვალიფიკაციის აღსადგენად სჭირდებათ გარკვეული დრო; **T** – ერთი ყოფილი უმუშევრის კვალიფიკაციის სრული აღდგენისათვის საჭირო საშუალო დრო;
- Y₃** – პროდუქციის ან მომსახურების საშუალოწლიური მოცულობა, რომლის შექმნაც შეუძლია ერთ ყოფილ უმუშევარს მისი კვალიფიკაციის სრულად აღდგენის შემდეგ; **Y₃*** – პროდუქციის ან მომსახურების საშუალოწლიური მოცულობა, რომელსაც ქმნის ერთი ყოფილი უმუშევარი მისი კვალიფიკაციის სრულად აღდგენამდე;
- M₁** – სამუშაო ძალის ერთი ერთეულით შემცირების შედეგად მიღებული საზოგადოებრივი ზარალის ამსახველი მაჩვენებელი;
- N** – ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა) მოცემულ მომენტში;
- N⁰** – სამუშაო ძალის ოდენობა, ქვეყნის მოსახლეობის ნაწილის მიერ უმუშევრობისა და ფსიქოლოგიური ტრავმის შედეგად სამუშაო ძალის შემადგენლობის სამუდამოდ დატოვების შემდეგ;
- M₂** – ქვეყანაში კრიმინოგენული სიტუაციის ინტენსივობის ერთი ერთეულით გაზრდის შედეგად საზოგადოებისადმი მიყენებული ზარალი;
- A** – კრიმინოგენული სიტუაციის ინტენსივობის შემფასებელი მაჩვენებელი უმუშევართა დამნაშავე პირებად გადაქცევის შემდეგ;
- A⁰** – კრიმინოგენული სიტუაციის ინტენსივობის შემფასებელი მაჩვენებელი უმუშევართა დამნაშავე პირებად გადაქცევამდე;
- M₃** – სამუშაო ძალის მიგრაციის შედეგად ერთი ერთეულით შემცირების მიზეზით გამოწვეული საზოგადოებრივი ზარალის ამსახველი მაჩვენებელი;
- N¹** – სამუშაო ძალის ამსახველი მაჩვენებელი უმუშევრობით გამოწვეული მიგრაციის დონის ამაღლების შემდეგ;
- M₄** – ქვეყნის რესურსების ერთი ერთეულით შემცირების შედეგად მიღებული ზარალის ამსახველი მაჩვენებელი;
- P** – ქვეყნის რესურსების მაჩვენებელი, უმუშევრობის მიზეზით მის შემცირებამდე;
- P¹** – ქვეყნის რესურსების მაჩვენებელი, უმუშევრობის მიზეზით მისი შემცირების შემდეგ.

უმუშევრობით გამოწვეულ ნეგატიურ შედეგებს შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებს, რომელიც მიმართულია უმუშევრების შემწეობაზე, მათ მომზადება-გადამზადებაზე, კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების დაფინანსებაზე. სწორედ ამიტომ, განვითარებულ ქვეყნებში „შრომის ბაზრის ძირითად ინსტიტუტებს წარმოადგენს უმუშევრობის დაზღვევა და უმუშევრობის შემწეობა, დასაქმების საჯარო სამსახური, შრომითი კანონმდებლობა, შრომის ინსპექცია და ნებისმიერი რეგულაცია, რომელიც შრომითი ურთიერთობების რეგულირებაზეა მიმართული“.⁵⁵ ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ, უმუშევრობის სოციალური დაცვისა და დაზღვევის მიზნით, საერთაშორისო მასშტაბით სახელმწიფოს უწევს მნიშვნელოვანი ხარჯების გაღება, კონკრეტული მიზნობრივი პროგრამების დაფინანსება.

⁵⁵ **დიაკონიძე ანა.** „შრომისა და დასაქმების პოლიტიკა საქართველოში – ფასადური ინსტიტუტები, საერთაშორისო აქტორები და იდეების ბრძოლა“. სადისერტაციო ნაშრომი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი - 2018. გვ. 11. Ana Diakonidze.pdf (tsu.ge).

საზღვარგარეთის განვითარებულ ქვეყნებში და ზოგ განვითარებად ქვეყანაში, უმუშევრების სოციალური დაცვის მიზნით, სახელმწიფოს მიერ უმუშევრის კომპენსაციასზე გაწეული ხარჯები პერიოდულად იზრდება. თუმცა ცალკეული მკვლევარებისა თუ ორგანიზაციის შეფასებით, ამ მხრივ სიტუაცია „სხვაგვარადაა საქართველოში, ვინაიდან ხელისუფლება არანაირ უმუშევრობის კომპენსაციას არ იხდის და უმუშევრობის ტვირთი მხოლოდ უმუშევრებს აწვება. მათი შემოსავალი იკლებს, ხოლო უნარ-ჩვევები, გამოუყენებლობის გამო, რეგრესირებს. ამავე დროს, უმუშევრობა სამუშაოსადმი მოტივაციას ამცირებს“.⁵⁶ საქართველოს პროფესიული კავშირის გაერთიანების შეფასებით კი ქვეყანაში უმუშევრობის დაზღვევის მექანიზმის არარსებობის მიუხედავად, ისინი გარკვეულ დახმარებას მაინც იღებენ. „უმუშევრობა ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია ქვეყანაში არსებული სიღარიბისა. მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, 2015 წელს სიღარიბემ საქართველოში 25.3% შეადგინა. სიღარიბის ზღვარს მიღმა კი მოსახლეობის 12.0%-ია. ადამიანები სამუშაოს დაკარგვის შემთხვევაში მძიმე რეალობის წინაშე დგებიან, ისინი მოკლებულნი არიან ყოველგვარ სოციალურ უზრუნველყოფას, მანამ, სანამ სიღარიბის ზღვარს მიღმა არ აღმოჩნდებიან. სოციალურად დაუცველთა ბაზაში მოხვედრის შემთხვევაში კი სახელმწიფოსგან მიზერულ შემწეობას იღებენ“.⁵⁷ რაც შეეხება ევროპის განვითარებულ ქვეყნებს, ისინი, გარდა უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამებისა, დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში, უმუშევართა დასაქმების მიზნით, სხვადასხვა ქმედით ღონისძიებას ახორციელებენ „დაწყებული ინდივიდუალური კონსულტაციებით კარიერის დაგეგმვის შესახებ, დასრულებული კვალიფიკაციის ასამაღლებელ/ გადასამზადებელ კურსებში მონაწილეობით ან საკუთარი ბიზნესის დაწყებაში მხარდაჭერით“.⁵⁸

საქართველოში უმუშევრობის პრობლემებზე ზრუნვა მისი გაჩენისთანავე, ჯერ კიდევ 1990 წლებიდან დაიწყო, რაც დასაქმების სახელმწიფო სისტემის, შრომის ბაზრისა და მისი ინფრასტრუქტურის ფორმირებას უკავშირდება. 1991 წლის 25 ივლისს მიღებულმა კანონმა „დასაქმების შესახებ“, პირდაპირ განსაზღვრა საქართველოს მოსახლეობის დასაქმების პოლიტიკის და უმუშევართა სოციალური დაცვის ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი საფუძვლები. თუმცა უნდა ითქვას, რომ დასაქმების პოლიტიკა ძირითადად პასიური ხასიათის ღონისძიებებს მოიცავდა. მაგალითად, 1994 წლის დასაწყისიდან სულ წლის განმავლობაში შემწეობა დაენიშნა 10796 უმუშევარს,⁵⁹ 1995 წლისათვის – 5156-ს, ხოლო 1996 წელს 14584-ს. შემწეობის მიმღებ უმუშევართა რაოდენობამ მაქსიმუმს (28884 კაცი) 1997 წლის ბოლოსათვის მიაღწია (იხ. ცხრილი 4.13). აღნიშნული პერიოდისთვის დაიწყო ოჯახური დახმარებების გაცემაც. 1997, 1998 და 1999 წლებში უმუშევრობის შემწეობაზე გაცემულმა თანხებმა, შესაბამისად, 102630 ლარი, 162396 ლარი და 245828 ლარი შეადგინა.

⁵⁶ დასაქმებისა და უმუშევრობის ტენდენციები საქართველოში. უმუშევრობის რეალური ფასი საქართველოში. Report_GEO.indd (osgf.ge); McDowell, M., Thom, R., Frank, R. & Bernanke, B. (2006). Principles of Economics. McGraw-Hill Education publications. Principles of Economics (mheducation.co.uk).

⁵⁷ უმუშევრობის დაზღვევა ევროპაში და საქართველოს პერსპექტივა. საქართველოს პროფესიული კავშირის გაერთიანება. ნოემბერი. 2018 წელი. pdf (gtuc.ge).

⁵⁸ Alcock, P., May, M., & Wright, S. (Eds.). (2012). The Student's Companion to Social Policy. London: WILEY-BLACKWELL. 2012. The Student's Companion to Social Policy, 5th Edition | Wiley.

⁵⁹ იხ. „დასაქმების ერთიანი ფონდის ანგარიში 1991-2001 წლებში გაწეული მუშაობის შესახებ“, თბილისი, 2001წ., გვ. 7.

უმუშევართა რეგისტრაცია, შრომითი მოწყობა და შემწეობა 1995-2002 წლებში
(საქართველოს დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის მონაცემების მიხედვით⁶⁰)

მაჩვენებლები	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002
რეგისტრირებული სამუშაოს მაძიებელი	65450	62343	146504	101890	106302	114512	39278
რეგისტრირებული უმუშევარი	64120	57732	142500	98723	102597	109362	37015
რეგისტრირებული ვაკანსია	2105	5380	8071	8856	18553	1146	1905
დასაქმდა სულ	1890	2569	3796	7440	12578	7350	5984
გაიგზავნა გადასამზადებლად	51	90	2	45	423	909	373
გაიგზავნა დროებით სამუშაოზე	23	72	177	46	45	2010	312
მოიხსნა აღრიცხვიდან	12963	9030	12232	4478	8790	25976	6753
დაენიშნა შემწეობა	5156	14584	28884	5643	3689	5294	3460
შეუწყდა შემწეობა	2529	7789	28309	3621	2015	5282	3822
შემწეობაზე გაცემული თანხა(ლარი)	33690	379112	102630	162396	245825	3981703	265719

საქართველოში უმუშევართა სოციალური დაცვის მიზნით პირველი სერიოზული ნაბიჯი გადაიდგა 2001 წლიდან. ამ პერიოდში მიღებულ „დასაქმების შესახებ“ ახალ კანონში⁶¹ ფორმირებულ იქნა მისი ეკონომიკური, სოციალური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი საფუძვლები, უმუშევრობის პრევენციული ღონისძიებები.⁶² დადგინდა სახელმწიფო გარანტიები დასაქმების სფეროში, სადაც ძირითად მიმართულებად განისაზღვრა: უმუშევრობის შემწეობის გაცემა კანონმდებლობით განსაზღვრული წესითა და პირობებით; დასაქმების მიზნობრივი პროგრამების მომზადება და რეალიზაცია.

ასევე დაკონკრეტდა დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის კომპეტენციები: უმუშევართა აღრიცხვა, რეგისტრაცია და მონიტორინგი, უმუშევრობის შემწეობის მიმღებ პირთა დადგენა. კანონის მოთხოვნით უმუშევრობის შემწეობა გაიცემოდა რეგისტრირებულ უმუშევარზე მისი სოციალური დაცვის მიზნით, სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული სახსრებიდან, საქართველოს მთავრობის მიერ განსაზღვრული ოდენობითა და ვადით. უმუშევარ პირს შემწეობა ენიშნებოდა დასაქმების სახელმწიფო

⁶⁰ ცარციძე მ. შრომის ბაზრის ფორმირება და სამუშაო ძალის კვლავწარმოება საქართველოში. სა-
დოქტორო დისერტაცია. თსუ, თბილისი, 2004 წელი, თავი II, გვ. 152.

⁶¹ საქართველოს კანონი N1084 „დასაქმების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, 28 სექტემბერი,
2001 წელი, ქ. თბილისი, დასაქმების შესახებ | სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (mat-
sne.gov.ge).

⁶² საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება N24/6
„უმუშევრობის პრევენციული ღონისძიებების განხორციელების წესის შესახებ“, 2002 წლის 25
იანვარი, ქ. თბილისი (matsne.gov.ge).

სამსახურის მიერ, მისი რეგისტრაციის ადგილის მიხედვით. გარდა აღნიშნულისა, დასაქმების სახელმწიფო სამსახური, კონკრეტულ პროფესიაზე არსებული მოთხოვნიდან გამომდინარე, ხელს უწყობდა სამუშაოს მაძიებლის ჩართვას პროფესიული მომზადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების სისტემაში (კანონი, მუხლი 22). 2004 წლიდან, უმუშევრის სოციალური დაცვისა და დასაქმების ხელშეწყობის ღონისძიებები, გარდა მათი შემწეობის დაფინანსებისა, ითვალისწინებდა: სამუშაოს მაძიებლის პროფესიულ მომზადებას, გადამზადებას და კვალიფიკაციის ამაღლებას; რეგისტრირებული უმუშევრის სასესხო მომსახურებას სამეწარმეო საქმიანობის დაწყების მიზნით და სხვა. ყველა ღონისძიება ფინანსდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან. პროექტების დაფინანსების მოცულობას, ფორმებსა და პირობებს განსაზღვრავდა საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო.⁶³ ამ უკანასკნელის შესაბამისი ნორმატიული აქტის საფუძველზე უმუშევრის შემწეობის გაცემა წარმოებდა უმუშევარი პირის სოციალური დაცვის მიზნით, ხოლო უმუშევარი პირის პროფესიული მომზადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პერიოდში უმუშევარს ენიშნებოდა სტიპენდია.⁶⁴ კერძოდ, უმუშევრის შემწეობა გაიცემოდა ექვსი თვის, ხოლო სტიპენდია – არა უმეტეს ოთხი თვის განმავლობაში. დანიშნული სტიპენდიისა და უმუშევრის შემწეობის ოდენობა თანაბარი იყო და შეადგენდა ყოველთვიურად 14 ლარს. 2005 წლის მარტიდან კი სსიპ „სოციალური დახმარებისა და დასაქმების სახელმწიფო სააგენტოში“ რეგისტრირებული უმუშევრის შემწეობა განისაზღვრა ყოველთვიურად 20 (ოცი) ლარის ოდენობით, რომლის გაცემა გათვალისწინებულ იქნა 6 თვის განმავლობაში იმ უმუშევრებისათვის, ვისაც ჰქონდა შემწეობის მიღების უფლება „დასაქმების შესახებ“ საქართველოს კანონითა და საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის შესაბამისი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებით განსაზღვრული წესითა და პირობებით.⁶⁵ ხსენებული რეგულაცია ძალაში დარჩა 2012 წლის ივნისამდე.⁶⁶ აღსანიშნავია, რომ 2001 წელს დასაქმების შესახებ ახალი კანონის მიღებამ და უმუშევრობის შემწეობის, სტიპენდიის გაცემის წესებმა მნიშვნელოვნად გაზარდა დასაქმების სამსახურში რეგისტრირებული სამუშაოს მაძიებელთა რიცხოვნობა (იხ. ცხრილი 4.13). შესაბამისად, 2001 წელს, წინა წლებთან შედარებით, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან უმუშევრებზე გაცემული შემწეობის თანხა გაცილებით მაღალი იყო და თითქმის 4.0 მლნ. ლარს მიაღწია. აღნიშნულ წელს სულ დასაქმებულ იქნა 7350 კაცი, დროებით სამუშაოზე გაიგზავნა 2010 კაცი.

⁶³ საქართველოს 2004 წლის 24 ივნისის კანონი №219 – სსმ, №18, 09.07.2004წ., მუხლი 69. საქართველოს 2004 წლის 29 დეკემბრის კანონი №959 – სსმ, №3, 14.01.2005წ., მუხ.11.

⁶⁴ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №23/6 „სტიპენდიისა და უმუშევრის შემწეობის დანიშვნისა და გაცემის წესის შესახებ“, 2002 წლის 25 იანვარი, ქ. თბილისი (matsne.gov.ge).

⁶⁵ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №48 „უმუშევრის შემწეობის ოდენობისა და მისი გაცემის ვადის განსაზღვრის თაობაზე“, 2005 წლის 17 მარტი, ქ. თბილისი. „უმუშევრის შემწეობის ოდენობისა და მისი გაცემის ვადის განსაზღვრის თაობაზე“ | სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge).

⁶⁶ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №218 „საქართველოს მთავრობის ზოგიერთი დადგენილების ძალადაკარგულად გამოცხადების შესახებ“, 2012 წლის 18 ივნისი, ქ. თბილისი. საქართველოს მთავრობის ზოგიერთი დადგენილების ძალადაკარგულად გამოცხადების შესახებ | სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge).

რაც შეეხება მიმდინარე პერიოდს, სამუშაოს მაძიებელთა პროფესიული მომზადება-გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების 2019 წლის სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში, საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს სოციალური მომსახურების სააგენტოს მიერ გათვალისწინებული იყო შემდეგი ღონისძიებები: შრომის ბაზარზე მოთხოვნად პროფესიებში სამუშაოს მაძიებელთა პროფესიული მომზადება-გადამზადება, სამუშაო ადგილებზე შემდგომი სტაჟირებით მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლება და ამ გზით დასაქმების ხელშეწყობა.⁶⁷ პროგრამა ხორციელდება სპეციალიზებულ პროფესიულ დაწესებულებაში მოკლევადიანი სასწავლო კურსის (2-4 თვე) ვაუჩერული დაფინანსებით, მაქსიმალური ღირებულებით 1000 ლარი. შეზღუდული შესაძლებლობისა და სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე პირებისთვის, სასწავლო პროგრამის სპეციფიკიდან და დამატებითი საჭიროებებიდან გამომდინარე, ვაუჩერის მაქსიმალური ღირებულება 1500-მდე იზრდება. სტაჟირების შემთხვევაში, რომლის მაქსიმალური ხანგრძლივობა 3 თვეა, ინიშნება სახელმწიფო სტიპენდია, თვეში 200 ლარის ოდენობით. დასაქმების პროგრამების დეპარტამენტის 2019 წლის სტატისტიკური ანგარიშის⁶⁸ მიხედვით, სადაც წარმოდგენილია სოციალური მომსახურების სააგენტოს 21 სერვისცენტრში ახალი სერვისმოდელის მიხედვით გაწეული სამუშაო, სამუშაოს მაძიებლებზე გაწეულ იქნა შემდეგი სახის მომსახურებები: პირველადი რეგისტრაცია და სამუშაოს მაძიებელთა პროფილის შექმნა (2817 პირი); მომხმარებლების ინდივიდუალური კონსულტირება; სამუშაოს მაძიებელთა დასაქმების შესაძლებლობების შეფასება (12518 პირი); საშუალო მომსახურება (5499 პირი). შედეგად დასაქმდა 484 სამუშაოს მაძიებელი; ახალი სერვისმოდელის ფარგლებში დამსაქმებელთან ურთიერთობა და ვაკანსიებზე მუშაობა; Worknet სისტემაში დამსაქმებლისა და ვაკანსიების რეგისტრაცია; დამსაქმებელთან საინფორმაციო სესიებისა და სამუშაო შეხვედრების ორგანიზება; დასაქმების ფორუმების მოწყობა. ახალი სერვისმოდელის ფარგლებში გაწეული მომსახურების შედეგად სულ დასაქმდა 1127 სამუშაოს მაძიებელი.

შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა გლობალური პანდემიის პირობებში. „ბევრ ქვეყანაში გამოცხადდა საგანგებო ზომები ახალი კორონა-ვირუსის (COVID-19) მასობრივ გავრცელებასთან საბრძოლველად. პანდემია აღმოჩნდა ძირითადი ფაქტორი, რამაც ხელი შეუშალა ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ წამოწყებებსა თუ მიღწევებს მთელს მსოფლიოში. მოსახლეობის უმეტესობა იმყოფება ან იმყოფებოდა თვითიზოლაციასა ან კარანტინში, ვირუსული ინფექციის თავიდან ასაცილებლად. ამ მხრივ გავლენა, რაც COVID-19-მა იქონია შრომის ბაზარსა და მის ეროვნულ რეგულაციებზე, იყო მკვეთრი, ღრმა და ფართო და, გარკვეულწილად, რევოლუციური“.⁶⁹ იგი განსაკუთრებით მწვავედ აისახა მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის სფეროში არსებულ მდგომარეობაზე.

⁶⁷ სამუშაოს მაძიებელთა პროფესიული მომზადება-გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების სახელმწიფო პროგრამა. 10.09.2019 წ. სოციალური მომსახურების სააგენტო -(ssa.gov.ge).

⁶⁸ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს დასაქმების პროგრამების დეპარტამენტის 2019 წლის სტატისტიკური ანგარიში ახალი სერვის მოდელის ფარგლებში. MOH - ანგარიშები.

⁶⁹ **ანდრეა ბორონი.** COVID-19 და შრომის სექტორი: რეგულირება, ეკონომიკა და რეაგირება. თანამედროვე შრომის სამართლის მიმოხილვა. სამეცნიერო პრაქტიკული ჟურნალი, N1, 2020 წ., ISSN 2667-9574. გვ. 10. CONTEMPORARY-LABOUR-LAW-REVIEW-N1-2020.pdf (court.ge).

კორონავირუსის (COVID-19) მასობრივ გავრცელებასთან საბრძოლველად, მოსახლეობის ჯანმრთელობისა და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით, კონსტიტუციისა და „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად, ქვეყანაში 2020 წლის 21 მარტს გამოცხადდა საგანგებო მდგომარეობა პრეზიდენტის შესაბამისი დეკრეტით.⁷⁰ ქვეყნის მთავრობა დაუყოვნებლივ ახორციელებს თავისი კონსტიტუციური ვალდებულების შესრულებას, ჯანმრთელობის დაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის რეკომენდაციების გათვალისწინებით. შესაბამისად, მტკიცდება სხვადასხვა რეგულაცია და შეზღუდვა, რაც სხვასთან ერთად პირდაპირ შეეხო სოციალურ-ეკონომიკურ, შრომითი ურთიერთობების სფეროს. პანდემიის გავრცელების წინააღმდეგ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში შეზღუდვების მიღება ხორციელდებოდა ეკონომიკური მდგომარეობის, დარგობრივი და ტერიტორიული განვითარების, დასაქმების სტრუქტურის, შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებების გათვალისწინებით. ცნობილია, რომ ყველაზე მეტად დაზარალებულნი იყვნენ ქვეყნები, რომლებიც ორიენტირებული იყვნენ ტურიზმისა და მასშინძლობის დარგის, მიკრობიზნესის, თვითდასაქმებისა და მოკლევადიანი კონტრაქტებით (დროებითი) დასაქმების, ასევე არაფორმალურ სექტორში დასაქმების ფორმების გამოყენებაზე. საქართველოში ამას დამატა ეკონომიკური საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში დასაქმების სტანდარტული ფორმით მომუშავე პირების გამოთავისუფლება, ანუ მათი შრომითი საქმიანობის გაურკვეველი პერიოდით შეჩერება, ან სამუშაოს საერთოდ დაკარგვა. კრიზისის უარყოფითი შედეგები საგრძნობლად აისახა მოსახლეობის შედარებით დაბალკონკურენტუნარიან ფენებზე: ახალგაზრდები, ქალები, ინვალიდები, პენსიონერები, სხვადასხვა რისკკატეგორიაში შემავალი პირები, დაბალი კვალიფიკაციისა და შედარებით დაბალი ხელფასის მქონე პირები. „COVID-19-მა აჩვენა, თუ რამდენად არაადეკვატურია დახმარება უმუშევრობის დაზღვევისა და სოციალური უსაფრთხოების ქსელის თვალსაზრისით მრავალი სუსტი მუშაკისთვის“.⁷¹ შრომის ბაზრისა და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში მიღებული რეგულაციები ძირითადად ორიენტირებული იყო შრომითი ურთიერთობების სფეროს უსაფრთხოების უზრუნველყოფისაკენ. ამასთან, სოციალური დისტანცირებისა და ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელებასთან დაკავშირებული რეგულაციები არანაირად არ ზღუდავს მოქალაქეთა შრომით უფლებებს, თუმცა იგი აღნიშნულ პრობლემას ვერ არეგულირებს. ამიტომ, თუ გავითვალისწინებთ, რომ პანდემიის შედეგად გამოწვეული უმუშევრობის პრობლემა შედარებით მსუბუქი აღმოჩნდა იმ ქვეყნებში, სადაც კარგადაა განვითარებული დასაქმების არასტანდარტული მოქნილი ფორმები, განსაკუთრებით კი დისტანციური დასაქმება, შეიძლება ითქვას, რომ ამ მიმართულებით შრომითი ურთიერთობების განვითარება მნიშვნელოვნად შეამცირებდა COVID-19-ის შედეგად მიყენებულ ზარალს. გარდა აღნიშნულისა, ქვეყანაში არ არსებობს სოციალური დაცვის

⁷⁰ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის დეკრეტი №1 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“. 2020 წლის 21 მარტი. ქ. თბილისი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge).

⁷¹ **ანდრეა ბორონი.** COVID-19 და შრომის სექტორი: რეგულირება, ეკონომიკა და რეაგირება. თანამედროვე შრომის სამართლის მიმოხილვა. სამეცნიერო პრაქტიკული ჟურნალი, N1, 2020წ. ISSN 2667-9574. გვ. 11. CONTEMPORARY-LABOUR-LAW-REVIEW-N1-2020.pdf (court.ge).

სტაბილური სისტემა და უმუშევრობის დაზღვევის მექანიზმი. ყოველივე აღნიშნულმა და ბევრი სანარმოს მიერ ეკონომიკური საქმიანობის შეჩერებამ, 2020 წლის აპრილიდან ძალზე გააუარესა ქვეყანაში დასაქმების როგორც რაოდენობრივი, ისე ხარისხობრივი მაჩვენებლები. საქართველოს შრომის კოდექსის შესაბამისად, დამსაქმებელს აქვს უფლება შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის საფუძვლად გამოიყენოს: „ეკონომიკური გარემოებები, ტექნოლოგიური ან ორგანიზაციული ცვლილებები, რომლებიც აუცილებელს ხდის სამუშაო ძალის შემცირებას“;⁷² რის თაობაზეც არანაკლებ 30 კალენდარული დღით ადრე იგი აფრთხილებს მომუშავეს წინასწარი წერილობითი შეტყობინების გაგზავნით და შემდეგ უხდის მას კომპენსაციას არანაკლებ 1 თვის შრომის ანაზღაურების ოდენობით.⁷³ იმავე კოდექსის 46-ე მუხლის თანახმად, დამსაქმებელს შეუძლია ისარგებლოს შრომითი ურთიერთობების შეჩერებით. ასეთ შემთხვევაში მომუშავე ინარჩუნებს სამუშაოს, რომლის განახლების პერიოდი უცნობია და არ იღებს არანაირ კომპენსაციას.

COVID-19-ის შედეგად მიყენებული ზარალის შემცირებისა და მოსახლეობის სოციალური დაცვის, დახმარების მიზნით პანდემიის დაწყებიდან მთავრობის მიერ ამოქმედდა ანტიკრიზისული გეგმა, რომლის მთლიანი ბიუჯეტი 3.5 მლრდ. ლარით განისაზღვრა. იგი ითვალისწინებს ჯანდაცვის სისტემის გაძლიერებასა და პანდემიასთან ბრძოლას, ფინანსურ დახმარებას ბიზნესის, სამეწარმეო საქმიანობის ხელშეწყობის მიზნით, ასევე დახმარებას იმ პირებისათვის, ვინც შექმნილი სიტუაციის გამო დროებით ან მუდმივად დაკარგეს თავიანთი სამუშაო ადგილი. მოსახლეობის სოციალური დახმარების მიზნით აქტიურად ხორციელდება გადასახადების (ელექტროენერგიის, წყლის, ბუნებრივი აირის, დასუფთავების) და 9 ძირითად პროდუქტზე ფასების სუბსიდირება. 600 ათას მოქალაქეს გადაუვადდა სესხი. სოციალურად დაუცველ პირთა ნაწილს, მათ შორის მრავალშვილიან ოჯახებს, დაუდგინდათ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ყოველთვიურად 600-ლარიანი დახმარება 6 თვის განმავლობაში. დახმარება დაუნესდათ ასევე მკვეთრად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირებსა და შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე ბავშვებს. რაც შეეხება დამსაქმებლებს და უმუშევრად დარჩენილ პირებს, მათთვის დაწესდა დახმარების შემდეგი სქემა. „დასაქმებულები, რომლებმაც კორონავირუსის გამო შექმნილი ვითარების შედეგად სამსახური დაკარგეს ან უხელფასო შვებულებაში მოუწიათ გასვლა, 6 თვის განმავლობაში მთავრობისგან 200 ლარის ოდენობის დახმარებას მიიღებენ“;⁷⁴ რაც 350 ათას მოქალაქეს შეეხო. ერთჯერადი დახმარება (300 ლარი) დაწესდა ასევე თვითდასაქმებულთათვისაც, რაზეც ბიუჯეტიდან 75.0 მლნ. ლარი გამოიყო. დამსაქმებლებზე დადგინდა სუბსიდია ყოველი შენარჩუნებული დასაქმებულის ხელფასისათვის.

⁷² საქართველოს ორგანული კანონი N4113 „საქართველოს შრომის კოდექსი“. საქართველოს პარლამენტი, 17 დეკემბერი, 2010 წელი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge).

⁷³ საქართველოს ორგანული კანონი N7177 „საქართველოს ორგანულ კანონში „საქართველოს შრომის კოდექსი“ ცვლილების შეტანის შესახებ. საქართველოს პარლამენტი, 29 სექტემბერი, 2020 წელი. საქართველოს შრომის კოდექსი | სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge).

⁷⁴ საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული ეკონომიკური გეგმა. <https://bm.ge/ka/article/mtav-robis-antikrizisuli-gegma/50991>.

შედეგად, 6 თვის განმავლობაში 750 ლარის ოდენობის ხელფასი სრულად გათავისუფლდა საშემოსავლო გადასახადისგან.

როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, განვლილი 30 წლის განმავლობაში სხვადასხვა პერიოდში ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სამთავრობო ორგანოების მიერ გაწეულია მნიშვნელოვანი ხარჯები როგორც უმუშევრების შემწეობის დაფინანსებაზე, ისე მათ სოციალურ დაცვაზე, მომზადება-გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების დაფინანსებაზე და სხვა. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ დღემდე ქვეყანაში არ არის შექმნილი უმუშევრობის სოციალური დაზღვევის სრულყოფილი მექანიზმი.

უმუშევრობის შედეგად მიღებული მნიშვნელოვანი დანაკარგები დაკავშირებულია ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის გადინებასთან. ჩვენ მიერ არაერთხელ აღინიშნა, რომ სწორედ უმუშევრობა, ცხოვრების დაბალი დონე და ხარისხი არის ქვეყნის მოსახლეობის ემიგრაციის მთავარი მიზეზი. აღნიშნულ მოსაზრებას იზიარებს ქართველი მეცნიერების დიდი ნაწილი – „ცნობილია, რომ შრომითი მიგრაციის ძირითადი მიზეზი უმუშევრობაა, რომელიც საქართველოში დღემდე სოციალურად ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემად რჩება“.⁷⁵ შედეგად, ქვეყანაში მცირდება შრომითი პოტენციალის დონე და ხარისხი და წარმოებული მთლიანი სამამულო პროდუქციის მოცულობა.

უმუშევრობის ნეგატიურ შედეგებზე მსჯელობა შეიძლება მისი ხანგრძლივობის მიხედვით. საქართველოში ხშირია შემთხვევა, როდესაც შრომისუნარიანი, დასაქმების მსურველი ადამიანი წლების განმავლობაში ვერ პოულობს მისთვის შესაფერის სამუშაოს. კერძოდ, უმუშევრებს შორის მაღალია იმ პირთა წილი, ვისი უმუშევრობის პერიოდიც ერთ წელს აღემატება. მსოფლიო ბანკის შეფასებით, საქართველოში უმუშევრების ორ მესამედს (67,1%) წელიწადზე მეტი ხნის განმავლობაში არ ჰქონდა სამუშაო ადგილი, რაც უფრო ამცირებს დასაქმების შესაძლებლობას. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, ხანგრძლივ უმუშევართა წილი უმუშევართა საერთო რაოდენობის 42.1%-46.0%-ს შეადგენს, ხოლო, საქართველოს სოციალური მომსახურების სააგენტოს ბოლო პერიოდის მონაცემებით, ძალზე მაღალია სამუშაოს მაძიებელი იმ პირების წილი, რომელთა უმუშევრობის პერიოდიც ორ წელს აღემატება, ან საერთოდ არ უმუშავიათ. კერძოდ, 2018 წლის მონაცემების მიხედვით, სამუშაოს აქტიურ მაძიებელთა 5.97%-ისათვის უმუშევრობის ხანგრძლივობა 24 თვეს აღემატება, 85.94%-ს არასდროს არ უმუშავია (იხ. ცხრილი 4.14 და სქემა 4.17). რეგისტრირებულთა შორის 10911 პირს, ანუ 12.16%-ს უმაღლესი განათლება აქვს.

ხანგრძლივი უმუშევრობა ამცირებს მომუშავის კვალიფიკაციის დონეს და სამომავლოდ დიდი დრო სჭირდება სამუშაოზე ხელმეორედ ადაპტაციისათვის. კიდევ უფრო რთულდება მდგომარეობა ინოვაციური პროცესებისა და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის შედეგად წარმოების პროცესში მიმდინარე ტექნოლოგიური ცვლილებების შემთხვევაში, როცა უმუშევრის კვალიფიკაცია უკვე აღარ შეესაბამება ახალ მოთხოვნებს, ანუ პრაქტიკულად ხდება მისი პროფესიის მოძველება. ასეთ შემთხვევაში უმუშევარს ესაჭიროება ხანგრძლივი გადამზადება, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან ფინანსურ ხარჯებს საჭიროებს და კიდევ უფრო ამძიმებს უმუშევრობით გამოწ-

⁷⁵ **ჭითანავა ზ.** უმუშევრობა და შრომითი მიგრაცია. www.gfsis.org/media/download/EJSEF/.

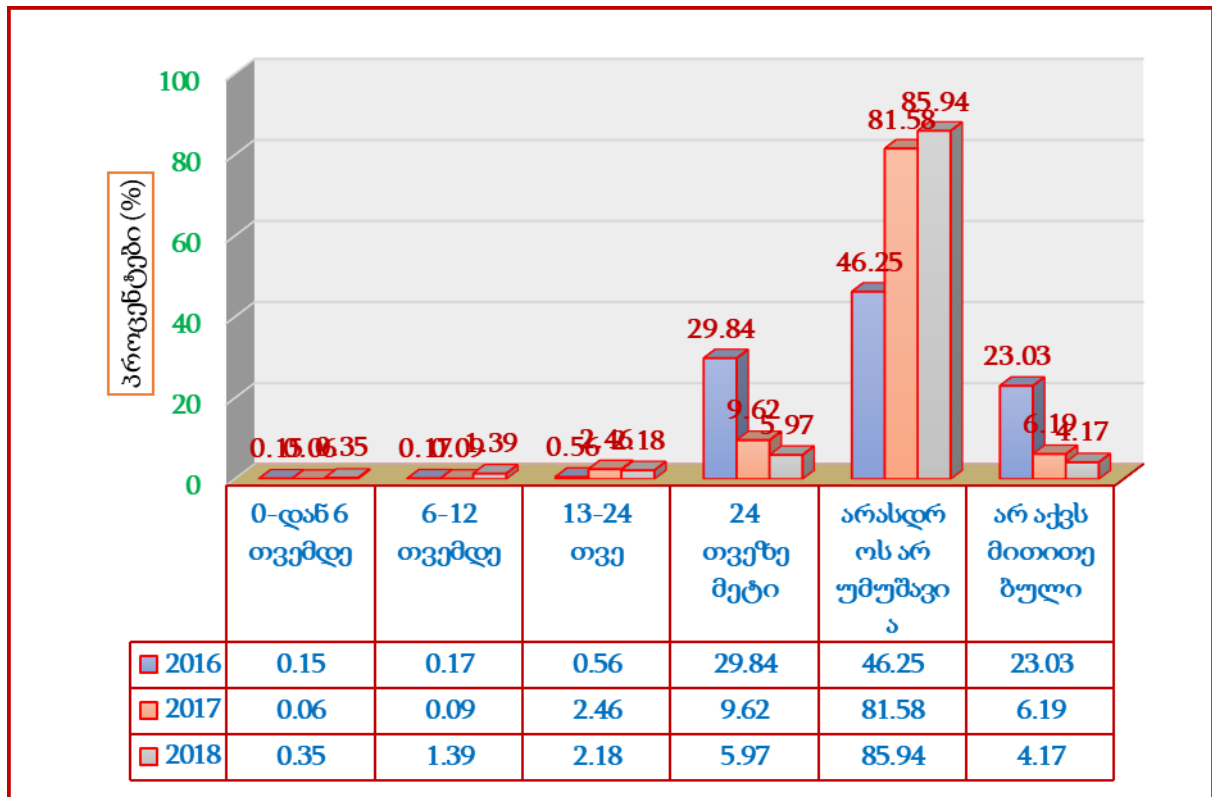
ვეულ ნეგატიურ შედეგებს. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ „უმუშევრებს, გარდა ფინანსური სიძნელეებისა, ახასიათებთ მთელი რიგი ფსიქოლოგიური პრობლემები, რაც მეტად პროგრესირებადია უმუშევრობის ხანგრძლივობასთან ერთად.

ცხრილი 4.14

სოციალური მომსახურების სააგენტოში დარეგისტრირებულ სამუშაოს აქტიურ მაძიებელთა რაოდენობა, უმუშევრობის ხანგრძლივობის მიხედვით⁷⁶

უმუშევრობის პერიოდი, ხანგრძლივობა	2016		2017		2018	
	რ-ბა	%	რ-ბა	%	რ-ბა	%
0-დან 6 თვემდე	15	0.15	40	0.06	311	0.35
6-12 თვე	17	0.17	59	0.09	1247	1.39
13-24 თვე	58	0.56	1529	2.46	1954	2.18
24 თვეზე მეტი	3073	29.84	5976	9.62	5368	5.97
არასდროს არ უმუშავია	4763	46.25	50717	81.58	77110	85.94
არ აქვს მითითებული	2371	23.03	3845	6.19	3738	4.17
სულ	10297	100.0	62166	100.0	89728	100.0

სქემა 4.17

⁷⁶ სოციალური მომსახურების სააგენტო. სოციალური სტატისტიკა. სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 2019 წ., სოციალური მომსახურების სააგენტო – სტატისტიკა (ssa.gov.ge).

ხანგრძლივი უმუშევრობის შემთხვევაში მეტია იმის ალბათობა, რომ უმუშევრის თვითპატივისცემა დაეცეს და მე-კონცეფცია დაირღვეს. რეაქციები, რომელსაც ამ დროს ადამიანები განიცდიან, იწყება საშინელი, თავზარდამცემი ინფორმაციის მიუღებლობით, გრძელდება ბრაზით, პროტესტით და ემოციური გამოხატვის სხვა ფორმებით, გართულების შემთხვევაში კი შესაძლებელია გადაიზარდოს დეპრესიასა და სოციალური კონტაქტებისთვის თავის არიდებაში⁷⁷. ხანგრძლივი უმუშევრობა ზიანს აყენებს არა მარტო საზოგადოებას, სახელმწიფოს, არამედ იგი პირდაპირ აისახება თვით უმუშევრის ოჯახის წევრთა ცხოვრების პირობებზე, დონეზე. „უმუშევრობის მასშტაბები, ხანგრძლივობა, ოჯახში შრომისუნარიანი წევრების უმუშევრობა ან ეპიზოდური, არასტაბილური დასაქმება, რასაკვირველია, აისახება ოჯახების შემოსავლებზე და, აქედან გამომდინარე, მათ სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე“⁷⁸. ცალკეული პიროვნებისათვის უმუშევრობა დაკავშირებულია მატერიალურ პრობლემებთან, მცირე შემოსავლებთან ან მის გარეშე დარჩენასთან. გარდა ამისა, უმუშევარი ადამიანი სოციალურ იზოლაციაშიც ექცევა და კარგავს საკუთარი მდგომარეობის უკეთესობისაკენ შეცვლის იმედს. უიმედობის გრძნობა უფრო მეტად იზრდება ახალი სამუშაოს წარუმატებელ ძიებაში. თუ ეს პროცესი დიდხანს გაგრძელდება, უმუშევარი სამუშაო ძალიდან გადადის ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის შემადგენლობაში. ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ „ქრონიკული უმუშევრობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური შედეგები მეტად მძიმეა. იგი არა მარტო პროფესიონალური კვალიფიკაციის დაქვეითებას იწვევს, არამედ უკარგავს ადამიანს ახალი სამუშაოს პოვნის სტიმულსაც. უმუშევართა ეს კატეგორია ავსებს ყველაზე ხშირად საზოგადოებისათვის სოციალურად არასაიმედო და საშიშ ჯგუფებს“⁷⁹.

ხანგრძლივი უმუშევრობის პერიოდში თავს იჩენს სხვა მნიშვნელოვანი ფსიქოლოგიური პრობლემებიც. კერძოდ, უმუშევრობა იწვევს თვითპატივისცემის დაცემას, აპათიას, ინფანტილიზმს, პიროვნების წარუმატებლობის შეგრძნებას, ავითარებს მასში არასრულფასოვნების კომპლექსს, პირად ემოციებს, უიმედობას, სტრესს, დეპრესიას და სხვა. მათი განვითარების ხარისხი დამოკიდებულია ასაკზე, სქესზე, უმუშევრობის პერიოდზე, შრომის აუცილებლობის გაცნობიერებაზე, სოციალურ კუთვნილებაზე, სოციალურ მხარდაჭერაზე და სხვა უამრავ ფაქტორზე. საბოლოო ჯამში, ადამიანი კარგავს თავისუფლების შეგრძნებას. ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში იოსებ სტალინი წერდა: „ჩემთვის ძნელი წარმოსადგენია, როგორი „პიროვნული თავისუფლება“ შეიძლება ჰქონდეს უმუშევარს, რომელიც მშვიერი დადის და ვერ უზრუნველყოფს თავისი შრომის გამოყენებას. ნამდვილი თავისუფლება არსებობს მხოლოდ იქ, სადაც არ არსებობს ექსპლუატაცია, ერთი ადამიანის ჩაგვრა მეორის

⁷⁷ **ქოჩიაშვილი ანა.** უმუშევრობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები. 01.02.2016 წ. უმუშევრობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები (intermedia.ge).

⁷⁸ **მირიან ტუხაშვილი, იური ანანიაშვილი, მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე, მზია შელია, ნათია ქელიძე.** შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. პუბლიკაცია მომზადებულია ლტოლვილთა დანიის საბჭოს პროექტის „სარეინტეგრაციო საქმიანობა საქართველოში“ მხარდაჭერით. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2012 წელი, გვ. 35.

⁷⁹ **თორია მ., ცარციძე მ.** უმუშევრობის პრობლემები და მისი დაძლევის გზები საქართველოში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998 წ., გვ. 7-8.

მიერ, სადაც არ არის უმუშევრობა და სიღარიბე, სადაც ადამიანი არ კანკალებს იმის გამო, რომ ხვალ შეიძლება დაკარგოს სამსახური, სახლი, პური. მხოლოდ ასეთ საზოგადოებაშია შესაძლებელი რეალური და არა ქალაქდზე დატანილი, პირადი და ნებისმიერი სხვა სახის თავისუფლება“.⁸⁰ ასევე „ცნობილია, რომ უმუშევრობა ერთ-ერთი სოციალური რისკია, რომელიც იწვევს ადამიანის ნაადრევ დაბერებას. გამოკვლევებით დადგენილია, რომ უმუშევარი ადამიანი სამი წლით ადრე ბერდება, ვიდრე მომუშავე. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ უმუშევარი დაბალკვალიფიციური პერსონალი ბიოლოგიურად 5 წლით ადრე ბერდება, მაღალკვალიფიციურ მომუშავე პერსონალთან შედარებით. კანადელმა მეცნიერებმა ისიც დაადგინეს, რომ უმუშევრობა ნაადრევ სიკვდილსაც იწვევს. განსაკუთრებით 50 წლამდე მოსახლეობაში. ეს რისკი განსაკუთრებით დიდია მამაკაცებში (78.0%)“.⁸¹ მართლაც, საერთაშორისო პრაქტიკაში დადგენილია, რომ უმუშევრობის დონე მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს სოციალური პათოლოგიის მაჩვენებლებზე და ასტიმულირებს მათ. კერძოდ, ზრდის სიკვდილიანობას, რომლის ძირითადი მიზეზებია სამედიცინო მომსახურების მკვეთრი გაუარესება, ალკოჰოლიზმი, მოწევა და ა.შ. დადგინდა აგრეთვე, რომ პირველ სამ წელიწადში იზრდება ფსიქიკურად დაავადებულთა, დანაშაულობის, მკვლელობების და თვითმკვლელობების რიცხვი. მომდევნო წლებში იზრდება გულის, სისხლძარღვთა და სხვა ქრონიკული დაავადებები. უმუშევრობის დონის ზრდა ყოველი ერთი პროცენტით, მოსახლეობის სიკვდილიანობას ორი პროცენტით ადიდება. ჯონ ჰოპკინსის სახელობის ამერიკის უნივერსიტეტის მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით, აშშ-ის მასშტაბით უმუშევრობის 1.0%-ით გადიდება იწვევს თვითმკვლელობის შემთხვევების 4.1%-ით, მსჯავრდებულთა რაოდენობის 5.7%-ითა და მკვლელობის ფაქტების 4.0%-ით ზრდას.⁸²

უმუშევრობის უარყოფითი სოციალურ-ფსიქოლოგიური შედეგები განსაკუთრებული ფორმით გამოვლინდა საქართველოში. ეკონომიკური რეფორმების დაწყებიდან რამდენიმე წელიწადში უკვე შეიმჩნეოდა კავშირი უმუშევრობასა და ისეთ მოვლენებს შორის, როგორიცაა: საზოგადოებაში მორალის დაცემა, დაავადებების, თვითმკვლელობების და სიკვდილიანობის მაჩვენებლების ზრდა, ქორწინების და შობადობის რიცხვის კატასტროფული შემცირება. უმუშევრობის მაღალი დონე ქვეყანაში დამნაშავეობის ზრდის ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორიც გახდა (იხ. ცხრილი 4.15).

როგორც ბოლო 15 წლის მონაცემები გვიჩვენებს, ქვეყანაში მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობაში საკმაოდ მაღალია ძარცვის, ყაჩაღობის, ქურდობის, ნარკოტიკების უკანონო დამზადების, შეძენის, შენახვის, გადაზიდვის, გასაღების მიზეზით ჩადენილ დანაშაულთა წილი (სულ 31.6%). იმის მიუხედავად, რომ ოფიციალურ სტატისტიკაში დაფიქსირებული არ არის დამნაშავეის სტატუსი (დასაქმებული ან უმუშევარი), უნდა ვივარაუდოთ, რომ დამნაშავეთა უმრავლესობა უმუშევარი ან არაკანონიერი

⁸⁰ **Сталин И.В.** Сочинения-Т. 14. Издательство «Писатель», 1997. С. 103-112. Сталин: Какая «личная свобода» у безработного, который ходит голодным? - Галина. Тувик — КОНТ (cont.ws);

⁸¹ **შელია მ.** ხანდაზმული მოსახლეობა საქართველოში (სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები). გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი. 2013 წელი. გვ. 12.

⁸² **Оганян К.М., Стрельцов Н.М.** Занятость населения и ее регулирование. кафедре социологии Санкт-Петербургского государственного инженерно-экономического университета. Издательство „Бизнес-Пресс“ 2008г. Стр. 118.

მსჯავრდებულთა რაოდენობა დანაშაულის სახეების მიხედვით
საქართველოში 2005-2020 წლებში (კაცი)⁸³

დანაშაულის სახე	2005	2010	2015	2018	2019	2020 6 თვე
განზრახ მკვლელობა	146	286	110	64	64	33
განზრახ მკვლელობა დამამძიმებელ გარემოებაში	46	117	25	31	46	19
ჯანმრთელობის განზრახ მძიმე დაზიანება	110	159	129	112	90	32
გაუპატიურება	25	45	11	8	24	10
ძარცვა	393	397	238	215	211	92
ყაჩაღობა	371	362	157	179	159	52
ქურდობა	2 264	3 808	3 014	2 899	2 881	1207
ნარკოტიკების უკანონო დამზადება, წარმოება, შეძენა, შენახვა, გასაღება	809	2 374	1 618	1 807	2 043	746
ხულიგნობა	443	666	126	80	50	19
ტრანსპორტის მოძრაობის უსაფრთხოების ან ექსპლუატაციის წესის დარღვევა	342	1 090	743	623	667	258
სხვა დანაშაული	4 219	10 636	8 968	9 828	10 513	3 617
მსჯავრდებული, სულ	9 168	19 940	15 139	15 846	16 748	6 085

საქმიანობით დაკავებული პირია. მეცნიერთა ერთი ნაწილი ამტკიცებს, რომ ეკონომიკური დაღმავლობის პერიოდში უფრო მეტ ადამიანს აქვს მოტივი, რომ ჩაიდინოს დანაშაული. ცუდი ეკონომიკური პირობების გამო უფრო მეტი ადამიანი ჩადის დანაშაულს საკუთრების წინააღმდეგ (ძარცვა, ქურდობა, ყაჩაღობა). ამ გზით ისინი ცდილობენ მიიღონ ის, რისი შეძენის საშუალებაც მათ არ აქვთ. ეკონომიკური სიდუხჭირე იწვევს ასევე მეტ ოჯახურ თუ სხვა ტიპის ძალადობას. მეცნიერთა მეორე ნაწილი კი საწინააღმდეგოს ამტკიცებს. ისინი მიიჩნევენ, რომ სწორედ ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდშია მეტი დანაშაული მოსალოდნელი. გაუმჯობესებული ეკონომიკური პირობების შედეგად იზრდება მოთხოვნა ალკოჰოლსა და ნარკოტიკულ საშუალებებზეც, რასაც კვლავაც ძალადობისკენ მივყავართ.⁸⁴ უფრო მეტად „ისეთ ქვეყნებში, სადაც უმუშევრობის მაღალი დონეა, დანაშაულის, ძალადობის, ნარკომანიის და სხვა სოციალური პრობლემების ზრდა აღინიშნება. ეს ხარჯები, ზოგადად, საზოგადოებას აწვება, ვინაიდან ამ პრობლემებთან გასამკლავებლად სახელმწიფო მეტ თანხებს ხარჯავს“.⁸⁵ ცალკეულ ქვეყნებში სპეციალური სამეცნიერო დაწესებულებები კონკრეტულად იკვლევენ უმუ-

⁸³ საქართველოს უზენაესი სასამართლო. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge. სისხლის სამართლის სტატისტიკა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

⁸⁴ <http://forbes.ge/blog/123/kriminali-da-ekonomika>.

⁸⁵ დასაქმებისა და უმუშევრობის ტენდენციები საქართველოში. უმუშევრობის რეალური ფასი საქართველოში. Report_GEO.indd (osgf.ge); McDowell, M., Thom, R., Frank, R. & Bernanke, B. (2006). Principles of Economics. McGraw-Hill Education publications. Principles of Economics (mheducation.co.uk).

შევრობის რაოდენობრივ გავლენას დანაშაულის ზრდაზე. ასე მაგალითად, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების კვლევის ინსტიტუტმა დაადგინა, რომ „სანკტ-პეტერბურგში უმუშევრობის ზრდის ყოველ 1.0%-ზე დანაშაული 8.0%-ით იზრდება“.⁸⁶

უმუშევრობის უარყოფითი სოციალური შედეგები აისახება მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და დემოგრაფიული მდგომარეობის გაუარესებაზეც. იგი ვლინდება საზოგადოებისათვის ისეთ არასასურველ მოვლენებში, როგორიცაა: ქორწინებების შემცირება ან განქორწინებების გაზრდა. ქორწინებების შემცირება, ბუნებრივია, ოჯახებში იწვევს ბავშვთა რაოდენობის შემცირებას და უარყოფითად აისახება საერთო დემოგრაფიულ სიტუაციაზე. როგორც აღინიშნა, უმუშევრობა თავის უარყოფით კვალს ტოვებს მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე. მოკვდაობის მიზეზებიდან მატულობს სისხლის მიმოქცევის სისტემის, საჭმლის მომნელებელი ორგანოების, სუნთქვის ორგანოების დაავადებებით გარდაცვლილთა რაოდენობა, რაც, სხვა მიზეზებთან ერთად, არასრულფასოვან კვებას, ნერვულ დაძაბულობას, უიმედობას და სხვა არაჯანსაღ მოვლენებს უკავშირდება.

უმუშევრობის სოციალურ-ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური პრობლემების შესწავლა საჭიროებს მის უფრო სიღრმისეულ ანალიზს. კერძოდ, გარდა უმუშევრის სტატუსის მქონე პირებისა, საჭიროა მოსახლეობის იმ ჯგუფის შესწავლაც, ვინც შრომის ბაზრის კრიტიკულ ზონაში (შბკზ) იმყოფება. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს შრომის ბაზარზე რისკების მნიშვნელოვან ზონას და მოიცავს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის იმ ნაწილს, რომელთა მატერიალური მდგომარეობის გაუარესება შესამჩნევია არასრული, ნაწილობრივი, ეპიზოდური, დროებითი დასაქმების, დაბალი ხელფასის ან, საერთოდ, სამუშაოს უქონლობის გამო. შრომის ბაზრის კრიტიკული ზონა (შბკზ) მოიცავს შემდეგ სეგმენტებს, ქვებონებს:

- ✓ პირებს, რომლებსაც ოფიციალურად აქვთ უმუშევრობის სტატუსი, ანუ დარეგისტრირებული არიან დასაქმების შესაბამის საჯარო სტრუქტურებში მოქმედი კანონ-მდებლობის მოთხოვნათა შესაბამისად;

- ✓ უმუშევრის ოფიციალური სტატუსის არმქონე, არამომუშავე პირები, რომლის საშუალოთვიური შემოსავალი ოჯახის ერთ სულზე საარსებო მინიმუმზე დაბალია. ამ ჯგუფში შემავალი პირები აკმაყოფილებენ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მეთოდოლოგიით განსაზღვრული უმუშევრის სტატუსის კრიტერიუმებს („არ აქვს სამუშაო“, „აქტიურად ეძებს სამუშაოს“ და „მზად არის შეუდგეს სამუშაოს შესრულებას“);

- ✓ არასრული დასაქმების რეჟიმში მომუშავე პირები, რომელთაც არ აქვთ დამატებითი გამომუშავების შესაძლებლობა და მათი საშუალოთვიური შემოსავალი ოჯახის ერთ სულზე გაანგარიშებით საარსებო მინიმუმზე დაბალია. მათი უმრავლესობისათვის არასრული დასაქმება იძულებითია დაბალი შემოსავლის გამო. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მეთოდოლოგიის მიხედვით, ისინი „ხილული არასრული დასაქმების“ კატეგორიას განეკუთვნებიან;

⁸⁶ **Оганян К.М., Стрельцов Н.М.** Занятость населения и ее регулирование. кафедре социологии Санкт-Петербургского государственного инженерно-экономического университета. Издательство „Бизнес-Пресс“ 2008г. Стр. 113.

✓ სრული სამუშაო დროით დასაქმებული პირები, საარსებო მინიმუმზე დაბალი ხელფასით, რომელთაც არ აქვთ დამატებითი შემოსავლის წყარო. დამსაქმებელთა მხრიდან ასეთი დაბალი ხელფასის დაწესება და სურვილის უქონლობა მის გაზრდასთან დაკავშირებით მოწმობს იმაზე, რომ მათი სამუშაო ადგილები ფიქტიურია ან ვერ ხდება აღნიშნულ მომუშავეთა შრომითი პოტენციალის გამოყენება სათანადო დონეზე, სხვადასხვა ობიექტური მიზეზების გამო. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მეთოდოლოგიის მიხედვით ისინი „უხილავი არასრული დასაქმების“ კატეგორიას განეკუთვნებიან.

უმუშევრობა საგრძნობ ზიანს აყენებს ადამიანთა ფსიქიკურ ჯანმრთელობას, მათგან მხოლოდ მცირე ნაწილი თუ ახერხებს თავი დააღწიოს მის ნაგატიურ გავლენას და, პირიქით, გააცნობიერონ და პოზიტიურად აღიქვან საკუთარი მდგომარეობა. ისინი ახერხებენ გამოთავისუფლებული დროის გამოყენებას საყვარელი საქმიანობის ორგანიზებისათვის, ამყარებენ სოციალურ კონტაქტებს, ხდებიან თვითდასაქმებულები ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ერთვებიან ეკონომიკის არაფორმალურ ან ჩრდილოვან სექტორში, ზრუნავენ საკუთარი ცოდნის, პროფესიული უნარჩვევების განვითარებაზე და, საბოლოო ჯამში, აღწევენ კიდევ საკუთარი კვალიფიკაციის შენარჩუნებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, როგორც ყველა მოვლენას, უმუშევრობასაც, შრომის ბაზარზე ზემოქმედების თვალსაზრისით, უარყოფითთან ერთად, გარკვეული პირობით დადებითი ასპექტებიც აქვს. კერძოდ, უმუშევრობის გარკვეული დონით არსებობა განაპირობებს: სამუშაო ძალის რეზერვის მუდმივ შენარჩუნებას, კონკურენციას მომუშავეებს შორის, რომელიც შრომის სტიმულის, უნარის გაუმჯობესების საშუალებას იძლევა, შრომის მწარმოებლურობისა და ინტენსივობის ზრდის სტიმულირებას, შრომის სოციალური მნიშვნელობისა და როლის ამაღლებას საზოგადოებაში, დასაქმებულის სოციალური სტატუსის ზრდას, სამუშაო ადგილის არჩევანის თავისუფლებას. საბოლოო ჯამში, უმუშევრობის უარყოფითი და დადებითი მხარეები შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ (იხ. ცხრილი 4.16).

თანამედროვე გლობალური პანდემიის პირობებში, ეკონომიკური კავშირურთიერთობების განვითარებისა და ინტეგრაციის მიუხედავად, თითქმის მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში ხდება უმუშევართა მატერიალური მდგომარეობის გაუარესება მათი პირადი შემოსავლების დანაკარგების გამო, უმუშევრობის დაზღვევის არსებული სისტემის, გასაცემი შემწეობის სიდიდისა თუ სხვა დახმარების მიუხედავად. უმუშევრები არ მონაწილეობენ მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) შექმნაში და, შესაბამისად, საზოგადოება ვერ უზრუნველყოფს მათი ცხოვრების პირობებს დასაქმებული პირების დონეზე. აღნიშნული პრობლემის დარეგულირება საჭიროებს საგადასახადო ტვირთის გადიდებას და სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების მნიშვნელოვნად ზრდას, რაც პანდემიის პირობებში კიდევ უფრო მძიმე ტვირთად აწევბა საზოგადოებას.

უმუშევრობის დადებითი და უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

	დადებითი შედეგები	უარყოფითი შედეგები
სოციალური შედეგები	▪ სამუშაო ადგილის სოციალური სტატუსის და როლის ამაღლება; ▪ სამუშაო ადგილის არჩევანის თავისუფლება; ▪ შრომის სოციალური როლის, შინაარსის და მნიშვნელობის ზრდა საზოგადოებაში; ▪ პირადი თავისუფალი დროის ზრდა და მისი დამოუკიდებლად გამოყენების შესაძლებლობა; ▪ დასაქმებულის სოციალური სტატუსის, როლის ამაღლება საზოგადოებაში	▪ საზოგადოების მთავარი მწარმოებლური ძალის ფუნქციონირების ეფექტიანობის შემცირება; ▪ მოსახლეობის ძირითადი ფენების ცხოვრების დონის დაქვეითება; ▪ სოციალური დაძაბულობა და პოლიტიკური დესტაბილიზაცია; ▪ კრიმინალური მდგომარეობის გაუარესება; ▪ შრომითი აქტივობის დაქვეითება; ▪ ფიზიკური და სულიერი დაავადებების, ფსიქოლოგიური სტრესის ზრდა; ▪ სოციალური დიფერენციაციის ზრდა.
ეკონომიკური შედეგები	▪ სამუშაო ძალის რეზერვის შექმნა ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნებისათვის; ▪ კონკურენცია მომუშავეებს შორის, როგორც შრომის სტიმულის, უნარის გაუმჯობესების საშუალება; ▪ შრომის მწარმოებლურობისა და ინტენსივობის, კვალიფიკაციის ზრდის სტიმულირება.	▪ მთლიანი სამამულო პროდუქტის (მსპ) მნიშვნელოვანი დანაკარგები; ▪ წარმოების მასშტაბების შემცირება; ▪ საგადასახადო შემოსავლების შემცირება; ▪ უმუშევრებზე განეული შემწეობებისა და მათ მომზადებაზე, გადამზადებაზე, კვალიფიკაციის ამაღლებაზე განეული ხარჯების ზრდა; ▪ სამუშაო ძალის ემიგრაცია და სხვა.

თავი 5. სიღარიბე და მისი ძირითადი პარამეტრები საქართველოში

თანამედროვე მსოფლიოში სიღარიბეს, როგორც უმწვავეს და დაუძლეველ მოვლენას, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული თუ პოლიტიკური თვალსაზრისით, დესტაბილიზაციის საკმაოდ მაღალი პოტენციალი აქვს. იგი პირდაპირ ზემოქმედებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეზე და წარმოადგენს მნიშვნელოვან ორიენტირს სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ფორმირებისას. შეიძლება ითქვას, რომ სიღარიბე ფარდობითი ცნებაა და დამოკიდებულია მოცემულ საზოგადოებაში ცხოვრების დონის საერთო სტანდარტზე. იგი, როგორც სოციალური ფენომენი, უშუალო გავლენას ახდენს ნებისმიერი ადამიანის ცხოვრების დონის ამსახველ ისეთ საბაზო მახასიათებლებზე, როგორიცაა ჯანმრთელობისა და განათლების დონე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სიღარიბე თავისი არსით მოსახლეობის კეთილდღეობის¹ ნაკლებობას გულისხმობს. შესაბამისად, ადამიანის მოთხოვნილებების, ინტერესებისა და საჭიროებებიდან გამომდინარე, მეცნიერ-მკვლევართა ნაწილი გამოყოფს მის 5 ძირითად ფორმას: ფიზიოლოგიური სიღარიბე, საშემოსავლო სიღარიბე, დეპრივაციული (არამონეტარული) სიღარიბე, სტრუქტურული სიღარიბე; მენტალური სიღარიბე.² ეს უკანასკნელი ადამიანის ცნობიერებიდან, მენტალიტეტიდან გამომდინარეობს და დაფუძნებულია მის სუბიექტურ წარმოდგენაზე, განცდაზე აღნიშნულ ფენომენტან მიმართებაში.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, უმუშევრობასთან ერთად აქტუალურია სიღარიბის, როგორც სოციალურ-ეკონომიკურ ფენომენტან დაკავშირებული პრობლემების კვლევა. აღნიშნული განპირობებულია იმითაც, რომ თანამედროვე გლობალიზაციის ეპოქაში, მთელ მსოფლიოსა და საქართველოში სიღარიბის დაძლევა და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება კვლავ უპირველეს ამოცანად რჩება. მართლაც, „გლობალიზაციამ სიღარიბეში მცხოვრები ადამიანების ცხოვრება უკეთესობისაკენ ვერ შეცვალა. ბევრი არაფერი გაკეთებულა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად გარემოს დაცვის თვალსაზრისით. გლობალიზაციამ ვერც გლობალურ ეკონომიკურ სტაბილურობას შეუწყო ხელი“.³ მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით ქვეყანაში გარკვეული პოზიტიური ძვრები განხორციელდა, სიღარიბის დაძლევა, მისი დონის, სიღრმისა და სიმწვავის მნიშვნელოვნად შემცირება მაინც ვერ მოხერხდა. აღნიშნულზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ქვეყნის მოსახლეობის დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს.

¹ ადამიანის კეთილდღეობაში იგულისხმება როგორც მატერიალური-საყოფაცხოვრებო პირობები (კვება, ტანსაცმელი, სხვადასხვა ტიპის უძრავ-მოძრავი ქონება და ა. შ.), ისე ინტელექტუალური (ცოდნა, განათლება, ჯანმრთელობა, უნარ-ჩვევები, კავშირები და ა. შ., ანუ ადამიანური კაპიტალი) და მრავალრიცხოვანი მორალური (მორალთან, ზნეობასთან და სამართალთან დაკავშირებული გარემოებები, განწყობები და გარემო) ფაქტორები.

² კაკულია მ., კაპანაძე ნ., ქურხული ლ. ქრონიკული სიღარიბე და შემოსავლების უთანაბრობა საქართველოში, ეკონომიკურ-სტატისტიკური კვლევა. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი. გვ. 8. ISBN 978-9941-27-558-6. Ebert Report.indd (gfsis.org).

³ ჯოზეფ სტიგლიცი. გლობალიზაცია და მისი თანამდევი უკმაყოფილება. გამომცემლობა „საუნჯე“. თბილისი, 2012 წელი. გვ. 299.

2019 წლის მდგომარეობით, ქვეყანაში სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი (აბსოლუტური სიღარიბე) 19.5%-ია (იხ. ცხრილი 5.1 და სქემა 5.1). 2005 წელს ქვეყნის მოსახლეობის 54.9% სიღარიბის ოფიციალურად განსაზღვრულ ზღვარზე დაბლა ცხოვრობდა, ანუ, როცა აღნიშნული მაჩვენებელი საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ დადგენილ საარსებო მინიმუმის საშუალო დონესთან მიმართებაში იანგარიშებოდა.⁴ ბოლო 15 წლის განმავლობაში აბსოლუტური სიღარიბის მაჩვენებელი 19.5%-დან (2019 წელი) 37.3%-ის (2010 წელი) ფარგლებში მერყეობდა. 2019 წელს, ქალაქის მიხედვით, მისი დონე 16.4%, ხოლო სოფლის დასახლებებისათვის შედარებით უფრო მაღალი – 23.7% იყო. 17 წლამდე ასაკის მოსახლეობისათვის ხსენებული მაჩვენებელი 24.4%, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისათვის – 19.2%, ხოლო საპენსიო ასაკის მოსახლეობისათვის შედარებით დაბალი – 13.8% იყო. აბსოლუტური სიღარიბის მაჩვენებელი თითქმის ერთნაირია ქალებისა და მამაკაცებისათვის და იგი, შესაბამისად, 19.4% და 19.6%-ს შეადგენს.

ცხრილი 5.1

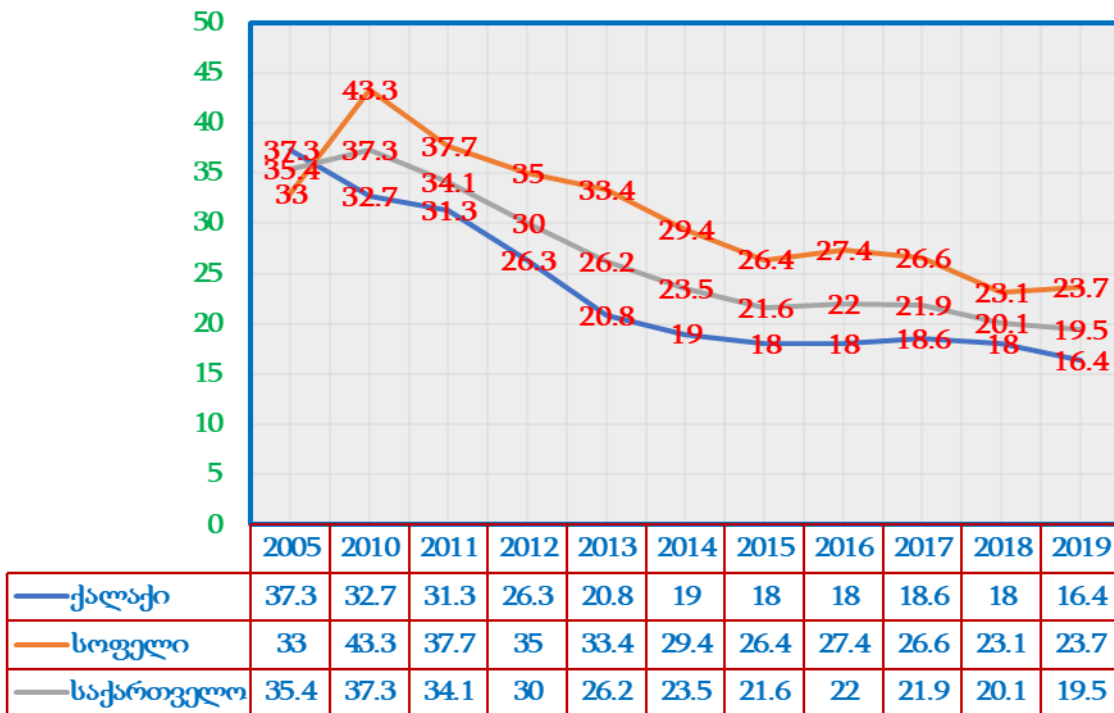
სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი (აბსოლუტური სიღარიბე) 2004-2019 წლებში საქართველოში (პროცენტებში)⁵

წელი	ქალაქი	სოფელი	ასაკობრივი ჯგუფი			სქესი		საქართველო
			0 – 17	18 – 64	65 +	ქალი	მამაკაცი	
2005	37,3	33,0	38,9	34,9	32,7	35,6	35,3	35,4
2006	39,5	33,5	40,7	36,3	34,0	37,1	36,7	36,9
2007	37,6	40,3	42,7	38,2	36,0	38,9	38,7	38,8
2008	32,0	38,7	39,1	34,5	31,0	35,0	34,9	34,9
2009	33,0	37,5	38,7	35,0	29,5	34,6	35,2	34,9
2010	32,7	43,3	41,5	37,3	31,8	36,8	37,9	37,3
2011	31,3	37,7	37,7	34,2	28,6	34,0	34,3	34,1
2012	26,3	35,0	34,7	29,8	24,1	30,0	30,1	30,0
2013	20,8	33,4	29,9	26,5	19,6	25,8	26,7	26,2
2014	19,0	29,4	28,3	23,3	17,6	23,3	23,7	23,5
2015	18,0	26,4	24,2	22,0	16,4	21,3	22,0	21,6
2016	18,0	27,4	26,4	21,9	16,1	21,2	22,9	22,0
2017	18,6	26,6	26,0	21,7	16,5	21,6	22,4	21,9
2018	18,0	23,1	25,5	19,5	14,4	20,2	20,0	20,1
2019	16,4	23,7	24,4	19,2	13,8	19,4	19,6	19,5

⁴ Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «European Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, vienna 2016. p. 63-68. ISSN 2414-2344. POVERTY AND THE ECONOMIC DEVELOPMENT FACTORS IN GEORGIA | Murman Tsartsidze | 1 updates | Research Project (researchgate.net).

⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

აბსოლუტური სიღარიბე საქართველოში 2005-2019 წლებში
(პროცენტებში)

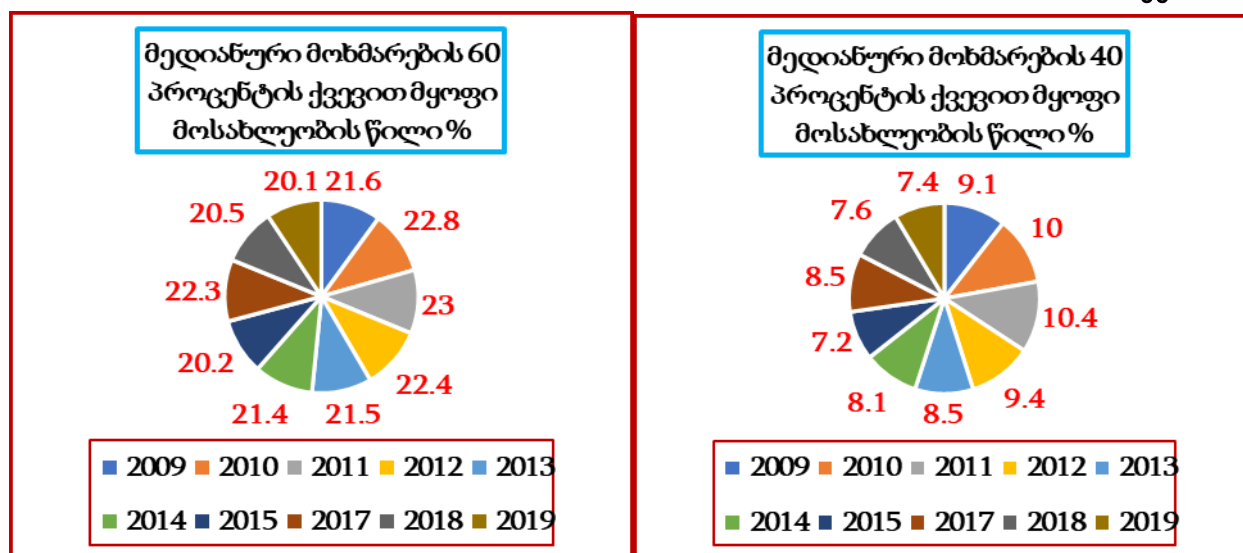

რაც შეეხება ფარდობითი სიღარიბის მაჩვენებლებს, საანალიზო პერიოდში მათი ცვლილებაც საკმაოდ არაერთგვაროვანია. კერძოდ, თუ მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი 2009-2011 წლებში ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა, 2012 წლიდან დაწყებული, 2015 წლის ჩათვლით, მისი დონე უმჯობესდება, ხოლო 2016-2018 წლებში კვლავ ზრდის ტენდენცია შეინიშნება. 2019 წელს კი მისმა დონემ ქვეყნის მასშტაბით 20.1% შეადგინა. ფარდობითი სიღარიბის მაჩვენებელი გაცილებით მაღალია სასოფლო დასახლებებში, ქალაქთან შედარებით. კერძოდ, თუ 2009 წელს აღნიშნული სხვაობა 5.2%-ს შეადგენდა, 2019 წლისათვის იგი 9.3%-მდე გაიზარდა. მედიანური მოხმარების 60%-ის მიხედვით ფარდობითი სიღარიბის მაჩვენებლის მაქსიმალური მნიშვნელობა საანალიზო პერიოდში, სოფლად-29.6%, 2017 წელს დაფიქსირდა. ქალაქად მისი მაქსიმალური სიდიდე - 19.4%, 2010 წელს იყო. თითქმის ანალოგიური დინამიკა შეინიშნება ფარდობითი სიღარიბის მეორე მაჩვენებლის - მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილის მიხედვით. 2009-2019 წლებში მისი მინიმალური სიდიდე 7.2%, 2015 წელს, ხოლო მაქსიმალური სიდიდე - 10.4%, 2011 წელს დაფიქსირდა. 2019 წელს ქვეყნის მოსახლეობის 7.4% მედიანური მოხმარების 40%-ზე დაბლა ცხოვრობდა (იხ. ცხრილი 5.2 და სქემა 5.2). აღნიშნული მაჩვენებლის მიხედვით, სიღარიბის დონე საშუალოდ 4.5%-ით მაღალია სოფლის დასახლებებში, ქალაქთან შედარებით. მისი მაქსიმალური მნიშვნელობა სოფლის დასახლებაში 10.4%, ხოლო ქალაქის მიხედვით 8.1% 2011 წელს დაფიქსირდა.

ფარდობითი სიღარიბის მაჩვენებლები 2009-2019 წლებში საქართველოში (%)

დასახელება	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019
მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი										
ქალაქი	19.4	19,2	19,3	18,1	16,1	15,9	15,4	17,0	17,2	16.2
სოფელი	24.6	27,4	27,7	28,1	28,7	28,6	26,8	29,6	25,4	25.5
საქართველო	21.6	22,8	23,0	22,4	21,5	21,4	20,2	22,3	20,5	20.1
მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი										
ქალაქი	7.8	8,3	8,1	7,2	6,2	5,6	4,8	6,5	6,6	6.0
სოფელი	10.7	12,3	13,3	12,4	11,5	11,5	10,4	11,3	9,1	9.4
საქართველო	9.1	10,0	10,4	9,4	8,5	8,1	7,2	8,5	7,6	7.4

სქემა 5.2

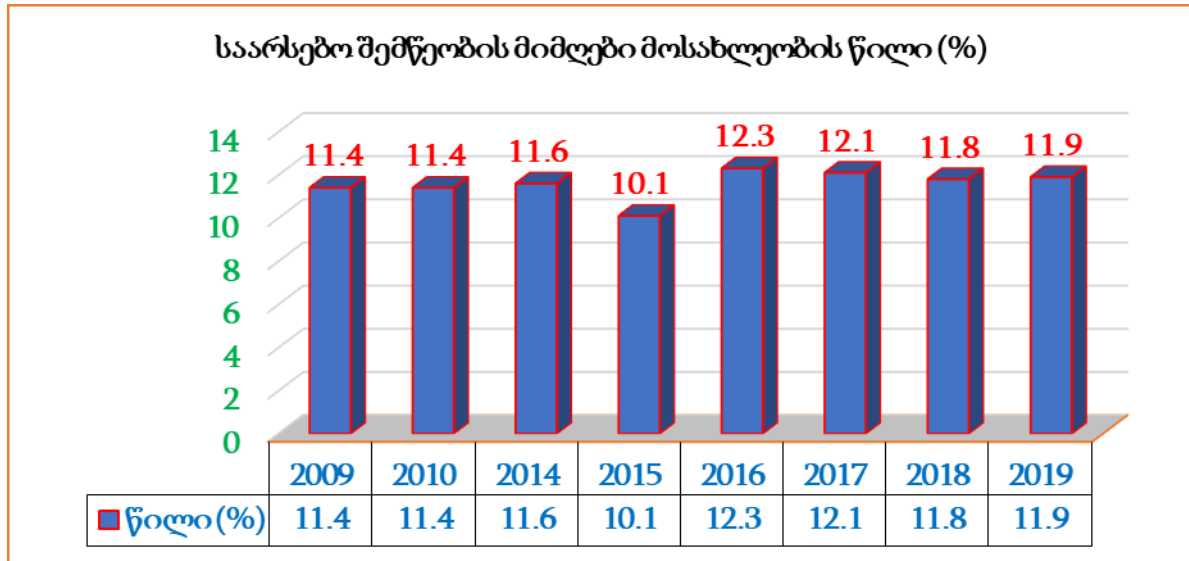
რაც შეეხება რეგისტრირებულ სიღარიბეს, ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმებისა და ეკონომიკური განვითარების მიმართულებით განხორციელებული პოზიტიური ცვლილებების ფონზე, მაინც საკმაოდ მაღალია და, სამწუხაროდ, მისი მკვეთრი შემცირება არ შეინიშნება. კერძოდ, 2019 წელს მისი სიდიდე წინა წელთან შედარებით 0.1%-ით გაიზარდა და 441 448 კაცი შეადგინა. ანუ, მიმდინარე პერიოდში საქართველოს მოსახლეობის 11.9% საარსებო შემწეობას იღებდა და, შესაბამისად, მოსახლეობის ღარიბ ფენას მიეკუთვნებოდა (იხ. ცხრილი 5.3 და სქემა 5.3).

⁶ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

**საარსებო შემწეობის მიმღები მოსახლეობის რიცხოვნობა (რეგისტრირებული
სიღარიბე) საქართველოში 2009-2019 წლებში**

დასახელება	2009	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
საარსებო შემწეობის მიმღები მოსახლეობა (ათასი კაცი)	436.3	430.6	432.5	376.8	459.3	450.4	438.5	441.4
წილი საშუალო წლიურ მოსახლეობაში (%)	11.4%	11.4%	11.6%	10.1%	12.3%	12.1%	11.8%	11.9%

სქემა 5.3

სიღარიბის დონის მაჩვენებლების დინამიკის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ შესამჩნევია მისი შემცირების, ანუ გარკვეული დონით გაუმჯობესების ტენდენცია, გარდა რეგისტრირებული სიღარიბის მაჩვენებლისა, რომლის სიდიდე 2019 წელს, 2009 წელთან შედარებით, 0.5%-ით გაიზარდა (იხ. ცხრილი 5.4 და სქემა 5.4).

განალიზებული სიღარიბის მაჩვენებლების საფუძველი არის სიღარიბის ზღვარი, რომელიც ფაქტობრივად შეესაბამება კეთილდღეობის მინიმალურ სტანდარტს და იგი საქართველოში წარმოდგენილია სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ საკანონმდებლო წესით განსაზღვრული საარსებო მინიმუმის სახით, რომელიც 2004 წლიდან სისტემატურად იანგარიშება თვეების მიხედვით და ქვეყნდება მის ოფიციალურ ვებგვერდზე.⁸ კერძოდ, საარსებო მინიმუმი დგინდება შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის, საშუალო მომხმარებლისა და ოჯახის ტიპის (ერთსულიანი, ორსულიანი, სამსულიანი, ხუთსულიანი, ექვსსულიანი და მეტი) მიხედვით. კანონის შესაბამისად, „საარსებო მინიმუმი არის ერთ მოსახლეზე სამომხმარებლო საქონლის ღირებულებითი გამოხატულება, რომელიც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე-

⁷ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge. სოციალური მომსახურების სააგენტო <http://ssa.gov.ge/>.

⁸ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge. ცხოვრების დონე. საარსებო მინიმუმი – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ([geostat.ge](http://www.geostat.ge)).

ნის შესაბამისად უზრუნველყოფს ადამიანის მინიმალური ფიზიოლოგიური და სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას“.⁹

საარსებო მინიმუმი არის მნიშვნელოვანი სოციალური ორიენტირი, რომელიც ბევრ ქვეყანაში, და მათ შორის საქართველოში, გამოიყენება მიზნობრივი სოციალური დაცვის პოლიტიკის გასატარებლად, კერძოდ: მოსახლეობის ცხოვრების დონის ცვლილებათა ასახვისათვის; მოსახლეობის ნაკლებუზრუნველყოფილი ნაწილის განსაზღვრისა და მიზნობრივი სოციალური პოლიტიკის გატარებისათვის; ხელფასების, პენსიების, სტიპენდიების, შემწეობებისა და სხვა სოციალური გასაცემლების მინიმალური ოდენობის განსაზღვრისათვის; სოციალური პროგრამების შესამუშავებლად და სხვა. კანონში შეტანილი შესაბამისი ცვლილებების გათვალისწინებით, საქართველოში „სამომხმარებლო ფასების და ინფლაციის სტაბილიზაციის პირობებში მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესების შესაბამისად მოხდება შრომის ანაზღაურების მინიმალური ოდენობის ეტაპობრივი მიახლოება საარსებო მინიმუმთან“.¹⁰

ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების მიზნით გამოიყენება ნორმატიულ-სტატისტიკური მეთოდი (იხ. სქემა 5.5).

ცხრილი 5.4

სიღარიბის დონის ძირითადი მაჩვენებლები საქართველოში 2009 და 2019 წლების მდგომარეობით (პროცენტებში)¹¹

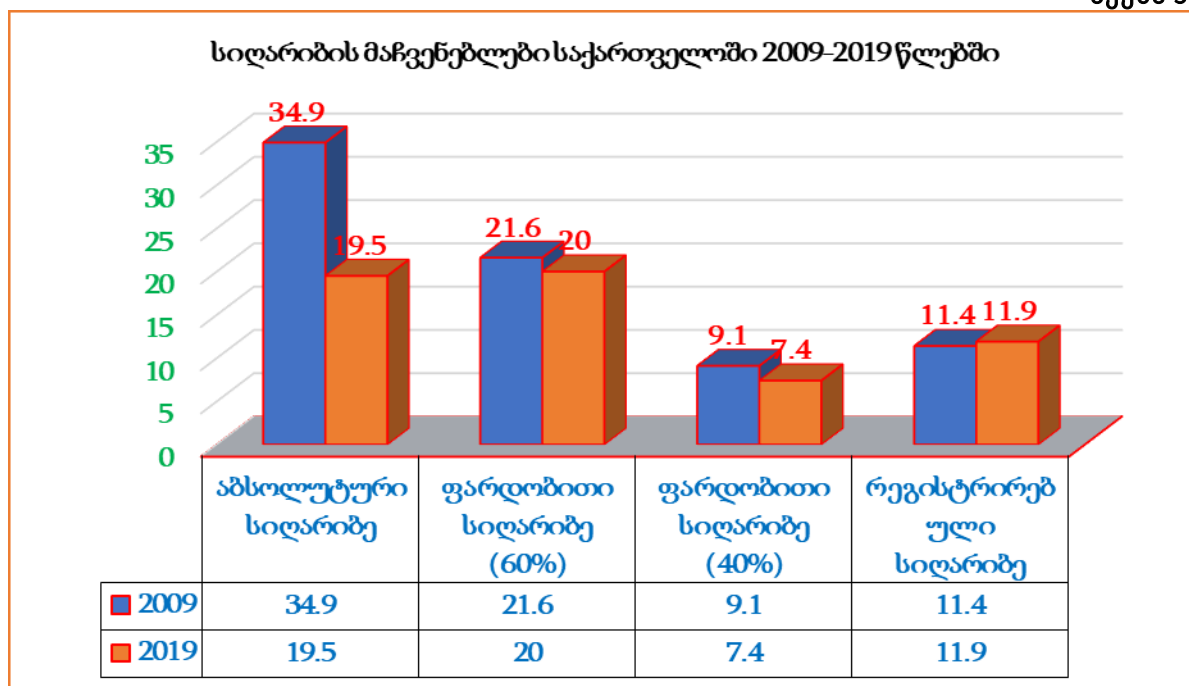
მაჩვენებლები		წლები	
		2009	2019
სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი (აბსოლუტური სიღარიბე) პროცენტებში		34,9%	19,5%
ფარდობითი სიღარიბის მაჩვენებლები პროცენტებში	მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი	21,6%	20,0%
	მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი	9,1%	7,4%
საარსებო შემწეობის მიმღები მოსახლეობის რიცხოვნობა (რეგისტრირებული სიღარიბე)	საარსებო შემწეობის მიმღები მოსახლეობა (ათასი კაცი)	436,3	441,4
	წილი საშუალო წლიურ მოსახლეობაში (%)	11,4%	11,9%

⁹ საქართველოს კანონი N649, „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“, თბილისი, 1997 წლის 17 აპრილი. <https://www.matsne.gov.ge/document/view/29824?publication=7>.

¹⁰ საქართველოს კანონი N2292, „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, თბილისი, 2009 წლის 11 დეკემბერი. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/90952?publication=0>.

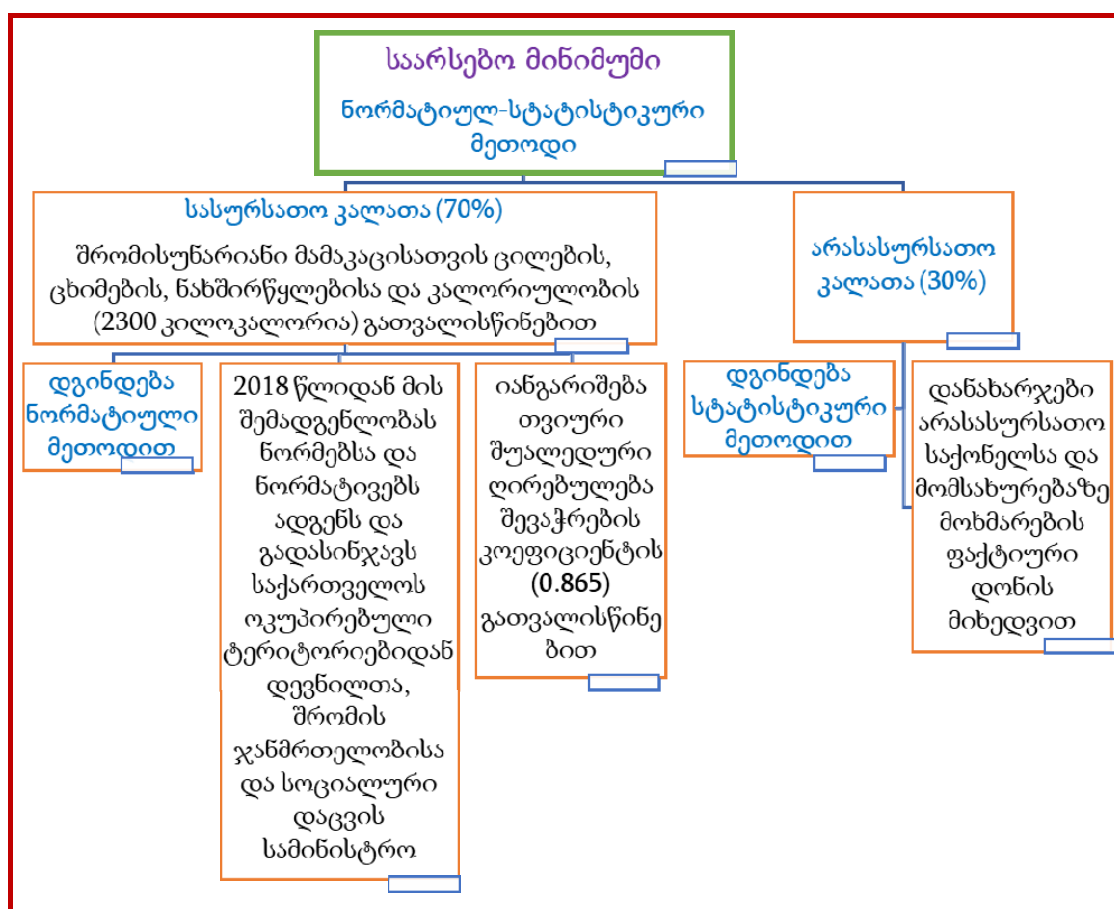
¹¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge; სოციალური მომსახურების სააგენტო <http://ssa.gov.ge/>.

სქემა 5.4

სქემა 5.5

საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების მეთოდოლოგია საქართველოში

მათგან ნორმატიული მეთოდი გამოიყენება სასურსათო კალათის ფორმირებისათვის, კვების პროდუქტების მოხმარების მინიმალური ნორმების საფუძველზე, ხოლო სტატისტიკური მეთოდი გამოიყენება არასასურსათო საქონელსა და მომსახურებაზე დანახარჯების გასაანგარიშებლად, მოხმარების ფაქტობრივი დონის შესაბამისად. საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების პროცესში გამოიყენება საშუალო ფასები მიმდინარე შესყიდვების მიხედვით და მისი ფორმირების საფუძველია შრომისუნარიანი მოსახლეობის სასურსათო კალათა. ამ უკანასკნელის შემადგენლობას, ნორმებსა და ნორმატივებს ადგენს და, აუცილებლობის შემთხვევაში, გადასინჯავს საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო,¹² შესაბამისი ნორმატიული-საკანონმდებლო აქტის რეგულირების საფუძველზე.¹³ კერძოდ, მინიმალური სასურსათო კალათის რეკომენდებული შემადგენლობა შრომისუნარიანი მამაკაცისათვის, ნორმალური სიცოცხლისა და შრომისუნარიანობისთვის ფიზიოლოგიურად აუცილებელი საკვების რაოდენობის, მისი შემადგენელი ელემენტების და კალორიულობის მინიმალურ ოდენობის გათვალისწინებით, განსაზღვრულია 40 დასახელების პროდუქტით და ითვალისწინებს, საბოლოო ჯამში, 2300 კილოკალორიის ოდენობით ენერგოდანახარჯებს. საარსებო მინიმუმის დონის მაჩვენებელმა ღირებულებით გამოხატულებაში საქართველოში 2020 წლის დეკემბრის თვეში შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცისათვის 192.5 ლარი შეადგინა, საშუალო მომხმარებლისათვის – 170.5 ლარი, ხოლო საშუალო ოჯახისათვის – 328.5 ლარი. 2010 წელთან შედარებით, ანუ ბოლო 10 წლის განმავლობაში მისი სიდიდე საშუალო მომხმარებლისათვის გაზრდილია 28.7%-ით, ხოლო საშუალო ოჯახის საარსებო მინიმუმის ზრდამ საშუალოდ 21.7% შეადგინა (იხ. ცხრილი 5.5 და სქემა 5.6).

საარსებო მინიმუმის, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალური კატეგორიისა და ორიენტირის, შესახებ უფრო ფართო და შინაარსიანი განმარტებაა წარმოდგენილი სხვადასხვა სამეცნიერო ნაშრომსა თუ სახელმძღვანელოში. კერძოდ, მასთან მიმართებაში არსებობს სხვადასხვა მიდგომა. მაგალითად, ერთ-ერთი განმარტების მიხედვით: „საარსებო მინიმუმი წარმოადგენს ადამიანის ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და სიცოცხლისუნარიანობის უზრუნველყოფისათვის აუცილებელი კალორიების შემცველი კვების პროდუქტების ნატურალურ ნაკრებს, აგრეთვე დანახარჯებს არასასურსათო საქონელსა და მომსახურებაზე, გადასახადებსა და სავალდებულო გადასახდელებზე. საარსებო მინიმუმი დიფერენცირებულია ქვეყნების განვითარების დონისა და მოსახლეობის სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფების მიხედვით“.¹⁴ მოტანილი განმარტება უფრო ტევადია, სრულია და მის მიხედვით მკაფიოდაა გამოკვეთილი, რომ საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების საფუძველია არა მარტო კვების პროდუქტები, არამედ სხვა მნიშვნელოვანი სამომხმარებლო ფასეულობები, სავალდებულო გადასახდელები და სხვა.

¹² საქართველოს კანონი N3070 „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“, საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე. ქუთაისი, 2018 წლის 5 ივლისი. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4247328?publication=0>.

¹³ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება N111/6 „საკვებ ნივთიერებებსა და ენერგიაზე ორგანიზმის ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებებისა და საარსებო მინიმუმის განსაზღვრისათვის საჭირო სასურსათო კალათის შემადგენლობის ნორმებისა და ნორმატივების დამტკიცების შესახებ“, 2003 წლის 8 მაისი. <https://www.matsne.gov.ge/-ka/document/view/55534>;

¹⁴ შრომის ეკონომიკა. ავტორთა კოლექტივი. სახელმძღვანელო. გვ. 109. [shrom ekon.pdf \(tsu.ge\)](http://shrom ekon.pdf (tsu.ge)).

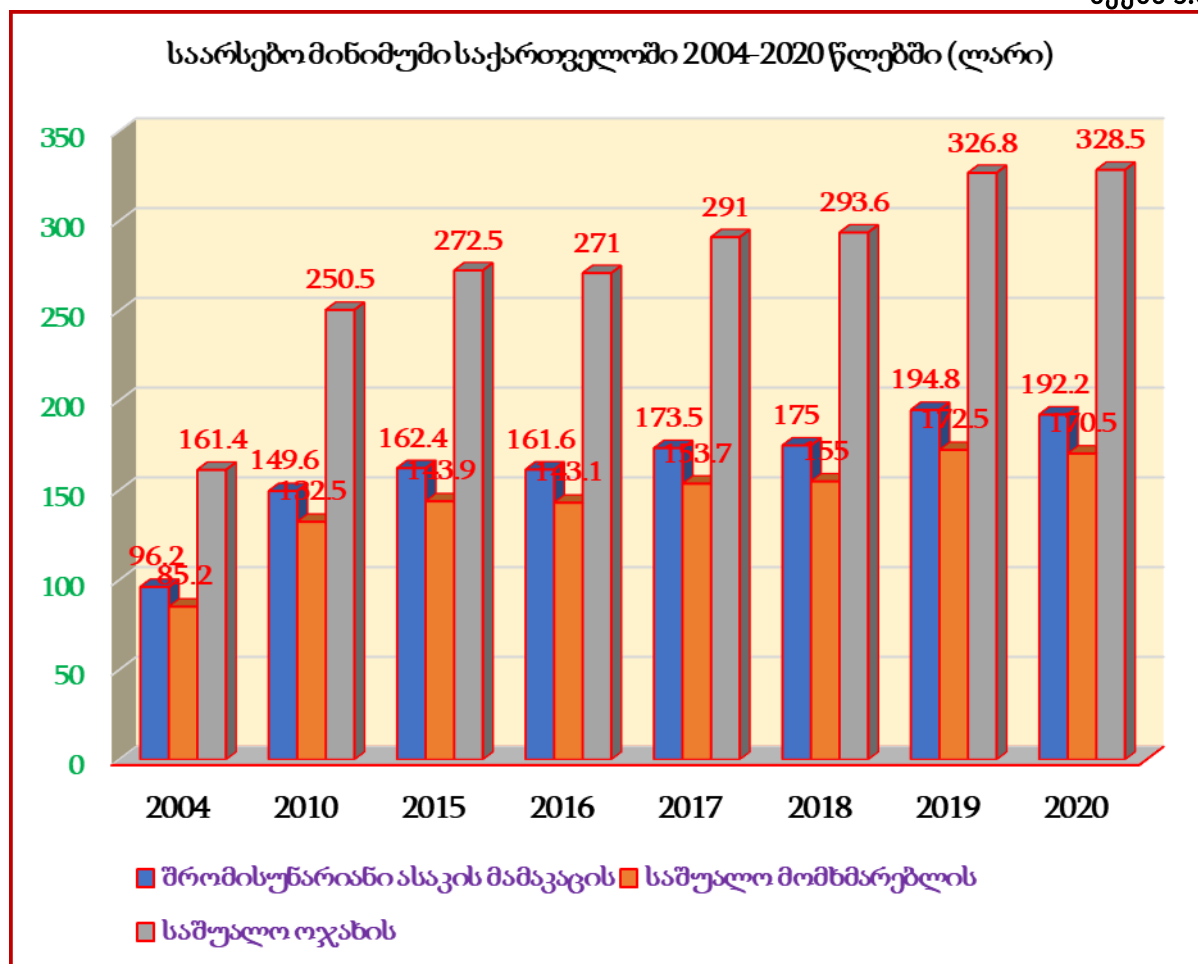
ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ ცხრილი N5.5-ის მიხედვით ოფიციალურ დონეზე გაანგარიშებული საარსებო მინიმუმის სიდიდე, დღევანდელი

ცხრილი 5.5

საარსებო მინიმუმი საქართველოში 2004-2020 წლებში (ლარი)¹⁵

წლები	შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმი	საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმი	საშუალო ოჯახის საარსებო მინიმუმი
2004	96.2	85.2	161.4
2010	149.6	132.5	250.9
2015	162.4	143.9	272.5
2016	161.6	143.1	271.0
2017	173.5	153.7	291.0
2018	175.0	155.0	293.6
2019	194.8	172.5	326.8
2020	192.5	170.5	320.5

სქემა 5.6

¹⁵ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე. www.geostat.ge. ცხოვრების დონე, საარსებო მინიმუმი - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

ეკონომიკური ვითარების, ცხოვრების დონის, არსებული ფასებისა და ინფლაციის პირობებში ვერანაირად ვერ ასახავს მის რეალურ დონეს და იგი ამ უკანასკნელთან შედარებით ძალზე დაბალია. უფრო მეტიც, მისი გაანგარიშების არსებული მეთოდი მთელი რიგი ხარვეზებით ხასიათდება. ძნელია არ დაეთანხმო დასკვნას, რომ „ამჟამად საქართველოში მოქმედი საარსებო მინიმუმი არარეალურია - იგი ქმნის მცდარ სურათს მოსახლეობის მიერ მოხმარებული სურსათის საკმარისობაზე, ილუზიას, რომ მისი საკვები რაციონი, რომელიც სრულიად აცდენილია რეალურ ფიზიოლოგიურ ნორმებს, ნორმალურია. შედეგად, მათზე ორიენტირება მოსახლეობის სხვადასხვა მძიმე დაავადების მსხვერპლად გახდომის რისკს ზრდის“¹⁶ (არჩვაძე, კოლუაშვილი, 2020). გარდა აღნიშნულისა შემცირებულია, დადაბლებულია სასურსათო კალათის რეალური ღირებულება, სადაც განსაზღვრულ როლს მექანიკურად გამოყენებული ე. წ. „შევაჭრების კოეფიციენტიც“ ასრულებს. რაც შეეხება საკვების რაოდენობას, მის შემადგენლობასა და კალორიულობის ოდენობას იგი საკმაოდ დაბალია რეალურ ფიზიოლოგიურ ნორმებთან შედარებით. მაგალითად საკვები რაციონი გათვლილია 40 დასახელების პროდუქტზე და 2300-კილოკალორიაზე, მაშინ როცა ეს უკანასკნელი არ უნდა იყოს 2500 კილოკალორიაზე ნაკლები.

კანონის შესაბამისად საარსებო მინიმუმი საფუძვლად ედება სახელმწიფოს მიერ მიზნობრივი სოციალური პოლიტიკის გატარებას და მისი გამოყენება გათვალისწინებულია ხელფასების, პენსიების, სტიპენდიების, შემწეობებისა და სხვა სოციალური გასაცემლების მინიმალური ოდენობის განსაზღვრისათვის ასევე სოციალური პროგრამების, ეროვნული მეურნეობის განვითარების ისეთი მოდელის შესამუშავებლად, რომელიც უზრუნველყოფს მოქალაქეთა მოხმარების ნორმების ეტაპობრივ მიახლოებას საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამის ნორმებთან. მიუხედავად იმისა, რომ კანონის მიღებიდან 24 წელი გავიდა და მასში სხადასხვა პერიოდში მნიშვნელოვანი ცვლილებები იქნა შეტანილი, აღნიშნული პრინციპების რეალიზაცია დღემდე ვერ განხორციელდა, კერძოდ ძალზე სუსტია, ან შეიძლება ითქვას მთლიანად დაკარგულია კავშირი საარსებო მინიმუმსა და ძირითად სოციალურ მაჩვენებლებს შორის (მინიმალური ხელფასი, პენსია, სტიპენდია, სხვადასხვა სახის შემწეობა, სიღარიბის მაჩვენებლები და სხვა). ასევე ვერ მოხერხდა მოხმარების ნორმების საერთაშორისო სტანდარტებთან ეტაპობრივ მიახლოება. დღემდე არ შეცვლილა საარსებო მინიმუმის საერთო ღირებულებაში თანაფარდობა კვების პროდუქტებსა და არასასურსათო საქონელს შორის. როგორც სქემა N1-დან ჩანს ამჟამად იგი 70%/30%-ეა (სასურსათო კალათა-70%, ხოლო არასასურსათო კალათა-30%). ამიტომ, მიმდინარე პერიოდში აუცილებელია საფუძვლიანად გადაისინჯოს და პრინციპულად შეიცვალოს ქვეყანაში დღემდე მოქმედი საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების მეთოდოლოგია. უფრო მეტიც, ქვეყნისათვის საციცოცხლოდ აუცილებელია მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტისა და მინიმალური ხელფასის განსაზღვრის მეთოდის შემუშავება და მასთან დაკავშირებით შესაბამისი ნორმატიული საკანონმდებლო აქტების შემუშავება. ვთვლით,

¹⁶ არჩვაძე ი. კოლუაშვილი პ. საარსებო მინიმუმი საქართველოში და მისი ოპტიმალური დონის განსაზღვრის აუცილებლობა. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N1, 2020 წელი. Economics and Business (tsu.ge);

რომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს შრომის ანაზღაურებისა და მინიმალური ხელფასის შესახებ კანონების მიღებას. აღნიშნულ პრობლემებთან დაკავშირებით ჩვენ მიერ წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა შესაბამისი კვლევა, რომელსაც არაერთი სამეცნიერო ნაშრომი მიეძღვნა. შესაბამისად, შემუშავდა მნიშვნელოვანი წინადადებები და რეკომენდაციები, რომლის მთავარი მიზანი იყო, მოსახლეობის სოციალური დაცვისა და შრომითი ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით, საარსებო მინიმუმის, მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტისა და მინიმალური ხელფასის გაანგარიშებასთან დაკავშირებით მეთოდოლოგიური საფუძვლების სრულყოფა¹⁷. მიგვაჩნია, რომ საარსებო მინიმუმის გაანგარიშება უნდა მოხდეს რეალურად განსაზღვრული სამომხმარებლო კალათის საფუძველზე, სადაც ასახული იქნება კვების პროდუქტების, არასასურსათო საქონლისა და მომსახურების მინიმალურად აუცილებელი ნაკრები, რომელიც საჭიროა ადამიანის ჯანმრთელობის შესანარჩუნებლად და მისი სიცოცხლის უზრუნველსაყოფად. მასში აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ აგრეთვე სავალდებულო გადასახადები და მოსაკრებლები, რომლის გარეშეც დღეს ადამიანის არსებობა წარმოუდგენელია. სხვადასხვა ქვეყნის გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ საარსებო მინიმუმის სრულყოფილი გაანგარიშება ხდება სამომხმარებლო ფასეულობათა ცალკეული ჯგუფის დასაბუთებული ნორმების დამუშავების საფუძველზე, რაც, თავის მხრივ, ხორციელდება სპეციალური გამოკვლევებისა და ამ პროცესში სპეციალისტთა ფართო ჯგუფების ჩართულობის საფუძველზე. მაგალითად, სხვადასხვა პერიოდში ცალკეული ქვეყნების მიხედვით მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის სტრუქტურა შემდეგნაირად იცვლებოდა: 1994 წელს შვედეთში პირადი მოხმარება მთლიანად უდრიდა 634.0 მლრდ კრონს. აქედან 64.0% დაიხარჯა ყველაზე საჭირო საქონელზე, მათ შორის კვების პროდუქტებზე – 23.0%, ტანსაცმელზე და ფეხსაცმელზე – 7.0%, ავეჯსა და სახლის მოწყობაზე – 7.0%, ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაზე – 17.0%, საცხოვრებელსა და ენერგიაზე ხარჯების ხვედრითი წონა შეადგენს 25.0%-ს, დასვენებაზე, გართობასა და განათლებაზე – 10.0%, სამედიცინო მომსახურებაზე – 1,6%. მაშასადამე, მთლიან ხარჯებში კვების პროდუქტების ხვედრითი წილი შეადგენს 23.0%-ს. აშშ-ის მოსახლეობის საერთო შემოსავალში საშუალოდ სურსათზე დანახარჯების ხვედრითი წონა შეადგენს 18.0-დან 20.0%-ს, რაც თვეში მოსახლეობის ერთ სულზე 1300-1500 დოლარია. საშუალოზე დაბალი შემოსავლის (1500 დოლარი და ნაკლები) მქონე მოსახლეობის (მთელი მოსახლეობის 13.0-15.0%)

¹⁷ **ცარციძე მ.** შრომის ანაზღაურება. ლექციების კურსი (რიდერი). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი. 2020 წელი.

ცარციძე მ. სამუშაო ძალის კვლავწარმოება და შრომის ანაზღაურება ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირების პროცესში. მონოგრაფია, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1999 წელი. <http://www.nplg.gov.ge/ec/ka/cart/search.html?cmd=search&pft=biblio&q=700>.

ცარციძე მ. ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომების კრებული, ტომი 12, თბილისი 2015. გვ.98-126. **ISSN 2233-3207.**

ცარციძე მ. შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომების კრებული, ტომი 10, გამომცემლობა „სიახლე“, თბილისი 2012. გვ.266-292. **ISSN 2233-3207.**

ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს შრომისა და წარმოების ორგანიზაციის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამეცნიერო-კვლევითი შრომები, თბილისი, 2000 წელი.

სურსათზე დანახარჯები შეადგენს 80.0-85.0%-ს, საშუალო შემოსავლის (5000 დოლარამდე) მქონეთათვის (მოსახლეობის 23.0-25.0%) – 55.0-60.0%-ს, საშუალოზე მაღალი შემოსავლის (15000 დოლარამდე) მქონეთათვის (მოსახლეობის 25.0-27.0%) – 20.0-25.0%-ს, ხოლო მდიდრებისათვის, რომლებსაც აქვთ 15000 დოლარზე მეტი შემოსავალი (მოსახლეობის 33.0-39.0%) – 6.0-8.0%-ს. საფრანგეთში მოსახლეობის ერთ სულზე სურსათზე იხარჯება საშუალოდ 3.0-3.8% ათასი ფრანკი. ეს მიახლოებით შეადგენს შემოსავლის 18.0-20.0%-ს. იტალიაში მოსახლეობის მთლიან შემოსავლებში დანახარჯები სურსათზე შეადგენს 18.3-19.7%-ს, იაპონიაში – 23.0-25.0%-ს, ჩინეთში – 19.3-20.9%-ს.¹⁸ აშშ-ში სამომხმარებლო კალათა მუშავდება ე. წ. გელლერის ბიუჯეტის სქემის მიხედვით. მასში ჩაირთვება ის საქონელი და მომსახურება, რომელიც საზოგადოების თვალსაზრისით აუცილებელია ნორმალური ცხოვრებისათვის. გელლერის ბიუჯეტის სტრუქტურის მიხედვით, კვების პროდუქტები არ უნდა აღემატებოდეს „კალათის“ ღირებულების 30.0%-ს, არასასურსათო საქონელი 47.0%-ს (მათ შორის ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი – 20.0%; ავეჯი და კულტსაქონელი 18.0%; სხვა ფასეულობები – 9.0%), დანარჩენი საქონელი და მომსახურება 23.0%-ს. გერმანიაში სამომხმარებლო კალათაში ყველაზე მნიშვნელოვანი კატეგორიებია საცხოვრებელი ბინა, წყალი, ელექტროენერგია, გაზი და სანავის სხვადასხვა სახეები (მთლანი ღირებულების 32.0%), ტრანსპორტი (13.0%), დასვენება, გართობა და კულტურა (11.0%), კვების პროდუქტები და უალკოჰოლო სასმელები (10.0%). კალათაში ასევე შედის სხვადასხვა საქონელი და მომსახურება (7.0%), ავეჯი, საყოფაცხოვრებო ტექნიკა (5.0%), რესტორნების მომსახურება (5.0%), ჯანდაცვა (5.0%) და ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი (5.0%). დარჩენილი 7.0% არის განკუთვნილი ალკოჰოლურ სასმელებსა და თამბაქოს ნაწარმზე, კავშირგაბმულობასა და განათლებაზე. სამომხმარებლო კალათის სტრუქტურაში აშშ-ი კვების პროდუქტებსა და უალკოჰოლო სასმელებზე მოდის 20.6%, ხოლო დიდ ბრიტანეთში 11.5%.¹⁹

ბოლო პერიოდში შეიცვალა მინიმალური სამომხმარებლო კალათის სტრუქტურა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებშიც. მაგალითად, რუსეთში მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი შედგენილია 200-ზე მეტი დასახელების საქონლისა და მომსახურებისაგან, მათ შორის 80 სახეობის კვების პროდუქტებისაგან. ამ უკანასკნელის ხვედრითი წილი მთლიან ბიუჯეტში 45.1%-ია,²⁰ ბელორუსში კი მისი წილი შესაბამისად 49.4%-ს შეადგენს. უკრაინის სახელმწიფო სტატისტიკის სამსახურის მონაცემებით კი აღნიშნული მაჩვენებელი 57.5%-ია. 2021 წელს უკრაინელები თავიანთი ფულის უმეტეს ნაწილს საკვებზე, გამაგრებულ სასმელებზე და კომუნალურ გადასახადებზე ხარჯავდნენ. გაეროს სტანდარტების მიხედვით, ქვეყანა, სადაც საკვების ხარჯები შეადგენს მთლიანი შემოსავლის 50-60%-ს, ითვლება დაბალ ცხოვრების დონის მქონე ქვეყნად (იხ. ცხრილი 5.6, სქემა 5.7).

¹⁸ **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** სამუშაო ძალის ბაზარი და ხელფასის ორგანიზაციის მექანიზმი, გამომცემლობა „ნიკე“, თბილისი, 1996 წ., გვ-106.

¹⁹ **Яблокова Ю.С. Курьянова Д.А.** Потребительская корзина разных стран. Потребительская корзина разных стран (scienceforum.ru).

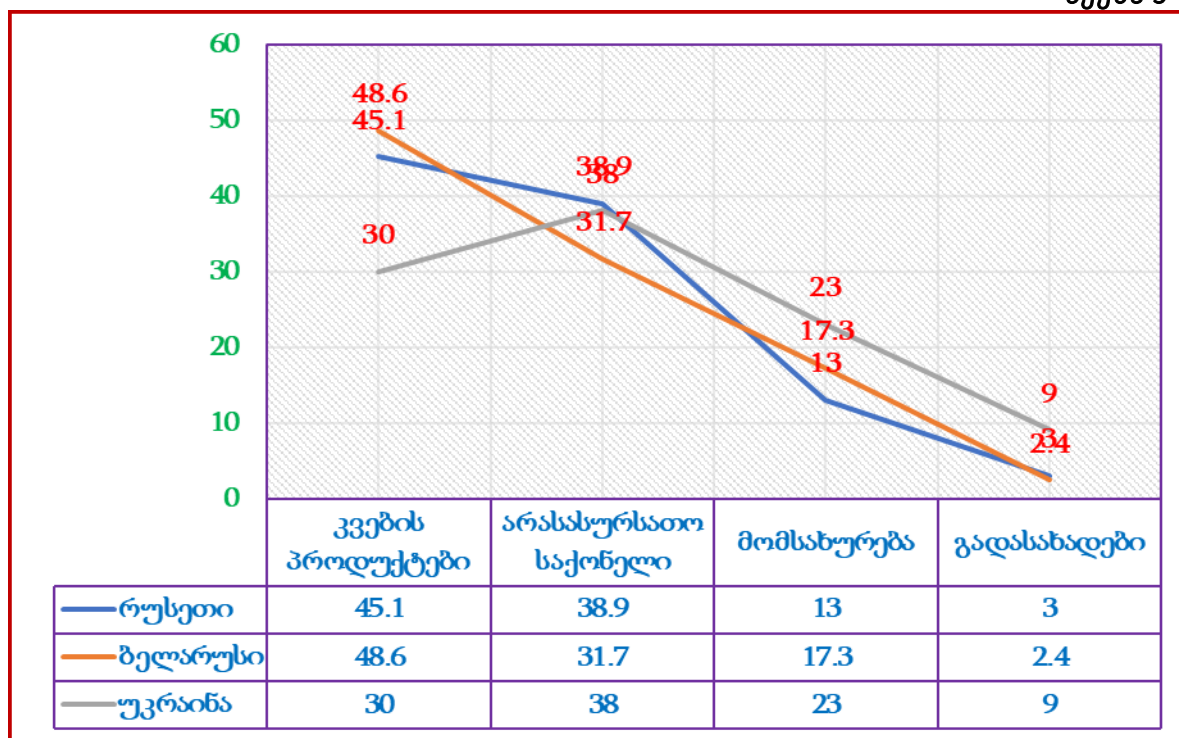
²⁰ Структура минимального потребительского бюджета. www.bibliotekar.ru/economika-8-2/116.htm.

ცხრილი 5.6

მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის შემადგელობა და სტრუქტურა რუსეთში, უკრაინასა და ბელარუსიაში²¹

N	საქონლის, მომსახურების დასახელება	რუსეთი ²²	ბელარუსი ²³	უკრაინა ²⁴
1	კვების პროდუქტები	45.1%	49.4%	57.5%
2	არასასურსათო საქონელი	38.9%	31.2%	27.5%
3	მომსახურება	13.3%	17.1%	12.9%
4	გადასახადები და შენატანები	2.7%	2.3%	2.1%
	სულ	100%	100%	100%

სქემა 5-7

²¹ ცხრილი და სქემა შედგენილი ავტორის მიერ სხვადასხვა ელექტრონული რესურსების გამოყენებით: (rambler.ru); (<https://www.google.com/search?source=univ&tbm=isch&q=%>); (myfin.by); (<https://myfin.by/wiki/term/minimalnyj-potrebitelskij-byudzheta>); (ukraina.ru).

²² Структура минимального потребительского бюджета в России. Минимальный потребительский бюджет в России на 2020 год. Рамблер/картинки (rambler.ru); Структура минимального потребительского бюджета в России. <https://www.google.com/search?source=univ&tbm=isch&q=%>.

²³ Размер минимального потребительского бюджета в 2020 году. Минимальный потребительский бюджет в Беларуси на 2021. Содержание МПБ по статьям расходов, группы населения и виды семей (myfin.by); структуру расходов минимального потребительского бюджета На типового члена семьи. <https://tat-center.ru/news/v-tatarstane-raskryli-strukturu-rashodov-minimalnogo-potrebitelskogo-byudzheta/>.

²⁴ Структура потребительского бюджета. Структура минимального потребительского бюджета в Украине 2020. Рамблер/картинки (rambler.ru).

აღნიშნული მონაცემების ფონზე სამწუხაროა, რომ საქართველოში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საარსებო მინიმუმის საერთო ღირებულებაში კვების პროდუქტების წილი ჯერ კიდევ 70%-ის დონეზე რჩება, რაც ყოვლად დაუშვებელია. სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე ფაქტობრივი ხარჯების წილის დასადგენად საინტერესოა განვიხილოთ შინამეურნეობების ხარჯების სტრუქტურა დეკლარირებული მონაცემების მიხედვით (იხ. ცხრილი 5.7).

ცხრილი 5.7

შინამეურნეობების საშუალოთვიური ხარჯების განაწილება ერთ სულზე ქალაქისა და სოფლის მიხედვით (ლარი)

დასახელება	2010		2015		2019	
	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი
1. სამომხმარებლო ხარჯები, სულ (2+3)	162.9	124.5	233.0	173.2	264.8	213.8
2.სამომხმარებლო ფულადი ხარჯები	155.5	87.0	225.7	135.0	257.5	176.0
სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე	55.3	37.7	77.5	54.4	93.3	72.2
ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე	6.0	3.5	9.7	5.7	11.2	6.7
საოჯახო მოხმარების საქონელზე	5.6	3.6	10.9	6.9	8.8	6.8
ჯანმრთელობის დაცვაზე	21.5	11.9	24.8	20.0	26.8	25.9
საცხოვრებელ სახლზე, წყალზე, ელექტროენერგიაზე, გაზზე და სხვა	18.5	9.1	28.3	15.3	35.3	19.6
ტრანსპორტზე	14.8	8.5	26.5	13.6	30.9	21.2
განათლებაზე	7.9	2.0	9.7	1.6	9.2	2.0
სხვა სამომხმარებლო ხარჯები	26.0	10.8	38.4	17.6	42.1	21.4
3. არაფულადი ხარჯები	7.3	37.6	7.3	38.2	7.3	37.9
4. არასამომხმარებლო ფულადი ხარჯები	26.9	24.8	81.4	71.4	88.3	78.5
სასოფლო-სამ. ხარჯები	0.8	5.1	1.0	13.6	1.4	14.1
ტრანსფერტებზე	5.0	5.2	11.9	10.1	9.8	10.4
დაზოგვაზე ან გასესხებაზე,	14.6	8.6	60.2	38.8	69.8	43.4
ქონების შეძენაზე	6.5	5.9	8.3	8.8	7.4	10.6
5. ფულადი ხარჯები, სულ (2+4)	182.5	111.8	307.1	206.4	345.8	254.5
6. ხარჯები, სულ (3+5)	189.8	149.4	314.4	244.7	353.1	292.4

2019 წელს, საქართველოში, შინამეურნეობის ერთ წევრზე საშუალოთვიური ხარჯების საერთო მოცულობამ 243.5 ლარი შეადგინა, რაც 66.6%-ით მეტია 2010 წლის, ხოლო 17.3%-ით მეტი 2015 წლის დონესთან შედარებით. ხარჯების დონე საშუალოდ 23.0%-24.0%-ით მაღალია ქალაქში, სოფელთან შედარებით. სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების სტრუქტურაში მაღალია სურსათზე, სასმელზე და თამბაქოს ნაწარმზე დანახარჯების წილი. კერძოდ, 2019 წელს მისი წილი საერთო ფულად ხარჯებში 37.4%-ია, მათ შორის, ქალაქის მიხედვით 36.2%, ხოლო სოფელში 41.0%. ჯანდაცვის ხარჯების წილი 11.8%-ია, ხოლო არასასურსათო საქონელზე საშუალოდ – 23.0%. არასამომხმარებლო ფულადი ხარჯების წილი საერთო სამომხმარებლო ხარჯებში 34.6%-ია. მათ შორის დანაზოგებზე 24.1% მოდის.

როგორც ხარჯების სტრუქტურის ანალიზი გვიჩვენებს, საქართველოში მოხმარების საშუალო დონე ძალზე დაბალია როგორც მთლიანად შინამეურნეობის, ისე მისი ცალკეული წევრის მიხედვით. კერძოდ, იგი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება განვითარებული და პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მოსახლეობის მოხმარების დონეს საერთო მოცულობისა და შემადგენელი ელემენტების მიხედვით. აღნიშნული კიდევ ერთხელ მიანიშნებს სიღარიბის მაღალ დონეზე, სიღრმესა და სიმწვავეზე საქართველოში. ამიტომ, საბოლოოდ საქართველოში საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების პროცესში ჩვენს მიერ გათვალისწინებული იქნა საშუალო ვარიანტი. კერძოდ, კვების პროდუქტების წილი განისაზღვრა ჩვენს მიერ განხილული პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში (რუსეთი, ბელორუსი, უკრაინა) მიღწეული მაჩვენებლის საშუალო დონეზე 50.0%-ი. აღნიშნულის გათვალისწინებით, 2021 წლის დეკემბრის თვეში ჩვენ მიერ გაანგარიშებული იქნა შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის მინიმალური სამომხმარებლო კალათა, რომლის მინიმალური ღირებულება განისაზღვრა 550.0 ლარის დონეზე. შესაბამისად, საარსებო მინიმუმის დონე ქვეყანაში, მიმდინარე პერიოდში არ უნდა იყოს 550.0 ლარზე²⁵ ნაკლები (საშუალოდ 178.0 აშშ დოლარის ექვივალენტი). თუ შევადარებთ ყოფილი პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მიმდინარე პერიოდის ანალოგიურ მაჩვენებელს, საარსებო მინიმუმის აღნიშნული დონეს უახლოვდება რუსეთის ფედერაცია (158.0 აშშ დოლარი) და ტაჯიკეთი (147.0 აშშ დოლარი), ხოლო დანარჩენ ქვეყნებში იგი შედარებით დაბალია. განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით კი აღნიშნული მაჩვენებელი მინიმუმ 4-ჯერ (ესპანეთთან) და მაქსიმუმ 14-ჯერ დაბალია ლუქსემბურგთან შედარებით (იხ. ცხრილი 5.8).

რაც შეეხება განვითარებულ ქვეყნებს, აქ საარსებო მინიმუმის დონე გაცილებით მაღალია და 10 მოწინავე ქვეყნების მიხედვით მისი სიდიდე 645.0 ევროდან (ესპანეთი) 2000.0 (ლუქსემბურგი) ევრომდე მერყეობს. საფრანგეთსა და გერმანიაში კი მისი სიდიდე შესაბამისად – 1254.0 და 1240.0 ევროა. ფინეთსა და დიდ ბრიტანეთში კი, შესაბამისად, – 1170.0 და 1087.0 ევრო. ლოგიკურია, რომ აღნიშნული სახელმწიფოები ცხოვრების მაღალი დონის მქონე ქვეყნების კატეგორიას განეკუთვნებიან.

²⁵ გაანგარიშების მომენტში ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ლარის ოფიციალური კურსი დოლართან მიმართებაში 3.09 ლარს შეადგენდა.

საარსებო მინიმუმი მსოფლიოს განვითარებულ და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში 2020 წლის მდგომარეობით თვეში (ევრო, აშშ დოლარი)²⁶

N	დასახელება	მაღალი დონე (ევრო)
	ქვეყნები ცხოვრების მაღალი დონით	
1	ლუქსემბურგი	2000
2	საფრანგეთი	1254
3	გერმანია	1240
4	ფინეთი	1170
5	დიდი ბრიტანეთი	1087
6	ნიდერლანდები	1080
7	ბელგია	1030
8	ავსტრია	1010
9	იტალია	855
10	ესპანეთი	645
	პოსტსაბჭოთა ქვეყნები	დაბალი დონე (აშშ დოლარი)
1	რუსეთი	156.0\$
2	ტაჯიკეთი	147.0\$
3	მოლდოვა	91.3\$
4	ბელარუსი	91.1\$
5	უზბეკეთი	88.5\$
6	თურქმენეთი	85.0\$
7	აზერბაიჯანი	80.0\$
8	ყირგიზეთი	69.0\$
9	საქართველო	63.0\$
10	ყაზახეთი	61.0\$
11	უკრაინა	55.0\$
12	სომხეთი	35.0\$

საერთაშორისო პრაქტიკაში გავრცელებულია სიღარიბის დონის შეფასება არა მხოლოდ მოხმარების, არამედ შემოსავლების დონის მიხედვით. აქ განსაკუთრებით საყურადღებოა შემოსავლების უთანაბრობის მაჩვენებლები: ჯინის კოეფიციენტი, რომელიც გაიანგარიშება ლორენცის მრუდის გამოყენებით და დეცილური კოეფიცი-

²⁶ Прожиточный минимум в странах мира 27.12.2020. <https://visasam.ru/emigration/vybor/prozhitochniy-mini-mum-v-mire.html#i-2>; Какой прожиточный минимум в странах мира в 2020 году. Прожиточный минимум в странах мира в 2020 году - таблица (posobie.guru.ru); Эксперт: прожиточный минимум в Армении должен составлять не менее 100-120 тыс. драмов (arka.am); В Узбекистане появится прожиточный минимум | Курсив - бизнес новости Казахстана (kursiv.kz); Прожиточный Минимум В 2020 Году В Таджикистане - Все в законе (aktkanon.ru); Уровень жизни, цены, пенсии и зарплаты в Туркменистане в 2019-2020 годах. Уровень жизни, цены, пенсии и зарплаты в Туркменистане в 2019-2020 годах - daymnevizu.ru.

ენტი, რომელიც გვიჩვენებს ყველაზე მაღალშემოსავლიანი დეცილური ჯგუფის შემოსავლების თანაფარდობას ყველაზე დაბალშემოსავლიანი დეცილური ჯგუფის შემოსავალთან. შინამეურნეობების მიერ დეკლარირებული მონაცემების მიხედვით, მოსახლეობის საშუალოთვიური ერთობლივი შემოსავალი 2019 წელს 1132.0 მლნ. ლარს შეადგენდა. მათ შორის ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები 1057.1 მლნ. ლარი იყო, ხოლო არაფულადი შემოსავლები 74.9 მლნ. ლარი. სხვა ფულადი სახსრების მოცულობა 119.3 მლნ. ლარია. შინამეურნეობების საერთო შემოსავლების მოცულობა 2019 წელს, 2010 წელთან შედარებით, გაზრდილია 536.1 მლნ. ლარით, ანუ 90.0%-ით. მათ შორის ფულადი სახსრების მატების ტემპი 104.0%-ს შეადგენს.²⁷ რაც შეეხება შემოსავლების სტრუქტურას, აქ განმსაზღვრელი როლი დაქირავებული შრომიდან, დასაქმებიდან მიღებულ შემოსავალს განეკუთვნება. კერძოდ, 2019 წელს ეს უკანასკნელი მთლიანი ფულადი შემოსავლების 43.8% იყო, რაც 6.7%-ით აღემატება 2010 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. უცხოეთიდან მიღებული გზავნილებისა და საჩუქრად მიღებული შემოსავლების წილი (142.9 მლნ. ლარი) 2019 წელს ფულადი შემოსავლების საერთო თანხაში 13.52%-ს შეადგენს, რაც წლების მიხედვით ზრდის ტენდენციით ხასიათდება და 2010 წლის მაჩვენებელს 42.5%-ით აღემატება (იხ. ცხრილი 5.9, სქემა 5.8).

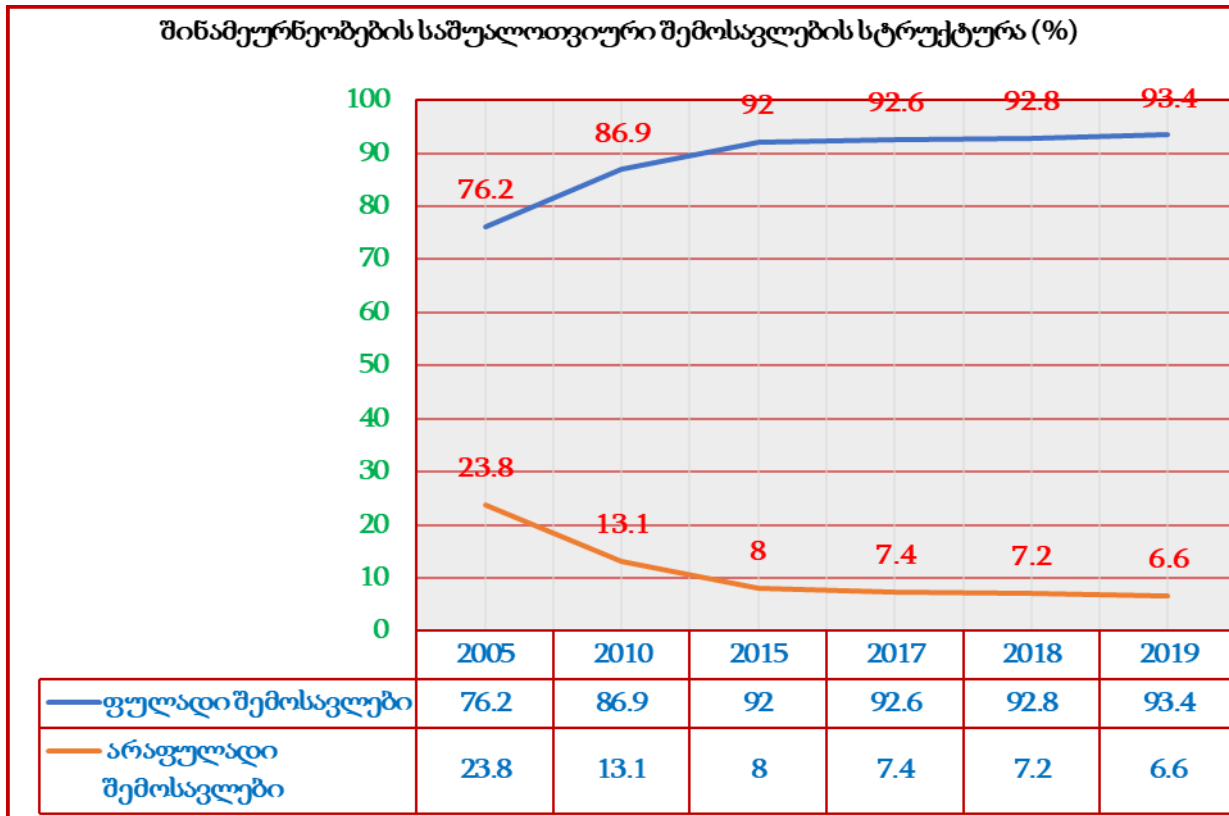
ცხრილი 5.9

საშუალოთვიური შემოსავლების განაწილება ერთ შინამეურნეობაზე 2005-2019 წლებში საქართველოში (ლარი)²⁸

დასახელება	2005	2010	2015	2017	2018	2019
1. შემოსავლები, სულ (2+3)	299.9	569.1	912.7	954.8	1005.0	1063.2
2. ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები	228.6	494.7	839.5	884.2	932.8	992.9
დაქირავებული შრომიდან	93.2	216.8	411.5	437.5	463.7	483.7
თვითდასაქმებიდან	40.9	59.1	87.0	98.0	106.5	113.2
სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან	27.9	33.9	68.5	48.8	57.4	60.3
ქონებიდან (გაქირავებიდან, პროცენტი ანაბრიდან)	3.5	7.6	9.9	10.8	14.1	12.3
პენსიები, სტიპენდიები, დახმარებები	25.6	81.5	145.2	161.0	166.6	189.1
უცხოეთიდან მიღებული გზავნილები	14.0	26.6	29.3	34.1	40.2	46.9
საჩუქრად მიღებული ფული	23.5	69.2	88.1	94.1	84.2	87.3
3. არაფულადი შემოსავლები	71.3	74.4	73.2	70.6	72.2	70.3
4. სხვა ფულადი სახსრები	43.7	89.2	123.2	155.9	118.5	112.1
5. ფულადი სახსრები, სულ (2+4)	272.3	583.9	962.7	1,040.1	1051.3	1105.0
6. ფულადი და არაფულადი სახსრები, სულ (3+5)	343.6	658.3	1,035.9	1,110.7	1123.5	1175.3

²⁷ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge. ცხოვრების დონე. შინამეურნეობების შემოსავლები – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ([geostat.ge](http://www.geostat.ge)).

²⁸ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე. www.geostat.ge. შინამეურნეობების შემოსავლები – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ([geostat.ge](http://www.geostat.ge)).

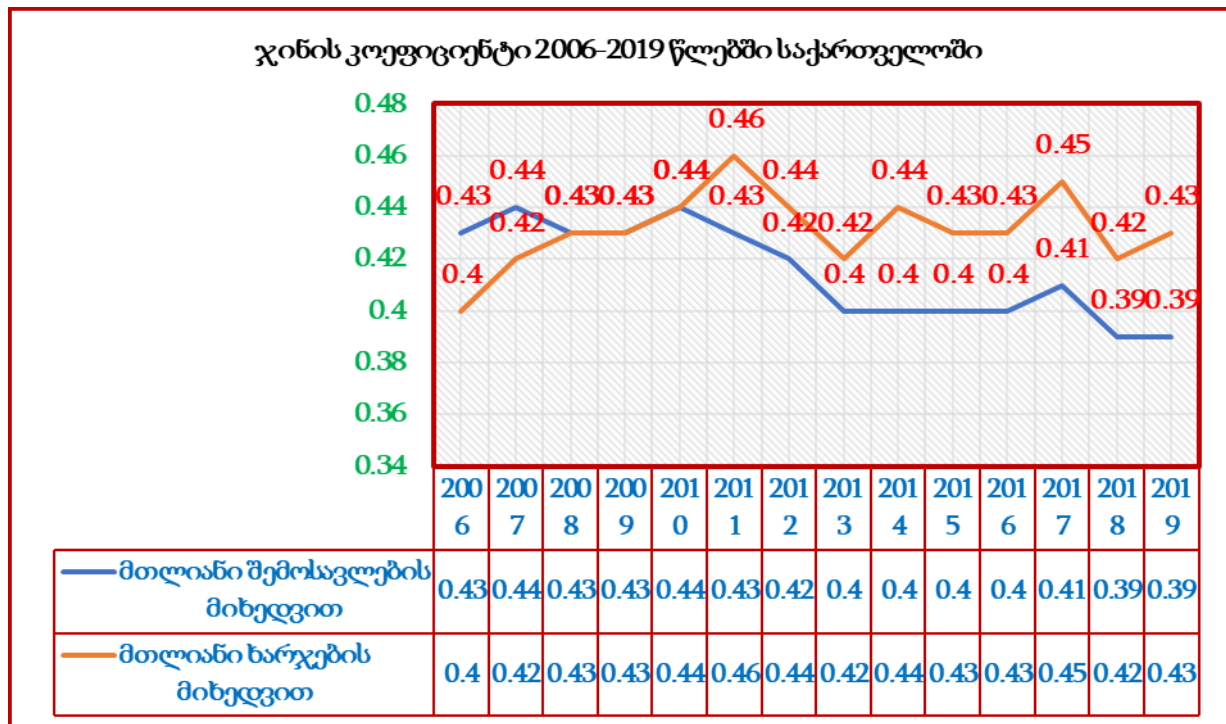

მიუხედავად იმისა, რომ საშუალოთვიური შემოსავლები, ერთ შინამეურნეობაზე გაანგარიშებით, როგორც ფულადი, ისე არაფულადი ფორმის მიხედვით ყველაზე მაღალია 2019 წელს (1063.2 ლარი) და მისი სიდიდე 40.8%-ით აღემატება ჩვენ მიერ გაანგარიშებული საარსებო მინიმუმის დონეს, აშკარაა, რომ იგი მიმდინარე პერიოდში ვერ უზრუნველყოფს ცხოვრების ნორმალურ პირობებს და, შესაბამისად, საკმაოდ ჩამორჩება თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად განსაზღვრული რეალური მოხმარების ზღვარს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ საქართველოში სიღარიბის დონესა და მასშტაბებზე მოქმედებს არა მარტო შემოსავლების დონე, არამედ მათი დიფერენციაციის ხარისხი, სხვაობა მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის შემოსავლებს შორის. ასე მაგალითად, ჯინის კოეფიციენტი საქართველოში 2006-2019 წლებში მთლიანი შემოსავლების მიხედვით 0.39-0.44-ის ფარგლებში, ხოლო მთლიანი ხარჯების მიხედვით 0.40-0.45-ის ფარგლებში მერყეობდა (**იხ. ცხრილი 5.10 და სქემა 5.9**). აღსანიშნავია, რომ 2017 წელს აღნიშნული კოეფიციენტის სიდიდე, წინა წელთან შედარებით, გაიზარდა როგორც მთლიანი შემოსავლების (ზრდა 0.1 პუნქტით), ისე მთლიანი ხარჯების მიხედვით (ზრდა 0.2 პუნქტით), რაც ძალზე საყურადღებო მომენტია. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, მთლიანობაში, საქართველოში შემოსავლების დიფერენციაციის დონე საკმაოდ მაღალია და ჩამორჩება განვითარებული ქვეყნების მაჩვენებლებს. ამას ადასტურებს სხვა ორგანიზაციების მიერ განხორციელებული კვლევის შედეგებიც.

ჯინის კოეფიციენტი 2006-2019 წლებში საქართველოში²⁹

წლები	მთლიანი შემოსავლების მიხედვით	მთლიანი ფულადი სახსრების მიხედვით	მთლიანი სახსრების მიხედვით	მთლიანი სამომხმარებლო ხარჯების მიხედვით	მთლიანი ფულადი ხარჯების მიხედვით	მთლიანი ხარჯების მიხედვით
2006	0.43	0.49	0.44	0.38	0.45	0.40
2007	0.44	0.49	0.45	0.40	0.46	0.42
2008	0.43	0.50	0.46	0.40	0.47	0.43
2009	0.43	0.50	0.45	0.40	0.47	0.43
2010	0.44	0.49	0.45	0.42	0.48	0.44
2013	0.40	0.43	0.41	0.39	0.45	0.42
2014	0.40	0.43	0.41	0.39	0.47	0.44
2015	0.40	0.43	0.41	0.38	0.45	0.43
2016	0.40	0.43	0.41	0.39	0.46	0.43
2017	0.41	0.45	0.43	0.40	0.47	0.45
2018	0.39	0.42	0.40	0.37	0.44	0.42
2019	0.39	0.42	0.40	0.37	0.44	0.43

სქემა 5.9

²⁹ ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე. www.geostat.ge. ცხოვრების დონე. ჯინის კოეფიციენტი. ცხოვრების დონე – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

მაგალითად, „მთლიანი შემოსავლებისათვის დეცილური კოეფიციენტი საშუალოდ ერთ შინამეურნეობაზე შემოსავლების მიხედვით განაწილებისათვის 2016 წელს 27-ის ტოლი იყო“. ანუ ეს უკანასკნელი ნიშნავს, რომ ერთ შინამეურნეობაზე მთლიანი შემოსავლების მიხედვით ყველაზე მაღალშემოსავლიანი 5.0%-იანი ჯგუფების შემოსავალი 27.0-ჯერ აღემატება ყველაზე დაბალშემოსავლიანი 5.0%-იანი ჯგუფის ანალოგიურ მაჩვენებელს. ადამიანური პოტენციალის განვითარების მაღალი დონის მქონე ქვეყნებში ჯინის კოეფიციენტი 0.25-0.33-ის ფარგლებშია, განვითარების საშუალო დონის მქონე ქვეყნებში – 0.33-0.40-ს ფარგლებში, ხოლო განვითარების დაბალი დონის მქონე ქვეყნებში მისი სიდიდე 0.40-0.50-ის ფარგლებშია.

ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის მიერ დადგენილი კლა-სიფიკაციის მიხედვით, შემოსავლების განაწილებისას უთანასწორობის მაღალ დონედ ითვლება, როცა ჯინის ინდექსი 0.33-0.35 ფარგლებშია ან მასზე მეტია.³⁰ შემოსავლების დიფერენციაციის მდგომარეობის გაანალიზებით, დეცილური და კვინტელური ჯგუფების მიხედვით (იხ. ცხრილი 5.11), ირკვევა, რომ საქართველოში შემოსავლების განაწილება უთანაბრობის საკმაოდ მაღალი დონით გამოირჩევა არა მარტო განვითარებულ, არამედ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებთან მიმართებაშიც.

ცხრილი 5.11

შემოსავლების უთანაბრო განაწილების მაჩვენებლები ქვეყნების მიხედვით³¹

ქვეყანა	10%/10% R/P ³²	20%/20% R/P ³³	ჯინის კოეფიციენტი
შვედეთი	6.2	4.0	0.25
ნორვეგია	6.1	3.9	0.26
ჩეხეთი	5.2	3.5	0.25
ბელარუსი	6.9	4.5	0.30
პოლონეთი	8.8	5.6	0.35
მოლდოვა	8.2	5.3	0.33
საფრანგეთი	10.1	5.6	0.33
ესტონეთი	10.8	6.4	0.36
ლიეტუვა	10.4	6.3	0.36
ლატვია	11.6	6.8	0.38
რუსეთი	12.7	7.6	0.40
საქართველო	15.4	8.3	0.41

³⁰ <http://modern-econ.ru/micro/dohody/lorenc.html>

³¹ Human Development Report 2020. The next frontier Human development and the Anthropocene. hdr2020.pdf (undp.org). список стран по показателям неравенства доходов. Список стран по показателям неравенства доходов- Википедия (wikipedia.org).

³² გვიჩვენებს მოსახლეობის ყველაზე მაღალშემოსავლიანი 10%-იანი ჯგუფის (მდიდარი ფენა) შემოსავლის თანაფარდობას ყველაზე დაბალშემოსავლიანი 10%-იანი ჯგუფის (ღარიბი ფენა) შემოსავალთან.

³³ გვიჩვენებს მოსახლეობის ყველაზე მაღალშემოსავლიანი 20%-იანი ჯგუფის (მდიდარი ფენა) შემოსავლის თანაფარდობას ყველაზე დაბალშემოსავლიანი 20%-იანი ჯგუფის (ღარიბი ფენა) შემოსავალთან.

მართლაც, როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, საქართველოში მოსახლეობის ყველაზე მაღალშემოსავლიანი 10%-ის (მდიდარი ფენა) შემოსავლის დონე 15.4-ჯერ მაღალია ყველაზე დაბალშემოსავლიანი 10%-ის (ღარიბი ფენა) შემოსავალთან შედარებით. კვინტილური ჯგუფების მიხედვით, აღნიშნული თანაფარდობა 8.3-ია. განხილულ ქვეყნებთან შედარებით, ყველაზე მაღალია ჯინის კოეფიციენტიც, რომლის მნიშვნელობა 0.41-ია, ანუ, ზემოაღნიშნული კლასიფიკაციის მიხედვით, იგი უთა-ნას-წორობის მაღალი დონის ზღვარს (0.35) აღემატება. ჯინის ინდექსისა და დეცილური კოეფიციენტის ასეთი მაღალი მნიშვნელობები სერიოზულ გავლენას ახდენს სიღარიბის საერთო დონესა და მასშტაბებზე. ცნობილია, რომ ჯინის ინდექსი და სიღარიბის დონე საკმაოდ მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან.

მთლიანობაში, ჩატარებული ანალიზის შედეგად ნათელი ხდება, რომ სიღარიბის მაჩვენებლების ასეთი დინამიკა პოზიტიური დასკვნებისა და ოპტიმისტური პროგნოზის გაკეთების საშუალებას არ იძლევა. ქვეყნის ეკონომიკაში მიმდინარე გარკვეული დადებითი ტენდენციებისა და ძვრების მიუხედავად, რომელიც განსაკუთრებით 2013-2020 წლებში განხორციელდა, უმუშევრობისა და სიღარიბის მაჩვენებლები საგრძნობლად არ გაუმჯობესებულა. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ქვეყანაში უკვე დაგროვდა საკმაოდ დიდი გამოცდილება აღნიშნული პრობლემის მოგვარებასთან დაკავშირებით, ასევე შესწავლილა საერთაშორისო გამოცდილებაც და მასთან ბრძოლის მეთოდებიც, რომლებიც ათწლეულების განმავლობაში მუშავდებოდა. მართლაც, „ბოლო ათწლეულების განმავლობაში სიღარიბის მიერ მსოფლიოს მოსახლეობის მოცვა სულ უფრო და უფრო ფართო მასშტაბებს იღებდა. XX საუკუნის ბოლოს კი ცხადი გახდა, რომ აუცილებელი იყო სპეციალური პროგრამების შემუშავება სიღარიბის დაძლევის მიზნით. ამ პროგრამების შემუშავების ინიცირება და მათთვის ერთიანი კონცეპტუალური სქემის მომზადება გაეროს განვითარების პროგრამისა და მსოფლიო ბანკის მიერ არის კოორდინირებული. უკიდურესი სიღარიბისა და შიმშილის აღმოფხვრა გაეროს ათასწლეულის მიზნებიდან უმთავრესია“.³⁴

საქართველოში სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლა, ეკონომიკურ განვითარებასთან ერ-თად, ყოველთვის იყო და დღესაც რჩება ქვეყნის მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრეს პრიორიტეტად. წარსული პერიოდიდან აღნიშნული პრობლემების კვლევაში განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის უდიდეს ქართველ მოაზროვნესა და საზოგადო მოღვაწეს – ილია ჭავჭავაძეს. მისი ფენომენი ცნობილია ქართველი საზოგადოებისათვის. ფასდაუდებელია ილიას ღვაწლი საქართველოს პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემების, დაძლევის გზებისა და მიმართულებების სიღრმისეულ კვლევაში. მისი ეკონომიკური შეხედულებები, ნააზრევი და ამ საკითხთან დაკავშირებული დასკვნები აქტუალური იყო არა მარტო იმდროინდელი პერიოდისათვის, არამედ იგი უდავოდ მნიშვნელოვანია ასევე თანამედროვე ინტეგრაციული პროცესების, საგარეო-ეკონომიკური კავშირურობების განვითარ-

³⁴ **პაპავა ვ.** სიღარიბის შემცირება კერძო სექტორის განვითარების გზით: ქართული სინამდვილე და პერსპექტივები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. ტომი 7. საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, თბილისი, 2009 წელი. გვ. 20.

რებისა და გლობალიზაციის ეპოქაში,³⁵ როცა მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პრობლემა მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნებისთვისაც კი უპირველესი ამოცანაა. ილია ჭავჭავაძემ აღნიშნული პრობლემის საფუძვლიანი კვლევა და ანალიზი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს დაიწყო. იგი ყურადღებას ამახვილებს არა მარტო საქართველოში არსებულ სიტუაციაზე, არამედ, ზოგადად, მიმოიხილავს სიღარიბეს, როგორც გლობალურ პრობლემას, მდიდარსა და ღარიბს შორის განსხვავებას, სოციალური უთანასწორობის, შემოსავლების დიფერენციაციისა და სხვა სოციალურ პრობლემას. 1899 წელს დაწერილ წერილში „მეცხრამეტე საუკუნე“ ილია აღნიშნავდა: „დღეს ღარიბსა და მდიდარს შორის, ძლიერსა და უძლურს შორის უფრო დიდი ზღვარი არის, ვიდრე ოდესმე ყოფილა, და აქ არის იგი სიმწვავე იმ ტკივილისა, რომლის მორჩენაც მეცხრამეტე საუკუნემ უანდერძა ან მომავალ საუკუნეს“.³⁶ სამწუხაროა, რომ ეს „ტკივილი“ ვერც მომავალმა (XX საუკუნე) და ვერც მიმდინარე XXI საუკუნემ ბოლომდე ვერ მოარჩინა და საკვირველი არ არის, რომ სწორედ ამიტომ დღესაც ინტენსიურად მიმდინარეობს სიღარიბის, როგორც სოციალურ-ეკონომიკურ ფენომენთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევა. უნდა გავითვითცნობიეროთ, რომ სიღარიბე ფარდობითი ცნებაა და დამოკიდებულია მოცემულ საზოგადოებაში ცხოვრების დონის საერთო სტანდარტზე. სიღარიბე, როგორც სოციალური ფენომენი, პირდაპირ ზემოქმედებს ეკონომიკაზე, პოლიტიკაზე, სოციალურ-შრომით ურთიერთობებზე, საზოგადოებრივ კულტურაზე, უშუალო გავლენას ახდენს ნებისმიერი ადამიანის ცხოვრების დონეზე. ილია დიდ ყურადღებას უთმობდა სხვა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური სისტემის ანალიზს, იქ მიმდინარე მოვლენებსა და პროცესებს, ეძიებდა საკუთარი ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების გზებს და მის ძირითად მიზნად სწორედ ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას მიიჩნევდა: „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა, მისი გაუმჯობესება – ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილი“.³⁷ ილია სისტემატურად იკვლევდა და ეძებდა იმ გზებსა და საშუალებებს, რომელიც საქართველოს განვითარებას სტიმულს მისცემდა. „დღეს თვითეული ჩვენგანი გრძნობს, რომ აქამომდე მივიწყებულს ეკონომიკურ მხარეს ჩვენის ცხოვრებისას პირველი ადგილი უნდა დაეთმოს სხვა საზრუნავთა შორის, რომ ეკონომიკური ცხოვრების მოედანზე უნდა ვეძებოთ ღონე ჩვენი გაძლიერებისა, ტანში გამართვისა და აქ უნდა გავისარჯნეთ და ვიამაგოთ“.³⁸ როგორც უდიდესი მეცნიერი და ქართული კულტურის ღვაწლმოსილი მკვლევარი პავლე ინგოროყვა აღნიშნავდა: „არ არის არცერთი დარგი საქართველოს სახალხო მეურნეობისა, რომელსაც არ შეხებოდეს ილია“.³⁹ სიღარიბის დაძლევისა და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გზების ძიებისას, ჯერ კიდევ 1886 წელს, ილია სინანულით აღნიშნავს, თუ რატომ არ ხდება საქართველოს ეკონომიკური წინსვლა, რადიკალური გარდაქმნე-

³⁵ **ცარციძე მ., კვირკველია ე.** სიღარიბე და ეკონომიკური განვითარების პრობლემები საქართველოში (ილია ჭავჭავაძის შეხედულებები და თანამედროვეობა) ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N5 სექტემბერ-ოქტომბერი. თსუ. 2014 წელი. გვ.55-79. Problems of poverty and economic development in Georgia.pdf (tsu.ge).

³⁶ **ჭავჭავაძე ი.** თხზულებათა სრული კრებული. ტ. 5. თბილისი. 1955 წ. გვ. 9.

³⁷ **თევზაძე გ.** ილია ჭავჭავაძე და ახალი აზროვნება. ბურუსი. გვ.1. burusi.wordpress.com/2010/10/27/.

³⁸ **ჭავჭავაძე ი.** თხზულებათა სრული კრებული. ტ. 4. თბილისი. 1955 წ. გვ. 10.

³⁹ **ინგოროყვა პ.** ილია ჭავჭავაძე. „საბჭოთა მწერალი“. თბილისი. 1962 წელი. გვ. 216.

ბი ქვეყნის განვითარებისათვის. „შეხედეთ სხვა ქვეყნებს... ერთობ ყოველ დაწინაურებულ, განვითარებულ ქვეყანაში თითქმის ყოველ 10 წელიწადში ცხოვრება ფერს იცვლის.... ყოველ ამგვარ მოძრაობას ახალი მოთხოვნილება მოსდევს და საქვეყნო სარბიელზე ახალის დასის ხალხი გამოდის. საცა მოძრაობაა, იქ სიცოცხლეც არის“.⁴⁰ ილიას ეს სიტყვები და, განსაკუთრებით კი, მოძრაობის თეორია აშკარად მიუთითებს ეკონომიკური რეფორმების პერიოდულად განხორციელების საჭიროებაზე, ისეთი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური მოდელის შექმნის აუცილებლობაზე, სადაც შრომა და განათლება (რაც თანამედროვე გაგებით ადამიან-კაპიტალადაა ცნობილი) წარმოებისა და ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი გახდება. „ეხლა ვაჟკაცობა ომისა კი არ უნდა, რომ სისხლსა ჰღვრიდეს, ვაჟკაცობა უნდა შრომისა, რომ ოფლი ჰღვაროს. კიდევ ვიტყვით, ქვეყანა ეხლა იმისია, ვინც ირჯება და ვინც იცის წესი და ხერხი გარჯისა, ვინც უფრო უფროთხილდება ნაშრომს, ვინც იზოგავს ნალვანს“.⁴¹ დღეს, გლობალიზაციის ეპოქაში, კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ილიას ეს შესანიშნავი ნააზრევნი. ამის დასტურია 2004 წლიდან საქართველოში დაწყებული განათლების სისტემის რეფორმა, რომელიც მთავარ პრიორიტეტად მართლაც არ ყოფილა შემთხვევითი. უმაღლესი და ზოგადი განათლების შესახებ ახალი ქართული კანონები, რომლებიც მიღებულ იქნა 2004-2005 წლებში, მიზნად ისახავდა სისტემის გათავისუფლებას კორუფციისაგან, მისი ხელმისაწვდომობისა და ხარისხის გაზრდას და დაახლოებას ევროსტანდარტებთან. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრობლემებთან დაკავშირებით, სხვადასხვა სამეცნიერო კვლევასა თუ ნაშრომში არაერთხელ აღგვინიშნავს, რომ დღეს, XXI საუკუნეში, ქვეყნის ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის, ეკონომიკური განვითარების უმთავრესი ფაქტორი სწორედ ადამიანური კაპიტალის განვითარებაა; სწორედ ადამიანური კაპიტალია ყველაზე არსებითი, მაღალმწარმოებლური და ძვირად ღირებული. ცოდნა კი, როგორც ადამიანური კაპიტალის გამოვლინების ფორმა, ყველაზე ძვირად ღირებული საქონელია. ილია კარგად ხედავდა ცოდნისა და განათლების მნიშვნელობას. უფრო მეტიც, ქვეყნის ჩამორჩენილობის, სიღარიბისა და განუვითარებლობის მთავარ მიზეზად იგი სწორედ ცოდნის უქონლობასა და დეფიციტს მიიჩნევს. „ტყუილი ჩივილია, ტყუილი ტირილია უფულობისა, უქონლობისა. უნდა ვტიროდეთ და ვჩიოდეთ უცოდინარობას, უვიცობას, იმიტომ რომ სათავე და მიზეზთამიზეზი ყოველ უბედურობისა ეგ უვიცობა, ეგ ცოდნის უქონლობაა“.⁴² შემდეგ კი უფრო დეტალურ დასკვნას აკეთებს და დასძენს: „ამბობენ, ღარიბნი ვართო და წელი არ მოგვდევს, სწავლა-განათლებისათვის გამოვიდოთ რამეო. ჯერ ამას ვიტყვით, რომ ღარიბნი თუ ვართ, სწავლა-განათლების უქონლობის მიზეზია. სწავლა-განათლება თვითონ არის სათავე სიმდიდრისა. მაშასადამე, აქ არაფრის დაზოგვა არ უნდა, რომ ამ სათავიდან სიმდიდრის წყარო მოვადინოთ“.⁴³ ილია იკვლევს არა მარტო სიღარიბის გამომწვევ მიზეზებს, არამედ იგი მიგვითითებს მისგან თავის დაღწევის

⁴⁰ **ჭავჭავაძე ი.** თხზულებანი. სრული კრებული. ტომი 2. თბილისი. 1955 წ. გვ. 172,173.

⁴¹ **ჭავჭავაძე ი.** რა გითხრათ? რით გაგახაროთ? პუბლიცისტური წერილები. ტომი 4. თბილისი. 2012 წელი. გვ. 44.

⁴² **ჭავჭავაძე ი.** ისევ განათლების საკითხებზე. პუბლიცისტური წერილები. ტომი 4. თბილისი. 2012 წელი. გვ. 148.

⁴³ **ნიფურია ბ.** ილია ჭავჭავაძის შესახებ (ნაწ. I). ილია ჭავჭავაძის შესახებ | online iliauni.

გზებსა და საშუალებებზე. „სხვა ვერაფერი გაუსწორებს ომს ცოდნასა, თუ არ ისევ ცოდნა, სხვა ვერაფერი გვიხსნის სიღარიბისაგან, თუ არ ის ხერხი, ის უნარი, ის ძალღონე, რომელსაც მარტო ცოდნა და სწავლა-განათლება იძლევა“.⁴⁴ ამ ფრაზით ილიამ საბოლოოდ დაასკვნა, რომ სათანადო ცოდნისა და განათლების გარეშე შეუძლებელია ქვეყანაში უმუშევრობისა და სიღარიბის პრობლემის დამარცხება.

თანამედროვე პირობებში, XXI საუკუნის დასაწყისშივე, ქვეყანაში სიღარიბის დაძლევის მიმართულებით მნიშვნელოვნად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო ჯერ კიდევ 2001 წელს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური გაჯანსაღებისა და ეკონომიკური ზრდის,⁴⁵ ხოლო შემდეგ ეტაპზე, კერძოდ, 2003 წელს, საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის გრძელვადიანი პროგრამების დამტკიცება. ეს უკანასკნელი სამი წლის განმავლობაში მუშავდებოდა საერთაშორისო ინსტიტუტების, თანამეგობრობის, სამოქალაქო საზოგადოების და არასამთავრობო ორგანოების აქტიური ჩართულობითა და მონაწილეობით. ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის გრძელვადიანი პროგრამის ძირითადი მიზანი იყო „ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება, მოსახლეობის ყველა ფენის მიერ ეკონომიკური განვითარებისა და ზრდის შედეგებით სარგებლობა, სოციალურად დაუცველ ჯგუფებზე ზრუნვა“.⁴⁶ ხელისუფლების შესაბამისმა ორგანოებმა და სტრუქტურებმა აიღეს ვალდებულებები პროგრამით გათვალისწინებული ღონისძიებებისა და პრიორიტეტული ამოცანების გადაჭრის მიზნით. შემდეგ პერიოდში ქვეყნისათვის აღნიშნული პრობლემა იმდენად აქტუალური გახდა, რომ იგი 2008 წლის საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნების მთავარ მოწოდებად იქცა და, შესაბამისად, გაჩნდა ახალი ლოზუნგი „ერთიანი საქართველო სიღარიბის გარეშე!“. 2012 წლიდან, მთავრობის ცვლილების შემდეგ, ქვეყანამ შეიმუშავა მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ცვლილებები და, შესაბამისად, რიგი სამთავრობო სტრატეგიული დოკუმენტები,⁴⁷ პირველი რიგის პრობლემად კვლავ უმუშევრობისა და სიღარიბის დაძლევა დაისახა. „დღეისათვის საქართველო ინვესტიციურ შიმშილს განიცდის, მოსახლეობის ცხოვრების დონე დაბალია, მაღალია უმუშევრობა და სიღარიბე“.⁴⁸ მიღებულ დოკუმენტებს შორის მნიშვნელოვანი იყო „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგია“, „საქართველო - 2020“ პროგრამა და სხვა.⁴⁹

⁴⁴ **ჭავჭავაძე ი.** ისევ განათლების საკითხებზე. პუბლიცისტური წერილები. ტომი 4. თბილისი. 2012 წელი. გვ. 148.

⁴⁵ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №89 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური გაჯანსაღებისა და ეკონომიკური ზრდის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, 2001 წლის 10 მარტი, ქ. თბილისი.

⁴⁶ საქართველოს პრეზიდენტის განკარგულება №800 „საქართველოში ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, 2003 წლის 28 ივნისი, ქ. თბილისი.

⁴⁷ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება №89 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური გაჯანსაღებისა და ეკონომიკური ზრდის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, 2001 წლის 10 მარტი, ქ. თბილისი.

⁴⁸ **ხადური ნ.** საქართველოს ეკონომიკური განვითარების მოდელი და გლობალური ეკონომიკა პოსტ-კრიზისულ პერიოდში. ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, №6, ევროპის უნივერსიტეტი, თბილისი, 2018 წ. გვ. 48-53. ISSN 2449-2396. <http://www.eugb.ge/uploads/content/N6/Nodar-Khaduri.pdf>.

⁴⁹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი

მიმდინარე პერიოდში ქვეყანაში უმუშევრობისა და სიღარიბის პრობლემების წინააღმდეგ ბრძოლის დამატებით შემაფერხებელი ფაქტორი გახდა 2020 წლის მარტიდან მთელ მსოფლიოსა და საქართველოში დაწყებული პანდემია. „COVID-19-ის ვირუსმა უდიდესი დარტყმა მიაყენა როგორც ეროვნული სახელმწიფოების, ისე გლობალურ ეკონომიკას.... მხოლოდ განვითარებად ქვეყნებში დასაქმება შესაძლებელია 25.0 მილიონი სამუშაო ადგილით შემცირდეს“.⁵⁰ ფაქტობრივად, საერთაშორისო ეკონომიკა ახალი სპეციფიკური, ტრადიციულისაგან განსხვავებული, გლობალური ეკონომიკური კრიზისის სტადიაში გადავიდა, რომელიც გამოწვეულია არაეკონომიკური ფაქტორით. დღეს „როგორც ცალკეული ქვეყნები, ისე მთელი მსოფლიო დგას კლასიკური ეკონომიკური კრიზისისგან განსხვავებული, ახალი ტერმინით – „კორონომიკური კრიზისის“ წინაშე.⁵¹ კორონომიკური კრიზისის სიღრმე დამოკიდებულია იმაზე, თუ პანდემია რამდენ ხანს გასტანს. სხვა სიტყვებით, დღეს ეკონომიკა მედიცინის მძევალიან.⁵² მსოფლიოსა და ჩვენს ქვეყანაში განვითარებული გლობალური პანდემია უდიდეს გავლენას ახდენს სოციალურ-ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროზე, მათ შორის შრომის ბაზარზეც და საბოლოო ასახვას მოსახლეობის ცხოვრების დონის დაქვეითებაში პოულობს. „კორონავირუსის გავრცელება ხასიათდება ეკონომიკური შოკებით, რაც არსებით ზეგავლენას ახდენს მსოფლიო ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაზე: მცირდება საერთაშორისო ვაჭრობა, იზღუდება შრომის ბაზარი, საფუძველი ერყვა სახელმწიფო ფინანსებსა და ფულად სისტემას, იცვლება ადამიანების ქცევა, რაც ზეგავლენას ახდენს მოხმარების სტრუქტურაზე“.⁵³

ქვეყანაში მიმდინარე კორონომიკური კრიზისისა და გლობალური პანდემიის პირობებში, ძალზე საყურადღებოა საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებული ანტიკრიზისული გეგმა, რომლის პრეზენტაციაც 2020 წლის 24 აპრილს განახორციელა.⁵⁴ გეგმის მიზანია: მოქალაქეებზე ზრუნვა და სოციალური მხარდაჭერა; ეკონომიკაზე

ლონისძიების თაობაზე. ქ. თბილისი, 2014 წლის 17 ივნისი; საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ. თბილისი; საქართველოს მთავრობის განკარგულება №2181 „საქართველოს მთავრობასა და ევროკავშირს შორის „დასაქმების და პროფესიული განათლებისა და გადამზადების“ საფინანსო შეთანხმების ხელმოწერის თაობაზე, 2013 წლის 26 დეკემბერი; ბრძანება №300 „პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე (2013-2020 წლები)“, 26 დეკემბერი, 2013 წელი.

⁵⁰ **მექვაბიშვილი ე.** „გლობალური კორონომიკური კრიზისის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე“. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020წ. გვ. 10. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>.

⁵¹ **Papava V.** Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine. Eurasia Review. Journal of Analysis and News, March 29. 2020., <<https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/>>.

⁵² **პაპავა ვ.** კორონომიკა და თვისებრივად ახალი ეკონომიკური კრიზისი. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020 წ. გვ. 14. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>.

⁵³ **შენგელია თ.** გლობალური ეკონომიკური რეცესია და საქართველოს პოსტკრიზისული განვითარება. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020 წ. გვ. 55. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>.

⁵⁴ ანტიკრიზისული ეკონომიკური გეგმა. antikrizisuli gegma_present_final (employer.ge).

ზრუნვა და მეწარმეობის მხარდაჭერა; ჯანდაცვის სისტემის გაძლიერება და პანდემიასთან ბრძოლა. მისი მთლიანი ბიუჯეტი 3.5 მლრდ. ლარით განისაზღვრა. კონკრეტულად, მოქალაქეთა სოციალური დახმარების მიზნით, გეგმა ითვალისწინებს კომუნალური გადასახადებისა (ელექტროენერგია, ბუნებრივი აირი, წყლის, დასუფთავების გადასახადი) და ცხრა ძირითად სამომხმარებლო პროდუქციაზე ფასების ზრდის სუბსიდირებას, 600 ათას მოქალაქესთან მიმართებაში სესხის გადავადებას; დაგეგმილია სოციალურად დაუცველი პირების ნაწილის, მათ შორის მრავალშვილიანი ოჯახების დახმარება. მათთვის გათვალისწინებულია 6 თვის განმავლობაში ყოველთვიურად 600-ლარიანი დახმარებას მიიღება. მკვეთრად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირებისა და შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე ბავშვებისათვის გათვალისწინებული დახმარებისათვის ბიუჯეტიდან იგეგმება 83.0 მილიონი ლარის გამოყოფა, რომელიც მთლიანობაში გათვლილია საქართველოს 360.0 ათას მოქალაქეზე. გეგმა ითვალისწინებს ასევე 2021 წლიდან პენსიების ზრდას და მის ინდექსაციას, ინფლაციის საპროგნოზო ტემპების შესაბამისად.

პანდემიის მიზეზით, კორონავირუსის გამო უმუშევრად დარჩენილთათვის ან მათთვის, რომელთაც უხელფასო შვებულებაში მოუწიათ გასვლა, დაგეგმილია 6 თვის განმავლობაში, ყოველთვიურად, 200 ლარის გადახდა. დახმარების საერთო ბიუჯეტი გათვლილია 350.0 ათას მოქალაქეზე და, შესაბამისად, იგი ჯამში, 6 თვის განმავლობაში, 420.0 მლნ. ლარს შეადგენს. გათვალისწინებულია თვითდასაქმებულთა ერთჯერადი დახმარებაც, საერთო ბიუჯეტი 75.0 მლნ. ლარი. დახმარების გეგმის ფარგლებში ექცევა არა მარტო თვითდასაქმებულთა და უმუშევრად დარჩენილი კატეგორია, არამედ თვითდამსაქმებლებიც. მათ მიერ სამუშაო ადგილების შენარჩუნების სტიმულირების მიზნით დადგინდა სუბსიდია, რომლის შესაბამისად „ანტიკრიზისული გეგმის“ ფარგლებში ყოველი შენარჩუნებული დასაქმებულის ხელფასზე დამსაქმებელი სუბსიდირებას მიიღებს. კერძოდ, 6 თვის განმავლობაში 750 ლარის ოდენობის ხელფასი სრულად გათავისუფლდა საშემოსავლო გადასახადისაგან. 1 500 ლარამდე ხელფასის შემთხვევაში კი გადასახადისაგან გათავისუფლდა 750 ლარი, ანუ აღნიშნულ თანხაზე საგადასახადო შეღავათი 150 ლარს შეადგენს. „ჩვენ ამით ვეხმარებით როგორც საქართველოს მოქალაქეს, ისე მეწარმეს, რომ შეინარჩუნოს სამუშაო ადგილი, მოქალაქემ კი – შემოსავალი. ამისთვის ბიუჯეტიდან 250 მილიონი ლარია გათვალისწინებული“.⁵⁵

სიღარიბის, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენისა და ქვეყანაში ამ მიმართულებით არსებული ვითარების, ანალიზი საშუალებას იძლევა ჩამოვყალიბოთ რიგი საყურადღებო დასკვნები:

✓ თანამედროვე გლობალური კრიზისის პირობებში, სიღარიბე როგორც სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურული, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისით კვლავ უმწვავეს პრობლემად რჩება ქვეყანაში და პირდაპირ ზემოქმედებს მისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეზე, სოციალური სამართლიანობის პრინციპის დაცვის ხარისხზე და საბოლოოდ აისახება მოსახლეობის შრომითი ცხოვრების ხარისხსა და ცხოვრების დონის პარამეტრებზე;

⁵⁵ გიორგი გახარიამ ანტიკრიზისული ეკონომიკური გეგმა წარადგინა. საქართველოს მთავრობა – 2020 წლის სიახლეები.

✓ სიღარიბეზე მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ქვეყანაში მეწარმეობის, კერძო სექტორის, ბიზნესის და, საერთოდ, ეკონომიკური განვითარების დონე და ხარისხი. მართლაც, „სიღარიბის შემცირება უნდა მიიღწეოდეს არა იმდენად შემოსავლების გადანაწილებით, რამდენადაც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გზით. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება კერძო სექტორის განვითარების გარეშე შეუძლებელია. სწორედ კერძო სექტორის განვითარება უწყობს ხელს დასაქმების ზრდას, დასაქმებულთა შემოსავლების ზრდას და ამ გზით სიღარიბის შემცირებას“.⁵⁶

✓ ბოლო წლებში ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით, ქვეყანაში განხორციელებული მნიშვნელოვანი პოზიტიური ძვრების მიუხედავად, სიღარიბის დაძლევა მაინც ვერ მოხერხდა. კვლავ მაღალია მისი მაჩვენებლები: აბსოლუტური, რეგისტრირებული და ფარდობითი სიღარიბე, სიღარიბის დონე, სიღრმე და სიმწვავე. სამწუხაროდ, ქვეყნის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ კიდევ სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს;

✓ საქართველოში სიღარიბის დონესა და მასშტაბებზე მოქმედებს არა მარტო შემოსავლების დონე, არამედ მათი დიფერენციაციის ხარისხი, სხვაობა მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების შემოსავლებს შორის. საქართველოში შემოსავლების დიფერენციაციის დონე საკმაოდ მაღალია განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით;

✓ შემოსავლების დონისა და ზრდის ტემპები მნიშვნელოვნად განსხვავებულია ქვეყნის რეგიონებისა და ქალაქი-სოფლის მიხედვით. მისი ზრდის ტემპი ქალაქში უფრო მაღალია სოფელთან შედარებით. შესაბამისად, სიღარიბის დონე და მასშტაბები სოფლად უფრო მაღალია;

✓ არ ხორციელდება სიღარიბის დონის და უთანაბრობის მაჩვენებლების დიფერენციაცია და უფრო კონკრეტული დეტალიზაცია ეკონომიკური, სოციალური, დემოგრაფიული და გეოგრაფიული ნიშნის მიხედვით;

✓ არ არსებობს სიღარიბეზე მოქმედი ფაქტორებისა და მისი გამომწვევი მიზეზების ანალიზისა და პროგნოზირების მექანიზმი. შესაბამისად, არ ხორციელდება მისი სისტემატური და პერიოდული კვლევა;

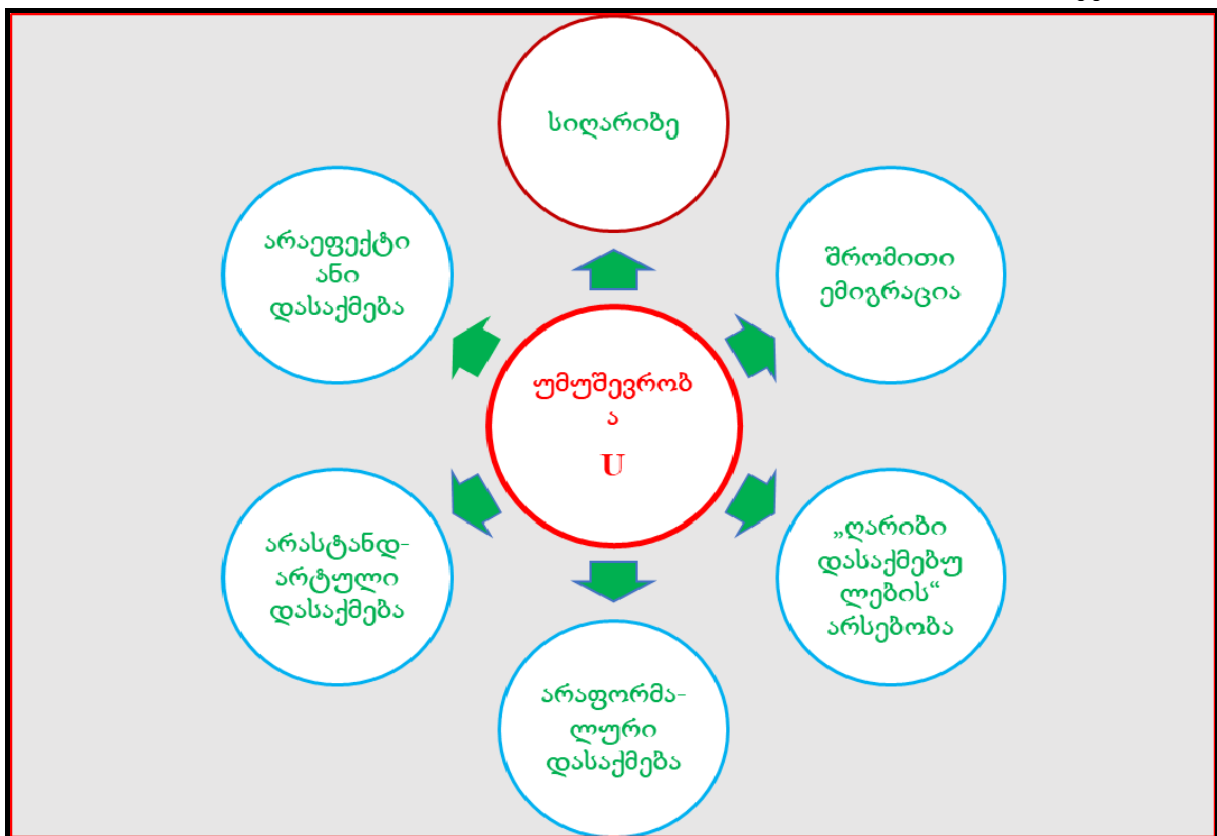
✓ მიმდინარე პერიოდში ქვეყანაში სიღარიბის პრობლემების წინააღმდეგ ბრძოლაში დამატებით შემაფერხებელი ფაქტორი გახდა 2020 წლის მარტიდან მთელ მსოფლიოსა და საქართველოში დაწყებული პანდემია, რომელმაც კიდევ უფრო გაამწვა ქვეყნის მოსახლეობის შემოსავლების ფორმირებისა და განაწილების სფეროში დაგროვილი პრობლემები. ამას ემატება ქვეყანაში არსებული უმუშევრობის მაღალი დონე და მასშტაბები, მისი ქრონიკული ხასიათი, ქვეყანაში უმუშევართა სოციალური დაზღვევის მექანიზმის არარსებობა, არაეფექტიანი დასაქმება, რომელსაც განაპირობებს: სამუშაო ადგილების ორგანიზაციის დაბალი დონე და არაადეკვატური შრომის პირობები; ეროვნული მეურნეობის რიგ დარგებში შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე; შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის პრობლემები, ხელფასის

⁵⁶ პაპავა ვ. საქართველოს ეკონომიკა. რეფორმები და ფსევდორეფორმები. გამომცემლობა „ინტელექტი“. თბილისი. 2015 წელი. გვ. 152.

დაბალი დონე და მისი ძირითადი ფუნქციების შესუსტება; შრომის დაცვისა და უსაფრთხოების, კარიერული წინსვლისა და პროფესიული განვითარების, შრომის სტიმულირების ორგანიზაციის დაბალი დონე და ხარისხი. ქვეყანაში სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის, ასევე სოციალური პარტნიორობის სისტემის განუვითარებლობა. სწორედ აღნიშნულიდან გამომდინარეა, რომ ცალკეული მკვლევრები სიღარიბეზე ზემოქმედების თვალსაზრისით სხვადასხვა ფაქტორებს გამოყოფენ. მათგან მნიშვნელოვანია სიღარიბეზე მოქმედი რაოდენობრივი (მისამართული სოციალური დახმარება, პენსია) და თვისებრივი ფაქტორები (უმუშევრობა და დასაქმება). ამასთან, მისამართული სოციალური დახმარება განხილულია, როგორც საკმაოდ ეფექტიანი ინსტრუმენტი სიღარიბის საწინააღმდეგოდ.⁵⁷

✓ ქვეყანაში საკმაოდ სერიოზული პრობლემები არსებობს შრომის ბაზრის ფუნქციონირებისა და მისი განვითარების სფეროში. კერძოდ, იგი დღემდე ვერ უზრუნველყოფს დასაქმების სფეროში სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვას. ამასთან, მოსახლეობას ნაკლებად მიუწვდება ხელი შრომის ბაზრის სხვადასხვა სახის სერვისსა და ღონისძიებაზე. განუვითარებელია შრომის ბაზრის ერთიანი ინფრასტრუქტურა და საინფორმაციო სისტემა და სხვა.

სქემა 5.10

⁵⁷ კაკულია მ., კაპანაძე ნ., ქურხული ლ. ქრონიკული სიღარიბე და შემოსავლების უთანაბრობა საქართველოში, ეკონომიკურ-სტატისტიკური კვლევა. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი. გვ.51. ISBN 978-9941-27-558-6. Ebert Report.indd (gfsis.org).

უმუშევრობისა და სიღარიბის პრობლემების კვლევისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ ისინი არსებით გავლენას ახდენენ შრომით მიგრაციზე,⁵⁸ დასაქმების ხასიათსა და მასშტაბებზე, ადამიანის კეთილდღეობაზე (იხ. სქემა 5.10) და სხვა უამრავ ფაქტორთან ერთად სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ საფრთხეებს შეიცავენ.

კერძოდ, ქვეყანაში არსებული ქრონიკული უმუშევრობა, სიღარიბის მაღალი დონე და მასშტაბები მნიშვნელოვნად აფერხებს ქვეყნის ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ განვითარებას და ხელს უწყობს საზოგადოების შიგნით და მის გარკვეულ სოციალურ ჯგუფებს შორის დაძაბულობის მუხტის გაძლიერებას, რაც, თავის მხრივ, სოციალური აფეთქების რისკის მატარებელია.

⁵⁸ **Papava, V. (2001).** Trends of poverty and well-being in the 90's of Georgia. UNICEF. Background paper prepared for the Regional Monitoring Report No. 8: A Decade of Transition (2001). Tbilisi. Georgia00pov.pdf (unicef-irc.org).

თავი 6. უმუშევრობისა და არაეფექტიანი დასაქმების გავლენა შრომით მიგრაციაზე

მიმდინარე გლობალური კრიზისის პირობებში, ქვეყანაში არსებული უმუშევრობის მაღალი დონე და მასშტაბები, არაეფექტიანი დასაქმება, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე, ღირსეული შრომისა და ანაზღაურების პირობების უქონლობა, პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს მოსახლეობის შრომით მიგრაციაზე, განსაკუთრებით კი შრომითი ემიგრაციის მასშტაბებზე. აღნიშნული პრობლემა ყოველთვის აქტუალური იყო საქართველოსათვის, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მან განსაკუთრებით მწვავე და მასშტაბური ხასიათი გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მიიღო, როდესაც ქვეყანაში დაიწყო ადმინისტრაციულ-მბრძანებლურიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გარდამავალი ეტაპი და იგი, შრომის ბაზრის სხვა პრობლემებთან ერთად, დღემდე სერიოზულ გამოწვევად რჩება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შრომის ბაზრის ფუნქციონირებისა და განვითარების მიმდინარე ეტაპზე, სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში არსებულ სხვა უამრავ პრობლემასთან ერთად, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს შრომითი მიგრაციის ეფექტიან მართვასა და რეგულირების მექანიზმის ფორმირებას, მის სისტემურ, პერიოდულ, სიღრმისეულ მეცნიერულ კვლევას. აღნიშნულის თაობაზე არაერთხელ გამოუთქვამთ მოსაზრება ამ სფეროს მკვლევარ ქართველ მეცნიერებს. მათგან ძალზე საყურადღებოა პროფესორ მ. ტუხაშვილის მიერ გაკეთებული დასკვნა: „შრომის ბაზრისა და მიგრაციის მართვა, თავის მხრივ, უნდა ეყრდნობოდეს მეცნიერულად დასაბუთებულ კონცეფციებსა და შესაბამის პროგრამებს, შრომის ბაზრის ფორმირების შესახებ კომპლექსური ხასიათის მეცნიერულ გამოკვლევებს. ამ მხრივ კი ქვეყანაში უპრეცედენტო, შეუწყნარებელი ვითარებაა, რაც მოკლედ გამოიხატება შემდეგში: არ არსებობს საქართველოს შრომის ბაზრის განვითარებისა და მისი რეგულირების კონცეფცია; არ არსებობს საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციის (შიგა, გარე, სტაციონალური, შრომითი, ქანქარისებური) მეცნიერულად დასაბუთებული კონცეფცია....“¹ მიგრაციული პროცესების, განსაკუთრებით კი მასობრივი შრომითი მიგრაციის მასშტაბები სათანადო ასახვას პოულობს ქვეყნის შრომითი პოტენციალის დინამიკაზე, შრომის ბაზრის ფუნქციონირების ეფექტიანობასა და ხარისხზე და, საერთოდ, ეკონომიკურ განვითარებაზე. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მიგრაციის პრობლემა საქართველოსათვის საბჭოთა პერიოდშიც სერიოზული ყურადღების საგანს წარმოადგენდა. აღნიშნული პრობლემის კვლევის შედეგების განზოგადებისას პროფესორი თ. ზუბიაშვილი სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს, რომ „1979-1992 წლებში საქართველოს მოსახლეობის გარე მიგრაცია საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებთან ხასიათდება მიგრაციის უარყოფითი საღდოთი, რაც 1989 წლის შემდგომ მეტად ინტენსიური გახდა. რადგან მიგრანტთა შორის ქარბობდა შრომისუნარიანი ასაკში მყოფი მაღალი კვალიფიკაციის მქონე მოსახლეობა, გარე მიგრაციამ მნიშვნელოვნად შეამცირა საქართველოს შრომითი პოტენციალი და გააუარესა მოსახ-

¹ **ტუხაშვილი მ.** „აუცილებელია საქართველოს შრომის ბაზრისა და მიგრაციის კომპლექსური შესწავლა“, მიგრაცია, N2, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბ., 2008, გვ. 11.

ლეობის აღწარმოების ბევრი მაჩვენებელი“.² სწორედ 1989 წლის შემდგომ პერიოდში, ქვეყანაში დაწყებული პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებები ასევე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ როგორც გარე, ისე შიდა მიგრაციულ პროცესებზე. ქართველ სპეციალისტთა შეფასებით, მასობრივი მიგრაციის პროცესი სწორედ აღნიშნული პერიოდიდან შეინიშნება. „მიგრაციის სოციალურ-დემოგრაფიული კვლევის შედეგები, რომელიც წარმოდგენილ იქნა 1991 წელს თბილისის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევების ინსტიტუტის მიერ, გვიჩვენებს, რომ 1990-1996 წლებში იმიგრაცია შეადგენდა 378.1 ათას კაცს, ხოლო ემიგრაცია – 1384.4 ათას კაცს. მაშასადამე, აღნიშნულ პერიოდში გარე მიგრაციის შედეგად საქართველომ დაკარგა 1.0 მილიონზე მეტი ადამიანი. ეს შედეგები შემოწმდა საქართველოს მოსახლეობის მრავალფაქტორულ მოდელზე დაყრდნობით“³ (იხ. ცხრილი 6.1).

ცხრილი 6.1

საქართველოს მოსახლეობის გარე მიგრაცია 1990-1996 წლებში (ათასი კაცი)

წლები	ოფიციალური მონაცემები ⁴			შეფასებითი მონაცემები ⁵		
	ჩამოვიდა	წავიდა	საღდო	ჩამოვიდა	წავიდა	საღდო
1990	20.0	-59.0	-39.0	27.2	-42.9	-15.7
1991	16.6	-60.6	-44.0	20.9	-49.5	-28.6
1992	8.0	-49.6	-41.6	50.0	-305.0	-255.0
1993	12.6	-42.9	-30.3	74.0	-264.0	-190.0
1994	12.7	-44.2	-31.5	79.0	-277.0	-198.0
1995	5.7	-25.9	-20.2	70.0	-246.0	-176.0
1996	1.2	-12.9	-11.7	57.0	-200.0	-143.0
1990-1996	76.8	-295.1	-218.3	378.1	-1384.4	-1006.3

როგორც მონაცემებიდან ჩანს, ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის გარე მიგრაცია 1990-1996 წლებში 295.1 ათასი კაცია, მათ შორის 1996 წელს 12.9 ათასი კაცია, მაშინ, როცა, შეფასებითი მონაცემების მიხედვით, აღნიშნულ პერიოდში ემიგრანტთა რაოდენობა 1384.4 ათასი კაცია, ხოლო მათ შორის 1996 წელს – 200.0 ათასი კაცი. მკვლევართა განმარტებით, გარე მიგრაციული ნაკადებიდან 70%-ს დროებითი, ძირითადად შრომითი მიგრანტები შეადგენენ. თუმცა მათი უდიდესი ნაწილი ერთ-ორ წელზე მეტხანს რჩება საზღვარგარეთ და ისინი შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც განუსაზღვრელი ვადით გასულები. გ. წულაძისა და ნ. მაღლაფერიძის შეფასებით, 1996-1997 წლებში შეინიშნებოდა მიგრაციის უარყოფითი საღდოს

² ზუბიაშვილი თ. მიგრაციული პროცესები საქართველოში სსრკ-ს დაშლის წინა პერიოდში, მიგრაცია, N4, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბ., 2010, გვ. 178-179.

³ Меладзе Г., Цуладзе Г. Население Грузии и демографические процессы (1990-1996). Тбилиси: Пако, 1997. (На грузинском языке).

⁴ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge.

⁵ Кутелия Б. Н., Меладзе Г. Г., Цуладзе Г. Е. Эмиграция из Грузии в постсоветский период // Социологический журнал. 1997. № 4.с. 186-191. Эмиграция из Грузии в постсоветский период|Социологический журнал (fnisc.ru).

სწრაფი შემცირება, რის შემდეგაც იგი სისტემატურად მცირდებოდა 1998-2001 წლებში.⁶ აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით, 2006 წლამდე პერიოდში, კიდევ უფრო საინტერესო მოსაზრებებს აყალიბებენ გ. წულაძე და შ. წიკლაური. „1992-2006 წლებში გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ, შეფასებითი მონაცემებით, 1127.6 ათასი კაცი შეადგინა, ანუ 1.0 მილიონს გადააჭარბა“. ამასთან, ავტორები ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ „მოცემულ შემთხვევაში შეფასებითი მონაცემები გარე მიგრაციის შესახებ იმიტომ მოგვყავს, რომ ის უფრო სანდოდ მიგვაჩნია, ვიდრე სტატისტიკის დეპარტამენტის შესაბამისი მონაცემები, განსაკუთრებით 2004 წლიდან“ და აკეთებენ ძალზე მნიშვნელოვან დასკვნას, რომ „1992 წლიდან გარე მიგრაცია საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის ფორმირების ძირითად კომპონენტს წარმოადგენს“.⁷ ცალკეული ექსპერტების შეფასებით, დღესაც ქვეყნის გარეთ ემიგრაციაში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა ერთ მილიონს აღემატება და ეს პროცესი ამჟამადაც მიმდინარეობს სათანადო რეგულირებისა და კონტროლის გარეშე, რაც მნიშვნელოვნად აუარესებს ქვეყნის შრომით პოტენციალს, ვინაიდან ემიგრანტთა უმრავლესობა შრომისუნარიანი, საშუალო ასაკის, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტებია. მსოფლიო ბანკის ექსპერტების მიერ გამოქვეყნებული ანგარიშების მიხედვით, საქართველოში მიგრაციის დონე ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებაში საკმაოდ მაღალია. ასე მაგალითად, 2002 წელს საქართველოდან უცხოეთში 1.1 მლნ. მოქალაქე გავიდა, რაც აღნიშნული პერიოდისათვის ქვეყნის მთლიანი მოსახლეობის (4 371 500 კაცი) 25.2%-ია.

საინტერესოა, რომ მიგრაციული პროცესების განვითარების ტენდენციებთან მიმართებაში გვაქვს სხვა სპეციალისტთა ძალზე საყურადღებო შეფასებებიც. ასე მაგალითად, „განსხვავებით საქსტატის ოფიციალური მონაცემისგან, შეფასებითი მონაცემებით, 1960-2000 წლების პერიოდში, გარე მიგრაციის შედეგად, საქართველოს მოსახლეობას დააკლდა 1404.0 ათასზე მეტი ადამიანი“.⁸ გ. წულაძის შეფასებით კი: „1990-2000 წლებში საქართველოს გარე მიგრაციის უარყოფითმა სალდომ 1989 წლის მოსახლეობის რაოდენობის 19.0% შეადგინა, ანუ თითქმის ყოველი მეხუთე ადამიანი წავიდა ქვეყნიდან“.⁹ ეს პროცესი მომდევნო წლებშიც გრძელდება და ქვეყნის გარეთ ემიგრაციაში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა და მიგრაციის სალდოც ერთ მილიონს აღემატება.¹⁰ შრომითი მიგრაციის მასშტაბებთან დაკავშირებით, ქართველი სპეციალისტების მიერ წარმოდგენილი შეფასებები აშკარად მოწმობს, რომ ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკის დაშლის შემდეგ, საბაზრო ეკონომიკაზე გა-

⁶ Меладзе Г.Г., Кутелия Б.Н. Внешняя миграция в Грузии, 1996–2001 годы. Xreferat.ru.

⁷ წულაძე გ., წიკლაური შ. „გარე მიგრაცია-საქართველოს მოსახლეობის ფორმირების კომპონენტი (1960-2035წწ.)“, „მიგრაცია“, N2, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბ., 2008, გვ. 88, 89.

⁸ სულაბერიძე ა. მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები და მისი შედეგი საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N8, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, 2449-2523. თბ., 2017. გვ. 71,77.

⁹ Tsuladze G. Demographic yearbook of Georgia 2015. Tbilisi, 2016; საქართველოს მოსახლეობა. სტატისტიკური კრებული. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბილისი, 2003, გვ.67.

¹⁰ არჩვაძე ი. შრომითი მიგრაციის გავლენა შრომის ბაზრის მდგომარეობის მახასიათებელ ინდიკატორებზე. „მიგრაცია“, N6, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბ., 2013 წ. გვ. 104-105.

დასვლის გარდამავალ ეტაპზე შრომითმა მიგრაციამ განსაკუთრებით მასშტაბური ხასიათი მიიღო. ზოგადად, „საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მიგრაცია განპირობებული იყო სამი ფაქტორით – სამშობლოში დაბრუნების მიზნით ეთნიკური უმცირესობების მასობრივი გადინებით ქვეყნიდან (რეპატრიაცია); ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით ემიგრაცია და ომების, კონფლიქტების, პოლიტიკური არეულობის ან კორუფციისაგან თავის დაღწევის მიზნით ემიგრაცია“.¹¹ ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, გასაკვირი არაა, რომ საქართველოს მოსახლეობის მასობრივი მიგრაციის პრობლემა, მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, არა მარტო სპეციალისტების, არამედ საზოგადოების, მთავრობის და ეკლესიის მსჯელობის საგანიც კი გახდა. სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა არაერთხელ გაამახვილა ყურადღება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით და მოსახლეობის მასობრივი ემიგრაცია არაფეექტიან დასაქმებას, შემოსავლების სიმცირეს და, შესაბამისად, ცხოვრების დაბალ დონესა და სიღარიბის არსებობას დაუკავშირა. კერძოდ, იგი ხაზს უსვამს ამ სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის როგორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეს და აღნიშნავს, რომ: „უცხოეთი კარგია, როცა ადამიანი იქ სწავლობს, ცოდნას იძენს, მაგრამ უცხოეთში საცხოვრებლად წასვლა მცირერიცხოვანი ერის გადაგვარებაა! ამიტომ მასობრივი მიგრაცია ძალიან საშიში მოვლენაა ქართველებისათვის!“. ¹² ცხადია, რომ შრომითი მიგრაციის მაღალი დონე და კატასტროფული მასშტაბები საგრძნობ გავლენას ახდენს ქვეყანაში არსებულ დემოგრაფიულ ვითარებასა და შრომითი პოტენციალის ხარისხობრივ მაჩვენებლებზე, მის განვითარებაზე. „მოსახლეობის მიგრაცია თანამედროვე საქართველოს უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა. მეტისმეტად მაღალი ინტენსიურობისა და ცალმხრივი მიმართულების გამო მან დიდი ზეგავლენა მოახდინა საქართველოს დემოგრაფიულ და შრომით პოტენციალზე“.¹³ განსაკუთრებით მწვავე პრობლემა შრომითი ემიგრაცია და მისი დიდი მასშტაბებია. ბოლო პერიოდში შრომით მიგრანტთა ყველაზე მაღალი ნაკადები დაფიქსირდა რუსეთის ფედერაციაში, საბერძნეთში, იტალიაში, აშშ-ში, თურქეთში, გერმანიაში, ისრაელში, ესპანეთში. მიგრანტთა დიდი ნაწილი რუსეთის ფედერაციაზე მოდის. „რუსეთში ბევრი ქართველი ცხოვრობს, მათი რიცხვი ერთ მილიონს აღწევს“.¹⁴ მსოფლიო ბანკის ექსპერტების შეფასებით, საქართველოში მიგრაციის დონე ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებაში საკმაოდ მაღალია და 30.0%-ს აჭარბებს. მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მონაცემებით, შრომით ემიგრანტთა მთლიანი რაოდენობის 40.0% ქალია. მართლაც რომ: „გლობალიზაციის კვალდაკვალ სულ უფრო შესამჩნევი ხდება მიგრაციულ პროცესებში ქალთა მონაწილეობა. ამჟამად მსოფლიოს მიგრანტთა 48.0% ქალია...

¹¹ **პაკერტი რაღფ.** მოსახლეობის დინამიკა საქართველოში. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებზე დაფუძნებული მიმოხილვა. 3. Population Dynamics _GEO-Print_F.pdf (census.ge).

¹² **ილია II,** სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, საკვირაო ქადაგება. ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“, N11, 711, 20-26 მარტი, 2014 წელი.

¹³ **ბუნტური გ.** საქართველოს მიგრაციული პორტრეტი. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებით. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2017 წ. გვ. 5.

¹⁴ **ილია II,** სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“ N37 (826), 1-6.12.2016 წ.

მიგრანტებში ქალთა წილის ზრდა შესამჩნევია საქართველოშიც. მაგალითად, 2002 წლის მოსახლეობის აღწერითა და ამავე პერიოდში საქართველოში ჩატარებული გამოკვლევებით, ემიგრანტებში ქალთა წილი 43.0%-ი იყო, შემდეგ კი იგი კიდევ უფრო გაიზარდა და მოსახლეობის 2014 წლის აღწერით 54.62%-ს მიაღწია¹⁵ (იხ. ცხრილი 6.2).

ცხრილი 6.2

საქართველოდან ემიგრირებული მამაკაცებისა და ქალების პროცენტული წილი, დანიშნულების ქვეყნების მიხედვით^{16,17}

დანიშნულების ქვეყანა	სულ, ემიგრანტები		მამაკაცი (%)	ქალი (%)
	რაოდენობა	%		
რუსეთი	19195	21.68	71.06	28.94
საბერძნეთი	14048	15.87	16.98	83.02
თურქეთი	9922	11.21	32.88	67.12
იტალია	9612	10.86	14.28	85.72
გერმანია	6259	7.07	44.86	55.14
აშშ	5021	5.67	48.93	51.07
ესპანეთი	3597	4.06	47.93	52.07
საფრანგეთი	3293	3.72	57.58	42.42
უკრაინა	3283	3.71	79.77	20.23
აზერბაიჯანი	1802	2.04	60.54	39.46
სხვა ქვეყნები	11590	13.09	55.94	44.06
არ არის მითითებული	919	1.04	48.20	51.80
სულ	88541	100.0	45.38	54.62

საქართველოდან ემიგრაციის მასშტაბები გაცილებით მაღალია რუსეთში, საბერძნეთში, თურქეთში, იტალიაში, გერმანიაში. რაც შეეხება გენდერულ მხარეს, აქ საკმაოდ გამოკვეთილი, განსხვავებული პოზიციაა ემიგრაციის ქვეყნების მიხედვით. კერძოდ, საქართველოდან ემიგრირებული მამაკაცები წასვლას რუსეთის ფედერაციაში და უკრაინაში ამჯობინებენ, მაშინ, როცა საქართველოდან ემიგრირებული ქალების უმრავლესობა იტალიაზე, თურქეთსა და საბერძნეთზე მოდის. აღნიშნული ცხრილის მონაცემები ეფუძნება მოსახლეობის აღწერისას შევსებული ემიგრანტის შესახებ კითხვარებიდან (აღწერის დროს ჯამში შეივსო სულ 88541 კითხვარი) მიღებულ ინფორმაციას და ზემოაღნიშნულ შეფასებებთან შედარებით, საკმაოდ განსხვავებულ

¹⁵ **შელია მ.** საქართველოს ქალთა შრომითი ემიგრაციის თავისებურებანი. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. თავი-3. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი. გამომცემლობა „ზენაარი“. თბილისი, 2018 წ. გვ. 119.

¹⁶ საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის შედეგები. მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიღრმისეული ანალიზი (geostat.ge).

¹⁷ **ჰაკერტი რაღფ, სუმბაძე ნანა.** 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგების ანალიზი გენდერულ ქრილში. 1.-Gender_GEO_print-F_0.pdf (geostat.ge).

სურათს გვაძლევს. კერძოდ, თითქმის ყველა საექსპერტო მონაცემის მიხედვით, 1989-2002 წლებში ქვეყანა დატოვა, სულ მცირე, 1.0 მილიონზე მეტმა ადამიანმა. აღნიშნულ უზუსტობას განაპირობებს სხვადასხვა მიზეზი, რომელთაგან უნდა გამოიყოს: ზოგიერთი ოჯახი ემიგრაციაში წასულ პირებს კვლავ შინამეურნეობის წევრად აღრიცხავდნენ და კითხვარში მათ სტატუსს უცვლელს ტოვებდნენ და 2. კითხვარი არ შევსებულა და სათანადო ინფორმაცია არ არსებობს იმ ოჯახების წევრთა ემიგრაციის შესახებ, რომლებმაც სრული შემადგენლობით დატოვეს ქვეყანა. შესაბამისად, ემიგრანტთა შესახებ კითხვარებიდან მიღებული ინფორმაციის დაბალი ხარისხის გამო, მისი სრულყოფის მიზნით, განხორციელდა 2002-2014 წლების საქართველოს დემოგრაფიული მონაცემების დაზუსტება გადაანგარიშების მოდელის გამოყენებით, რამაც საფუძვლიანად შეცვალა სურათი ემიგრაციის დონესა და მასშტაბებთან მიმართებაში. აღნიშნულს ადასტურებს საქართველოს რეგიონების მიხედვით ემიგრანტთა განაწილების შესახებ მიღებული საბოლოო ინფორმაცია (იხ. ცხრილი 6.3).

ცხრილი 6.3

საქართველოში დაბადებულ ემიგრანტთა განაწილება რეგიონების, მოსახლეობის აღწერისას შევსებული ემიგრანტის შესახებ კითხვარის და გადაანგარიშების საბოლოო შედეგების მიხედვით¹⁸

რეგიონი	კითხვარი ემიგრანტის შესახებ		გადაანგარიშება	
	ემიგრანტები	%	ემიგრანტები	%
თბილისი	27956	31.6	537620	46.9
აჭარა	3994	4.5	43180	3.8
გურია	1408	1.6	7080	0.6
იმერეთი	20298	22.9	162620	14.2
კახეთი	7271	8.2	49676	4.3
მცხეთა-მთიანეთი	2243	2.5	15754	1.4
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვ. სვანეთი	489	0.6	5032	0.4
სამეგრელო და ზემო სვანეთი	6897	7.8	156210	13.6
სამცხე-ჯავახეთი	2769	3.1	31176	2.7
ქვემო ქართლი	11099	12.5	116550	10.2
შიდა ქართლი	4117	4.7	20814	1.9
სულ	88541	100.0	1145712	100.0

კერძოდ, გადაანგარიშებული მონაცემების მიხედვით, საანალიზო პერიოდში, ქვეყნის ფარგლები დატოვა სულ 1145712 პირმა. მათგან ყველაზე დიდი ნაკადი 537620 კაცი, ანუ საერთო რაოდენობის 46.9% ქ. თბილისზე მოდის. ემიგრანტების მაღალი წილით გამოირჩევა იმერეთის, სამეგრელოსა და ზემო სვანეთის რეგიონები, სადაც მათი წილი, შესაბამისად, 14.2% და 13.6%-ია. ასევე მაღალია ემიგრანტთა წილი – 10.2%, ქვემო ქართლის რეგიონში. თუ გავანალიზებთ ემიგრანტების შესახებ ინფორმაციას

¹⁸ საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერა და 2002-2014 წლების საქართველოს დემოგრაფიული მონაცემების გადაანგარიშება. მოსახლეობა და დემოგრაფია - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

გამგზავრების წლების მიხედვით, შესამჩნევია, რომ გაადაანგარიშების შედეგები მათ შორის მცირე სხვაობითაა დაფიქსირებული. აღსანიშნავია, რომ ემიგრანტი მამაკაცების ნაკადები უფრო მასშტაბურია, ქალებთან შედარებით.

შრომითი მიგრაციის ანალიზის პროცესში ძალზე მნიშვნელოვანია ემიგრაციაში წასული მოსახლეობის შესწავლა განათლების დონის მიხედვით, რადგან მათ შემადგენლობაში აშკარად იკვეთება უმაღლესი განათლების მქონე პირთა მაღალი წილი (იხ. ცხრილი 6.4).

ცხრილი 6.4

საქართველოში მუდმივად მცხოვრებ მოსახლეობაში 10 წელზე უფროსი ასაკის პირების, ემიგრანტების და სამშობლოში დაბრუნებული მიგრანტების განაწილება განათლების დონის მიხედვით სქესობრივ ჭრილში, ემიგრანტის შესახებ კითხვარიდან მიღებული ინფორმაციის მიხედვით (პროცენტებში)¹⁹

დასახელება	10 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობა		ემიგრანტები		სამშობლოში დაბრუნებული მიგრანტები	
	მამაკაცები	ქალები	მამაკაცები	ქალები	მამაკაცები	ქალები
დოქტორის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხი	0.5	0.5	0.6	0.6	1.1	1.0
მაგისტრის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხი	12.0	14.1	14.1	12.4	18.6	22.0
ბაკალავრის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხი	14.4	15.3	20.5	19.7	18.9	21.8
პროფესიული განათლება	16.9	20.1	18.9	15.0	16.3	19.5
სრული ზოგადი განათლება	42.2	36.6	38.2	43.2	37.4	27.8
სხვა	14.0	13.4	7.7	9.1	7.7	7.9

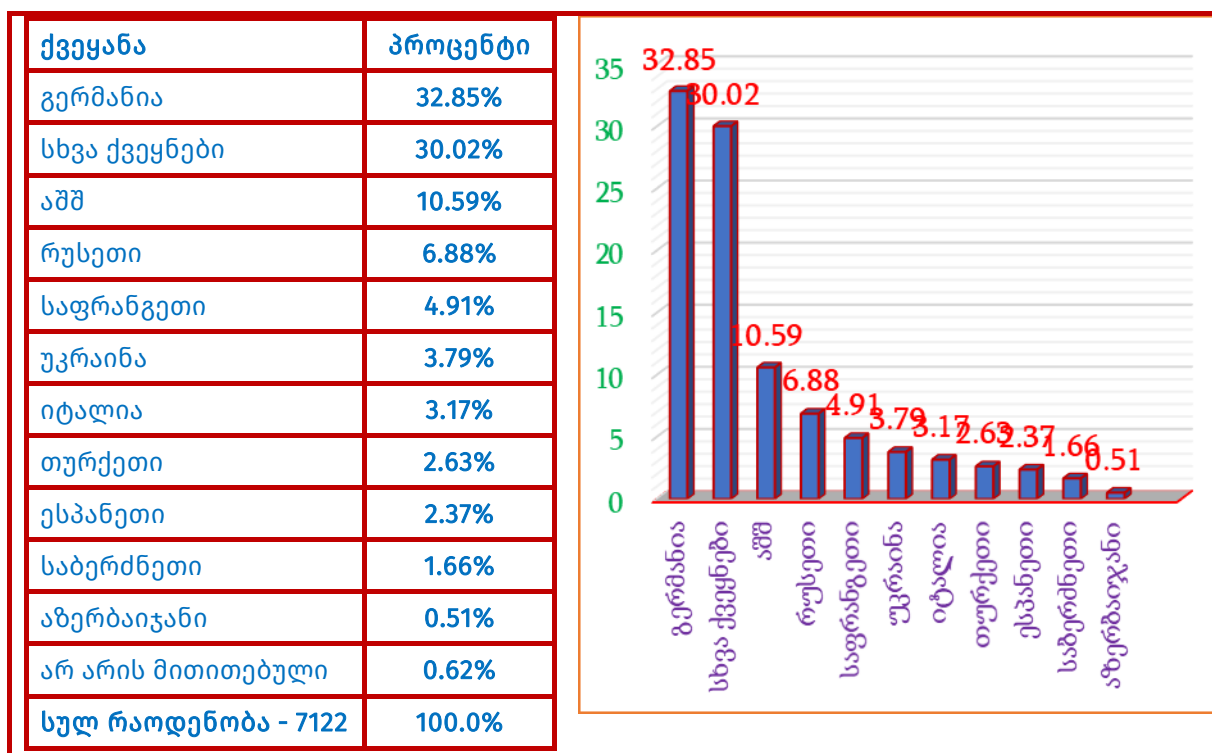
მართლაც, ემიგრანტების საერთო რაოდენობიდან, 26.5% მაგისტრის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხის მფლობელია. მათ შორის მამაკაცების წილი 14.1%, ხოლო ქალების – 12.4%-ია. ბაკალავრის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხის მფლობელია მამაკაცების 20.5% და ქალების 19.7%. დოქტორის ან მასთან გათანაბრებულ აკადემიურ ხარისხს კი ფლობს ემიგრანტი ქალებისა და მამაკაცების თანაბარი წილი – 0.6%. მთლიანობაში, უმაღლესი განათლების მქონე ემიგრანტი მამაკაცების წილი – 35.2%, გაცილებით მეტია ქვეყანაში მუდმივად მცხოვრებ მოსახლეობაში 10 წელზე უფროსი ასაკის პირებში განათლების შესაბამისი ხარისხის მქონე რო-

¹⁹ საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერა და 2002-2014 წლების საქართველოს დემოგრაფიული მონაცემების გაადაანგარიშება. მოსახლეობა და დემოგრაფია - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).

გორც მამაკაცების (26.9%), ისე ქალების წილთან (29.9%) შედარებით. კიდევ უფრო მაღალია სამშობლოში დაბრუნებული უმაღლესი განათლების მქონე მიგრანტი მამაკაცებისა და ქალების წილი, შესაბამისად, 38.6% და 44.8%. აღნიშნული ტენდენცია მასობრივი შრომითი ემიგრაციის დადებით მხარედ უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც ემიგრანტთა დიდი ნაწილი (70.0% და მეტი) 20-39 წლის ასაკობრივ ჯგუფს მიეკუთვნება და, ბუნებრივია, აღნიშნული კონტინგენტის უმრავლესობის მიზანი საზღვარგარეთ განათლების, უპირატესად კი, უმაღლესი განათლების მიღების მიზნით წასვლაა. მეორე მხრივ აღსანიშნავია, რომ მათ შემადგენლობაში მაღალია მაღალკვალიფიციური, მაღალინტელექტუალური პირების, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდების, ელიტური უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტთა წილიც,²⁰ რომელიც ბოლო პერიოდში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება და სავსებით შესაძლებელია, რომ „სავარაუდოდ, ახალგაზრდობის ძლიერი ემიგრაციული განწყობა მომავალში საქართველოს ინტელექტუალური პოტენციალის შემცირების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი გახდება“.²¹

ცხრილი 6.5

განათლების მიღების მიზნით საქართველოდან ემიგრირებული პირების პროცენტული წილი, დანიშნულების ქვეყნების მიხედვით²²

²⁰ Tukhasvhili Mirian, Latsabidze Natela, Lobzhanidze Manana, Shelia Mzia. Emigration Intentions Of Students Of Higher Education Institutions Of Georgia (Examples From Ivane Javakhishvili Tbilisi State University). European Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal. Vienna. Premier Publishing. №3 2018. P.132-140. ISSN 2414-2344. <https://ppublishing.org/journals/769/>.

²¹ შელია მ. საქართველოს ქალთა შრომითი ემიგრაციის თავისებურებანი. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. თავი 3. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი. გამომცემლობა „ბენაარი“. თბილისი, 2018 წ., გვ. 137.

²² საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიღრმისეული ანალიზი. მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიღრმისეული ანალიზი (geostat.ge).

2014 წლის მოსახლეობის აღწერის შედეგების მიხედვით, განათლების მიღების მიზნით საქართველოდან ემიგრირებული პირებიდან (სულ 7122 პირი, ქალებისა და მამაკაცების საერთო რაოდენობა) ძირითადი ნაწილი განათლების მიღებას გერმანიაში, აშშ-ში, რუსეთსა და საფრანგეთში ამჯობინებს (იხ. ცხრილი 6.5).

მიგრაციის, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის დახასიათებასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მასზე მოქმედი ფაქტორების, გამომწვევი მიზეზების კვლევას. ამ მხრივ ძალზე საინტერესოა ცალკეული სპეციალისტების მოსაზრებები და შეფასებები. პროფესორი თ. ზუბიაშვილი მასშტაბურად ახასიათებს მიგრაციული პროცესების თავისებურებებსა და მის გამომწვევ მიზეზებს და აღნიშნავს, რომ „გლობალიზაცია ხასიათდება მტკიცე ეკონომიკური, საინფორმაციო, პოლიტიკური, კულტურული და სხვა კავშირების დამყარებით. სწორედ ეს კავშირები ხდება მათი მომავალი განვითარების განმსაზღვრელი კომპონენტები. ამ კავშირების მნიშვნელოვან ფორმას წარმოადგენს მიგრაციული ნაკადები, ე. ი. ადამიანთა სახელმწიფოთაშორისი გადაადგილება, რაც გამოწვეულია მსოფლიო ეკონომიკური განვითარების ობიექტური უთანაბრობით, სხვადასხვა ქვეყანაში ეკონომიკური პირობების უთანასწორობითა და შესაძლებლობებით, მათი მონაწილეობით მოდერნიზაციისა და გლობალიზაციის პროცესებში სხვადასხვა ხარისხით, მსოფლიო შრომის ბაზრის მოთხოვნით“.²³

შრომით მიგრაციასთან დაკავშირებული კვლევის შედეგად ძალზე საინტერესო და ობიექტურ დასკვნებს გვაძლევს პროფესორი მ. შელია, სადაც იგი, მის გამომწვევ მიზეზებთან ერთად, რამდენიმე მნიშვნელოვან, არსებით ფაქტორს გამოყოფს. კერძოდ: „ემიგრაციის ინტენსიურობის ზრდას რომ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე განსაზღვრავს, ეს სამეცნიერო ლიტერატურაში აქსიომადაა მიჩნეული. საქართველოშიც ქალთა ემიგრაციის განმსაზღვრელი უმთავრესი მიზეზი ცხოვრების დაბალი დონეა. ის კი შეინიშნება, რომ, თუ პოსტსაბჭოთა საზოგადოების ტრანსფორმაციის პირველ ათწლეულში ძირითადი მიზეზი უმუშევრობა იყო, ამჟამად ამას დასაქმებული სამუშაო ძალის დაბალი ფასიც, ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ არსებობაც დაემატა“.²⁴ მართლაც, ქვეყანაში არსებული ქრონიკული უმუშევრობა, შრომის ანაზღაურების, შემოსავლების დაბალი დონე, შრომის არაკეთილსაზურველი პირობები და, შესაბამისად, შრომითი ცხოვრების ხარისხისა და ცხოვრების დაბალი დონე პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს შრომითი მიგრაციის დონეზე და მნიშვნელოვნად ასტიმულირებს მას. შესაბამისად, „2000-იანი წლებიდან დღემდე ქვეყნიდან ემიგრაციის მთავარ ფაქტორად რჩება უმუშევრობის მაღალი დონით გამოწვეული მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის სიღატაკის დაძლევის და ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების მცდელობა. აღნიშნულმა კიდევ უფრო შეამცირა მოსახლეობის რაოდენობა, დააჩქარა ასაკობრივ-სქესობრივი სტრუქტურის დეფორმა-

²³ **ზუბიაშვილი თ.** საერთაშორისო შრომითი მიგრაცია გლობალიზაციის ეპოქაში. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. თავი 7. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი. გამომცემლობა „ზენაარი“. თბილისი. 2018 წ. გვ. 216.

²⁴ **შელია მ.** ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოდან. ჟურნალი „მიგრაცია“, N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბილისი, 2017. გვ. 119.

ცია (დემოგრაფიული დაბერების ზრდა) და ეროვნული შემადგენლობის ცვლილება“.²⁵ უმუშევრობა, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე, სამუშაო ადგილების დეფიციტთან ერთად მიგრაციული პროცესების მასშტაბურობას სხვა მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ფაქტორებიც განაპირობებს, რაც ძალიან კარგად ჩანს პოსტსაბჭოურ ქვეყნებსა და, განსაკუთრებით, საქართველოში ამ პრობლემებთან დაკავშირებით განხორციელებულ ძალზე საინტერესო და თანამედროვე კვლევებში. კერძოდ: „კვლევის შედეგად მიღებული დასკვნის მიხედვით: სამუშაო ადგილების დეფიციტი და დაბალი ანაზღაურება გახდა მიგრაციული პროცესების გასაძლიერებელი ნოყიერი ნიადაგი; რიგ ქვეყნებში რომ არა ემიგრაციის დიდი ტალღა, უმუშევრობის მასშტაბები კიდევ მეტი იქნებოდა; საანალიზო პერიოდში, რვა პოსტსაბჭოურ ქვეყანაში, მნიშვნელოვნად შემცირდა მოსახლეობის რიცხოვნობა, მათ შორის, სამწუხაროდ, ყველაზე მეტად – საქართველოში. აღნიშნული განაპირობა როგორც ეკონომიკურმა (სამუშაო ადგილების დეფიციტი, დაბალი ანაზღაურება), ასევე პოლიტიკურმა ფაქტორებმა“.²⁶

შრომითი მიგრაციის პრობლემებისა და მისი გამომწვევი მიზეზების, ასევე მის შედეგებთან დაკავშირებით საყურადღებო დასკვნებია მოცემული შესაბამის სამთავრობო დოკუმენტებშიც. კერძოდ, „დასაქმების შესაძლებლობების შეზღუდულობა, განვითარებული ქვეყნების ბაზრებთან შედარებით, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე უბიძგებს საქართველოს მოსახლეობის ყველაზე აქტიურ ნაწილს, დატოვონ ქვეყანა და არსებობის წყარო საზღვარგარეთ ეძებონ. სპეციალური კვლევები ადასტურებს, რომ შრომით მიგრანტთა 80-85% ქვეყანას ეკონომიკური მიზეზებით (უმუშევრობა, დაბალი ხელფასი) ტოვებს“.²⁷

ძალზე საყურადღებოა, რომ ზემოაღნიშნულ ფაქტორებთან (უმუშევრობა, დაბალი შემოსავალი, შრომის არაკეთილსასურველი პირობები, სამუშაო ადგილების უკმარისობა და სხვა) ერთად ქართველი მკვლევრების სხვა ჯგუფი საგანმანათლებლო მიგრაციის საკითხებს ეხება და ძალზე საინტერესოდ წარმოადგენს ამ უკანასკნელის განვითარების თავისებურებებს, მიმართულებებსა და ტენდენციებს, განსაკუთრებით ბოლო წლების განმავლობაში. მართლაც, „ბოლო წლებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა ახალგაზრდების წილი შრომისა და განათლების მიგრაციაში. განათლების მობილუბის ზრდას ხელი შეუწყო საქართველოს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ბოლო წლების პროცესში ჩართულობამ. საქართველო ბოლო წლების პროცესს შეუერთდა 2005 წელს. საქართველოდან საერთაშორისო საგანმანათლებლო მიგრაციის

²⁵ **სულაბერიძე ა.** მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. შესავალი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი. გამომცემლობა „ზენაარი“. თბილისი, 2018 წ. გვ. 12.

²⁶ **სილაგაძე ა., ათანელიშვილი თ., სილაგაძე ნ.** პოსტსაბჭოური მიგრაციისა და უმუშევრობის ზოგიერთი ტენდენცია. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მოამბე. ტომი 14. N1. 2020 წ. გვ.175-176;

Silagadze Avtandil, Atanelishvili Tamar, Silagadze Nodar. Some Tendencies of Post-Soviet Migration and Unemployment. BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, vol. 14, no. 1, 2020. P. 175-176. http://science.org.ge/bnas/t14-n1/27_Silagadze_Economis.pdf.

²⁷ საქართველოს მთავრობის დადგენილება ¹⁹⁹ „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 02.08.2013 წ. ქ. თბილისი.

ზრდის ძირითადი მიმართულებებია ევროპისა და აშშ-ის უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები“.²⁸

მიგრაციის გამომწვევი ფაქტორების ანალიზისას ასევე ძალზე საინტერესო შეფასებას გვაძლევს პროფესორი ი. არჩვაძე, რომელიც ძირითად აქცენტს მრავალ სხვადასხვა ეკონომიკურ და სოციალურ ფაქტორზე აკეთებს. „მიგრაცია მრავალი ფაქტორით განისაზღვრება, თუმცა მთავარი, როგორც უკვე ითქვა, ეკონომიკური მიზეზია. სწორედ ეკონომიკური ფაქტორებით არიან საქართველოდან გასული მიგრანტების არა ნაკლებ $\frac{3}{4}$. დანარჩენ მიზეზებზე – ოჯახების გაერთიანება, ეთნიკური მიგრაცია, საკუთარ ისტორიულ სამშობლოში დასაბრუნებლად, სწავლის ან ჯანმრთელობის პრობლემების გამო, გასულთა რაოდენობის მხოლოდ $\frac{1}{4}$ მოდის“.²⁹

ანალიზის შედეგები ადასტურებს, რომ ქვეყანაში შრომით მიგრაციის მასშტაბებზე უამრავი სხვადასხვა ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, ფსიქოლოგიური ფაქტორი ზემოქმედებს. უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ მიგრაციის პრობლემების დარეგულირებისა და ნორმალიზაციის მიზნით ქვეყანაში განხორციელებული მნიშვნელოვანი პოზიტიური ძვრების მიუხედავად, რაც ცალკეულ პერიოდში მასთან დაკავშირებული ნორმატიულ-საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფასაც უკავშირდებოდა,³⁰ იგი ქვეყანაში დღემდე ძალზე სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს, რაც საგრძნობ გავლენას ახდენს ქვეყნის შრომითი პოტენციალის ეფექტიან გამოყენებასა და, საერთოდ, ეკონომიკური განვითარების დონესა და დინამიკაზე. პრობლემამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი თანამედროვე გლობალური პროცესების განვითარების, კორონავირუსით გამოწვეული გლობალური პანდემიის პირობებში მიიღო. ამ უკანასკნელმა კი საფუძვლიანად შეცვალა მიგრაციული ნაკადების სტრუქტურა და მთლიანად აღნიშნულ მოვლენას ახალი სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსი და დანიშნულება შესძინა. „2020 წლის 11 მარტს, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ კორონავირუსით ინფექციის COVID-19-ის პანდემიად გამოცხადების შემდეგ, მთელი მსოფლიო ფიზიკურ არსებობაზე – ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეზე შიშთან-

²⁸ Kharashvili E., Natsvlishvili I. . Impact of International Educational Migration In The Context Of Globalization Of Higher Education (Case Of Georgia). https://iated.org/concrete3/paper_detail.php?paper_id=73405. 2019. ISBN: 978-84-09-12031-4.

²⁹ არჩვაძე ი. შრომითი მიგრანტების მიერ თანხების რეპატრიაციისა და მასშტაბების შესახებ. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი. გამომცემლობა „ზენაარი“. თბილისი. 2018 წ. გვ. 178.

³⁰ შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და მიგრაციის პოლიტიკის განვითარების საერთაშორისო ცენტრს შორის თანამშრომლობის შესახებ. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი. 30 იანვარი, 2014 წელი. „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge); საქართველოს მთავრობის დადგენილება N352 „მიგრაციის მონაცემთა ერთიანი ანალიტიკური სისტემის ფორმირების და ადმინისტრირების წესის დამტკიცების თაობაზე“. საქართველოს მთავრობა, 17 ივლისი, 2015 წელი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge); საქართველოს მთავრობის დადგენილება N622 „საქართველოს 2016-2020 წლების მიგრაციის სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“. საქართველოს მთავრობა, 18 დეკემბერი, 2015 წელი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge); საქართველოს კანონი N3418 „შრომითი მიგრაციის შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, 05 ივლისი, 2018 წელი. შრომითი მიგრაციის შესახებ|სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge); საქართველოს მთავრობის დადგენილება N810 „საქართველოს 2021-2030 წლების მიგრაციის სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“. საქართველოს მთავრობა, 30 დეკემბერი, 2020 წელი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge).

ბამ მოიცვა. ვირუსის გავრცელების პროცესი მსოფლიო მასშტაბით, ხოლო მასთან ბრძოლა ლოკალურად – ცალკეული ქვეყნების მიხედვით განვითარდა. ევროპული გაგებით, ოთხი – საქონლის, მომსახურების, სამუშაო ძალისა და კაპიტალის გადაადგილების თავისუფლებიდან, ყველაზე შეზღუდული – სამუშაო ძალის გადაადგილება, კიდეც უფრო მეტად და თითქმის აბსოლუტურად შეიზღუდა.³¹ კორონავირუსის გავრცელების შედეგად მნიშვნელოვნად შეიზღუდა სამუშაო ძალის მობილობა შრომის ბაზარზე, რაც, ბუნებრივია, ძირითადად აღნიშნულ არასტანდარტულ გარემო პირობებში ადამიანის განსხვავებული ქცევის თავისებურებებიდან გამომდინარეობს. „კორონავირუსის გავრცელება ხასიათდება ეკონომიკური შოკებით, რაც არსებით ზეგავლენას ახდენს მსოფლიო ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაზე: მცირდება საერთაშორისო ვაჭრობა, იზღუდება შრომის ბაზარი, საფუძველი ერყევა სახელმწიფო ფინანსებსა და ფულად სისტემას, იცვლება ადამიანების ქცევა, რაც ზეგავლენას ახდენს მოხმარების სტრუქტურაზე“.³²

შრომით მიგრაციას, როგორც მნიშვნელოვან სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას, აღნიშნულ უარყოფით მხარეებთან ერთად, გარკვეული დადებითი ასპექტებიც ახასიათებს, ამიტომ მისი როლის, მნიშვნელობის, ხასიათის მხოლოდ ცალმხრივი, უარ-ყოფითი შეფასება არასწორი იქნებოდა. როგორც პროფესორი მ. ტუხაშვილი აღნიშნავს, „შრომით მიგრაციას როგორც იმიგრაციის, ისე ემიგრაციის ქვეყნებისათვის, ბევრ მისთვის დამახასიათებელ უარყოფით მხარეებთან ერთად, უფრო მეტი დადებითი შედეგი აქვს“.³³ კერძოდ, ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებისათვის ძალზე მნიშვნელოვანია ემიგრანტთა ფულადი გზავნილები (იხ. ცხრილი 6.6), რომელიც ხელს უწყობს მოსახლეობის მსყიდველობითუნარიანობის ამაღლებას, მთლიანი სამამულო პროდუქტისა და ფულადი მასის, დანაზოგებისა და მოხმარების ზრდას, ასტიმულირებს ინვესტიციებს და დადებითად ზემოქმედებს საერთო ეკონომიკური განვითარების პროცესზე. სწორედ აღნიშნულის გამო, საქართველოს მთავრობის შესაბამის დადგენილებაში წარმოდგენილია ძალზედ საყურადღებო დასკვნა, რომლის მიხედვითაც, ფაქტობრივად, გამოკვეთილია შრომითი მიგრაციის როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები და შეფასება ეძლევა მის როლს ქვეყანაში სიღარიბის მასშტაბების შემცირებასა და, საერთოდ, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებაში. კერძოდ, აღნიშნულია, რომ: „შრომითი მიგრანტების უმრავლესობა საზღვარგარეთ არალეგალურად, არასპეციალობით, დაბალკვალიფიციურ და დაბალანაზღაურებად სამუშაოებზეა დასაქმებული. ამის მიუხედავად, შრომით მიგრანტთა ფულადი და სხვა სახის გზავნილების გარეშე, სიღარიბის მაჩვენებელი ქვეყანაში არსებულზე ბევრად მაღალი იქნებოდა“.³⁴

³¹ **ჯიბუტი მ.** პოლიტეკონომიის ვირუსული ვარიაციები. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020 წ. გვ. 37. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>.

³² **შენგელია თ.** გლობალური ეკონომიკური რეცესია და საქართველოს პოსტვირუსული განვითარება. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020 წ. გვ. 55. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>.

³³ **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს შრომითი პოტენციალი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998, გვ.113.

³⁴ საქართველოს მთავრობის დადგენილება 1999 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის“.

**ზოგიერთი მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების და ფულადი
გზავნილების დინამიკა საქართველოში 2010-2020 წლებში³⁵**

მაჩვენებლები	2010	2013	2015	2018	2019	3კვ.2020
მსპ საბაზრო ფასებში, მლნ. ლარი	21821.6	28593.0	33935.0	44599.3	49252.7	13331.2
მსპ ერთ სულზე, ლარი	5762.7	7691.1	9109.4	11968.0	13239.4	3586.7
მსპ ერთ სულზე, აშშ დოლარი	3232.7	4623.7	4012.6	4722.0	4696.2	1156.2
მსპ, საბაზრო ფასებში მლნ. აშშ დოლარი	12241.4	17189.3	14948.2	17596.6	17470.7	4297.5
მსპ-ის რეალური ზრდა (%) წინა წელთან	+6.3%	+3.4%	+2.9%	+4.8%	+5.0%	-5.6%
სახელმწიფო ბიუჯეტი (მლნ. ლარი)	5865.8	7434.3	8963.3	11822.1	12907.2	2887.3
ემიგრანტების ფულადი გზავნილები (მლნ. აშშ დოლარი),	1052.3	1477.1	1080.0	1579.7	1733.3	388.93
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (მლნ. აშშ დოლარი)	865.6	1039.2	1728.8	1306.3	1310.8	302.6
ემიგრანტების ფულადი გზავნილები %-ში მ.ს.პ.-სთან მიმართებაში	8.6%	8.6%	7.22%	8.98%	9.92%	9.05%
ემიგრანტების ფულადი გზავნილები %-ში სახელმწიფო ბიუჯეტთან მიმართებაში	32.0%	33,0%	27,4%	33.8%	44.0%	44.24%

ანუ, თავისუფლად შეიძლება ითქვას, რომ ფულადი გზავნილები ოჯახთა შემოსავლების ერთ-ერთ სტაბილურ წყაროდ რჩება. საქართველოში ემიგრანტთა ფულადი გზავნილების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2013 წლის შემდეგ (1477.1 მლნ. აშშ დოლარი) 2018 და 2019 წელს დაფიქსირდა და მისმა ოდენობამ, შესაბამისად, 1576.5 და 1733.3 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა, რაც აღნიშნულ პერიოდში ქვეყანაში შემოსული უცხოური ინვესტიციების საერთო მოცულობას, შესაბამისად, 20.9% და 32.2%-ით აღემატებოდა. 2019 წელს, წინა წელთან შედარებით, ფულადი გზავნილების საერთო ოდენობა გაზრდილია 153.6 მლნ. აშშ დოლარით, ანუ 9.7%-ით, რაც ძირითადად იტალიიდან, ისრაელიდან, საბერძნეთიდან და აშშ-დან ფულადი გზავნილების ზრდამ განაპირობა. რაც შეეხება რუსეთის ფედერაციიდან ფულად ნაკადებს, მას საერთო გზავნილებში ყველაზე მაღალი წილი უკავია, თუმცა, 2020 წლის დეკემბრის თვესთან შედარებით, მისი ოდენობა 2021 წლის იანვარში 5.8%-ითაა შემცირებული. ბოლო ორი

ტეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 02.08.2013 წ. ქ. თბილისი.

³⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge; საქართველოს ეროვნული ბანკი. www.nbg.ge. National Bank Of Georgia (nbg.gov.ge).

წლის განმავლობაში (2018-2019 წლები) ემიგრანტების ფულადი გზავნილების წილი მთლიან სამამულო პროდუქტთან მიმართებაში საშუალოდ 9.0%-10.0%-ის ფარგლებში მერყეობდა, ხოლო სახელმწიფო ბიუჯეტთან მიმართებაში მისი წილი საშუალოდ 39.0% იყო (იხ. ცხრილი 6.7).

ცხრილი 6.7

ემიგრანტების ფულადი გზავნილები ემიგრაციის ქვეყნების მიხედვით, მლნ. აშშ დოლარი, 2020-2021 წლებში, თვიურ ქრილში³⁶

ქვეყანა	დეკემბერი – 2020		იანვარი – 2021	
	ჩარიცხვა	წილი (%)	ჩარიცხვა	წილი (%)
სულ	171052.8	100.0%	128830.6	100.0%
იტალია	31815.6	18.6%	27317.6	21.2%
რუსეთის ფედერაცია	40710.0	23.8%	23178.2	18.0%
საბერძნეთი	22424.8	13.1%	18618.5	14.5%
აშშ	22311.1	13.0%	18073.7	14.0%
ისრაელი	15520.7	9.1%	13161.7	10.2%
თურქეთი	9895.2	5.8%	7161.6	5.6%
უკრაინა	9505.9	5.6%	6429.6	5.0%
გერმანია	8315.1	4.9%	6058.7	4.7%
აზერბაიჯანი	5792.3	3.4%	5319.0	4.1%
ესპანეთი	4762.0	2.8%	3512.1	2.7%

წარმოდგენილი კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ შრომითი მიგრაციის პრობლემა ქვეყნისათვის თანამედროვე გლობალური პანდემიის პირობებში კიდევ უფრო პრიორიტეტული და სპეციფიკური გახდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება გამოვყოთ მიმდინარე ეტაპზე მისი განვითარების შემდეგი ძირითადი პრობლემები, თავისებურებები და ტენდენციები:

✓ საქართველოს შრომის ბაზრის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა შრომითი მიგრაციის მაღალი დონე და კატასტროფული მასშტაბები, რომელიც ქვეყანაში ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდიდან და, განსაკუთრებით კი, 1990 წლებიდან იღებს სათავეს. იგი საგრძნობ გავლენას ახდენს ქვეყანაში არსებულ დემოგრაფიულ ვითარებასა და შრომითი პოტენციალის ხარისხობრივ მაჩვენებლებზე. ცალკეული ექსპერტების შეფასებით, მიმდინარე პერიოდშიც ქვეყნის ფარგლებს გარეთ ემიგრაციაში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა ერთ მილიონს აღემატება და მისი სალდო მნიშვნელოვნად არ შემცირებულა;

✓ შრომითი მიგრაციის მასშტაბებისა და ამ სფეროში არსებული პრობლემის სიმწვავის მიუხედავად, სათანადო დონეზე ვერ ხორციელდება მისი რეგულირება და კონტროლი. ქვეყანაში დღემდე არ არსებობს მიგრაციული პროცესების მართვის მეც-

³⁶ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge; საქართველოს ეროვნული ბანკი. www.nbg.ge. National Bank Of Georgia (nbg.gov.ge).

ნიერულად დასაბუთებული კონცეფციები და შესაბამისი პროგრამები, მისი აღრიცხვის სათანადო სისტემა და შესაბამისი მეთოდოლოგიური ბაზა. პერიოდულად ვერ ხორციელდება აღნიშნულ სფეროში არსებული ვითარების შესახებ კომპლექსური ხასიათის მეცნიერული გამოკვლევები;

✓ მსოფლიო ბანკის ექსპერტების შეფასებით, საქართველოში ემიგრაციის დონე მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებაში საკმაოდ მაღალია და 25.0%-ს აღემატება. ემიგრანტების მაღალი წილით გამოირჩევა ქვეყნის დედაქალაქი თბილისი, იმერეთის, სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და ქვემო ქართლის რეგიონები, რაც მნიშვნელოვნად აისახება მათ შრომით პოტენციალზე, ვინაიდან ემიგრანტთა უმრავლესობა შრომისუნარიანი, საშუალო ასაკის, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტებია;

✓ ბოლო პერიოდში შრომით მიგრანტთა ყველაზე მაღალი ნაკადები ფიქსირდება რუსეთის ფედერაციაში, საბერძნეთში, იტალიაში, აშშ-ში, თურქეთში, გერმანიაში, ისრაელში, ესპანეთში. ემიგრანტთა ყველაზე მაღალი წილი რუსეთის ფედერაციაზე მოდის. რაც შეეხება გენდერულ მხარეს, აქ საკმაოდ გამოკვეთილი, განსხვავებული პოზიციაა ემიგრაციის ქვეყნების მიხედვით. ემიგრანტი მამაკაცების ნაკადები უფრო მასშტაბურია ქალებთან შედარებით. თუმცა საქართველოდან ემიგრირებული მამაკაცები წასვლას რუსეთის ფედერაციასა და უკრაინაში ამჯობინებენ, მაშინ, როცა საქართველოდან ემიგრირებული ქალების უმრავლესობა იტალიაზე, თურქეთსა და საბერძნეთზე მოდის;

✓ ემიგრანტების საერთო რაოდენობაში საკმაოდ მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირების წილი (საშუალოდ 34.0%-35.0%), რაც 5.0%-6.0%-ით აღემატება ქვეყანაში მუდმივად მცხოვრებ მოსახლეობაში 10 წელზე უფროსი ასაკის პირებში განათლების შესაბამისი ხარისხის მქონე პირთა წილს. კიდევ უფრო მაღალია სამშობლოში დაბრუნებული უმაღლესი განათლების მქონე მიგრანტი მამაკაცებისა და ქალების წილი, რაც მასობრივი შრომითი ემიგრაციის დადებით მხარედ უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც ემიგრანტთა დიდი ნაწილი (70.0% და მეტი) 20-39 წლის ასაკობრივ ჯგუფს მიეკუთვნება და, ბუნებრივია, აღნიშნული კონტინგენტის უმრავლესობის მიზანი საზღვარგარეთ განათლების, უპირატესად კი, უმაღლესი განათლების მიღების მიზნით წასვლაა;

✓ შრომითი მიგრაციის მასშტაბებზე სხვადასხვა ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, ფსიქოლოგიური ფაქტორი ზემოქმედებს. საქართველოში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ვითარებიდან და ეკონომიკური განვითარების თავისებურებებიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, მიმდინარე ეტაპზე ქვეყნის მოსახლეობის შრომით ემიგრაციაზე უპირატესად ზემოქმედების თვალსაზრისით შემდეგი ძირითადი ფაქტორები უნდა გამოიყოს: ქვეყანაში არსებული სამუშაო ადგილების დეფიციტი, ქრონიკული უმუშევრობა, არაეფექტიანი დასაქმება, შრომის ანაზღაურებისა და, საერთოდ, შემოსავლების დაბალი დონე, შრომის არაკეთილსასურველი პირობები, შესაბამისად, შრომითი ცხოვრების ხარისხისა და ცხოვრების დაბალი დონე;

✓ შრომითი მიგრაციის პრობლემამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი თანამედროვე გლობალური პროცესების განვითარების, კორონავირუსით გამოწვეული გლობალური პანდემიის პირობებში მიიღო. ამ უკანასკნელმა საფუძვლიანად შეცვალა მიგრაციული ნაკადების სტრუქტურა და მას, ფაქტობრივად, ახალი სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსი და დანიშნულება შესძინა. კერძოდ, თითქმის მთლიანად შეიზღუდა

სამუშაო ძალის გადაადგილება, მობილობა საერთაშორისო და ქვეყნის შიგნით ფუნქციონირებად შრომის ბაზრებზე. არასტანდარტულმა გარემომ არსებითი ზეგავლენა მოახდინა თვით პიროვნებათა ქცევის თავისებურებებზე, ხასიათზე;

✓ შრომით მიგრაციას, როგორც მნიშვნელოვან სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას, აღნიშნულ უარყოფით მხარეებთან ერთად, გარკვეული დადებითი მომენტებიც გააჩნია. კერძოდ, მიმდინარე გლობალური კრიზისის პირობებში ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებაზე არსებით ზეგავლენას ახდენს ემიგრანტთა ფულადი გზავნილები. კერძოდ, იგი ხელს უწყობს მოსახლეობის მსყიდველობითუნარიანობის ამაღლებას, მთლიანი სამამულო პროდუქტისა და ფულადი მასის, დანაზოგებისა და მოხმარების ზრდას; ასტიმულირებს როგორც მოხმარებას, ისე ინვესტირებას, რაც შესაბამისად დადებით ასახვას პოულობს ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესში. ასევე მნიშვნელოვანია მისი როლი ქვეყანაში სიღარიბის მასშტაბების შემცირებასა და, საერთოდ, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებაში, სოციალური დაძაბულობის ხარისხის შემცირებაში;

✓ შრომითი ემიგრაციის დადებითი მომენტებიდან უნდა გამოვყოთ ისიც, რომ იგი მოსახლეობის ცალკეული სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფისათვის, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდებისათვის ხარისხიანი განათლების, კვალიფიკაციის ამაღლების, პროფესიული უნარ-ჩვევებისა და, შესაბამისად, მათი სამუშაო ძალის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მნიშვნელოვან გზას წარმოადგენს. კვალიფიციური მიგრანტების დაბრუნება ქვეყანაში კი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ახალი ცოდნისა და ინოვაციების, ტექნოლოგიების დანერგვას, ქმნის ეკონომიკური განვითარების სათანადო პირობებს ქვეყანაში. „ახალგაზრდობა აქტიურად არის ჩართული მიგრაციის პროცესებში. ეს კატეგორია არის ყველაზე მობილური სოციალური ჯგუფი. ახალგაზრდებისთვის საერთაშორისო მიგრაცია წარმოადგენს შესაძლებლობას, გააუმჯობესონ თავიანთი და მათი ოჯახის წევრთა ცხოვრება, მიაღწიონ საგანმანათლებლო მიზნებს და გააძლიერონ პროფესიული უნარ-ჩვევები. მათ ასევე აქვთ მოტივაცია გააცნობიერონ სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების გამოწვევები და განახორციელონ საუკეთესო პრაქტიკა ქვეყანაში დაბრუნების შემდეგ“;³⁷

✓ შრომითი ემიგრაცია ხელს უწყობს ასევე ქალი მიგრანტების შესაძლებლობების ზრდასაც. მათი საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლები ფინანსურად აძლიერებს ოჯახს და ამაღლებს მათ პიროვნულ პრესტიჟს. მათ ეძლევათ საშუალება გაზარდონ როგორც პირადი სამომხმარებლო ხარჯები, ისე ინვესტიციები ოჯახის წევრთა განათლებასა და ჯანდაცვაზე.

შრომით მიგრაციას, მისი მასშტაბების რეგულირების უზრუნველყოფის მიმართულებით უამრავი პრობლემის მიუხედავად, გარკვეული დადებითი მომენტებიც აქვს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, „მიგრაციული პროცესების მართვა მიჩნეულია ქვეყნის ერთ-ერთ პრიორიტეტად, რაც მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს ქვეყნის სოციალურ-

³⁷ Kharashvili E., Natsvlishvili I. . Impact of International Educational Migration In The Context Of Globalization Of Higher Education (Case Of Georgia). https://iated.org/concrete3/paper_detail.php?paper_id=73405. 2019. ISBN: 978-84-09-12031-4. <https://library.iated.org/view/KHARASHVILI2019IMP>.

ეკონომიკურ განვითარებაზე, მის უსაფრთხოებასა და სტაბილურობაზე“.³⁸ თუმცა ამ სფეროში დაგროვილი პრობლემების აღმოფხვრა და, საერთოდ, მისი ეფექტიანი მართვა შეუძლებელი იქნება შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზისა და შრომის ბაზრის ერთიანი საინფორმაციო სისტემის ფორმირებისა და განვითარების გარეშე. მართლაც: „შრომითი მიგრაციის პროცესების ეფექტიანი მართვისათვის, კანონმდებლობის განვითარებასთან ერთად, აუცილებელია ასევე ქვეყანაში შესაბამისი ინფრასტრუქტურის არსებობა. კერძოდ, საჭიროა: შრომის ბაზრის ისეთი საინფორმაციო-ანალიტიკური სისტემის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის მოთხოვნა-მიწოდების ტენდენციების მონიტორინგსა და პროგნოზირებას როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე. ამისათვის საქართველოში უნდა ჩამოყალიბდეს შრომის ბაზრის კვლევის მდგრადი ინსტიტუციური სისტემა და შეიქმნას სანდო საინფორმაციო ბაზა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდების ტენდენციების შესახებ“;³⁹

ძალზე მნიშვნელოვანი და აუცილებელია მიგრაციული პროცესების აღრიცხვის სისტემის მოწესრიგება და სათანადო, მოქნილი, ეფექტიანი აღრიცხვის მეთოდოლოგიის შემუშავება, რაც ხელს შეუწყობს მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის შესახებ მიგრაციის მაჩვენებლების დაზუსტებას და მის რეალურ მასშტაბებთან შესაბამისობას. „ფაქტია, რომ შრომითი ემიგრაცია დღევანდელი საქართველოს უმნიშვნელოვანესი სოციალური პრობლემაა, რომელიც უფრო მეტ აღრიცხვასა და შესწავლას მოითხოვს, ვიდრე იგი სინამდვილეშია“.⁴⁰ აღნიშნულის აუცილებლობა დადასტურებულია რიგი ექსპერტების შეფასებებით. „ბოლო ორ აღწერათაშორის პერიოდში (2002-2014 წწ.), საქსტატისა და შეფასებით მაჩვენებლებს შორის სხვაობიდან გამომდინარე, მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის აღრიცხვისგან განსხვავებით, ფანტასტიკურად მაღალია გარე მიგრაციის არაზუსტი აღრიცხვის დონე, რაც 2005 წელს 14-ჯერ, 2009 წ. 16-ჯერ, ხოლო 2010 და 2011 წლებში 18-ჯერ აღემატებოდა რეალურ დონეს“.⁴¹

შრომითი მიგრაციის პრობლემების დაძლევის მიზნით აუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად სათანადო ყურადღება მიექცეს სოციალური უსაფრთხოების და სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვას. საბოლოო ჯამში კი უმუშევრობის შემცირება, ეფექტიანი დასაქმების მიღწევა, ღირსეული შრომის პირობებით უზრუნველყოფა, მოსახლეობისათვის ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი განათლების, ჯანდაცვისა და საბაზისო სოციალური უზრუნველყოფის სისტემების ფორმირება უნდა გახდეს მიგრაციული ნაკადების ნორმალიზაციის საფუძველი.

³⁸ **ცარციძე მ.** შრომის ბაზარი და მიგრაცია საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბილისი 2016. გვ. 201-221.

³⁹ **ანთაძე ც.** შრომითი მიგრაციის სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბილისი 2016. გვ. 163.

⁴⁰ **ჭელიძე ნ.** საქართველოს მოსახლეობის შრომითი ემიგრაცია. გამომცემლობა თსუ, „ცოდნის წყარო“, თბილისი, 2000 წელი. გვ.12.

⁴¹ **სულაბერიძე ა., წულაძე გ., სულაბერიძე ვ., გომელაური ნ.** დემოგრაფიულ შემთხვევათა სტატისტიკური აღრიცხვის პრობლემები საქართველოში. ჟ. „ეკონომისტი“, თბილისი, 2016. ტ. IX, გვ. 14.

სულაბერიძე ა. მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები და მისი შედეგი საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბ., 2017. გვ. 81.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ჩატარებული ანალიზის საფუძველზე, უმუშევრობისა და სიღარიბის სფეროში არსებული მდგომარეობის, მასზე მოქმედ ფაქტორებსა და გამომწვევ მიზეზებთან დაკავშირებით შეიძლება გავაკეთოთ შემდეგი არსებითი დასკვნები:

✓ მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მიმართულებით მნიშვნელოვანი პოზიტიური ძვრები განხორციელდა, საქართველოში ქრონიკული უმუშევრობის დაძლევა კვლავ პირველი რიგის გამოწვევაა, მნიშვნელოვანი პრიორიტეტია და სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრეს ამოცანად რჩება;

✓ უმუშევრობა ურთულესი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა და ფენომენია, რომლის დაძლევის გარეშეც შეუძლებელია ეკონომიკის ნორმალური, ეფექტიანი ფუნქციონირება, მით უმეტეს, რომ საქართველოში, მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, უმუშევრობის დონე და მასშტაბები სერიოზულად განსხვავებულია და განსაკუთრებული სიმწვავით ხასიათდება. კერძოდ, ქვეყანაში, 2020 წლის 28 დეკემბრამდე მოქმედი შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის აღრიცხვის მეთოდოლოგიის მიხედვით, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2000-2019 წლებში უმუშევრობის დონე ქვეყანაში 10.3%-(2000 წელი) 11.6%-ის ფარგლებში მერყეობდა (2019 წელი), ხოლო მაქსიმალურ მნიშვნელობას-16.9%-ს 2009 წელს მიაღწია. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ სამუშაო ძალის აღრიცხვის ახალი მეთოდოლოგიის შესაბამისად გადაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით კი 2010-2019 წლებში უმუშევრობის დონე კიდევ უფრო მაღალია და 27.2% (2010 წელი)-17.6% (2019 წელი)-ის ფარგლებშია. ოფიციალური მონაცემებისაგან განსხვავებით, საექსპერტო შეფასებით, უმუშევრობის დონე საქართველოში 32.0-36.0%-ის ფარგლებში მერყეობს;

✓ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტის დანერგვა და სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგიის სრულყოფის მიზნით ჩატარებული სამუშაოების განხორციელება უდავოდ წინგადადგმული ნაბიჯი იყო მისი მაჩვენებლების (უმუშევრობის დონე, დასაქმების დონე, ეკონომიკური აქტიურობის დონე) დაზუსტების მიმართულებით. თუმცა აღსანიშნავია, რომ იგი საკმარისი არ არის ამ მაჩვენებლების სრულყოფილი, საიმედო და ობიექტური აღრიცხვისათვის. 2010-2019 წლებში ძველი და ახალი სტანდარტების გამოყენებით გაანგარიშებული უმუშევრობის დონის მაჩვენებლებს შორის სხვაობა ყველაზე დაბალია 2019 წელს (გადაანგარიშებული ახალი მაჩვენებელი 6.0%-ით აღემატება ძველ მაჩვენებელს), ხოლო ყველაზე მაღალი 2011 წელს (12.1%). უმუშევრობის დონეებს შორის ასეთი მნიშვნელოვანი სხვაობა განპირობებულია იმით, რომ დასაქმებულთა შემადგენლობაში თვითდასაქმებულთა კატეგორია შემცირებულია მხოლოდ იმ პირთა ხარჯზე, რომლებიც საკუთარ შინამეურნეობაში მუშაობენ და აწარმოებენ საქონელსა და მომსახურებას საკუთარი საქმიროებისათვის, მოხმარებისათვის და არ არიან ბაზარზე ორიენტირებული;

✓ ბოლო პერიოდში ქვეყანაში გატარებული მნიშვნელოვანი რეფორმებისა და საკანონმდებლო ცვლილებების მიუხედავად, რომელიც უკავშირდება ბიზნესგარემოს

რეფორმირებასა და ინვესტიციების ზრდას, ქვეყანაში ვერ იქნა მიღწეული ეკონომიკური განვითარების საჭირო დონე, ტემპი, მასშტაბი. შედეგად სახეზე გვაქვს სამუშაო ძალაზე შეზღუდული მოთხოვნა შრომის ბაზარზე. ამას ემატება ისიც, რომ ხშირ შემთხვევაში, საჭირო პროფესიისა და კვალიფიკაციის კადრების დეფიციტის გამო, შრომის ბაზარზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებობს მკვეთრი დისბალანსი;

✓ განსაკუთრებით შესამჩნევია უმუშევრობის დონის დიფერენციაცია სქესობრივ-ასაკობრივი ნიშნის მიხედვით. შესამჩნევია ქალებთან შედარებით მამაკაცების უმუშევრობის მაღალი დონე, რაც განპირობებულია იმით, რომ დაუსაქმებელი ქალების უმრავლესობა ეკონომიკურად არააქტიურთა კატეგორიას მიეკუთვნება. ქალებისა და მამაკაცების უმუშევრობის დონის მაჩვენებლები გაცილებით მაღალია ახალი სტანდარტების გამოყენებით გადაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით;

✓ საქართველოში კვლავ მაღალია უმუშევრობის დონე ახალგაზრდებში, რაც მნიშვნელოვნად აღემატება აღმოსავლეთ ევროპისა და ცენტრალური აზიის რეგიონის ბევრი ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებელს. ბოლო 15 წლის მანძილზე ახალგაზრდების უმუშევრობის დონე სამივე ასაკობრივი ჯგუფის (15-19; 20-24; 25-29) მიხედვით კვლავ სერიოზულ პრობლემად რჩება და მისი შემცირების მიმართულებით რაიმე მნიშვნელოვანი ტენდენცია არ შეინიშნება. უმუშევარ ახალგაზრდებს შორის საკმაოდ მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირთა წილი (საშუალოდ 40%). სხვა მიზეზებთან ერთად, ახალგაზრდების უმუშევრობის მაღალ დონეს მნიშვნელოვნად განაპირობებს მათი პროფესიული ორიენტაციის სფეროში არსებული პრობლემებიც;

✓ უმუშევრობის დონე გაცილებით მაღალია საქართველოს ქალაქებში, სოფლებთან შედარებით. კერძოდ, ბოლო 20 წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონე ქალაქად საშუალოდ 17.0%-18%-ით მაღალი იყო, სოფელთან შედარებით. 2019 წლისათვის აღნიშნული სხვაობა თითქმის 12.0%-მდე შემცირდა. უმუშევრობის დონეებს შორის ასეთი მაღალი სხვაობა განპირობებულია სოფლად თვითდასაქმებული მოსახლეობის მაღალი წილით, ქალაქთან შედარებით;

✓ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების შესაბამისად გადაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით, უმუშევრობის დონე 2010-2019 წლის მდომარეობით გაზრდილია ქვეყნის ყველა რეგიონის მიხედვით, გარდა თბილისისა. საკმაოდ მაღალია უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის დიფერენციაციის ხარისხი და შრომის რეგიონული ბაზრების ტერიტორიული დისბალანსის მასშტაბები, რასაც ადასტურებს ამ მიზნით ჩატარებული კორელაციულ-რეგრესიული ანალიზის შედეგად გაანგარიშებული ზოგიერთი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებელი: უმუშევრობის დონის საშუალო წრფივი გადახრა, საშუალო კვადრატული გადახრა, ვარიაციის როგორც წრფივი, ისე საერთო კოეფიციენტის მნიშვნელობები. უმუშევრობის დონის მაჩვენებლების დიფერენციაციის დონე და ხარისხი ქვეყნის ცალკეული რეგიონების მიხედვით კიდევ უფრო მაღალია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ძველი სტანდარტებით გაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით;

✓ უმუშევრობა საქართველოში ხასიათდება გრძელვადიანობით. უმუშევრებს შორის თითქმის 67.0%-68.0%, ანუ მათი 2/3 უმუშევრად რჩება 1 წელზე მეტი ხნით, რაც მნიშვნელოვნად აღემატება საერთო ევროპულ მაჩვენებელს, სადაც მათი წილი 1/3-

ზე ნაკლებია. ასეთ პირობებში აღნიშნული კატეგორიის უმუშევრებს ნაკლები შანსი აქვთ თავი დააღწიონ უმუშევრობას. უმუშევრად ყოფნის ხანგრძლივი პერიოდი კი მნიშვნელოვნად ამცირებს მათი დასაქმების პერსპექტივებს. აღნიშნული განპირობებულია იმითაც, რომ საქართველოში ისევე, როგორც ბევრ განვითარებად ქვეყანაში, უმუშევრობის დაზღვევის პროგრამა ჯერ კიდევ არ არის დანერგილი;

✓ უმუშევართა შორის საკმაოდ მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირების წილი. უმუშევართა 1/3-ზე მეტი უმაღლესი განათლების მქონეა. აღნიშნული განპირობებულია სხვადასხვა მიზეზით: მთლიანად საქართველოს მოსახლეობაში მაღალია უმაღლესი განათლების მქონე პირთა რიცხვი (2014 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით მამაკაცების 26.9% და ქალების 29.9%-ს უმაღლესი განათლება აქვთ).⁴² შესაბამისად, მაღალია სხვადასხვა პროფესიისა და კვალიფიკაციის უმაღლესი განათლების მქონე სპეციალისტების წილი, რომელთაც შრომის პირობებისადმი შედარებით გაზრდილი, განსხვავებული მოთხოვნა აქვთ. სამწუხაროდ, მათი მომზადება, ანუ ჭარბწარმოება დღესაც გრძელდება შრომის ბაზრის რეალური მოთხოვნების გათვალისწინების გარეშე. სწორედ აღნიშნული სპეციალობების შესაბამისად იქმნება შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მოთხოვნა-მიწოდებას შორის სტრუქტურული და ხარისხობრივი დისბალანსი. ზოგიერთი სპეციალობის მიხედვით ბაზარი გაჯერებულია და იქმნება მაღალი კონკურენცია, რაც პირველ რიგში ხდება უმუშევრობის მთავარი მიზეზი. აღნიშნული კიდევ ერთხელ მიაწიშნებს, რომ განათლების თანამედროვე სისტემა ნაკლებად არის ორიენტირებული შრომის ბაზრის თანამედროვე მოთხოვნებზე;

✓ ხშირ შემთხვევაში უმუშევრობის გამომწვევი მიზეზი ხდება დაქირავებით დასაქმებულთა დაბალი შრომის ანაზღაურება, ხელფასის ძირითადი ფუნქციების (კვლავწარმოების, რეგულირების სტიმულირების, სოციალური) რეალიზაციის დაბალი დონე და ხარისხი. 2020 წლის მესამე კვარტალის შედეგების მიხედვით, დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასი საქართველოში 1239.5 ლარს შეადგენდა. მამაკაცებისათვის იგი 1472.5 ლარი, ხოლო ქალებისათვის 978.1 ლარი იყო. ხელფასის საშუალო დონე 3-4-ჯერ დაბალია ევროკავშირის ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან შედარებით;

✓ შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურისა და ერთიანი საინფორმაციო სისტემის განვითარების დაბალი დონე ხშირად განაპირობებს დასაქმების მსურველთა მხრიდან ვაკანსიების შესახებ ინფორმაციის მოძიების სირთულეებს, რის შედეგადაც სამუშაოს მაძიებლები აწყდებიან უამრავ დაბრკოლებას საკუთარი პროფესიით, სპეციალობით სამუშაოს ძიების პროცესში. თავის მხრივ, დამსაქმებლებსაც ექმნებათ სერიოზული სირთულეები მათთვის საჭირო კადრების მოზიდვისა და დაქირავების პროცესში;

✓ პროფესიული და უმაღლესი განათლების სისტემის ნაკლებად ორიენტირებულობა შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან; დაბალია სამუშაო ძალის მობილობის დონე;

✓ ცალკეულ შემთხვევებში უმუშევართა გარკვეული ნაწილი დამოკიდებული

⁴² **რალფ ჰაკერტი.** მოსახლეობის დინამიკა საქართველოში. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებზე დაფუძნებული მიმოხილვა. 3. Population Dynamics _GEO-Print_F.pdf (census.ge).

ხდება ქვეყანაში დაწესებულ სოციალურ დახმარებებზე და ემიგრანტთა ფულად გზავნილებზე, რაც იწვევს სამუშაოს მაძიებელთა გარკვეულ პასიურობას;

✓ დღემდე ქვეყანაში პრაქტიკულად არ არის შემუშავებული უმუშევართა სოციალური დაცვის, დაზღვევის მექანიზმი, არასაკმარისია და ძალზე დაბალია მათი მომზადების, გადამზადების მიმართულებით განხორციელებული კონკრეტული სახელმწიფო პროგრამების ეფექტიანობა და ხარისხი;

✓ უმუშევრობის სფეროში არსებული ვითარება ქვეყანაში კიდევ უფრო დამძიმდა გლობალური პანდემიის, კორონავირუსის გავრცელების პირობებში, როცა ათასობით ადამიანი სამსახურისა და, შესაბამისად, შემოსავლის გარეშე დარჩა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მთავრობამ პანდემიის ნეგატიური შედეგების დაძლევის მიზნით უკვე რამდენიმე ანტიკრიზისული გეგმა შეიმუშავა, ჩვენი შეფასებით, უმუშევართა საერთო რაოდენობა მაინც გაიზარდა. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა ფიქსირდება მოსახლეობის ისეთ მნიშვნელოვან სოციალურ-დემოგრაფიულ ჯგუფში, როგორიცაა ახალგაზრდობა, ქალები, პენსიონრები, ინვალიდები და სხვა. უმუშევრობის ზრდა გამოწვეულია იმითაც, რომ ქვეყანაში ძალზე დაბალია დასაქმების არასტანდარტული ფორმებისა და, განსაკუთრებით, დისტანციური დასაქმების გამოყენების გამოცდილება, რაც ძალზე მნიშვნელოვანი ფორმაა პანდემიის პირობებში, როცა ქვეყნის მოსახლეობა სახლის პირობებში განაგრძობს ცხოვრებას და საქმიანობას;

✓ საქართველოში უმუშევრობა სიღარიბის გამომწვევი უმთავრესი ფაქტორია. ბოლო წლებში, ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით ქვეყანაში განხორციელებული მნიშვნელოვანი პოზიტიური ძვრების მიუხედავად, კვლავ მაღალია მისი მაჩვენებლები: აბსოლუტური, რეგისტრირებული და ფარდობითი სიღარიბე, სიღარიბის დონე, სიღრმე და სიმწვავე. სამწუხაროდ, ქვეყნის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ კიდევ სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. უმუშევრობისა და სიღარიბის მაღალი დონე და მასშტაბები სერიოზულად აფერხებს ქვეყნის წინსვლას და უამრავ სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემას წარმოშობს. საბოლოო ჯამში, მათი გავლენა საგრძნობლად აისახება შრომითი ცხოვრების ხარისხსა და მოსახლეობის ცხოვრების საერთო დონეზე, რაც კიდევ უფრო მეტად შესამჩნევი გახდა მიმდინარე გლობალური პანდემიის პირობებში;

✓ უმუშევრობასთან ერთად სიღარიბეზე მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ქვეყანაში მეწარმეობის, კერძო სექტორის, ბიზნესის და, საერთოდ, ეკონომიკური განვითარების დონე და ხარისხი; შემოსავლების დონე, მისი დიფერენციაციის ხარისხი, რაც კიდევ უფრო გაღრმავდა მიმდინარე გლობალური პანდემიის პირობებში; უმუშევართა სოციალური დაზღვევის მექანიზმის არარსებობა; არაეფექტიანი დასაქმება, რომელსაც განაპირობებს: სამუშაო ადგილების ორგანიზაციის დაბალი დონე და არაადეკვატური შრომის პირობები, ეროვნული მეურნეობის რიგ დარგებში შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე, შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის პრობლემები, ხელფასის დაბალი დონე და მისი ძირითადი ფუნქციების შესუსტება, შრომის დაცვისა და უსაფრთხოების, კარიერული წინსვლისა და პროფესიული განვითარების, შრომის სტიმულირების ორგანიზაციის დაბალი დონე და ხარისხი, ქვეყანაში სოციალური დაცვისა და უზრუნველყოფის, ასევე სოციალური პარტნიორობის სისტემის განუვითა-

რებლობა; შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურისა და ერთიანი საინფორმაციო სისტემის განუვითარებლობა და სხვა;

✓ ქვეყანაში არ არსებობს სიღარიბეზე მოქმედი ფაქტორებისა და მისი გამომწვევი მიზეზების ანალიზისა და პროგნოზირების მექანიზმი. შესაბამისად, არ ხორციელდება მისი სისტემატური და პერიოდული კვლევა;

✓ თავის მხრივ, უმუშევრობისა და სიღარიბის მაღალი დონე და მასშტაბები არსებით გავლენას ახდენენ შრომით მიგრაციაზე, დასაქმების ხასიათსა და მასშტაბებზე, ადამიანის კეთილდღეობაზე და, სხვა უამრავ ფაქტორთან ერთად, სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ საფრთხეებს შეიცავენ. კერძოდ, ისინი მნიშვნელოვნად აფერხებენ ქვეყნის ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ განვითარებას და ხელს უწყობენ საზოგადოების შიგნით და მის გარკვეულ სოციალურ ჯგუფებს შორის დაძაბულობის მუხტის გაძლიერებას, რაც, თავის მხრივ, სოციალური აფეთქების რისკის მატარებელია.

კვლევის შედეგები კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ უმუშევრობა ყველაზე მწვავე სოციალური, ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური, სამართლებრივი პრობლემაა. იგი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი პრიორიტეტია და ქვეყნის სამთავრობო ორგანოების უპირველეს საზრუნავს წარმოადგენს. „უმუშევრობა საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და რთულად მოგვარებადი პრობლემაა. ეროვნულ-დემოკრატიული ინსტიტუტის (NDI) 2015 წლის მაისის სოციოლოგიურმა კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოს მოსახლეობის 67.0% ყველაზე პრობლემატურ საკითხად სამუშაო ადგილების უკმარისობას მიიჩნევს“.⁴³ უფრო მეტიც, როგორც არაერთგზის აღვნიშნეთ, იგი გვევლინება ქვეყანაში სიღარიბის განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად.

საქართველოში უმუშევრობის ნეგატიური შედეგების დასაძლევად საჭიროა ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის რადიკალური ცვლილება. სასიცოცხლოდ აუცილებელია სოციალური უსაფრთხოების და სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვა, ღირსეული შრომის პირობებით მოსახლეობის უზრუნველყოფა, ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი განათლების, ჯანდაცვისა და საბაზისო სოციალური უზრუნველყოფის სისტემების ინკლუზიურობაზე ორიენტაცია. საბოლოო ჯამში, კეთილდღეობის ზრდა უმუშევრობის შემცირებითა და ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფის საფუძველზე უნდა მოხდეს. იმედია, რომ ამ მხრივ ქვეყანაში წამყვან როლს შეასრულებს საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების ეროვნული სტრატეგიით⁴⁴ გათვალისწინებული ღონისძიებების რეალიზაცია.

⁴³ უმუშევრობა – საქართველოს უდიდესი პრობლემა. უმუშევრობა – საქართველოს უდიდესი პრობლემა – Mikhaelo's Blog (wordpress.com).

⁴⁴ საქართველოს მთავრობის დადგენილება N662 „საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების ეროვნული სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე“, ქ.თბილისი, 2019 წლის 30 დეკემბერი. (matsne.gov.ge).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **აბესაძე რ.** გლობალიზაცია და პანდემიის ეკონომიკური პრობლემები. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, N2, 2020 წელი. (tsu.ge);
2. **აბესაძე რ.** ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული–„ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე“, თბილისი, 2010 წელი;
3. **აბესაძე რ.** გლობალიზაცია და მისი გავლენა ეკონომიკასა და უმუშევრობაზე. ჟურნალი „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“, N4, 2018 წელი;
4. **აბესაძე ნ.** დასაქმების სტატისტიკა საქართველოში გენდერული სტერეოტიპების ფონზე. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
5. **აბესაძე ნ.** ქალთა მიმართ ძალადობის სტატისტიკური ასპექტები. III საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“. თსუ-ის გამომცემლობა, თბილისი, 2019 წელი. გვ. 17-22. ISBN 978-9941-13-764-8. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1277>;
6. **ათანელიშვილი თ., სილაგაძე ა., სილაგაძე ლ.** პოსტსაბჭოური ეკონომიკის ზოგიერთი საკითხი მსოფლიო ფინანსური კრიზისის შემდგომ პერიოდში. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მოამბე, ტ. 14, N3, 2020. science.org.ge/bnas/vol-14-3.html;
7. **ანანიაშვილი ი.** საქართველოს ეკონომიკის პოტენციური მთლიანი შიგა პროდუქტისა და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N5, სექტემბერი-ოქტომბერი, 2010 წელი;
8. **ანანიაშვილი ი.** უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება. შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. თავი I. §1.4. „უნივერსალი“, თბილისი, 2012 წელი;
9. **ანანიაშვილი ი., აჩელაშვილი კ., მესხია ი, პაპავა ვ., სილაგაძე ა., წერეთელი გ.** მაკროეკონომიკური რეგულირების მეთოდები და მოდელები. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 2003 წელი;
10. **ანანიაშვილი ი., გაფრინდაშვილი ლ.** საქართველოში კორონავირუსის გავრცელების მასშტაბები და მთავრობის პრევენციული ღონისძიებების ეფექტიანობა – რას ამბობენ მოდელები. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 49-57. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.005>;
11. **ანთაძე ც.** შრომითი მიგრაციის სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბილისი, 2016 წელი;
12. **არჩვაძე ი. კოლუაშვილი პ.** საარსებო მინიმუმი საქართველოში და მისი ოპტიმალური დონის განსაზღვრის აუცილებლობა. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N1, 2020 წელი. Economics and Business (tsu.ge);

13. **არჩვაძე ი.** შრომითი მიგრაციის გავლენა შრომის ბაზრის მახასიათებელ ინდიკატორებზე. „მიგრაცია“, N6, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2013 წელი;
14. **არჩვაძე ი.** შრომითი მიგრანტების მიერ თანხების რეპატრიაციისა და მასშტაბების შესახებ. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი. გამომცემლობა „ბენაარი“, თბილისი, 2018 წელი;
15. **არაბიძე ი., ოვსიანიკოვა ნ.** შრომის უსაფრთხოების პოლიტიკა: ლატვიის გამოცდილება. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N1, 2019 წ. Economics and Business (tsu.ge);
16. **ასათიანი რ.** „ახალი ნეოკლასიკური სინთეზი“ – XXI საუკუნის ახალი პარადიგმა. რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, 2018 წელი, გვ. 43-47. gb-N6.pdf (eugb.ge);
17. **ბერიძე თ.** „ეკონომიკური ზრდა და ეკონომიკური განვითარება: რაოდენობრივი და თვისებრივი განსაზღვრულობა“. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. შრომები. ტ.10. გამომცემლობა „სიახლე“. თბილისი. 2010 წელი;
18. **ბერიძე თ.** ქვეყნის ეკონომიკის საინვესტიციო შესაძლებლობები (საქართველოს მაგალითზე). რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“, ტომი XIII, N4, 2021წ. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
19. **ბედიანაშვილი გ.** კულტურა როგორც ცოდნის ეკონომიკის ფორმირების ფაქტორი პარადიგმული ცვლილებების სისტემურ-ინსტიტუციური კონტექსტით. სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, ევროპის უნივერსიტეტი, თბილისი, 2018 წელი. ISSN 2449-2396. <http://www.eugb.ge/uploads/content/N6/Givi-Bedianashvili.pdf>;
20. **ბედიანაშვილი გ.** ცოდნის ეკონომიკის ფორმირება და ინოვაციური სამეწარმეო პოლიტიკა: ინსტიტუციური ასპექტი. ჟურნალი: „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N23, 2017 წელი. gb-N3.pdf (eugb.ge);
21. **ბედიანაშვილი, გ., ბიჭია, ქ., ნაცვლიშვილი, ე.** სამეწარმეო აქტიურობის განვითარება, შრომის ბაზარი და უმაღლესი განათლების თანამედროვე გამოწვევები. გლობალიზაცია და ბიზნესი. 12, 21-31*. 2021. <https://doi.org/10.35945/gb.-2021.12.002>. gb-N12.pdf (eugb.ge);
22. **ბორონი ა.** COVID-19 და შრომის სექტორი: რეგულირება, ეკონომიკა და რეაგირება. თანამედროვე შრომის სამართლის მიმოხილვა. სამეცნიერო პრაქტიკული ჟურნალი, N1, 2020 წ. ISSN 2667-9574. გვ. 10. CONTEMPORARY-LABOUR-LAW-REVIEW-N1-2020.pdf (court.ge);
23. **ბლანშარი ო.** მაკროეკონომიკა, მე-5 გამოცემა. თსუ-ის გამომცემლობა, 2010 წელი;
24. **ბუნტური გ.** საქართველოს მიგრაციული პორტრეტი. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებით. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2017 წ.;

25. **გაბიძაშვილი ბ.** სტატისტიკა ეკონომიკის, ბიზნესისა და მენეჯმენტისთვის. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2011 წელი;
26. **გაგნიძე ი.** მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია – უმაღლესი განათლების უმნიშვნელოვანესი გამოწვევა საქართველოში. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N3, 2019 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
27. **გაგნიძე ი.** საუნივერსიტეტო ტექნოლოგიის ტრანსფერის ოფისების როლი საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციურ განვითარებაში, გლობალიზაცია და ბიზნესი, N8, 2019 წელი. გვ. 136-142. <https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.018>;
28. **გაფრინდაშვილი გ.** საქართველოსა და ვიშეგრადის ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკა და ცხოვრების დონის მაჩვენებელთა ანალიზი. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
29. **გელაშვილი ს., მინდორაშვილი მ., აბესაძე ნ., ოქრუაშვილი მ., ქუცურუა ქ., ფანცულაია ნ., გელაშვილი ნ.** COVID-19 პანდემიის გავლენა საქართველოს მოსახლეობის ცხოვრების სტანდარტზე. მონოგრაფია. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2021 წელი;
30. **გელაშვილი ს., ხმაღაძე მ., შონია ზ.** საქართველოს სტუდენტი ახალგაზრდობის რეპროდუქციული განწყობა. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N1, 2020 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
31. **გელაშვილი ს.** კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემის ფორმირების შესახებ. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 64-69. 2020 წელი. gb-N10.pdf (eugb.ge);
32. **გელაშვილი ს.** ადამიანის ფიზიკური შესაძლებლობების გამოყენებისა და გლობალური ტექნოლოგიური პროგრესის ურთიერთკავშირი. რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, 2018 წელი, გვ. 67-72. gb-N6.pdf (eugb.ge);
33. **გელაშვილი ს., შონია ზ., ქინქლაძე რ.** სოციალური სტატისტიკა. თბილისი, თსუ, 2013 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/socstatist.pdf;
34. **გველესიანი რ., ერქომაიშვილი გ., გოგორიშვილი ი., ლეკაშვილი ე., ფარესაშვილი ნ., ხურცია ლ.** სოციალური მეწარმეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში. თსუ-ის გამომცემლობა, თბილისი, 2017 წ. ISBN 978-9941-13-641-2. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/893>;
35. **გველესიანი რ.** შრომის ბაზრისა და დასაქმების პოლიტიკის წინააღმდეგობები და წარმატების სტრატეგია. ეკონომიკა და ბიზნესი, №4, 2010 წელი;
36. **გველესიანი რ., ბედიანაშვილი გ.** დოზირებისა და დაყოვნების პრობლემა ეკონომიკური პოლიტიკის ინსტრუმენტების გამოყენების პროცესში. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N11, 16-24. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.11.002>;
37. **გველესიანი რ., გოგორიშვილი რ.** „ეკონომიკური პოლიტიკა“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2009 წელი;

38. **დიაკონიძე ანა.** „შრომისა და დასაქმების პოლიტიკა საქართველოში–ფასადური ინსტიტუტები, საერთაშორისო აქტორები და იდეების ბრძოლა“. სადისერტაციო ნაშრომი. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი 2018. გვ. 11. Ana Diakonidze.pdf (tsu.ge);
39. დასაქმებისა და უმუშევრობის ტენდენციები საქართველოში. უმუშევრობის რეალური ფასი საქართველოში. Report_GEO.indd (osgf.ge);
40. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში. ადამიანის უფლებების კვლევითი ინსტიტუტი, გ. რობაქიძის უნივერსიტეტი. დასაქმების პოლიტიკა-1.pdf;
41. **ერქომაიშვილი გ.** ტურიზმის განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში პოსტკორონა-ვირუსულ პერიოდში. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, 2020 წელი. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10>;
42. **ვერულიძე ვ.** მწვანე გადასახადები, ბიოეკონომიკისა და საქართველოს აგრარული სექტორის მდგრადი განვითარება. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“, ტომი XIII, N4, 2021წ. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
43. **ვეშაპიძე შ., ოთინაშვილი რ.** პერსონალის როლი ბიზნესის უსაფრთხოებაში. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი XIII, N2, 2021 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
44. **ზუბიაშვილი თ.** მიგრაციული პროცესები საქართველოში სსრკ დაშლის წინა პერიოდში, „მიგრაცია“, N4, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბილისი, 2010 წელი;
45. **ზუბიაშვილი თ.** საერთაშორისო შრომითი მიგრაცია გლობალიზაციის ეპოქაში. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. თავი 7. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. გამომცემლობა „ზენაარი“, თბილისი, 2018 წელი;
46. **თოდუა ნ.** გლობალიზაციის გავლენა ჯანსაღი კვებისადმი ქართველი მომხმარებლების დამოკიდებულებაზე. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია-გლობალიზაციის გამომწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
47. **თოდუა ნ., ჯაში ჩ., უროტაძე ე.** უმაღლესი განათლების მარკეტინგის ახალი მიდგომები (კონცეპტუალური მიმოხილვა). თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი XIII, N3, 2021 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
48. **თოქმაზაშვილი მ.** მცირე ქვეყნების ფინანსური განვითარების გლობალური გამომწვევები (შედარებითი ანალიზი). II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია-გლობალიზაციის გამომწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
49. **თორია მ., ცარციძე მ.** უმუშევრობის პრობლემები და მისი დაძლევის გზები საქართველოში, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998 წელი;

50. **თორია მ.** შრომის ბაზარი: დასაქმება და უმუშევრობა (თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები). გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2006 წელი;
51. **თოთაძე ა.** საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების პროგრამა. გამომცემლობა „პრინტავენიუ“, თბილისი, 2018 წელი;
52. **თევზაძე გ.** ილია ჭავჭავაძე და ახალი აზროვნება, ბურუსი. burusi.wordpress.com/2010/10/27/.
53. **ილია II**, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, საკვირაო ქადაგება. ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“, N11, 711, 20-26 მარტი, 2014 წელი;
54. **ილია II**, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“, N37 (826), 1-6 დეკემბერი, 2016 წ.;
55. **ილია II**, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების აქტუალური საკითხების შესახებ (1977-2004 წწ.), გამომცემლობა „გეო კერია“, თბილისი, 2004 წ.;
56. **კაკაშვილი ნ.** სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური სტაბილურობის მექანიზმის გაუმჯობესების გზები. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
57. **კაკულია ნ., ჟორჟიკაშვილი ნ.** მაკროპრუდენციული პოლიტიკის ინსტრუმენტები. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია-გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
58. **კაკულია ნ., ლაზარაშვილი თ.** ინსტიტუციური ტრანსფორმაცია და მისი გამოწვევები საქართველოში. Institutional transformation and its challenges in Georgia.pdf (tsu.ge);
59. **კაკულია ნ.** საქართველოს ინსტიტუციური გარემოს შეფასება WGI ინდიკატორების მიხედვით და მისი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, N2, 2019. 2-2019.pdf (tsu.ge);
60. **კაკულია მ., კაპანაძე ნ., ქურხული ლ.** ქრონიკული სიღარიბე და შემოსავლების უთანაბრობა საქართველოში, ეკონომიკურ-სტატისტიკური კვლევა. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი. გვ. 8. ISBN 978-9941-27-558-6. Ebert Report.indd (gfsis.org);
61. **კირან უოლში.** საქსტატს დასაქმების და უმუშევრობის დათვლის უახლესი მეთოდოლოგია აქვს – ILO-ს მთავარი სტატისტიკოსი. საქსტატს დასაქმების და უმუშევრობის დათვლის უახლესი მეთოდოლოგია აქვს – ILO-ს მთავარი სტატისტიკოსი | BM.GE;
62. **კიკუტაძე ვ.** უმაღლესი განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის გამოწვევები საქართველოში. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო

- სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N1, 2019. Economics and Business (tsu.ge);
63. **კოვზანაძე ი.** ეკონომიკური გამოწვევები COVID-19-ის პერიოდში და პოსტ-პანდემიურ ეპოქაში. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N4, 2020 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
 64. **კოვზანაძე ი.** მსოფლიო ეკონომიკა: COVID-19 კრიზისის ეკონომიკური შედეგები და აღდგენის პერსპექტივები. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი XIII, N3, 2021 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
 65. **კვარაცხელია მ.** სიღარიბის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები. რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, 2018 წელი. გვ. 86-90. gb-N6.pdf (eugb.ge);
 66. **კვარაცხელია დ.** საქართველოს მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგები ოუკენის კანონის მიხედვით. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N4, 2010წ.;
 67. **კვირკვია მ., კიკუტაძე ვ., სიხარულიძე დ., შაბურიშვილი შ., ჭარაია ვ.** ახალგაზრდების პროფესიული ორიენტაცია: საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველო. „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“ N2, 2018 წელი. http://pgie.tsu.ge/content-image/sxvadasxva/jurnali_ekonomisti/_2-2018_bolo.pdf;
 68. **კვირკვია მ., კიკუტაძე ვ., დადელიშვილი ნ., თავხელიძე თ., გუჯარაიძე გ.** უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის თანამშრომლობა საქართველოში. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის რეცენზირებადი, ბეჭდურ-ელექტრონული, საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, N2, 2021 წელი. ჟურნალი „ეკონომისტი“ (tsu.ge);
 69. კორონავირუსი ევროპას უმუშევრობის ახალი ტალღით ემუქრება: 25 მილიონი უმუშევარი ახლო მომავალში. 26.03.2020. <http://newsreport.ge/akhaliambebi/ekonomikabiznesi/article/15745>;
 70. **ლაცაბიძე ნ.** არაფორმალური დასაქმების სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები. ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“, 1999 წელი;
 71. **ლაცაბიძე ნ., ცარციძე მ.** უმუშევრობის ეკონომიკური და სოციალური შედეგები საქართველოში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N2, 2009 წ.;
 72. **ლობჯანიძე მ.** კოვიდ-19 პანდემიის გავლენა სასწავლო მიგრაციაზე. IV ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია-საქართველოს პოსტპანდემიური ეკონომიკა: გამოწვევები, პრობლემები, გადაჭრის გზები, 2020;
 73. **ლობჯანიძე მ.** რეგიონული თანამშრომლობა: საქართველოში განათლების სისტემის სრულყოფის მნიშვნელოვანი ფაქტორი. III საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2018 წელი, გვ. 241-244. ISBN 978-9941-13-764-8. Regional cooperation - significant factor in improving the educational system in Georgia.pdf (tsu.ge);

74. **ლობჯანიძე მ.** ახალგაზრდობის დასაქმების პრობლემები და რეგულირების ძირითადი მიმართულებები. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2006 წელი;
75. ლექსიკონი-ცნობარი სოციალურ მეცნიერებებში. ©2016 სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი. <http://dictiona-ry.css.ge/content/labour>;
76. **ლეკაშვილი ე.** ახალი ინდუსტრიული პოლიტიკის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომების სისტემატიზაცია. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N9, 2020 წელი, გვ. 27-34. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.003>;
77. **ლეკაშვილი ე.** რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაცია – მცირე ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის კოორდინაციის სრულყოფის მიმართულება. მონოგრაფია. „უნივერსალი“, თბილისი. ISBN 987-9941-26-236-7. (tsu.ge);
78. **მექვაბიშვილი ე.** კორონომიკური კრიზისის გამოწვევები მსოფლიოსა და საქართველოსთვის. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N1, 2021 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
79. **მექვაბიშვილი ე.** სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი (გლობალური ფინანსური კრიზისისა და კორონომიკური კრიზისის გამოცდილების საფუძველზე). გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 35-41 <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.00>;
80. **მექვაბიშვილი ე.** გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისები და საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი. გამომცემლობა „ინტელექტი“. 2018. ISBN 978-9941-476-29-7. <http://eb.tsu.ge/doc/emekvabishvili.pdf>;
81. **მექვაბიშვილი ე.** „გლობალური კორონომიკური კრიზისის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე“. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020წ. გვ. 11. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
82. **მეტრეველი რ.** განათლების მზე საუკუნეებში იკაშკაშებს! „ალმა მატერი“ ასი წლისაა. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N1, 2018 წელი;
83. **მიქიაშვილი ნ.** შრომითი რესურსების ეფექტიანობა და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
84. **ნარმანია დ.** კორონომიკა და ენერგეტიკის სექტორის სოციალ-ეკონომიკური ასპექტები. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, 2020 წელი. გვ. 58-62. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.006>;
85. **ნარმანია დ., ჩომახიძე დ.** საქართველოს ელექტრობალანსი სახელმწიფო-ებრივი დამოუკიდებლობის წლებში (1989-2019). გლობალიზაცია და ბიზნესი, N9, 2020 წელი, გვ. 197-202. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.024>;
86. **ოთინაშვილი რ.** ადამიანისეული რესურსი და შემოსავლების განაწილების თავისებურებები. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N11, 101-107. 2021 წელი. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.11.014>.
87. **პაპავა ვ., ჭარაია ვ.** კორონომიკური კრიზისი და დაქართველოს ეკონომიკის ზოგიერთი გამოწვევა. ექსპერტის აზრი. N136. საქართველოს სტარტეგიისა და საერ-

- თაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი. თბილისი. [HTTPS://WWW.GFSIS.ORG/FILES/LIBRARY/OPINION-PAPERS/136-EXPERT-OPINION-GEO.PDF](https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-EXPERT-OPINION-GEO.PDF);
88. **პაპავა ვ.** კორონომიკა და ეკონომიკა კრიზისის წინაშე. 21 მარტი, 2020. <https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html>;
 89. **პაპავა ვ.** COVID-19-ის პანდემიის პირობებში ატიპიური ეკონომიკური კრიზისის შესახებ. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. N4, 2020 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
 90. **პაპავა ვ.** საქართველოს ეკონომიკა. რეფორმები და ფსევდორეფორმები. გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი, 2015 წელი;
 91. **პაპავა ვ.** „რატომ ვერ აღიქვამს დადებითად საქართველოს მოსახლეობა ეკონომიკურ ზრდას“, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდი, <https://www.gfsis.org/ge/blog/view/888>, 30.11.2018.;
 92. **პაპავა ვ.** თუ ეკონომიკური ზრდაა, სად გარბის მოსახლეობა?!. <http://bfm.ge>;
 93. **პაპავა ვ.** „არატრადიციული ეკონომიკის“, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2011 წელი;
 94. **პაპავა ვ.** კორონომიკა და თვისებრივად ახალი ეკონომიკური კრიზისი. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020 წ. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
 95. **პაპავა ვ.** სიღარიბის შემცირება კერძო სექტორის განვითარების გზით: ქართული სინამდვილე და პერსპექტივები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. ტომი 7. საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, თბილისი, 2009 წელი;
 96. **პაიჭაძე ნ.** უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში და მისი დაძლევის გზები. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ N1, 2016 წ., გვ. 26. ISSN 1987-5789. http://eb.tsu.ge/doc/jurnali1_jan_fab_2016.pdf.
 97. **პაიჭაძე ნ.** ადამიანური რესურსების მართვა (სახელმძღვანელო). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი 2018. გვ. 17. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/ad.res.martva.pdf;
 98. **პაიჭაძე ნ.** საკადრო პოლიტიკისა და ადამიანური რესურსების სტრატეგიული მართვის სრულყოფისათვის. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი X, N1, 2019 წელი. ISSN 1987-5789. <http://eb.tsu.ge/?cat=arq&leng=ge&arq=2019-04-18>.
 99. **რალფ ჰაკერტი.** მოსახლეობის დინამიკა საქართველოში. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებზე დაფუძნებული მიმოხილვა. 3. Population Dynamics _GEO-Print_F.pdf (census.ge);
 100. **როლანდ ჯ. ერენბერგი, რობერტ ს. სმიტი.** თანამედროვე შრომის ეკონომიკა: თეორია და სახელმწიფო პოლიტიკა (თარგმანი) 2020 წ.;
 101. **საბაური ლ.** მცირე და საშუალო საწარმოების ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტების გამოყენების პერსპექტივები საქართველოს მაგალითზე. International Journal of Business Administration Vol. 9, No. 2; 2018, Canada;

102. **საბაური ლ.** კორონავირუსის COVID-19 გავლენა ფინანსურ ანგარიშგებასა და აუდიტზე. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N2, 2021 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
103. **სამადაშვილი უ.** ბიზნესი – საქართველოში ეკონომიკური ზრდის ძირითადი დეტერმინანტი. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
104. **სილაგაძე ა., ათანელიშვილი თ., სილაგაძე ნ.** პოსტსაბჭოური მიგრაციისა და უმუშევრობის ზოგიერთი ტენდენცია. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მოამბე, ტ. 14, N1, 2020. science.org.ge/bnas/vol-14-1.html;
105. **სილაგაძე ა.** ეკონომიკური დოქტრინები, საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბილისი, 2010 წელი;
106. **სილაგაძე ა.** სამხრეთ კავკასიის პოსტსაბჭოური ქვეყნების ზოგიერთი ეკონომიკური მაჩვენებლის შედარებითი ანალიზი. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი XI, N1, 2019 წელი;
107. **სილაგაძე ს.** მიგრაციის მართვა და ინოვაციური ტექნოლოგიების ასპექტები. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“. „Ekonomisti“ N3, 2021. [ekon.pdf\(tsu.ge\)](http://ekon.pdf(tsu.ge))
108. **სიჭინავა დ., მალრაძე მ.** ელექტრონულ ფულზე გადასვლის წანამძღვრები და პრობლემები. რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, 2018 წელი, გვ. 177-183. [gb-N6.pdf\(eugb.ge\)](http://gb-N6.pdf(eugb.ge));
109. **სულაბერიძე ა.** მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია. შესავალი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. გამომცემლობა „ზენაარი“. თბილისი, 2018 წელი;
110. **სულაბერიძე ა., წულაძე გ., სულაბერიძე ვ., გომელაური ნ.** დემოგრაფიულ შემთხვევათა სტატისტიკური აღრიცხვის პრობლემები საქართველოში. ჟ. „ეკონომისტი“, თბილისი, 2016, ტ. IX;
111. **სულაბერიძე ა.** საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია მესამე დემოგრაფიული გადასვლის ფონზე, გლობალიზაცია და ბიზნესი, N8, 2019 წელი. გვ. 96-104. <https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.011>;
112. სამუშაო ძალის სტატისტიკა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge;
113. საქართველოს მოსახლეობა. სტატისტიკური კრებული. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბილისი, 2003 წელი;
114. საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი 2018. <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=Content&ID=7932b932-0eac-4a14-8ebd-9ec6d240935>;
115. **სტიგლიცი ჯ.** გლობალიზაცია და მისი თანამდევი უკმაყოფილება. გამომცემლობა „საუნჯე“, თბილისი, 2012 წელი;

116. **ტაბატაძე მ.** ევროკავშირის ანტიკრიზისული სტრატეგია გლობალური პანდემიის პირობებში. სტუ, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. თბილისი, 2021 წელი. <https://gtunet.000webhostapp.com/gallery.html>;
117. **ტაბატაძე მ.** აკადემიური პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლების მექანიზმები უმაღლესი განათლების სისტემაში, სტუ მე-4 საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, „გლობალიზაცია და ბიზნესის თანამედროვე გამოწვევები“, <https://gtu.ge/News/15005/>, 2020;
118. **ტაბატაძე მ.** კრიზისების სახელმწიფო რეგულირება. სახელმძღვანელო, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2019 წელი;
119. **ტაბატაძე მ.** რეგიონული განვითარების რეგულირების თანამედროვე ტენდენციები საქართველოში, თბილისი, კონკურენციის ეროვნული სააგენტო. I საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენცია. e-mail: info-goa@competition.ge, 2017 წელი;
120. **ტუხაშვილი მ., ანანიაშვილი ი., ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ., შელია მ., ქელიძე ნ.** შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. პუბლიკაცია მომზადებულია ლტოლვილთა დანიის საბჭოს პროექტის „სარეინტეგრაციო საქმიანობა საქართველოში“ მხარდაჭერით. „უნივერსალი“, თბილისი, 2012 წელი;
121. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს შრომითი პოტენციალი. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1998 წელი;
122. **ტუხაშვილი მ.** „აუცილებელია საქართველოს შრომის ბაზრისა და მიგრაციის კომპლექსური შესწავლა“, „მიგრაცია“ N2, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბილისი, 2008 წელი;
123. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს მოსახლეობის ტერიტორიული მობილობის კვლევის სტრატეგიის შესახებ. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7, თბილისი. თსუ გამომცემლობა, 2017 წელი;
124. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს მოსახლეობის ტერიტორიული მობილობა: შექმნილი ვითარება და კვლევის პრობლემები. კრებულში: მიგრაციული პროცესები და იდენტობათა ტრანსლაცია. თბილისი „უნივერსალი“, 2017 წელი;
125. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს მოსახლეობის განათლების პოტენციალი. თბილისი, „ლამპარი“, 1998 წელი;
126. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს შრომით ემიგრანტთა დემოგრაფიული და სოციალურ-კვალიფიციური სტრუქტურა. კრებულში: დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. შრომების კრებული. II. 2004. გვ.165-179.;
127. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს მოსახლეობის შრომითი მიგრაციის ძირითადი ტენდენციები და სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები. ჟ. „დემოგრაფია“, 2004, N1(6). გვ. 36-45.;
128. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია მე-20 საუკუნეში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები. ტ. II. თბილისი, „სიახლე“, 2001, გვ.164-181;
129. **ტულუში მ.** უმუშევრობის დონის ცვლილების ტენდენციები საქართველოში და

- მისი რეგულირების მიმართულებები. გლობალიზაცია და ბიზნესი. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი, N5, 2018 წელი. <https://www.eugb.ge/uploads/content/N5/5-22.pdf>;
130. **ტულუში მ.** დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში გლობალური პანდემიის ფონზე. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 156-162. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.019>;
 131. **ტულუში მ.** ადამიანური რესურსების მართვის ზოგიერთი საკითხი საქართველოს საჯარო სამსახურში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, “Economics and Business”, N3, 2019წ. ISSN 1987-5789. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=878&title>;
 132. **ტყემალაძე ი.** დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკა კოვიდ-19-ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის პირობებში საქართველოში. ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N12, 2021;
 133. **ტყემალაძე ი.** დისტანციური დასაქმების როლი COVID-19-ის პანდემიის უარყოფითი შედეგების შემცირებაში. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი. საერთაშორისო სამეცნიერო ინტერნეტკონფერენცია „თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური პრობლემები“. თბილისი, 2020 წელი;
 134. **ტყემალაძე ი.** „დასაქმების დარგობრივ-რეგიონული სტრუქტურის თავისებურებანი საქართველოში“, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი. 2021 წელი;
 135. **ტყემალაძე ი.** ქოვორძინგი, როგორც მუშაობის ახალი დიზაინი დასაქმების ხელშეწყობისათვის. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, N4, 2021 წელი. Doi: <https://doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.04.Irma.Tkemaladz>. (tsu.ge);
 136. უმუშევრობის ცნება. უმუშევრობის დონე. უმუშევრობის მიზეზები. უმუშევრობის სახეები. უმუშევრობის ხარჯები და ოუკენის კანონი. <https://dutyfree58.ru/ka/ponyatie-bezraboticy-uroven-bezraboticy-prichiny-bezraboticy-vidy/>;
 137. უმუშევრობა – N1 პრობლემა საქართველოში. უმუშევრობა – N1 პრობლემა საქართველოში|თათა's ბლოგი (wordpress.com);
 138. უმუშევრობა – საქართველოს უდიდესი პრობლემა. უმუშევრობა-საქართველოს უდიდესი პრობლემა – Mikhaelo's Blog (wordpress.com);
 139. უმუშევრობა, როგორც უცვლელი პრობლემა – საერთაშორისო რესპუბლიკური ინსტიტუტი, IRI-ის კვლევის ეკონომიკური ნაწილის მიმოხილვა. <https://bm.ge/ka/article/umushevropa-rogorc-ucvleli-problema---iri-is-kvlevis-ekonomikuri-nawilis-mimoxilva-/44255>;
 140. უმუშევრობის დაზღვევა ევროპაში და საქართველოს პერსპექტივა. საქართველოს პროფესიული კავშირის გაერთიანება. ნოემბერი, 2018 წელი. pdf (gtuc.ge);
 141. უმაღლესი განათლების პრობლემა საქართველოში – ვინ, რას და როგორ ასწავლის სტუდენტებს. <http://eugeorgia.info/ka/article/431/>;
 142. უმუშევრობა საქართველოში-ახალი სტატისტიკა. 20.11.2020. <https://sputnikgeorgia.com/reviews/20201120/250104454/umuSevroba-saqarTveloSi-axali-statistika.html>;
 143. **ქოჩიაშვილი ანა.** უმუშევრობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები. 01.02. 2016. უმუშევრობის სოციალურ - ფსიქოლოგიური ასპექტები (intermedia.ge);

144. **ღაღანიძე გ.** ქვეყნის კოკნკურენტუნარიანობის შეფასების საექსპერტო ასპექტები. სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, ევროპის უნივერსიტეტი, თბილისი, 2018 წელი. ISSN 2449-2396. <http://www.eugb.ge/uploads/content/N6/Giorgi-Gaganidze.pdf>;
145. **ღაღანიძე გ.** მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიამდე, პანდემიის დროს და პანდემიის შემდეგ. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, “Economics and Business” ტომი XII, N2, 2020წ. გვ. 24. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
146. **ღაღანიძე გ.** საქართველოს საექსპორტო პოტენციალის მენეჯმენტის აქტუალური საკითხები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მონოგრაფია. თსუ-ის გამომცემლობა. თბილისი, 2018 წ. http://press.tsu.ge/data/image_db_innova/gaganidze-2-dasakabadonebeli1.pdf;
147. **ღაღანიძე გ.** საქართველოს საგარეო ვაჭრობის დეფიციტის აღმოფხვრის სტრატეგიული მიმართულებები (ბ. რამიშვილის თანაავტორობით), მონოგრაფია, თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2018 წ;
148. **ღვინიანიძე ლ., ცინცაბაძე ა., ქებურია თ.** შრომითი მედიაციის სამართლებრივი და სოციოლოგიური კვლევა. გამოცდილება, თეორია და პრაქტიკა. ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC), იანვარი, 2019, გვ.15. https://emc.org.ge/uploads/products/pdf/შრომითიმედიაციის_კვლევა_90_1549948160.pdf;
149. **შენგელია თ.** მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემით გამოწვეული გაურკვევლობის პირობებში. გლობალიზაცია და ბიზნესი. 12, 77-82. <https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.010.gb-N12.pdf> (eugb.ge);
150. **შენგელია თ.** საერთაშორისო ბიზნესი. თბილისი, „უნივერსალი“, 2011 წელი. - <http://www.bpa.ge/book/book53.pdf> ;
151. **შენგელია თ., კირკიტაძე ზ.** მსოფლიოსა და საქართველოს პოსტკორონავირუსული ეკონომიკა. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N4, 2020 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
152. **შენგელია თ.** გლობალური ეკონომიკური რეცესია და საქართველოს პოსტვირუსული განვითარება. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, “Economics and Business”, ტომი XII, N2, 2020წ. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
153. **შელია მ.** ხანდაზმული მოსახლეობა საქართველოში (სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები). გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2013 წელი;
154. **შელია მ.** საქართველოს ქალთა შრომითი ემიგრაციის თავისებურებანი. მოსახლეობის მიგრაციის აქტუალური პრობლემები საქართველოში. კოლექტიური მონოგრაფია, თავი 3. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, გამომცემლობა „ზენაარი“, თბილისი, 2018 წ;
155. **შელია მ.** ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოდან. ჟურნალი „მიგრაცია“, N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

- მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბილისი, 2017;
156. **შელია მ.** საქართველოს სტუდენტი ახალგაზრდობის დემოგრაფიული ქცევის თავისებურებანი. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის პრობლემები. სამეც. შრ. კრებული. თბილისი. 2017;
 157. **შელია მ.** შრომითი ემიგრაციის გავლენა საქართველოს დემოგრაფიულ განვითარებაზე პოსტსაბჭოთა პერიოდში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7, „უნივერსალი“, თბილისი, 2016 წელი;
 158. **შელია მ.** პენსიონერთა შრომითი მოტივაცია საქართველოში „ღირსეული სიბერე“. რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბილისი, 2016;
 159. **შელია მ.** შრომითი მიგრაციის გავლენა საქართველოს მოსახლეობის დემოგრაფიულ დაბერებაზე. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „მიგრაცია და იდენტობის ტრანსლაცია“, თბილისი, 19-21 ოქტომბერი, 2015;
 160. **შელია მ.** უმუშევრობის გენდერული ასპექტები. „მიგრაცია 6“. უნივერსალი, თბილისი, 2012;
 161. **შელია მ.** სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა საქართველოს დიდ ქალაქებში. „მიგრაცია-5“. უნივერსალი, თბილისი, 2011;
 162. **შელია მ.** დასაქმების ასაკობრივი პრობლემა. ჟ. „სოციალური ეკონომიკა“, N6, 2005 წელი;
 163. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) ახალი სტანდარტებით გაანგარიშებული დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლები. მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებლები (დასაქმება და უმუშევრობა) (geostat.ge);
 164. **ჩიქობავა მ.** კეინზიანური და მონეტარისტული თეორიების შედარებითი ანალიზი. ჟურნალი „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“, N4, 2018 წელი, ქ. თბილისი;
 165. **ჩიქობავა მ., კაკულია ნ.** მაკროეკონომიკა, საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბილისი, 2009 წელი;
 166. **ჩიქობავა მ.** კორონავირუსი – ბუნებრივი პანდემია თუ გლობალური სპეცოპერაცია. „თანამედროვე ეკონომიკა, ეკონომიკური მეცნიერება და ეკონომიკის პანდემიური პრობლემები: გამოწვევები, გადაჭრის გზები“, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი. 3-4 ივლისი, 2020 წ.;
 167. **ჩიქობავა მ.** COVID-19, როგორც ჰიბრიდული ომის ერთ-ერთი ფორმა. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 80-85, 2020 წელი. gb-N10.pdf (eugb.ge);
 168. **ჩიქობავა მ.** მონეტარულ-ფისკალური პოლიტიკის „მიქსი“ და მოსალოდნელი სუვერენული დეფოლტების რისკი. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, ელექტრონული საერთაშორისო კონფერენცია, დეკემბერი, 2020 წელი;
 169. **ჩიკვილაძე მ.** ახალი კორონავირუსის (COVID 19) გამოწვევები, ეკონომიკის პრობლემები. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 70-74. <https://doi.org/10.3-5945/gb.2020.10.008>;
 170. **ჩიქავა ლ.** დასაქმება და უმუშევრობა საქართველოში, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2012 წ.;
 171. **ჩიქავა ლ.** ინოვაციური ეკონომიკა. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია. დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტი. საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, თბილისი, 2006 წელი;

172. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** უმუშევრობის სოციალური დაზღვევის სისტემის ფორმირების ეტაპები და განვითარების პერსპექტივები საქართველოში. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, “Economics and Business” ტომი XIII, N2, 2021წ. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge;>
173. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ., გაბადაძე შ.** უმუშევრობის დაზღვევის სისტემა განვითარებულ ქვეყნებში. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის რეცენზირებადი, ბეჭდურ-ელექტრონული, საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, “Ekonomisti”, N2, ტომი XVII, 2021წ. <https://ekonomisti.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=601;>
174. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** შრომის ბაზარი და არაფორმალური დასაქმების თავისებურებები გლობალური პანდემიის პირობებში. სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N12, ევროპის უნივერსიტეტი, თბილისი, 2021 წ. ISSN 2449-2396. (eugb.ge);
175. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** შრომითი ემიგრაციის თავისებურებები საქართველოში მიმდინარე გლობალური კრიზისის პირობებში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N10, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 2021 წ. ISSN 2449-2523;
176. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** უმუშევრობა და დასაქმების აქტიური პოლიტიკა შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკა-სა და ბიზნესში“, 2017 წლის 3-4 ნოემბერი, თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი. შრომების კრებული, თბილისი, 2017 წ., გვ.585. ISBN 978-3-9941-13-650-4. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
177. **ცარციძე მ.** ეფექტიანი დასაქმება-ადამიანის კეთილდღეობისა და ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი საქართველოში. რეცენზირებადი, ბეჭდურ-ელექტრონული, საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, “Ekonomisti”, N2, 2019 წელი, ელვერსია. EISSN 2346-8432Print ISSN 1987-6890. <http://ekonomisti.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge;>
178. **ცარციძე მ.** დისტანციური დასაქმების განვითარების პერსპექტივები საქართველოში კორონომიკის პირობებში. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, გვ. 138-149. <https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.017>;
179. **ცარციძე მ.** შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკა და ახალგაზრდების დასაქმების თავისებურებები საქართველოში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, “Economics and Business”, ტომი XI, N2. ISSN 1987-5789. 2019 წელი. 16-37. [http://eb.tsu.ge/?leng=ge;](http://eb.tsu.ge/?leng=ge)
180. **ცარციძე მ.** შრომის ბაზრის ფორმირება და სამუშაო ძალის კვლავწარმოება საქართველოში. სადოქტორო დისერტაცია. თსუ, თბილისი, 2004 წელი;
181. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ.** უმუშევრობის ეკონომიკური და სოციალური შედეგები საქართველოში. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, მარტი-აპრილი, 2009 წელი. ISSN 1987-5789;
182. **ცარციძე მ.** უმუშევრობა და სიღარიბე საქართველოში თანამედროვე გლობალი-

- ზაციის პირობებში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „თანამედროვე ინფორმაციული ტექნოლოგიები ეკონომიკური გლობალიზაციის პირობებში“, თსუ, 2015 წ., გვ. 388. ISSN 2346-8114;
183. **ცარციძე მ.** შრომის ბაზარი და მიგრაცია საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7. ივ. ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. თბილისი, 2016 წ.;
 184. **ცარციძე მ.** სამუშაო ძალის კვლავწარმოება და შრომის ანაზღაურება ეროვნული შრომის ბაზრის ფორმირების პროცესში. მონოგრაფია, თსუ გამომცემლობა, „ცოდნის წყარო“, თბილისი, 1999წ. <http://www.np-lg.gov.ge/ec/ka/cart/search.html?cmd=search&pft=biblio&q=700>. <http://eprints.tsu.ge/1164/>;
 185. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ., კვირკვია მ.** მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე და დასაქმების თავისებურებები (ქ. თბილისის მაგალითზე). ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“, ნოემბერ-დეკემბერი, N6, 2005 წელი;
 186. **ცარციძე მ.** ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომების კრებული, ტომი 12, თბილისი, 2015. ISSN 2233-3207;
 187. **ცარციძე მ., კვირკველია ე.** სიღარიბე და ეკონომიკური განვითარების პრობლემები საქართველოში (ილია ჭავჭავაძის შეხედულებები და თანამედროვეობა), ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, N5, სექტემბერ-ოქტომბერი, თსუ, 2014 წელი. Problems of poverty and economic development in Georgia.pdf (tsu.ge);
 188. **ცარციძე მ.** შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომების კრებული, ტომი 10, გამომცემლობა „სიახლე“, თბილისი, 2012. ISSN 2233-3207;
 189. **ძნელაძე დ.** დასაქმება, შრომა და მოსახლეობის სოციალური დაცვა. თბილისი. გამომცემლობა „პირველი სტამბა“, 2000 წელი;
 190. **წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ.** უმუშევრობა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრის მეთოდიკური საფუძვლები. საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში. სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი 2. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი. 2002 წელი;
 191. **წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ.** პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში უმუშევრობის დონისა და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრა. ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა“, N6, 2001 წელი;
 192. **წულაძე გ., წიკლაური შ.** „გარე მიგრაცია – საქართველოს მოსახლეობის ფორმირების კომპონენტი (1960-2035 წწ.)“, მიგრაცია, N2, ივანე ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, „უნივერსალი“, თბილისი, 2008 წელი;
 193. **ჭავჭავაძე ი.** „ჩვენი ხალხი და განათლება“, ტომი 4, პუბლიცისტური წერილები, თბილისი, 2012 წელი;

194. **ჭავჭავაძე ი.** თხზულებათა სრული კრებული. ტ. 5, თბილისი, 1955 წ.;
195. **ჭავჭავაძე ი.** თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 4, თბილისი, 1955 წ.;
196. **ჭავჭავაძე ი.** თხზულებანი. სრული კრებული, ტომი 2, თბილისი, 1955 წ.;
197. **ჭავჭავაძე ი.** რა გითხრათ? რით გაგახაროთ? პუბლიცისტური წერილები, ტომი 4, თბილისი, 2012 წ.;
198. **ჭავჭავაძე ი.** ისევ განათლების საკითხებზე, პუბლიცისტური წერილები, ტომი 4, თბილისი, 2012 წ.;
199. **ჭარაია ვ.** პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა და მართვა საქართველოში. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“, N4, 2016 წელი. _4-2016.pdf (tsu.ge);
200. **ჭარაია ვ.** დაკარგული მილიარდები, უმუშევრად დარჩენილი ადამიანები – კორონავირუსის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე. 25.03.2020. <https://www.fortuna.ge/fortuna/post/dakarguli-miliardebi-umushevrad-darchenili-adamianebi-koronavirusis-gavlenna-saqartvelos-ekonomikaze>;
201. **ჭითანავა ზ.** უმუშევრობა და შრომითი მიგრაცია. www.gfsis.org/media/download/EJSEF/;
202. **ჭითანავა ნ.** საქართველოს ეკონომიკის გამოწვევები და სტრატეგია, თბილისი, 2018 წელი;
203. **ჭითანავა ნ.** (2020). განსაცდელმა გააზრებული ნაბიჯების გადადგმა უნდა შეგვაძლებინოს. <http://iverioni.com.ge/16752-nodar-tcithanava-gansacdelma-gaazrebuli-nabijebis-gadadgma-unda-shegvadzlebinos.html>;
204. **ჭელიძე ნ.** საქართველოს მოსახლეობის შრომითი ემიგრაცია. გამომცემლობა თსუ, „ცოდნის წყარო“, თბილისი, 2000 წელი;
205. **ჭელიძე ნ., ზურაბიშვილი თ., მესტვირიშვილი მ.** „დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაციის სისტემა საქართველოში: გამოწვევები და დაძლევის გზები“, კვლევითი ანგარიში. IOM, EU. 2020. 115გვ. (ქართულ და ინგლისურ ენებზე);
206. **ხადური ნ.** საქართველოს ეკონომიკური განვითარების მოდელი და გლობალური ეკონომიკა პოსტკრიზისულ პერიოდში. სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, ევროპის უნივერსიტეტი, თბილისი, 2018 წელი. ISSN 2449-2396. <http://www.eugb.ge/uploads/content/N6/Nodar-Khaduri.pdf>;
207. **ხადური ნ.** „ეკონომიკური ზრდა-რეალობა და პერსპექტივები“, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე“ მასალების კრებული, თბილისი, 2010 წელი;
208. **ხადური ნ.** ინკლუზიური ზრდის ფაქტორები და საქართველოს ეკონომიკის წინაშე არსებული გამოწვევები. ჟურნალი „ეკონომისტი“, „Ekonomisti“, N1, 2018 წელი, ქ. თბილისი;
209. **ხადური ნ., კაკულია ნ., ჩიქობავა მ.** „მაკროეკონომიკა“, ლექციების კურსი. თბილისი, 2011 წელი;
210. **ხარაიშვილი ე., ერქომაიშვილი გ., ნაცვლიშვილი ი., ლობჯანიძე მ.** სურსათის სატრანსპორტო გადაზიდვების გამოწვევები და პოლიტიკის პრიორიტეტები

- საქართველოში. თსუ-ის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ტომი XIII, N3, 2021 წელი. Economics and Business (tsu.ge);
211. **ხარაიშვილი ე.** კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის დონის განსაზღვრის მეთოდოლოგიური თავისებურებები საქართველოს აგროსასურსათო სექტორში. გლობალიზაცია და ბიზნესი, N10, 2020 წელი. <https://doi.org/10.35945/-gb.2020.10.004>;
 212. **ხარაიშვილი ე., გაგნიძე ი., ჩავლიშვილი მ., ნაცვლიშვილი ი., ნაცვალაძე ი.** „მიკროეკონომიკა“, სახელმძღვანელო, მე-3 შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2014 წელი;
 213. **ხარაიშვილი ე.** საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორები, ჟურნალი „ბიზნესი და მენეჯმენტი“, N2, 2010;
 214. **ხარაიშვილი ე., ნაცვლიშვილი ი.** ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების ბაზრები და ექსპორტის მასტიმულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკა, გლობალიზაცია და ბიზნესი, N8, გვ. 44-53. <https://doi.org/10.35945/-gb.2019.08.004>;
 215. **ხარაბაძე ე., ჯიქია მ.** გადასახადები და მათი აღრიცხვის ზოგიერთი საკითხი. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“. თსუ, თბილისი, 2017 წელი. https://www.tsu.ge/data/filedb/econo-mist_faculty/global.pdf;
 216. **ხარბედაია რ.** ეკონომიკური პრობლემები თუ ეკონომიკური მეცნიერების კრიზისი. რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N6, 2018 წელი. gb-N6.pdf (eugb.ge);
 217. **ხარბედაია რ.** ეკონომიკური ლიბერალიზმისა და სახელმწიფოს როლის შესახებ. ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, 2014, N1;
 218. **ხელაშვილი ი.** საქართველოში ტურიზმის ზეგავლენა ქვეყნის დარგობრივ ეკონომიკაზე (კვებისა და სასმელების ინდუსტრიის მაგალითზე). რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“ ტომი XII, N2, 2020 წელი. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;
 219. **ხუსკივაძე მ.** COVID-19 პანდემიის ეკოლოგიური შედეგები. თსუ-ის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი „ეკონომისტი“. „Ekonomisti“ N1, 2021. 2021ek1.pdf (tsu.ge);
 220. **ჯიქია მ., ჩეჩელაშვილი რ., ბურდული ფ.** „ეკონომიკური ანალიზი“, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი 2011;
 221. **ჯიქია მ.** „ფინანსური ანალიზი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2011;
 222. **ჯიბუტი მ.** პოლიტიკური არითმეტიკა თანამედროვე საქართველოში. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“, N2, 2016 წელი. gb-N2.pdf (eugb.ge);
 223. **ჯიბუტი მ.** საქართველოს ეკონომიკა: 30-წლიანი ტრანსფორმაციის გაგებისათვის. რეფერირებადი და რეცენზირებადი, საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, „Economics and Business“, ტომი XIII, N4, 2021წ. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge>;

224. ჯიბუტი მ. საქართველოს რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირველი ინდიკატური გეგმა 1993-1995 წწ. ჟურნ. „ეკონომიკა“, N12, 1993 წელი;
225. ჰაკერტი რაღფ. მოსახლეობის დინამიკა საქართველოში. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგებზე დაფუძნებული მიმოხილვა. 3. Population Dynamics _GEO-Print_F.pdf (census.ge);
226. ჰაკერტი რაღფ, სუმბაძე ნანა. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგების ანალიზი გენდერულ ქრილში. 1.-Gender_GEO_print-F_0.pdf (geostat.ge).

ანალიზი და კვლევები:

227. სამუშაო ძალის სტატისტიკა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/media/20612/samushao-dzalis-gamokvleva-%28geo%29.pdf>;
228. სტატისტიკური ინფორმაციის მომხმარებელთა კმაყოფილების გამოკვლევა. 2019 წელი. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. momxmarebelta-gamokitxva--2019--final.pdf (geostat.ge);
229. განათლების პოლიტიკის დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტი (EPPM). განათლების სახელმწიფო პოლიტიკა და რეფორმების სტრატეგიული დაგეგმვა. 28.02.2019წ. http://eppm.org.ge/wp-content/uploads/2019/03/Policy_brief_strategic_planning.pdf;
230. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში. ადამიანის უფლებების კვლევითი ინსტიტუტი, გ. რობაქიძის უნივერსიტეტი, გვ. 18, დასაქმების პოლიტიკა-1.pdf;
231. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს დასაქმების პროგრამების დეპარტამენტის 2019 წლის სტატისტიკური ანგარიში ახალი სერვისმოდელის ფარგლებში. MOH - ანგარიშები;
232. სოციალური მომსახურების სააგენტო. სოციალური სტატისტიკა. სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 2019 წ. სოციალური მომსახურების სააგენტო – სტატისტიკა (ssa.gov.ge);
233. საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი 2018. <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=Content&ID=7932b932-0eac-4a14-8ebd-9ec6d2409352>. P.3.
234. ქალთა ეკონომიკური გაძლიერება საქართველოში. არსებული პოლიტიკის და ინიციატივების ანალიზი. თბილისი, 2017 წ. კვლევა გამოცემულია გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) და შვედეთის მთავრობის ხელშეწყობით, გაეროს ერთობლივი პროგრამის გენდერული თანასწორობისთვის ფარგლებში.
235. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში. ადამიანის უფლებების კვლევითი ინსტიტუტი, გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი. თბილისი, 2017 წ., გვ. 3. დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი საქართველოსა და ევროპის ქვეყნებში (gruni.edu.ge);
236. საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის შედეგები.

- მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიდრმისეული ანალიზი (geostat.ge);
237. საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერა და 2002-2014 წლების საქართველოს დემოგრაფიული მონაცემების გადაანგარიშება. მოსახლეობა და დემოგრაფია-საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge);
 238. საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიდრმისეული ანალიზი. მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიდრმისეული ანალიზი (geostat.ge);
 239. დასაქმების ერთიანი ფონდის ანგარიში 1991-2001 წლებში განეული მუშაობის შესახებ, თბილისი, 2001 წელი;
 240. **Abesadze R.** Globalization and the Economic Problems of the Pandemic. Ekonomisti, 2020. No. 2. ek_4_2020_bolo.pdf (tsu.ge);
 241. **Abesadze, R., (2014).** Innovations - a key factor in economic development. The Collection of the International Scientific-Practical Conference Materials, Current Problems in the Economics and Development of Economic **Science**, Tbilisi, TSU, Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics;
 242. **Alcock, P., May, M., & Wright, S. (Eds.).** The Student's Companion to Social Policy. London: WILEY-BLACKWELL. 2012. The Student's Companion to Social Policy, 5th Edition | Wiley;
 243. **Alkhimenko O.N.** Remote employment: concept, contents and modern features. Вопросы структуризации экономики. №3, 2012. Стр 63;
 244. **Atanelishvili Tamar and Mekvabishvili Elgudja (2017)** Globalization: emigration and transactions. Ecoforum, 6 (2(11)). ISSN 2344 – 2174. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1130>;
 245. **Atanelishvili Tamar and Zubiashvili Tamaz (2017) Some aspects of national economic doctrine.** Ecoforum, 6 (1(10)). ISSN 2344 – 2174. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1131>;
 246. **Atanelishvili T. Chikviladze M. & Silagadze N. (2017).** About State Financial Control. Ecoforum Journal. 6, 1 (10).;
 247. **Baldock, J., Manning, N., & Vickerstaff, N.** Social Policy. Oxford: Oxford University Press. 2011. Social Policy - John Baldock, Lavinia Mitton, Nick Manning, Sarah Vickerstaff - Oxford University Press (oup.com);
 248. **Beridze T. Transitional period in economy (on the question of theory and methodology):** III International Scientific Conference: "Challenges of Globalization in Economics and Business" Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press. Tbilisi 2018. 63-66. ISBN 978-9941-13-764-8. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1297>;
 249. **Bedianashvili, G., Maglakelidze, A. (2021).** The Digital Economy and Business in the Conditions of Pandemic. The materials of the International Scientific Conference: Social Sciences for Regional Development 2020. Part III. Issues of Economics:26-37;
 250. **Bedianashvili, G. (2021).** Macroeconomic and Cultural Determinants of the COVID-19 Pandemic Crisis. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, 15 (2): 191-197;

251. **Becker, Gary S.** Human Capital. N.Y.: Columbia University Press, 1964. [https://www.scrip.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1724666](https://www.scrip.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1724666);
252. **Chikobava, M.** Strategies of Socio-Economic Development and Mechanisms of Their Implementation in the Conditions of Economic Uncertainty and Globalization Changes. Kherson, Tbilisi. (Coauthors: Zhosan H., Bedianashvili, G., Eliava, L., Hranovska, V., Kakulia, M. Chikobava, M. et al), (2020);
253. **Chikobava Malkhaz and Kakulia, Nazira** (2016) The possibility of overcoming the current economic crisis through the use of negative interest rates. In: The International Scientific Conference: "Challenges of Globalization in Economics and Business". Universal, Tbilisi, pp. 568-573. ISBN 978-9941-22-884-1. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1495>;
254. **Chelidze N.** Migration processes from Georgia to Russia and socio-economic outcomes. Collection - Georgia-Russia Relations: Energy, Economics, Security, Geopolitics, Migration and Culture. Research report. With the support of the International Center for Conflict and Negotiation Research - ICCN, the Russian Federation Council for International Affairs - RIAC and the Government of Switzerland. (p.119-142). 2018. In Georgian, in Russian;
255. **Chavleishvili Marina.** Farming potential growth opportunities in Georgia. In: The International Scientific Conference: "Challenges of Globalization in Economics and Business". Universal, Tbilisi, 2016. pp. 548-553. ISBN 978-9941-22-884-1. <http://eprints.-tsu.ge/id/eprint/1497>;
256. **Charekishvili Lia.** Statistical analysis of condition of health care by the regions of Georgia. In: The 2nd International Scientific Conference: Challenges of Globalization in Economics and Business. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, Tbilisi, 2017. pp. 548-552. ISBN 978-9941-13-650-4. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1379>;
257. **Chokheli Eka.** Strategy to develop Fab Labs and their impact on improving business activity in Georgia. World Science, 2 (6(34)). 2018. pp. 4-9. ISSN 2413-1032. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/953>;
258. **Chokheli Eka. Features of human resource management strategy in small companies.** In: Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference: "National Economies and Globalization". Paata Gugushvili Institute of Economics, Tbilisi, 2012. pp. 169-173. ISBN 978-9941-9168-4-7. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/721>;
259. **Chomakhidze D.,** (2016). energy balance of Georgia."ELSEVIER" AASCI;
260. **Chomakhidze,D.,** (2016). Georgian Energy in the World Energy System. "Globalization and Business, N-2 2016;
261. **Dzhodi Beggs.** Understanding the 4 Basic Types of Unemployment. Science, Tech, Math, Social Science. Understanding the 4 Basic Types of Unemployment (thoughtco.com);
262. **Ehrenberg Ronald G. and Robert S. Smith.** Modern Labor Economics. Theory and Public Policy (12th Edition) Hardcover-February 2, 2020. <https://www.taylorfrancis.com/books/9781315101798>;
263. **Gaganidze G.** Country Competitiveness as the Basis for the Creation of the Efficient

- Export Strategy, International Conference ICABMIT, 13-14 November, Cannes, France. 2018;
264. **Gaganidze G.** (2018). Strategic Directions to Decrease the Georgian Foreign Trade Deficit. "Universal", (co-author B. Ramishvili), Tbilisi, ISBN 978-9941-26-277-7;
 265. **Gaganidze G.** (2017). Creation of the Efficiency Export Strategies in Modern Period, *Ekonometri*, International Scientific-Analytical Journal, N4, vol. XIII;
 266. **Gaganidze G.** (2018). Foreign Trade of Georgia; East and Central European States Comparative Analysis (co author B. Ramishvili), *Ecoforum*, vol. 7, N2 (15);
 267. **Gaganidze G.** (2019). The Gravitational Model Foreign Trade of Georgia (co-author T.Mundjishvili). Proceedings of the Fourth International Conference of European Academy of Science, January 20-30, Bonn, Germany;
 268. **Gary Fields**, "The Unemployment Effects of Minimum Wages, "International Journal of Manpower, Vol. 15, issue 2. pp. 74-81.
 269. **Gary S. Becker**. The Economics of Discrimination (Economic Research Studies) 2nd Edition. University of Chicago Press. <https://www.amazon.com/Economics-Discrimination-Economic-Research-Studies/dp/0226041166>;
 270. **Gaprindashvili, G.** (2017). "The Role of Government's Economic Policy In Country's Economic Development", Journal Association 1901 "SEPIKE", Social Educational Project Of Improving Knowledge In Economics. Vol. 18, Pp.121-127;
 271. **Gaprindashvili, G.** (2019). The Results of State Procurement Reforms In Georgia, 2nd International Conference On Business, Management And Economics. Vienna, Austria, Pp.213-225;
 272. **Gaprindashvili, G.** (2020) STATE PROCUREMENT ASPECTS IN GEORGIA , *Ecoforum Journal*, Volume 9, Issue 1;
 273. **Gvelesiani R.**, (2020b). The Problem of Compatibility of Economic Policy Objectives, Instruments and Order Policy Principles, ISSN: 2344-2174, *Ecoforum*, Vol. 9, No 3;
 274. **Gvelesiani, R.** (2020c). Contradictions of Public Values – Origin of Conflict of Interests, ISSN: 2344-2174, *Ecoforum*, Vol. 9, No 2, 2020, Stefan Cel Mare University Of Suceava, Romania. File:///C:/Users/User/Downloads/1084-3445-1-PB.Pdf;
 275. **Gvelesiani, R.** (2020d). Formation of the Innovative Entrepreneurship Culture: Capabilities and Problems, ISSN: 2344-2174, *Ecoforum*, Vol. 9, No 1, 2020, Sttefan Cel Mare University of Suceava, Romania. <http://www.Ecoforumjournal.Ro/Index.Php/Eco/Index>;
 276. **Gvelesiani, R.** (2021). Problems of the Optimal Use of Economic Policy Instruments. *Ecoforum*, Vol. 10, No 2. <http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/-1250/756>;
 277. **Geller A., Wiseman P., Rugaber C.** "Outbreak Starts to Look More Like Worldwide Economic Crisis." Herald Tribune, 2020, February 28. <https://www.heraldtribune.com/business/20200228/outbreak-starts-to-look-more-like-worldwide-economic-crisis>;
 278. **Gulua, E.; Kharadze, N.** (2018). Employed Students Development Challenges in Georgia. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, p. 188-208;

279. Human Development Index (HDI). https://en.wikipedia.org/wiki/Human_Development_Index;
280. **Hirose Y., Kamada K.** A New Technique for Simultaneous Estimation of the Output Gap and Phillips Curve. Bank of Japan Working Paper Series, Working Paper 01-7, October 2001.;
281. **Hodrick, R., Prescott E.** Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation. - Journal of Money, Credit, and Banking, 1997, vol. 29, No 1.;
282. Human Development Report 2020. The next frontier Human development and the Anthropocene. [hdr2020.pdf \(undp.org\)](https://hdr2020.pdf(undp.org)). список стран по показателям неравенства доходов. Список стран по показателям неравенства доходов- Википедия (wikipedia.org);
283. **Jikia, Merab and Kharabadze, Elene** (2018) Evaluation and analysis of the rational structure of sources for assets formation. Archives of Business Research, 6 (7). ISSN 2054-7404. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1078>;
284. **Jikia, Merab and Kharabadze, Elene** (2017) Weighted average cost capital (WACC) and its influence on the changes in the indicators characteristic for creating value of a company's capital. International Journal of Research in Business, Economics and Management, 1 (3). pp. 193-202. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1015>;
285. **Kakulia N. Lazarashvili T.** Institutional transformation and its challenges in Georgia. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, The collection of The 4th International Scientific-Practical Conference Materials, 2019. 173-178 (In Georgian).;
286. **Kakulia N. Chikobava M.** The possibility of Overcoming the Current Economic Crisis through the Use of Negative Interest Rates, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, The collection of The International Scientific-Practical Conference Materials, 2016. 125-132 (In Georgian).;
287. **Kamada R., Masuda K.** Effects of Measurement Error on the Output Gap in Japan. - Money and Economic Studies, 2001, vol. 19, No 2. c. 19.;
288. **Kharaishvili E. Natsvlishvili I.** Impact of International Educational Migration In The Context Of Globalization Of Higher Education (Case Of Georgia). https://iated.org/concrete3/paper_detail.php?paper_id=73405. 2019. ISBN: 978-84-09-12031-4.
289. **Kharaishvili E.** (2016). Demand for Georgian Wine and the Evaluation of Competitive Advantage Factors of Viticulture and Winemaking Sector TSU, scientific and practical journal, Economics and Business, N4.
290. **Kharaishvili Eteri and Chavleishvili Marina and Lobzhanidze Manana and Damenia Nino and Sagareishvili Nino** (2017). Problems of Youth Employment in Agricultural Sector of Georgia and Causes of Migration. International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering, 11 (10). pp. 2116-2121. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/338>;
291. **Kharaishvili E. Natsvlishvili I.** (2020). Food Safety Challenges in Georgia and Agricultural Development Priorities in the Post-Coronavirus Period. Conference Proceedings, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of Economics.
292. **Kharbedia R.** (2018). Economic Problems or Crisis of Economic Science. Globalization and Business, 6, 81-85.

293. **Kharabadze Elene and Jikia Merab** (2018) Determining relevant and alternative costs while decision making. *International Journal of Social Science and Economic Research*, 3 (5). ISSN 2455-8834. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/891>;
294. **Khradze N; Paichadze N.; Paresashvili N.; Pirtskhalaishvili, D.** (2019). Generan trends of business career management. 17th International Conference on Social Sciences (pp. 253-254). Murcia: EUSER.
295. **Kovzanadze, I.** The Challenges of the Economy and Its Prospects Against the Back-ground of Infection COVID-19. *Economics and Business*, No. 2. 2020. (In Georgian.);
296. **Kovzanadze I.** (2018). „Global Economy Post-Crisis to Sustainable Development”, iUniverse Inc., Bloomington;
297. **Krugman P.** *Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future.* New York, W.W Norton & Company. 2020.
298. **Kuttner T.,** Labour Mediation, *The Canadian Encyclopedia*, Last Edited December, 2013. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/labour-mediation>;
299. **Lobzhanidze M.** The Youth Employment Peculiarities in Post-Soviet Georgia. *World Academy of Science, Engineering and Technology ICEMBIT 2020: International Conference on Economics, Management of Business, Innovation and Technology*, Oct 2020, in Rome, Italy;
300. **Lobzhanidze M.** Educational migration and returnee employment in Georgia's labour market. *World Academy of Science, Engineering and Technology* is organizing and sponsoring ICEMBIT 2021 : International Conference on Economics, Management of Business, Innovation and Technology, to be held on Oct 20-21, 2021, Athens, Greece;
301. **Lekashvili Eka** (2019) Management on innovations in Georgian higher educational institutions: key problems with teaching economic science. *Marketing and Management of Innovations* (1). pp. 281-293. ISSN 2218-4511. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1553>;
302. **Legchilina E.** Transformation of Social and Labor Relations: Theory and Methodology. *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume 113. P. 498. https://www.researchgate.net/publication/339347852_Transformation_of_Social_and_Labor_Relations_Theory_and_Methodology;
303. **Mekvabishvili E. Atanelishvili T.** Personal Remittances in Post-Soviet Countries (comparative analysis). *Bull. Georg. Natl. Acad. Sci.*, Vol. 11, 2017. No 3;
304. **Mekvabishvili E. Atanelishvili T.** (2017). Globalization: Emigration and Transactions. <http://www.ecoforumjournal.ro/infe.php/eco/article/view/628>;
305. **Martin Feldstein.** What is Full Employment? <https://www.project-syndicate.org/commentary/what-is-full-employment-by-martin-feldstein-2015-06?barrier=accesspaylog>. Jun 29, 201;
306. **Mikiashvili N., & Chokheli, E.** (2013). The Ways for the Improvement of Competitive Environment and Some Directions of Antimonopoly Regulation (Example of Georgia). *Economics and Management*. 18 (3.);
307. **Miltos Makris.** 'Coronomics': how a pandemic can impact world economics. 26 March 2020. <https://www.kent.ac.uk/news/society/24809/coronomics-how-a-pandemic-can-impact-world-economics>;

308. **McDowell, M., Thom, R., Frank, R. & Bernanke, B.** (2006). Principles of Economics. McGrawHill Education publications. Principles of Economics (mheducation.co.uk);
309. **Narmania D. Chomakhidze D.** (2019). Georgian Energy Balance in the Years of Independence. Globalization and Business, **N-9**.
310. **Narmania D.** (2020). Coronomics and Socio-Economic of the Energy Sector.
311. **Oaken's law.** Oaken coefficient: definition, formula. Oaken's law. Oaken coefficient: definition, formula (luciafon-tains.com); Okun's Law: Economic Growth and Unemployment. Okun's Law: Economic Growth and Unemployment (investopedia.com);
312. **Okun A.** Potential GDP: Its Measurement and Significance. In: Proceedings of the Business and Economics Statistics Section of the American Statistical Association, 1962.;
313. **Papava V., Charava, V.** (2021). The problem of the increase of the state debt of Georgia in the conditions of economic crisis caused by the COVID-19 pandemic. <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/152-expert-opinion-geo.pdf>;
314. **Papava V. Chkuaseli M.** Economic Consequences of the COVID-19 Pandemic and the Economic Ability of a Government as a Factor of Production. April 2021. International Business & Economics Studies 3(2):67-71. (researchgate.net);
315. **Papava V., Charaia V.** The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy. GFSIS, Expert Opinion, No. 136. <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf>. Accessed on May 4, 2020.;
316. **Papava V.** Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine. Eurasia Review. Journal of Analysis and News, March 29. 2020., <<https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/>>;
317. **Papava V.** Trends of poverty and well-being in the 90's of Georgia. UNICEF. Background paper prepared for the Regional Monitoring Report No. 8: A Decade of Transition (2001). Tbilisi. Georgia00pov.pdf (unicef-irc.org).;
318. **Papava V.** The Economics in Crisis and the Main Directions for Transformation of Economic Science. Transformations, No. 3-4. 2020. (98-99).;
319. **Papava V.** Features of the Economic Crisis Under the COVID-19 Pandemic and the Threat of the Zombie-ing of the Economy. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, Vol. 14, 2020. No. 3, No;
320. **Papava V. Charaia V.** On Complex Inflation Targeting and Modified Inflation Indicators (Experience of Georgia). Finance: Theory and Practice, 2019. Vol 23, No 3,
321. **Papava V.** On the Atypical Economic Crisis Under the COVID-19 Pandemic. "Economics and Business", 2020. Vol. XII, No. 4, pp. 9–16.
322. **Papava V.** (2013). Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York: Nova Science Publishers;
323. **Paichadze N., Kharadze N., Paresashvili N., Pirtskhalaishvili D.** (2019), Career Management Analysis In Terms Of Age, Globalization And Business, N7, pp. 168-175. <https://doi.org/10.35945/gb.2019.07.021>;
324. **Sabauri Levan** (2018) Approval and introduction of the international financial reporting standards (IFRS) in Georgia: challenges and perspectives. Journal of Accounting & Marketing, 7 (2). ISSN 2168-9601. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/916>;

325. **Sichinava Demur** (2019) Cryptocurrency – a future medium of exchange. *Economics and Business*, XI (1). pp. 55-69. ISSN 1987-5789. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1560>;
326. **Sichinava Demur and Maghradze Murtaz**. Preconditions and problems of transition to electronic money. *Globalization and Business* (6). 2018. pp. 177-183. ISSN 2449-2396. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1599>;
327. **Silagadze Avtandil, Atanelishvili Tamar, Silagadze Nodar**. Some Tendencies of Post-Soviet Migration and Unemployment. *Bulletin Of The Georgian National Academy Of Sciences*, vol. 14, no. 1, 2020. P. 175-176. http://science.org.ge/bnas/t14-n1/27_Silagadze_Economis.pdf;
328. **Silagadze A. Atanelishvili T. Silagadze N.** *Economic Doctrines. The Origins*. New York: Nova Science Publishers Inc., 2019. ISBN: 978-1-53615-375-0;
329. **Silagadze A. Zubiashvili T.** Parameters of the European Union and the Post-Soviet Georgia's Economy. *Refereed International Journal of Business and Management Studies (IJBMS)*, pp. 441-448;
330. **Silagadze A. Atanelishvili T.** The Main Economic Indicators of the EU and Georgia "Topical Problems of the Development of Economy and Economic Science." Collection of scholarly works of Paata Gugushvili Institute of Economics TSU, 2014. pp.50-52.;
331. **Silagadze Avtandil**. Gini Index – wealth distribution in the post-soviet countries. *Bulletin of the Georgian National Academy of sciences*, 12 (3). 2018. ISSN 0132-1447. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1177>;
332. **Silagadze Avtandil**. Historical parallels of the national economic doctrines. *Ecoforum*, 5 (2). ISSN 2344-2174. 2016. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1094>;
333. **Silagadze Avtandil**. "Post-Soviet Paradoxes" of Unemployment Rate. *Bulletin Of The Georgian National Academy Of Sciences*, vol. 11, no. 1, 2017. 22_Silagadze.pdf (science.org.ge);
334. **Silagadze Avtandil and Zubiashvili Tamaz**. Georgia's economy against the background of the associate agreement with the European Union. *International Journal of Business and Management Studies*, 5 (2). 2016. pp. 533-540. ISSN 2158-1479. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1093>;
335. **Silagadze Avtandil**. Integration economic indicators of the EU and some issues of development of post-soviet countries–new associate members of the EU. *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale* (3). pp. 78-83. ISSN 1857-1999. 2014. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1102>;
336. **Samia Rekhi**. Unemployment Types: 7 Main Types of Unemployment. *Unemployment Types: 7 Main Types of Unemployment* (economicsdiscussion.net);
337. **Stiglitz J.E.** (2020b). Priorities for the COVID-19 Economy. Project Syndicate, July 1, <https://www.project-syndicate.org/>;
338. **Stiglitz J.E., Jayadev, A., Prabhala, A.**, (2020). Patents vs. the Pandemic. Project Syndicate, April 23, [https://www.projectsyndicate.org/commentary/covid19-drugs-and-vaccine-demand-patent-reform-by-joseph-e-stiglitz-et-al-2020-04](https://www.projectsyndicate.org/commentary/covid19-drugs-and-vaccine-demand-patent-reform-by-joseph-e-stiglitz-et-al-2020-04;).;
339. **Shultz T.** *Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences*. N.Y., 1968, vol. 6.

340. **Schultz T.** Investment in Human Capital. N.Y., 1971.;
341. **Shelia Mzia.** Employed Students In Georgia: Experience And Problems. Conference: II International Conference on Economic and Social Trends for Sustainability of Modern Society. DOI: 10.15405/epsbs.2021.09.02.253. (9) Employed Students In Georgia: Experience And Problems (researchgate.net);
342. **Shelia Mzia and Tukhashvili Mirian.** Employed Students In Georgia: Experience And Problems, (2021) EpSBS - Volume 116 - ICEST 2021,p.2261-2271,European Publisher,doi 10.15405/epsbs.2021.09.02.253},url <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.09.02.253>(web ofscience;
343. **Shelia M. Tukhashvili M.** (2020) Formation and Employment of the Retirement Age Workforce in Post-Soviet Georgia. .Материали Международного научно-практического форума по социальным и поведенческим наукам. Россия;
344. **Shelia M. Tukhashvili.M** (2020). Expected Emigration of Students from Georgia. j. Ecoforum. Volume 9, Issue 2(22) (co-Authorship Tukhashvili M);
345. **Shelia M.** Reproductive Behavior of Students in Georgia. Демографія та соціальна економіка, 2018. № 2(33).P. 94-102;
346. **Shelia M.** Employers Demand on Labour Force in Georgia s Big Cities. Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences. Cambridge Scholars Publishing, UK.pp. 2014;
347. **Shelia M.** Ethnic and religious peculiarities of aging of the population of Georgia. (IJAS) International Conference for Academic Disciplines. June 21-24, 2016. **Munich.** Humanities and Social Sciences Review. 06(01): 255–260 (2016);
348. **Shelia M.** Women's Unemployment in the Big Cities of Georgia (in the examples of Rustavi and Kutaisi Cities). “Predicting the Road Map to end Poverty”. 2nd International Conference on Critical Issues in Business and Economics. Gümüşhane. 2 - 3 May, 2014.
349. **Shelia M.** The Main Goals of The State Policy on Employment of Georgian Youth. . International Conference: Employment for Young People: Challenges and Opportunities. Timisoara. Rumania. 24-26 May, 2012;
350. **Shelia M.** Internally Displaced Persons in the Georgian Labour Market. Tbilisi, 2012(co-Authorship);
351. **Shelia M.** Socio-Economic Problems of Return Migration in Georgia. Universali, Tbilisi, 2012(co-Authorship);
352. **Shengelia T., Berishvili Kh.** Evaluation of the Global Position of Georgia and its Role in the Development of Business. Georgian International Journal of Science, Technology and Medicine 6 (1), 57;
353. **Shengelia T., Kozak Y.** FDI Motivation Effects on Host Countries. World Economy and International Economic Eelations 3, 15-20;
354. **Shengelia T.** Global Economic Recession and Post-Viral Development of Georgia. Economics and Business, No. 2. 2020 (In Georgian.);
355. **Shengelia T.** The Role of State Regulation of Investment in the Georgia Business Development. International Business in the World Economic System;
356. **Tabatadze Marina.** Optimal Structure of Pension System and Its Influence on the Social Policy of State Budget (June 30, 2019). RAIS Conference Proceedings - The 13th

- International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3433955> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3433955>;
357. **Tabatadze Marina.** Macroprudential mechanisms for economic stability. Journal of International Economic Research (JIER), Volume 3 (2017) No. 1. https://79da0a68-637a-49f0-ae09-61e8d3977b6d.filesusr.com/ugd/7ebfb0_9b9f932f4c704b54986a63865f1c23f9.pdf;
 358. Tabatadze, M. (2016), Macroprudential regulation as a new methodology for macroeconomic policy makers, World science, № 4(8), Vol.3, p.24-28, April 2016
 359. **Tabatadze Marina.** MACROPRUDENTIAL MECHANISMS FOR ECONOMIC STABILITY. International Scientific Symposium "Economics, Business & Finance". Institute of Researches and International Symposiums IRIS – ALKONA, 2017. https://ea4a2251-b874-4c58-8b59-a4842fa15d84.filesusr.com/ugd/7ebfb0_03d36fe0f7654c9caead936b73323791.pdf
 360. **Tukhashvili M., Ananiashvili I., Tsartsidze M., Latsabidze N., Shelia M., Chelidze N.** The Labor Market and the Re-integration of Return Migrants in Georgia. The publication is prepared with the support of Danish Refugee Council's project "Integration activities in Georgia" Tbilisi. 2012. P. 20. <http://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/11194>;
 361. **Tukhashvili Mirian, Latsabidze Natela, Lobzhanidze Manana, Shelia Mzia.** Emigration Intentions Of Students Of Higher Education Institutions Of Georgia (Examples From Ivane Javakhishvili Tbilisi State University). European Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal. Vienna. Premier Publishing. №3 2018. P.132-140. ISSN 2414-2344. <https://ppublishing.org/journals/769/>;
 362. **Tukhashvili M.** Georgian Labour Market in the condition of Political and Economic Crisis. In the book: Youth Employment: Challenges and Opportunities. Timisoara. Euro-stampa, 2012;
 363. **Tukhashvili M., Shelia M.** The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period. <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-29.pdf>, 2012;
 364. **Tukhashvili M. Shelia M. Zubiashvili t. Chelidze N.** Socio-economic Problems of Return Migration in Georgia. Publisher: Universal. 2012. (PDF) ([researchgate.net](https://www.researchgate.net));
 365. **Tukhashvili M. Shelia M.** New Trends of Student Migration in Georgia. Humanities & Social Sciences Review. December, 2019. p. 444-456;
 366. **Tukhashvili M.** Retrospective Comprehension of Post-Soviet Georgia's Population Migration. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences. vol. 12. 2018. no. 1 p. 175-182. <http://science.org.ge/bnas/vol-12-1.html>;
 367. **Tukhashvili M.** Demographic Consequences of Intensive Emigration of the Russian Population From Post-Soviet Georgia. International Journal of Arts and Sciences, 10 (2), December 2017. USA;
 368. **Tukhashvili M.** Socio-Economic Revitalization Problems in the Turkish-Georgian Border Region. European Journal of Economics and Management Sciences N4, 2016. Venna;
 369. **Tukhashvili M.** New Trends in Georgia's Population and Labour Resources Territorial Mobility. IJAS) international academic conference Munich, Germany, 21 - 24 June 2016;
 370. **Tukhashvili M.** Impact of External Migration on the Ethnic Structure of Georgia's Population in the XIX-XXI Centuries. International Journal of Arts and Sciences. Volume 08, Number 02. 2015. USA;

371. **Tukhashvili M.** Expected Changes in the Post-Soviet Country's Migration: Gase of Georgia. *Humanities & Social Sciences Review*. 3(3), 2014, USA;
372. **Tukhashvili M.** Peculiarities of Labour Market Formation in Georgia in the Post-Soviet Period.(2011). International Conference: Labour Market and Employment 15-17 september.. Izmit, Turkey,;
373. **Tukhashvili M.** Study of the Socio-Labour Problems of the Georgian Diaspora in the EU Countries Through the Survey of Returned Migrans. (2010). *J.Migration* 4, Tbilisi;
374. The GlobalGender Gap Report 2018. World Economic Forum91-93 route de la Capite CH-1223 Cologny/GenevaSwitzerland. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf;
375. **Tsartsidze M.** Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «Euro-pean Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, vienna 2016. P.65; [<http://www.ge.undp.org/>;
376. **Tsartsidze M.** Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globa-lization terms. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. *Journal of International Economic Research*. ISSN 2500-9656. Volume 4 (2018) No.1. p.92. <http://irissymposium.wixsite.com/website>.
377. **Tsartsidze M. Kvirkvelia E.** Labor market Oriented Professional Education System–the Significant Factor for Human Capital Development and the Inclusive Economic Growth in Georgia. *Journal of International Economic Research*, Volume 3(2017) No.1. ISSN 2500-9656. <http://irissymposium.wixsite.com/economics/proceedings>;
378. **Tsuladze G.** Demographic yearbook of Georgia 2015. Tbilisi, 2016;
379. **Todua Nugzar** (2018) The role of food labeling on consumers' buying decision: Georgian case. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 12 (4). pp. 479-482. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/806>;
380. **Todua Nugzar and Mghebrishvili, Babulia and Urotadze, Ekaterine** (2016) Main aspects of formation of legal environment on the Georgian food market. In: The International Scientific Conference „Challenges of Globalization in Economics and Business“, 11-12 November 2016, Tbilisi, Georgia;
381. **Tokmazishvili, M.** (2018), Global economic crisis and economic science, globalization and business. No. 5, 17-23 <https://doi.org/10.35945/gb.2018.05.002>;
382. **Tkemaladze I.** „Effective Employment as an Important Factor for Increasing Inclusive Economic Growth and Living Standards“, *Journal of International Economic Research (JIER)* ISSN 2500-9656, Volume 3. No 1, p. 62-67 2017 <http://irissymposium.wixsite.com/jier>;
383. **Veshapidze Sh.** Ilia Chavchavadze"s Concepet of Nation"s Common Welfare Focused on European Values. *WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS*. – International Scientific Collection / Scientific editors: Y. Kozak T., Shengelia A., Gribincea.- Kyiv-CUL, 2018. pp.29- 36.;
384. **Veshapidze, S., Zubiashvili, T., & Chiabrishvili, K.** (2021). Globalization And New Opportunities For Georgia. *Globalization and Business*. 12, 32-36. <https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.003>. gb-N12.pdf (eugb.ge);
385. **Zubiashvili Tamaz.** Globalization and Migration Processes. The 2nd international Scientific Conference CHALLENGES OF GLOBALIZATION IN ECONOMICS AND BUSINESS. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;

386. **Zubiashvili, Tamaz. Contemporary migratory situation in Georgia.** International Journal of Multidisciplinary Thought, 5 (4). 2015. pp. 25-32. ISSN 2156-6992. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1137>;
387. **Zubiashvili, Tamaz. Forced migration in Georgia and its social and demographic consequences.** Humanities and Social Sciences Review, 3 (3). 2014. pp. 419-423. ISSN 2165-6258. <http://eprints.tsu.ge/id/eprint/1138>;
388. **Zubiashvili, T., Chikviladze, M., & Silagadze, N. (2018).** Some Aspects of state External Debt. Ecoforum Journal 7 (2).
389. **Антропов В. В.** Минимальный потребительский бюджет как инструмент государственной социальной политики за рубежом. <https://cyberleninka.ru/article/n/minimalnyy-potrebitelskiy-byudzh-et-kak-instrument-gosudars-tvennoy-sotsialnoy-politiki-za-rubezhom/viewer>;
390. Безработица (Unemployment), незанятость. Что такое безработица? Сущность и типы. Понятие и причины образования. forexaw.com/. https://economic-definition.com/Employment/Bezrabotica_Unemployment__eto.html;
391. Безработица в России и в мире. 2009 год. www.crisis.org/crisisjob/;
392. Безработица. Википедия. ru.wikipedia.org/wiki/Безработица<http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
393. Безработица: Фактический и естественный уровни безработицы. bugages.on.ufa-net.ru/econ/;
394. Безработица, как социально-экономическое явление. Безработица – Экономическая теория - KazEdu.kz;
395. В мире растёт уровень безработицы – МОН. finance.obozrevatel.com/;
396. В ЕС началась рекордная безработица. 3 апреля, 2012. Рубрика В мире. news-nur.kz/213667.html;
397. **Гобсон, Джон Аткинсон (1858-1940).** Проблемы безработицы [Текст] / Дж. Гобсон ; пер. с англ. В. Либина ; под ред. С. Л. Франка. - Изд. 2-е. - Москва : URSS, 2011. ISBN 978-5-397-01760-2. С 22;
398. В Узбекистане появится прожиточный минимум | Курсив - бизнес новости Казахстана (kursiv.kz);
399. **Джон Гэлбрейт.** Новое индустриальное общество - Xreferat.ru;
400. **Джеффри Д. Сакс.** Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. М.: Дело. 1996.;
401. Естественный уровень безработицы. www.sociosinfo.ru/socios-158-1.html;
402. **Кутелия Б. Н., Меладзе Г. Г., Цуладзе Г. Е.** Эмиграция из Грузии в постсоветский период // Социологический журнал. 1997. № 4. с. 186-191. Эмиграция из Грузии в постсоветский период | Социологический журнал (fnisc.ru);
403. Какой прожиточный минимум в странах мира в 2020 году. Прожиточный минимум в странах мира в 2020 году - таблица (posobieguru.ru);
404. **Матвеева Т. Ю.** "Макроэкономика." http://www.ereport.ru/articles/macro/macro_13.htm, 2011г.;
405. **Меладзе Г., Цуладзе Г.** Население Грузии и демографические процессы (1990-1996). Тбилиси: Пако, 1997. (На грузинском языке);

406. **Меладзе Г.Г., Кутелия Б.Н.** Внешняя миграция в Грузии, 1996–2001 годы. Xreferat.ru;
407. Особенности безработицы в современной развитой экономике. <https://works.doklad.ru/view/ZAq7LqrKSaw.html>;
408. Оценка естественного уровня безработицы в РФ в 1994–2003 гг.: эмпирический анализ. В. Брагин, аналитик Института открытой экономики, В. Ословский, доктор экономики, ведущий эксперт Института открытой экономики. gpir.narod.ru/ve/-662081.htm;
409. **Оганян К.М., Стрельцов Н.М.** Занятость населения и ее регулирование. кафедре социологии Санкт-Петербургского государственного инженерно-экономического университета. Издательство „Бизнес-Пресс“ 2008г.;
410. Прожиточный минимум в странах мира 27.12.2020. <https://visasam.ru/emigration/vybor/prozhitochniy-minimum-v-mire.html#i-2>;
411. Прожиточный Минимум В 2020 Году В Таджикистане - Все в законе (aktkanon.ru);
412. **Раймонд Торрес**, директор Института трудовых исследований МОТ. Уровень безработицы в мире достиг самой высокой отметки в истории и составил 200 млн человек. vu.ua/news/2344.html.
413. Размер минимального потребительского бюджета в 2020 году. Минимальный потребительский бюджет в Беларуси на 2021. Содержание МПБ по статьям расходов, группы населения и виды семей (myfin.by); структуру расходов минимального потребительского бюджета На типового члена семьи. <https://tatcenter.ru/news/v-tatarstane-raskryli-strukturu-rashodov-minimalnogo-potrebitelskogo-byudzheta/>;
414. **Сталин И.В.** Сочинения. — Т. 14. Издательство «Писатель», 1997. С. 103–112. Сталин: Какая «личная свобода» у безработного, который ходит голодным? - Галина. Тувик — КОНТ (cont.ws);
415. "Современная экономическая теория" modern-econ.ru. с. 16.
416. Структура минимального потребительского бюджета в России. Минимальный потребительский бюджет в России на 2020 год — Рамблер/картинки (rambler.ru); Структура минимального потребительского бюджета в России. <https://www.google.com/search?source=univ&tbm=isch&q=%>;
417. Структура потребительского бюджета Структура минимального потребительского бюджета в Украине 2020 — Рамблер/картинки (rambler.ru);
418. Структура минимального потребительского бюджета. www.bibliotekar.ru/economika-8-2/116.htm.
419. Уровень жизни, цены, пенсии и зарплаты в Туркменистане в 2019–2020 годах. Уровень жизни, цены, пенсии и зарплаты в Туркменистане в 2019–2020 годах – day-mnevizu.ru.;
420. **Фролова Т.А.** Макроэкономика. Таганрог: ТРТУ, 2006.;
421. **Царцидзе М. Лацабидзе Н.** Структурные и отраслевые особенности рынка труда и занятости населения в Грузии. “Социально-трудовые исследования”. Научно-практический журнал. 2020;38(1) страница 158–159. <https://www.vcot.info/magazine>. <https://www.vcot.info/assets/img/magazine/issues/2020/38.pdf>;
422. Что такое безработица? Сущность и типы. Понятие и причины образования. Учет безработных. Динамика и структура мировой безработицы. Пути снижения безработицы. forexaw.com.;

423. Эксперт: прожиточный минимум в Армении должен составлять не менее 100-120 тыс. драмов (arka.am);
424. Яблокова Ю. С. Курьянова Д. А. Потребительская корзина разных стран. Потребительская корзина разных стран (scienceforum.ru).
425. Яндекс.Словари>Современный экономический словарь. slovari.yandex.ru/.

კანონები და ნორმატიული აქტები:

1. საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული ეკონომიკური გეგმა.
<https://bm.ge/ka/article/mtavrobis-antikrizisuli-gegma/50991>;
2. საქართველოს მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმის მე-4 ეტაპი – მოქალაქეების და კერძო სექტორის მხარდაჭერის ახალი პაკეტი. საქართველოს მთავრობა – სიახლეები;
3. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №01-110/ნ „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო სააგენტოს დებულების დამტკიცების შესახებ“. 31.10.2019 წქ. თბილისი;
4. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N48 „უმუშევრის შემწეობის ოდენობისა და მისი გაცემის ვადის განსაზღვრის თაობაზე“. ქ. თბილისი, 2005 წლის 17 მარტი;
5. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება №62/ნ „უმუშევართა სოციალური დაცვის, დასაქმების ხელშეწყობისა და ჯანმრთელობის დაცვის“ 2005 წლის სახელმწიფო პროგრამების შესრულების ორგანიზაციის შესახებ. ქ. თბილისი, 2005 წლის 2 მარტი;
6. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №167 „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2016 წლის 4 აპრილი, ქ. თბილისი;
7. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე“, 2014 წლის 17 ივნისი, ქ. თბილისი;
8. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ. თბილისი;
9. საქართველოს კანონი N649 „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“, თბილისი, 1997 წლის 17 აპრილი. <https://www.matsne.gov.ge/document/view/29824?Publication=7>;
10. საქართველოს კანონი N2292 „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, თბილისი, 2009 წლის 11 დეკემბერი. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/90952?publication=0>;

11. საქართველოს კანონი N3070 „საარსებო მინიმუმის გაანგარიშების წესის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე. ქუთაისი. 2018 წლის 5 ივლისი. [https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4247328? publication=0](https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4247328?publication=0);
12. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება N111/ნ „საკვებ ნივთიერებებსა და ენერგიაზე ორგანიზმის ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებებისა და საარსებო მინიმუმის განსაზღვრისათვის საჭირო სასურსათო კალათის შემადგენლობის ნორმებისა და ნორმატივების დამტკიცების შესახებ“, 2003 წლის 8 მაისი. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/55534?>;
13. შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის საარსებო მინიმუმის ღირებულების გაანგარიშების მეთოდი, საქართველოს ეროვნული სტატისტიკის სამსახური-[http://mamakacis-saarsebo-minimumi-\(geo\).pdf](http://mamakacis-saarsebo-minimumi-(geo).pdf) (geostat.ge).;
14. საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება N89 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური გაჯანსაღებისა და ეკონომიკური ზრდის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, 2001 წლის 10 მარტი, ქ. თბილისი;
15. საქართველოს პრეზიდენტის განკარგულება N800 „საქართველოში ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, 2003 წლის 28 ივნისი, ქ. თბილისი;
16. საქართველოს 2004 წლის 24 ივნისის კანონი N219 – სსმ, N218, 09.07.2004წ., მუხლი 69. საქართველოს 2004 წლის 29 დეკემბრის კანონი N2959 – სსმ, N23, 14.01.2005წ., მუხ.11.
17. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება N223/ნ „სტიპენდიისა და უმუშევრის შემწეობის დანიშვნისა და გაცემის წესის შესახებ“, 2002 წლის 25 იანვარი, ქ. თბილისი (matsne.gov.ge);
18. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N48 „უმუშევრის შემწეობის ოდენობისა და მისი გაცემის ვადის განსაზღვრის თაობაზე“, 2005 წლის 17 მარტი, ქ. თბილისი (matsne.gov.ge);
19. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N218 „საქართველოს მთავრობის ზოგიერთი დადგენილების ძალადაკარგულად გამოცხადების შესახებ“, 2012 წლის 18 ივნისი, ქ. თბილისი (matsne.gov.ge);
20. სამუშაოს მაძიებელთა პროფესიული მომზადება-გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების სახელმწიფო პროგრამა. 10.09.2019 წ. სოციალური მომსახურების სააგენტო – სამუშაოს მაძიებელთა პროფესიული მომზადება-გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების სახელმწიფო პროგრამა (ssa.gov.ge);
21. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს დასაქმების პროგრამების დეპარტამენტის 2019 წლის სტატისტიკური ანგარიში ახალი სერვისმოდელის ფარგლებში. MOH - ანგარიშები;
22. საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის დეკრეტი N21 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირ-

- რებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“. 2020 წლის 21 მარტი. ქ. თბილისი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge);
23. საქართველოს კანონი N1084 „დასაქმების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, 28 სექტემბერი, 2001 წელი. ქ. თბილისი. (matsne.gov.ge);
 24. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანება N224/ნ „უმუშევრობის პრევენციული ღონისძიებების განხორციელების წესის შესახებ“, 2002 წლის 25 იანვარი, ქ. თბილისი (matsne.gov.ge);
 25. საქართველოს ორგანული კანონი N4113, „საქართველოს შრომის კოდექსი“. საქართველოს პარლამენტი, 17 დეკემბერი, 2010 წელი. სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“ (matsne.gov.ge);
 26. საქართველოს ორგანული კანონი N7177 საქართველოს ორგანულ კანონში „საქართველოს შრომის კოდექსი“ ცვლილების შეტანის შესახებ. საქართველოს პარლამენტი, 29 სექტემბერი, 2020 წელი (matsne.gov.ge);
 27. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N662 „საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების ეროვნული სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე“, ქ.თბილისი, 2019 წლის 30 დეკემბერი (matsne.gov.ge);
 28. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N2 „დასაქმების ხელშეწყობის მომსახურებათა განვითარების 2021 წლის სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, თბილისი, 2021 წლის 8 იანვარი;
 29. საქართველოს კანონი N6819 „დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ“, თბილისი, 2020 წლის 14 ივლისი.

სხვა ოფიციალური წყაროები:

1. მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. Microsoft Word - Census Release; www.geostat.ge. შინამეურნეობების შემოსავლები – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge);
2. სამუშაო ძალის სტატისტიკა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge;
3. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) ახალი სტანდარტებით გაანგარიშებული დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლები. მოსახლეობის ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებლები (დასაქმება და უმუშევრობა) (geostat.ge);
4. საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერა და 2002-2014 წლების საქართველოს დემოგრაფიული მონაცემების გადაანგარიშება. მოსახლეობა და დემოგრაფია – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge);
5. საქართველოს მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიღრმისეული ანალიზი. მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის სიღრმისეული ანალიზი (geostat.ge);
6. დასაქმების ერთიანი ფონდის ანგარიში 1991-2001 წლებში განეული მუშაობის შესახებ, თბილისი, 2001 წ.;

7. სოციალური მომსახურების სააგენტო. სოციალური სტატისტიკა. სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 2019 წ. სოციალური მომსახურების სააგენტო – სტატისტიკა (ssa.gov.ge);
8. საქართველოს უზენაესი სასამართლო. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები. www.geostat.ge. სისხლის სამართლის სტატისტიკა – საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (geostat.ge).
9. სოციალური მომსახურების სააგენტო <http://ssa.gov.ge/>;
10. მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი, N216, იანვარ-მარტი, 2017 წელი. საქართველოს ეროვნული ბანკი. www.nbg.ge;
11. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. www.moh.gov.ge;
12. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <http://mof.ge/>;
13. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. <http://www.economy.ge/>.

გამოცემაზე მუშაობდნენ ნათია დვალი და ნინო ებრაღიძე

გამომცემლობის რედაქტორი – მარინე ვარამაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი, 2022

დაიბეჭდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობის სტამბაში

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14, Ilia Tshavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>

მურმან ცარციძე

**ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მაკროეკონომიკის კათედრის
ასოცირებული პროფესორი, თსუ-ს საფინანსო დეპარტამენტის ექსპერტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი**

მურმან ცარციძე დაიბადა 1965 წლის 23 თებერვალს საჩხერის რაიონში. 1982 წელს დაამთავრა ქალაქ ქუთაისის ანდრია რაზმაძის სახელობის ფიზიკა-მათემატიკის საშუალო სკოლა, 1989 წელს – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საინჟინრო ეკონომიკური ფაკულტეტი, 1992 წელს – ასპირანტურა. 1993 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. 1999 წელს დაამთავრა მიხეილ ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტის დოქტორანტურა. 2004 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია სპეციალობით „მაკროეკონომიკა – შრომის ეკონომიკა“ და მიენიჭა ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

მ. ცარციძე არის საქართველოში და საზღვარგარეთ გამოქვეყნებული 100-ზე მეტი სამეცნიერო პუბლიკაციის ავტორი და თანაავტორი. აქვს პრაქტიკული მუშაობის გამოცდილება აუდიტის, ფინანსების, საშემფასებლო საქმიანობისა და პერსონალის მენეჯმენტის სფეროში. იგი წლების განმავლობაში იყო აუდიტორული და საკონსულტაციო სამსახურის, „მედიატორის“ გენერალური დირექტორი, „საქართველოს დამოუკიდებელ ბუღალტერთა და აუდიტორთა საზოგადოების“ გამგეობის თავმჯდომარე, საქართველოს ქონების შემფასებელ ექსპერტთა ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე; 2007 წელს – თსუ-ს საფინანსო დეპარტამენტის უფროსი. შემდეგ კი – თსუ-ს პერსონალის მართვის დეპარტამენტის ექსპერტი, საფინანსო და მატერიალური რესურსების მართვის დეპარტამენტის უფროსის მოადგილე.

მ.ცარციძე ამჟამად ეწევა სამეცნიერო-პედაგოგიურ საქმიანობას ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მაკროეკონომიკის კათედრაზე, ასოცირებული პროფესორის თანამდებობაზე და მუშაობას აგრძელებს თსუ-ს ადმინისტრაციაში საფინანსო დეპარტამენტის ექსპერტის თანამდებობაზე. 2004 წლის 25 დეკემბრიდან იგი არის საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი.